
„ ...a birtokolt föld ...
a szabadság maga”

tudományos ünnepi konferencia
az 1945. évi földreform 60. évfordulója alkalmából

Debrecen, 2005. március 18.

Debreceni Egyetem
Agrártudományi Centrum
Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium
Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat
Nemzeti Földalap

Felelős kiadó: Dr. Nagy János, rektor
Szerkesztő: Dr. Fürj Zoltán, Dr. Jávor András
Fotók: Debreceni Városi Könyvtár
Helytörténeti Fotótára
Kiadó: Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum

ISBN 963 9274 844

Nyomdai előkészítés: Pamuk Lóránt
Nyomda: Center Print Nyomda, Debrecen

Tartalom

Előszó	5
„A magyar földügy a XXI. század elején” Benedek Fülöp közigazgatási államtitkár, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium	9
A föld az élet és a termelés alapja – „a föld szeretete a haza szeretete” Nagy János az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, rektor, Debreceni Egyetem	31
A magyar paraszti társadalom és a földkérdés Orosz István az MTA doktora, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem	39
Tartozások és törlesztések Romány Pál az MTA doktora, professor emeritus, Szent István Egyetem	45
A magyarországi földreform Gunst Péter az MTA doktora, professor emeritus, Debreceni Egyetem	53
A koalíciós és ellenzéki pártok agrárpolitikai célkitűzései 1944-1947 Izsák Lajos az MTA doktora, intézetigazgató egyetemi tanár, rektor-helyettes, Eötvös Loránd Tudományegyetem	61
Az egyházak és a földkérdés Gergely Jenő az MTA doktora, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem	71

A földreform és Debrecen	81
Fürj Zoltán a történelemtudomány kandidátusa, egyetemi docens, Debreceni Egyetem	
Földtulajdon, földhasználat	95
Szúcs István az MTA doktora, intézetigazgató egyetemi tanár, Szent István Egyetem	
A földreform társadalmi hatásai	107
Baranyi Béla a történelemtudomány kandidátusa, tudományos főmunkatárs, Debreceni Egyetem	
Az 1945-ös földreform értékelése jogi szempontból	115
Fodor László PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Debreceni Egyetem	
A Szarvas szigeti homokdombok üzenete	135
Lazányi János az MTA doktora, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem	
Gazdálkodás bérelt földön – a meghatározó földhasználati mód jellemzői az ezredfordulón, Magyarországon	145
Posta László a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi docens, Debreceni Egyetem	
Visszapillantás az 1945-ös földreform történeti feldolgozásának kezdeteire; szubjektív megközelítésben	169
Somlyai Magda az MTA doktora, ny. egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem	
Az 1945-ös földreform korrekciója – lent és fent	179
Varga Zsuzsanna PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem	
A földreform formálódása a nyilvánosság előtt	193
Dokumentumok (Összeállította: Fürj Zoltán)	

Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatala

Előszó

„Ám a birtokolt föld mégis a szabadság maga. Szabadnak érzi magát a paraszt, ha ilyen mondhat magáénak és a szabadságnak még az illúziójáért is érdemes körömszakadtáig dolgozni. Akinek van azért, hogy több legyen — nagyobb szabadság illúziója —, s akinek nincs, azért, hogy legyen —, hogy egyáltalán szabadnak érezhesse magát.”¹

Erdei Ferenc gondolatait választottuk a konferencia címéül, illetve a konferenciakötet mottójául. Erdei Ferencét, akit a magyar parasztság adott a politikai és a tudományos életnek, s mindkét területen a legmagasabb csúcspontot ostromolta. Akinél senki nem ismerte jobban azt a világot, ahonnan jött, s aki mindvégig büszkén vallotta paraszti gyökereit, s aki szociográfusként, tudósként, politikusként egyaránt a parasztság felemelkedésért küzdött. A magyar parasztság túlnyomó többsége számára azonban későn adatott meg a földdel való rendelkezés szabadsága, s ez a szabadság is igen rövid életű volt. A szabad fejlődés lehetősége egy évtizedet sem ért meg.

A szabadság korszaka, legalábbis ennek illúziója, az 1945. évi földosztással kezdődött, amelynek 60. évfordulóján megemlékezésre, értékelésre vállalkoztak a témát ismerő kutatók, oktatók, politikusok. Tudásuk és tudományuk legújabb eredményeit szándékoztak itt előadni, illetve tanulmányban leírni, hogy a jelen nemzedék lássa, mit jelentett a föld, a földreform a 20. században. Tették ezt legjobb szándékaik szerint, elismeréssel adózva az elődök cselekedetének és emlékének. A remény, de nemcsak a remény, akkor, 1945-ben az volt, amit a miniszterelnök, Miklós Béla ki is fejtett, hogy a földreform „a független magyarság életének irányát évszázadokra szabja meg”, és hogy „zálogát teremti meg a demokratikus berendezkedés állandóságának”.²

A tizenkilencedik század vége és a huszadik század első fele magyar történelmének egyik legtöbbet vitatott, a politikai élet szereplői által legtöbbet érintett kérdése a föld. A föld tulajdonjoga, a meglévő birtokok nagysága, a birtokszerkezet, a földtulajdon és a vele nagyon szorosan összefüggő szociális kérdés állandó témája a közéletnek. Mind a társadalom tagjai, mind az állam vezetése a földügy megoldásában látták a szociális kérdések kezelésének egyik módját; s tegyük hozzá: a társadalmi feszültségek megoldásának legfőbb útját, az agrárnépesség valamilyen formában földhöz történő juttatásában látták. Ennek

következtében számos törvény, rendelet foglalkozott a földkérdéssel, de megnyugtatóan sohasem tudták rendezni azt, amit bizonyítanak a huszadik század rendszerváltozásai. Minden rendszerváltásnak szinte kiindulópontja, majd középpontba állított feladata a földkérdés kezelése, „megoldása” volt.

A hatalmi pozíciókhoz, a hatalom sáncaihoz való viszonyuláshoz képest más és más a föld megítélése, így a hatalmi pozícióban való részvételtől függően más és más a politikai szándék. Előbb a nagybirtok felosztása áll előtérben — ami van azt szétosztani-elosztani gondolatvilága, mechanizmusa a domináns. Tény a társadalmi fejlődés általános tendenciája a földosztást, a földreform szükségességét igazolta. Majd, amikor szinte százéves késéssel megvalósul a földreform, akkor nem egészen négy évvel később az összevonás, a központosítás szándéka határozta meg a földek és a földbirtokosok helyzetét. — Nagybirtok, kisbirtok, magán, állami-szövetkezeti tulajdonú földterületek, a legkülönbözőbb nagyságú, tulajdonjogú területek váltakoznak a magyar agrárgazdaságban az utóbbi száz évben. A változás különösen gyors volt az utóbbi fél évszázadban. A földnek így nemcsak a tulajdon- és használati joga változott meg, hanem megváltozott a művelés módja, a földdel foglalkozók létszáma, a föld értéke, a földművelés becsülete is.

Választ váró kérdés, hogy szociálpolitikai vagy gazdaságpolitikai, esetleg napi politikai célok, vagy adott esetben más megfontolások voltak meghatározóak a földtulajdon megítélésében, a rendezési szándékok megfogalmazásában. Bár nem kockáztatunk túl sokat, ha kijelentjük, hogy a földkérdés rendezésében gazdaságpolitikai megfontolások elvértve játszottak szerepet, mégis az előzőekben megfogalmazott kérdésre a válaszunk: is-is. A magyar vidék, a magyar parasztság számára azonban nemcsak gazdasági, szociális kérdés a földtulajdon léte, nemléte, hanem mindezekben túl érzelmi kérdés is a föld. A paraszt nemcsak gazdaságilag, hanem érzelmileg is kötődött a földhöz. Hiszen a paraszti társadalomban az ember értékének egyik, ha nem éppen a legfőbb mértéke a föld, mivel nemcsak mint termelési tér és eszköz játszik szerepet életében, hanem a tulajdonos társadalomban elfoglalt helyét, rangját is meghatározta. A föld a paraszti kultúrában „varázserővel” rendelkezik, a föld tulajdonjoga szinte mindenért kárpótolja azt, aki őt birtokolja. — A föld így kárpótol: szerelemért, gyermekért, boldogságért, egészségért, szabadságért stb. Ahogyan Erdei Ferenc írta, a paraszt számára a természet, s benne a föld, „műhely, kemény munkának a tere és életük magától értetődő színhelye. Nem ünnepi szemlélődésre való mű a természet, hanem mindennapi gond, dolog és társ.”³ Tehát a föld: gond, dolog és társ. — Erdei szerint, ilyen módon személyesül meg a parasztember számára. Hiánya fájdalom, nélkülözés, betegség forrása, ami testi-fizikai és társadalmi-lelki formában jelenik meg. A parasztság létének értelme a föld. A parasztság funkciója, a saját tulajdonú föld nélkül nem értelmezhető, mert a föld határozta meg létének értelmét, célját, a társadalomban betöltött funkcióját.

A 19. század második felében alakult ki, majd vált akuttá a földkérdés, és ezzel együtt ekkor tudatosodott a társadalom tagjaiban a maga mélységében ez a probléma. A rendezésre megoldási módokat kerestek és találtak a közélet szereplői. Természetesen más megoldási alternatívát vetett fel az egyre erősödő agrárszocialista mozgalom, és más alternatívát preferált a hatalom. A megoldási elképzelések aszinkronja, a hatalmi elit nem

kellő elkötelezettsége következtében nem születhetett meg a megoldás. Így a 20. század első felében a társadalom nagyobbik részének gondjai közé tartozott a talpalatnyi föld megszerzése, illetve a meglévőnek a megtartása. A magyar társadalom minden rétegében voltak olyan csoportok, amelyek birtokoltak — ha mégoly csekély volt is az — földet, s akik a talpalatnyi föld birtokában szerették volna maguknak megteremteni a biztonságot. A biztonságot, az értékállóságot a földtulajdon, a mégoly csekély földtulajdon jelentette. A létbiztonság tudatát adta a föld birtokosai számára. Aki rendelkezett földdel, az meg tudott élni belőle, vagy ki tudta egészíteni más forrásból származó jövedelmét. Aki pedig nem rendelkezett földdel, az úgymond az ezer éves jussért perelt, küzdött, s remélte, hogy biztonságát, családjá jövőjét jelenti a föld megszerzése. A föld a huszadik században azonban nemcsak áldás volt tulajdonosai számára, hanem átok is. Átokként ült a nemességen 1945-ben, majd évtizedekig megbélyegezték érte. De átok volt a kulák számára is a kuláklisák kialakítása idején. S átokként ült mindkét csoport ivadékain is.

A huszadik században rejlő problémák az előző században gyökereztek. Az okok a feudalizmus megszűnésének felemáságában keresendők. A tőkés társadalom mégoly gyors térnyerése, az ipar nagyarányú fejlődése ellenére — a népesség növekedése miatt — az egyre szaporodó munkaerőt az ipar nem tudta foglalkoztatni. Az előrehaladás útjának a polgárrá, parasztpolgárrá válás, illetve az ipari proletárrá lenni — éppen nem vágyott — társadalmi státusza kínálkozott. Jelentős rétegek számára egyik út sem bizonyult reálisnak, így marad számukra a kivándorlás, illetve az agrárproletár lét. A magyar gazdaság ugyan a kiegyezés után addig soha nem látott méretekben fejlődött, a társadalom viszont nagymértékben differenciálódott, a szegénység egyre jelentősebb rétegeket érintett. S a megoldást a vidék, a falu lakossága pedig egyre inkább — a nyomor felszámolásának egyedül üdvözítő útjaként — a föld tulajdonviszonyainak megváltoztatásában látta. Így került előtérbe a földreform, a telepítés, mint társadalom-, gazdaság-, család- és szociálpolitikai kérdés. Ebből eredően a földkérdés valamilyen formában történő megoldása a társadalom nagyobbik részét, s a fölművelésből élő, azzal foglalkozó egész embert érintette. Trianon után a földkérdés megoldása, illetve megoldatlansága az értelmiség egy részének szemében — legyen az akár jobboldali, akár baloldali, legyen az világi vagy egyházi személyiség, népi író vagy urbánus elkötelezettségű — a magyarság megmaradásának, vagy pusztulásának alternatíváját hordozta magában. A földreformnak így, ebben a vonatkozásban — 1944-45 fordulóján — nem volt alternatívája, a lényeg, amint Debrecenben megfogalmazták: legyen.⁴ S mindegy, hogy ki mondta. Mindegy, hogy a Kommunista Párt Moszkvai Bizottsága már eleve úgy jött haza, hogy a földreform elveit programjában megfogalmazta, mindegy, hogy éppen azt Vorosilov marsall szorgalmazta, aki a megszálló csapatok képviselőjében volt jelen. A megmásíthatatlan tény, hogy földreform volt. — S százezrek kaptak reményt. Reményt a felemelkedésre, a megmaradásra, a megújulásra. Nem a földosztók hibája, hogy a remény, remény maradt. A negyvenes évek reményeiért „kárpótolta” a parasztságot a hetvenes években kialakult magyar agrármodell, benne a nem korlátozott háztáji gazdasággal. Paradox módon hangzik, de föld nélkül, szövetkezeti formában kezdte a parasztság a polgárosodás jegyeit mutatni. Azokat a jegyeket, amelyeket a földosztás lett volna hivatva kialakítani.

A szervezők itt szeretnének köszönetet mondani azoknak, akik a konferencián előadásaikkal, illetve azoknak, akik e kötet megjelenésében tanulmányok írásával vettek részt. Valamennyien munkájukkal segítették a föld ügyének, problémáinak megértését, megvilágítását.

Debrecen, 2005. március 15.

Szerkesztők

¹ Erdei Ferenc: Parasztok. Összegyűjtött művei. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1973. 22. p.

² A miniszterelnök beszéde. Néplap, 1945. március 18.

³ Erdei Ferenc: Parasztok i m. 19. p.

⁴ S. L. : Földreformot. Néplap, 1944. december 7.

Tanácskozik az Ideiglenes Nemzetgyűlés
(1944. december 21.)

„A magyar földügy a XXI. század elején”

Benedek Fülöp

Az előadás címében foglalt gyűjtőfogalom, a 'földügy' kifejezés alatt hagyományosan az ingatlan-nyilvántartási, a földvédelmi és földhasználati, valamint a földmérési szakterületek együttesét értjük, de tágabb értelemben ide tartoznak a földbirtok-politikai és a birtokrendezési kérdések, valamint az informatikai jellegű, legújabb fejlesztési eredmények.

Előadásomban – a teljesség igénye nélkül – ezekkel a szakterületekkel kívánok foglalkozni.

I. A földvédelmi, földhasználati szakterület

A földvédelem, földhasználat alapjogszabálya: a termőföldről szóló, többször módosított 1994. évi LV. törvény (Ftv.), mely szabályozza a termőföld minőségi és mennyiségi védelmét, a termőföld használatát és minősítését.

Az Ftv. a termőföld mennyiségi és minőségi védelmének célja az, hogy termőföld felhasználással együtt járó beruházási igények kielégítését úgy segítse, hogy egyúttal a legjobb minőségű termőföldeket a törvény eszközeivel meg tudja őrizni.

A termőföld védelme

A termőföld más célú hasznosítása – régebbi nevén a mezőgazdasági termelésből történő kivonása – a termőföld privatizáció, valamint a gazdaság felélénkülése, a tulajdonnal való rendelkezési jog és a lakásprogramok következtében az elmúlt évtizedben megtöbbszöröződött. Mára évi 5-7 ezer hektárral csökken az ország termőföld területe.

Az Ftv. korszerűsítése során átgondolásra kerül a termőföld-védelem jelenlegi gyakorlata. Tervezzük a más célú hasznosítás engedélyezésének egyszerűsítését a megváltozott társadalmi-gazdasági helyzetnek megfelelően, ugyanakkor a jó minőségű termőföldeket indokolt fokozottan védeni, ezért az e tekintetben az Ftv. rendelkezéseinek szigorítását tervezzük.

A termőföld minőség-védelme és a termőföld-hasznosítási kötelezettség ellenőrzése

A jó minőségű termőföldek más célú hasznosítását a földhivatal csak kivételesen indokolt esetben engedélyezi. Határszemlék alkalmával a gyommentesítési program keretében a földhivatal eljár a termőföldek gyomfertőzöttségének megakadályozására.

A termőföldek hasznosítási kötelezettségének ellenőrzése, a helyszíni és a nyilvántartott állapot egyezőségének megteremtése, továbbá a művelési ágak felülvizsgálata és a termőföldek engedély nélküli más célú hasznosításának visszaszorítása, valamint a földminősítés mintatereinek karbantartása érdekében a földhivatalok évente az ország termőföldjének 20-25 %-át ellenőrzik. Indokolt esetben a szakterület dolgozói hatósági eljárást folytatnak. E téren a földhivatalok feladata az elmúlt 10 év során a termőföld privatizáció következtében meghatványozódott.

A termőföld minősítése és a földminősítési mintaterék létesítése és karbantartása.

Az ország természetföldrajzi adottságai és földellátottsága egyidejűleg igen jó feltételeket biztosít az eredményes gazdálkodáshoz.

Az agrárgazdaság modernizációjának feltétele az ország ökopotenciáljának, benne a talaj- és a termőhelyi adottságainak korszerű megközelítése és minősítése. Ezek valós értékelése az agrár- és a vidékfejlesztés egyik kiindulópontja. A mezőgazdaság tulajdoni, szerkezeti átalakulása szintén szükségessé teszi a földminősítés helyzetének újbóli áttekintését.

Szakmailag indokolt a tudományosan megalapozott új talajminősítési rendszer kísérleti bevezetése. Az ezzel kapcsolatos kutatás megkezdése és az ilyen irányú fejlesztőmunka beindítása a közeljövő feladata.

Földhasználati nyilvántartás

A termőföld privatizációja során több mint 5 millió hektár nagyságú termőföld került magántulajdonba, ugyanakkor a termőföld tulajdon és a használat jelentősen elvált egymástól. A földhasználati nyilvántartást 2000. január 1-től a földhivatalok vezetik, mely biztosítja a földhasználati viszonyok áttekinthetőségét. Az Ftv. korszerűsítése során tervezzük át-

alakítani a földhasználati nyilvántartás rendszerét, ezzel is erősítve a jogszerű földhasználat gyakorlatát.

A földterülethez kapcsolódó agrártámogatások igényléséhez kifizetéséhez, valamint az ellenőrzések végrehajtásához kifejlesztésre került a Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer (MePAR), mely számítógépen kezelhető, ún. ortofotó térképen alapul. A fizikai blokkokba szervezett adatbázis az uniós támogatásokkal kapcsolatos eljárások kizárólagos azonosító rendszere

Helyzetértékelés a hazai földbirtok viszonyokról

A rendszerváltozás egyik legfontosabb célkitűzése a magántulajdonon alapuló piacgazdaság feltételeinek megteremtése volt. Az agrárágazat tekintetében különösen vonatkozott ez a termőföldre.

A termőföld-privatizáció az ország termőterületének mintegy 3/4-ét érintette. A kárpótlási árverésen 2,2 millió hektár mennyiségű termőföld, az ország termőterületének közel 30 %-a került természetes személyek, mint alanyi kárpótoltak tulajdonába. A termelőszövetkezeti részarány-földtulajdonosok részére 3,5 millió hektár mennyiségű termőföld került kiadásra. A termőföld privatizációja eredményeként tehát több mint 5,5 millió hektár termőföld került mintegy két és félmillió magánszemély birtokába, így a magánszemélyek valódi tulajdonosi pozícióba kerültek.

A termőföld-tulajdonos természetes személyek nagyobbik hányada nem kívánja, illetve nem képes művelni termőföldjét, ezért a földhaszonbérlet a termőföld magántulajdonba adásának kezdetétől meghatározó szerepet játszik a honi mezőgazdaságban. A földbérlők között megtalálhatók a szövetkezetek, a magánszemélyek és a gazdasági társaságok egyaránt.

A jelenlegi magyarországi földbirtok viszonyok vizsgálatakor indokolt megkülönböztetni a tulajdonosi struktúra szerinti és a használati struktúra szerinti birtokviszonyokat.

a) Tulajdonosi struktúra

A tulajdonosi földbirtok viszonyok struktúrájáról a teljes termőterületre vonatkozóan pontos információk nyerhetők az ingatlan-nyilvántartás adatai alapján.

Természetes személyek tulajdonában levő termőterület	5.583.360 ha	71 %
Jogi személyek tulajdonában levő termőterület	2.298.760 ha	29 %

A jogi személyek megoszlása a következő:

Állami tulajdonú termőterületek	1.360.509 ha	17 %
Szövetkezetek termőterülete	307.756 ha	4 %
Gazdasági társaságok termőterülete	507.999 ha	6 %
Egyéb (önkormányzat, egyesület, egyház stb.)	122.496 ha	2 %

b) Használati struktúra

A használati struktúráról a földhasználati nyilvántartásból nyerhetők információk. Az ingatlan-nyilvántartás és a földhasználati nyilvántartás egymástól független adatbázis, azonban a földrészlet helyrajzi száma közös azonosítójuk, így ennek alapján összekapcsolhatók.

Természetes személyek által használt termőföld	2.819.351 ha	46 %
	Bejelentkezett személy	484.239 fő
	Bejelentett földrészlet	265.535 db
	Átlagos birtokméret	6 ha
	Átlagos földrészlet-szám	2,6 db/fő

Jogi személyek által használt termőföld	3.273.885 ha	54 %
	Bejelentkezett jogi személy	18.274 db
	Bejelentett földrészlet	559.078 db
	Átlagos birtokméret	179 ha
	Átlagos földrészlet-szám	30,6 db/db

Az adatokból kitűnik, hogy a magántulajdonba került földterületek nagysága sok esetben nem teszi lehetővé a jövedelmező gazdálkodást. Súlyosbítja a gazdálkodók helyzetét, hogy a tulajdonukba került föld a legtöbb esetben több tagban, egymástól távol található. Ez indokoltá teszi azt, hogy a tárca kiemelten foglalkozzon a birtokrendezés kérdéseinek elvi tisztázásával, illetve törvényi szabályozásával.

A természetes személyek átlagos birtokmérete mindössze 6 hektár, mely az esetek többségében több, 2-3 darabból tevődik össze. A 326/2001. (XII. 30.) Korm. rendelet alapján kialakított családi gazdaságok már kedvezőbb képet mutatnak. Napjainkban kb. 15 000

családi gazdaság működik, mintegy 850 ezer hektáron. A családi gazdaságok átlagos mérete közelíti a 60 ha-t, mely már gazdaságosabban művelhető.

A jogi személyek által használt átlagos birtokméret mintegy 180 hektár, mely átlagosan 30 földrészletből tevődik össze. Ezek nagy része a természetben feltételezhetően egymás mellett helyezkednek el, de a tagoltság így is számottevő.

Tapasztalatok alapján elmondható, hogy a dunántúli megyékben a társas gazdálkodás, míg az alföldi megyékben az egyéni gazdálkodás jellemző. Az átlagos birtokméret és azok tagoltsága nagy szórást mutat.

Az Európai Unió csatlakozás hatása

Hazánk Európai Unió csatlakozásával át kellett értékelni a termőföld tulajdon és -használat rendszerét. Meg kellett teremteni az uniós jogszabályokkal való összhangot, illetve teljesíteni kellett a „Tőke szabad áramlása” című fejezet tárgyalása során tett vállalásainkat. A termőföld tekintetében ez érintette a külföldiek tulajdonszerzésének és haszonbérletének lehetőségeit.

A csatlakozási tárgyalások során hazánk el tudta érni azt, hogy a csatlakozás időpontjától számított hét évig fenntarthassa azon jogszabályi rendelkezéseit, melyek a külföldi állampolgárok és jogi személyek földszerzését általában tiltják. Azonban az aláírt Csatlakozási Okmány következtében a külföldi magánszemélyekre irányadó általános földszerzési tilalom nem vonatkozik azon uniós illetőségű állampolgárokra, akik önálló vállalkozó mezőgazdasági termelőként kívánnak letelepedni Magyarországon, legalább három éve folyamatosan, jogszerűen Magyarországon laknak, illetve mezőgazdasági tevékenységet folytatnak.

A hatályos termőföldtörvény így háromféle magánszemélyt különböztet meg. A belöldi magánszemélyt, a külföldi magánszemélyt, továbbá a külföldi magánszemélyeken belül a tagállami állampolgárt.

A jövőre nézve a tagállami állampolgárnak kötelezettséget kell vállalnia arra, hogy Magyarországon önálló vállalkozó mezőgazdasági termelőként letelepszik. A termőföldtörvény alapján önálló vállalkozónak az egyéni vállalkozó, az egyéni cég, illetőleg az önfoglalkoztató minősül. Ebbe a körbe nem érthető bele a munkaviszonyban álló alkalmazott.

Ezen kívül köteleznie kell magát arra, hogy a tulajdonába került termőföldet a – mezőgazdasági termeléshez szükséges lakó és gazdasági épület létesítésén kívül – rendeltetésétől eltérő célra nem használja, továbbá, hogy a termőföld használatát másnak csak olyan mértékben engedi át, hogy az ebből származó bevétele nem haladja meg a mezőgazdasági tevékenységéből származó bevétele 25 %-át.

A tagállami állampolgár a belföldi magánszeméllyel azonos mértékben, legfeljebb 300 hektár nagyságú vagy 6000 aranykorona értékű termőföldet szerezhethet meg. A területszerzési korlátozásnál fennáll az az előírás is, miszerint nem lehet megszerezni a termőföld tulajdonjogát, ha az annak fekvése szerinti településen az ő és közeli hozzátartozója tulajdonában lévő termőföld mennyisége a megszerezni kívánttal együtt meghaladná a település összes termőföld területének egynegyedét vagy az ezer hektárt.

A tulajdonszerzési feltételek fennállását a földművelésügyi hivatal ellenőrzi. Ha megállapításra kerül, hogy a tagállami állampolgár tulajdonos nem tartotta be a vállalt kötelezettségeket, illetve már nem felel meg az előírt feltételeknek, a földművelésügyi hivatal írásban – határidő kitűzésével – felszólítja a jogszerű állapot helyreállítására. A felszólítás eredménytelensége esetén szankcióként – ismételten kiszabható – bírság alkalmazását írja elő a törvény. A meg nem fizetett bírság adók módjára behajtandó köztartozás. A bírság kiszabása mellett jelentős szankció az is, hogy a tagállami állampolgár mindaddig, amíg bírságolásra okot adó jogsértő állapot fennáll, de legkésőbb a moratórium végéig további termőföldet nem szerezhethet.

A csatlakozásunkat követően termőföld tulajdonjogát jogi személy, illetőleg jogi személyiség nélküli más szervezet továbbra sem szerezhetheti meg. (Belföldi jogi személyek között azonban kivételt képez a Magyar Állam, az önkormányzat és a közalapítvány.)

Fontos hangsúlyozni, hogy a tagállami állampolgár is csak akkor szerezhetheti meg jogszerűen adás-vétel útján a termőföld, illetőleg a tanya tulajdonjogát, ha az elővásárlási jog gyakorlására vonatkozó eljárás lefolytatásra kerül és annak során a tagállami állampolgárt megelőző elővásárlási jogra jogosult személyek – határidőn belül – a vételi ajánlatra nem tesznek nyilatkozatot vagy lemondó nyilatkozatot tesznek.

A védett természeti területek tulajdonjogának tekintetében nem kaptunk az Európai Uniótól moratóriumot. Azon védett természeti területnek minősülő földrészletet, amely egyúttal termőföldnek is minősül, a termőföldre irányadó szabályok szerint lehet megszerezni. A termőföldnek nem minősülő védett természeti területet külföldi magánszemély és jogi személy, vagy jogi személyiség nélküli szervezet még engedéllyel sem szerezhetheti meg, míg a tagállami állampolgár, valamint az Európai Unió tagállamában, illetve az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban részes államban, továbbá a nemzetközi szerződés alapján velük egy tekintet alá eső államban bejegyzett jogi személyre vagy jogi személyiség nélküli szervezet engedély nélkül szerezhetheti meg.

A termőföldtörvény a haszonbérlet kapcsán – a tulajdonszerzéssel ellentétben – nem állít fel alanyi korlátozást. A törvény csak a haszonbérbe vehető termőföld nagyságát, illetőleg aranykorona értékét korlátozza. Ennek alapján – főszabály szerint – belföldi, illetőleg külföldi magán- és jogi személy, valamint jogi személyiség nélküli szervezet 300 hektár nagyságú vagy 6000 aranykorona értékű termőföldet vehet haszonbérbe.

A Magyar Állam és az önkormányzat vonatkozásában nincs meghatározva területi korlátozás, így ezen jogalanyok korlátlanul haszonbérelhetnek termőföldet. Kivételt képez a belföldi gazdasági társaság és szövetkezet is, melyek legfeljebb 2500 hektár nagyságú vagy 50 000 aranykorona értékű termőföldet haszonbérelhetnek. E korlátozás szempontjából figyelmen kívül kell hagyni azt a termőföldet, amelyet a szövetkezet a tagjától, illetve a gazdasági társaság a tagjától vagy névre szóló részvénye tulajdonosától, illetve a Nemzeti Földalapkezelő Szervezettől haszonbérel.

A földhasználati jogcímekek közül kizárólag a haszonélvezet, a használat joga és a haszonbérlet vonatkozásában vannak a jogalanyok között megkülönböztetések. Külföldi magán-, illetve jogi személy, valamint belföldi jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező más szervezet szerződés útján termőföldre nem alapíthat haszonélvezeti jogot, vagy használat jogát.

A termőföldtörvény a haszonbérlet vonatkozásában a Polgári Törvénykönyvtől eltérő, különös, agrárszemponitű szabályokat állapít meg. A Polgári Törvénykönyvön alapul az, hogy a haszonbérleti szerződés kizárólag írásban lehet érvényes. A termőföldtörvény korlátozza a haszonbérleti jogviszony leghosszabb időtartamát. A törvény hatályba lépésével termőföldre vonatkozóan határozatlan idejű haszonbérleti szerződést nem lehet kötni. A jelenleg hatályos rendelkezések szerint a haszonbérlet leghosszabb időtartama 20 év lehet, mely alól kivételt képez az erdő, a szőlő, valamint a gyümölcsös művelési ágú földrésztet érintő haszonbérlet. A törvény a haszonbérlet minimális időtartamát nem szabályozza.

Külföldi magán- és jogi személy legfeljebb a belföldiekre meghatározott időtartamra köthet haszonbérleti szerződést.

Főszabály szerint tiltott a termőföld alhaszonbérbe adása. A termőföldtörvény azonban lehetővé teszi, hogy termelési integráció megvalósítása érdekében – a haszonbérbeadó hozzájárulásával – a haszonbérelő más személy részére a termőföld használatát határozott időre átengedje.

A termőföldtörvény előhaszonbérleti jog gyakorlására vonatkozó rendelkezései a földet ténylegesen használók – ideértve a gazdálkodó szervezetek természetes személy tagjait és részvényeseit – haszonbérletét részesíti előnyben. A hatályos szabályozás mindenekelőtt a haszonbérelő lehetőségét biztosítja a további földhasználatra.

Az előhaszonbérleti jog gyakorlásával összefüggő eljárásra az elővásárlási jog gyakorlására vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni.

Szükséges még megjegyezni, hogy a jelenlegi szabályok alapján, amennyiben a földhasználati szerződéssel érintett termőföld az egy hektárt meghaladja, úgy a használat tényét a szerződés megkötésétől számított 30 napon belül be kell jelenteni a területileg illetékes körzeti földhivatalnak, a földhasználati nyilvántartásba való regisztráció érdekében. Ennek elmulasztásához a törvény szankciót rendel.

II. AZ INGATLAN-NYILVÁNTARTÁSI SZAKTERÜLET

Előadásom ezen részében az ingatlan-nyilvántartás aktuális kérdéseivel, valamint a TAKARNET hálózat által nyújtott szolgáltatásokkal kívánok foglalkozni.

I. Az ingatlan-nyilvántartás aktuális kérdései

A korábbi állami földnyilvántartás és a telekkönyvi nyilvántartások egyesítésével hazánkban 1972-ben jött létre az egységes ingatlan-nyilvántartás. Ennek keretében a telekkönyvek vezetése és a földüggek intézése, valamint a földügyi szakigazgatási feladatok ellátása a földhivatalokhoz került. Az így létrejött egységes nyilvántartás szabályozására született meg az 1972 évi 31. tvr., valamint az ennek a végrehajtására kiadott 27/1972. (XII. 31.) MÉM sz. rendelet. Ezen jogszabályok rögzítették először az egységes ingatlan-nyilvántartás fogalmát, feladatát, célját. Az ingatlan-nyilvántartás az ország állami közhiteles nyilvántartása, amely az ingatlanhoz kapcsolódó adatokat, jogokat és jogilag jelentős tényeket tartalmazza, természetesen a földhivatalok folyamatos változásvezetésével.

A rendszerváltás utáni gazdasági és társadalmi folyamatok felértékelték az ingatlan-nyilvántartás szerepét, ami egyben a földhivatalok feladatainak ugrásszerű növekedését is eredményezte. A tulajdoni reform – gondolok itt elsősorban a termőföld- és egyéb ingatlan-kárpótlásra, a részarány földkiadásra, az önkormányzati tulajdonú lakások eladására – miatt ugyanis az ingatlan-nyilvántartás tárgyát képező ingatlanok és földrészletek száma rendkívüli mértékben megnőtt. A nyilvántartás tartalmát érintő nagymérvű változás, valamint a manuálisan vezetett nyilvántartás már az ingatlan-nyilvántartás műszaki, tárgyi feltételeinek modernizációját igényelte.

Ennek megoldására 1993-tól PHARE program keretében megkezdődött az ingatlan-nyilvántartás teljes számítógépesítése, amely az ingatlan-nyilvántartás szöveges tartalmának elektronikus, gépi adatfeldolgozásra való átállításával 1997-re országosan befejeződött.

Ezzel egyidejűleg természetesen a korábbi ingatlan-nyilvántartási jogszabályok felülvizsgálata is szükségessé vált. Az 1997-ben megalkotott új ingatlan-nyilvántartási törvény gyakorlati alkalmazhatóságának feltételei az 1999. évi módosítással teremtődtek meg. Az 1999. évi XCIX. törvénnyel módosított 1997. CXLI. törvény, valamint a végrehajtására kiadott 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet 2000. január 1-jével lépett hatályba.

A hatályos törvény az ingatlan-nyilvántartási eljáráshoz kapcsolódó anyagi és eljárásjogi jogviszonyokat megfelelő módon rendezi, azonban a hatályba lépését követő időszakban szerzett gyakorlati tapasztalatok, a jogszabályi környezet változásai, az egyszerűsítésre és egységesítésre irányuló törekvések, továbbá a közigazgatási hatósági és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. tv. (Ket.) elfogadása indokoltá teszik az ingatlan-

nyilvántartási jogszabályok felülvizsgálatát, amely a Kormány 2005. évi jogszabálalkotási programjában szerepel.

2. TAKARNET földhivatali információs rendszer

Az elmúlt években az FVM elsősorban az EU PHARE programja segítségével, kisebb mértékben pedig a svájci és a német kormány támogatásával jelentős beruházásokat hajtott végre az ingatlan-nyilvántartás területén. A komplex korszerűsítési program a műszaki fejlesztés mellett a jogi háttér biztosításával, az intézményrendszer átszervezésével, a működési feltételek újragondolásával is foglalkozik, az alábbi stratégiai célok megvalósítása érdekében;

- földhivatalok működésének korszerűsítése,
- az ügyintézési idő csökkentése, a hatékonyság növelése,
- a földhivatal - ügyfél kapcsolat javítása,
- a tulajdon biztonságának fokozása,
- föld- és egyéb ingatlanokkal kapcsolatos adatok integrációja vonatkozásában.

A több lépcsőben megvalósuló műszaki fejlesztések fontos állomása volt az országos földhivatali hálózat, a TAKARNET rendszer kialakítása, amely egyrészt biztosítja a földügyi ágazat hivatalainak számítógépes összekapcsolását, másrészt lehetővé teszi a földhivatali adatbázisok távoli adathozzáférést külső, regisztrált felhasználók (pl. bankok, közigazgatási intézmények, önkormányzatok, közjegyzők ügyvédi irodák stb.) számára. A TAKARNET rendszer tehát informatikailag biztosítja a földhivatali adatbázisokhoz való hozzáférés lehetőségét, lehetővé téve a földhivatalok számára azt is, hogy saját vagy más körzeti földhivatal illetékességi területén található ingatlanokról szolgáltatassanak tulajdoni lap másolatot. A földhivatali adatok on-line módon történő lekérdezése iránt igen nagy az érdeklődés, sőt egyre több intézmény, cég kívánja a földhivatali szolgáltatásokat ily módon is igénybe venni.

Külső felhasználók 2003 áprilisa óta csatlakozhatnak a TAKARNET hálózathoz, jelenleg közel 3000 regisztrált felhasználó veszi igénybe a rendszer szolgáltatásait.

A TAKARNET hálózat teljes kiépítésével a leggyakrabban igényelt földhivatali szolgáltatások elérésére nyílik lehetőség a hálózaton keresztül, nevezetesen;

- a tulajdoni lapba különböző keresési szempontok szerinti betekintésre (pl. az ingatlan címe, a tulajdonos vagy jogosult neve alapján történő keresés stb.),
- tulajdoni lap másolat kérésére,
- térképmásolat kérésére, (az adatszolgáltatás alapját képező digitális térképek előállítás folyamatosan történik, melynek eredményeképpen a földhivatalok digitális térképei – egyazon ingatlan és közvetlen környezete – a hálózaton belül is megtekinthetőek lesznek),

- egyéb beadvány küldésére (pl. elektronikus úton előterjesztett kérelmekre),
- és végezetül a felhasználó számlaegyenlegének megtekintése.

Fontos megjegyezni, hogy a rendszerben minden regisztrált felhasználó saját folyószámlával rendelkezik, így megtekinthetik saját számlájukat, követni tudják tranzakcióikat valamint fizetési kötelezettségeiket. A szolgáltató-felhasználó kapcsolat internet jellegű „web”-es felületeken keresztül valósul meg, így a felhasználók egy egyszerű internet böngésző program segítségével érhetik el a TAKARNET szolgáltatásokat.

A rendszer zárt számítógépes hálózat, amely korlátozott és szigorúan ellenőrzött hozzáférést biztosít a külső felhasználók számára, mivel a külső felhasználók kizárólag védett átjárókon keresztül érhetik el a hálózat számukra engedélyezett szolgáltatásait. Ezek az átjárók az ún. hozzáférési pontok, ahol, egy „elérési ponton” tűzfal-rendszeren keresztül történik a felhasználók belépésének ellenőrzése. A tűzfal megakadályozza a jogosulatlan hálózati hozzáférést, lekérdezést, felügyeli és ellenőrzi mind a külső, mind a belső adatforgalmat.

Az ingatlan-nyilvántartásról szólva, manapság megkerülhetetlen kérdés annak hovatartozása, illetve jelen rendszerének megtartása, megőrzése, vagy kettéválasztása. Meggyőződésem szerint akkor járunk helyes úton, ha felismerve és elismerve az egységes ingatlan-nyilvántartás elvi előnyeit és korszerűségét, továbbá figyelembe véve a folyamatosan bővülő szolgáltatásokban rejlő lehetőségeket, fenntartjuk a jelenlegi rendszert. Ezt az álláspontomat alátámasztja sok szakmai konferencia tapasztalata, melyeken régebbi uniós tagországok példaként emlegetik a magyarországi egységes ingatlan-nyilvántartást.

Itt, és most is szeretném megemlíteni azt, hogy az ügyirathátralék – amely különben csak a fővárosra és egy-két másik, ingatlanforgalmát tekintve frekvenciált megyére volt jellemző – az FVM hathatós intézkedéseinek következtében napjainkra minimálisra csökkent, a sokat emlegetett bírói felügyelet pedig eddig is biztosított volt, hiszen a földhivatali határozat ellen bírósági jogorvoslatnak van helye, és a bíróság ítélete a földhivatalra nézve kötelező erővel bír.

III. A FÖLDMÉRÉSI SZAKTERÜLET

A szaktárca által irányított és felügyelt háttérintézményeink – a földhivatalok, a Földmérési és Távérzékelési Intézet, valamint a Nemzeti Kataszteri Program Kht. – gondoskodnak a földmérési és térképészeti tevékenységről szóló 1996. évi LXXVI. törvényben foglalt feladatok végrehajtásáról, melyek közül – a teljesség igénye nélkül – most csak az alaphálózatok fenntartását, illetve a nagyméretarányú állami földmérési térképek és az 1:10 000 méretarányú topográfiai térképek készítését, illetve változásvezetését emelem ki. Ezek azok a – mondjuk így – termékek, amelyek folyamatosan őrzik és biztosítják az ország

geometriai alapjait, és amelyek nélkül műszaki tervezés, kivitelezés nehezen képzelhető el. Ezek közül is az egyik legfontosabbról szeretnék bővebben szólni, nevezetesen a Nemzeti Kataszteri Program keretében készülő, nagyméretarányú digitális térképekről.

Mint említettem, az állam törvényben meghatározott feladata az állami alaptérképek (ezen belül az állami földmérési, más néven kataszteri térképek) előállítás, felújítás, karbantartása, melyek az ingatlan-nyilvántartás, az állami és közigazgatási feladatok, az önkormányzatok, a területfejlesztés, a gazdasági élet és a nemzeti informatikai infrastruktúra térképi adatigényét kell, hogy biztosítsák. Az állami földmérési alaptérképek készítése 1997 óta a Nemzeti Kataszteri Program (NKP) keretében történik, melynek irányítását a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter látja el. A kataszteri térképek készítése jelenleg állami kezességvállalással felvett hitelből történik, amelyet a program végrehajtására létrehozott – 100%-ban FVM tulajdonú – Nemzeti Kataszteri Program Közhasznú Társaság vett fel.

Az 1997-2003. évek közötti időszak lassú előrehaladási üteme miatt a végrehajtandó feladatokat a tárca áttekintette, és döntött a program felgyorsításáról. Az erre vonatkozó kormányhatározatnak megfelelően a külterületi és belterületi ingatlan-nyilvántartási térképek vektoros digitális átalakításában az előző évekhez képest jelentős előrehaladás történt.

Jelenleg az ország külterületének 52%-án elkészült, 48%-án pedig folyamatban van a vektoros digitális térkép készítése. A külterületi vektoros térképek készítése a szerződésekben rögzített határidőre, 2005. szeptember 30-ra befejeződik. Az ország belterületi és különleges külterületi (zártkerti) ingatlan-nyilvántartási térképeinek 43%-án folyamatban van a digitális átalakítás. Az előrehaladás üteméből úgy ítéljük meg, hogy a tervezett határidőben (2007. december 31.) az ingatlan-nyilvántartási térképek digitális átalakítása befejezhető.

Az elkészült vektoros digitális kataszteri térképek az ingatlan-nyilvántartásban való felhasználás mellett alkalmasak a Magyar Információs Társadalom Stratégiájában is megfogalmazott "digitális vázterképek" szolgáltatására, felhasználhatók Mezőgazdasági Parcella Azonosító Keretrendszerben (MePAR) kataszteri fedvényként, önkormányzati és egyéb térinformatikai rendszerek térképi alapjaként (pl. Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése, településirányítási rendszer, rendőrség, tűzoltóság, GPS-szel vezérelt követés stb. céljaira).

A földmérési tevékenységről szólva végezetül meg szeretném említeni azt is, hogy ebben az évben megkezdődnek a részarány-földkiadási eljárásokban keletkezett osztatlan közös tulajdonú földrészetek önálló ingatlaná alakításának munkálatai, mely az elkövetkezendő években alapvetően determinálják földhivatalok földmérési tevékenységét. Az eljárás nem csak az érintett földtulajdonosok érdekeit szolgálja, ugyanis a sokak

által joggal sürgetett, átfogó birtokrendezés megvalósíthatóságának ez az első, szükséges – de természetesen nem elégséges – feltétele.

Összegezve a fentieket, azt hiszem elmondhatjuk, hogy a földügyi szakág mind a jogszabályalkotás, mind pedig a technikai fejlesztések, korszerűsítések terén igyekszik megfelelni a XXI. század kihívásainak és követelményeinek.

A NEMZETI FÖLDALAPKEZELŐ SZERVEZET SZEREPE A HAZAI BIRTOKPOLITIKÁBAN

A nemzeti birtokpolitika gyakorlati megvalósításáért felelős kormányzati szerv a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet (NFA, ill. Szervezet), amely az Országgyűlés döntése alapján 2002. augusztus 1-jén alakult meg. A szervezet legfőbb feladata, hogy a Magyar Állam tulajdonában levő, ezáltal a szervezet vagyoni háttérét képező mintegy 1,5 millió hektár termőföldön, illetve erdőterületen a Magyar Állam nevében a tulajdonosi jogokat gyakorolja. A feladatok ellátásának biztosításához az NFA 2005. évre mintegy 8,8 milliárd forintnyi pénzügyi háttérrel rendelkezik.

I. JOGSZABÁLYI HÁTTÉR

Az NFA tevékenységének jogi pilléreit a Nemzeti Földalapról szóló 2001. évi CXVI. törvény, majd az ezt módosító 2002. évi XXIV. törvény, A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény, az Országgyűlés 48/2002. (VII.19.) OGY határozata a Földbirtok-politikai irányelvekről, az NFA vagyonyilvántartásának, vagyonkezelésének és hasznosításának részletes szabályait rendező 254/2002. (XII.13.) Korm. rendelet, a termőföld állam által életjáradék fizetése ellenében történő megvásárlásáról rendelkező, immár 210/2004. (VII. 9.) Korm. rendelet, valamint A birtokhasznosítási bizottságok létrehozatalának és működésének rendjéről szóló 108/2002. (XII.13.) FVM rendelet alkotják.

II. A SZERVEZET

Az NFA 2002. augusztus 1-jétől nem közhasznú társaság formában, hanem költségvetési szervként működik. Szervezeti pillérjeit összesen 145 dolgozó, egy 73 fős központi apparátus, és a 72 fős megyei ügyintézői kör alkotja. A Szervezet új szervezeti és működési szabályzatának elfogadása jelenleg folyamatban van.

Ide sorolható még az 1821 megalakult Helyi Birtokhasznosítási Bizottság - melyek összesen 10.675 tagot számlálnak-, valamint az a 89 vagyonértékelő, akiket az NFA nyilvános pályázat alapján választott ki azon jelentkezők közül, akik megfelelő szakmai felkészültséggel rendelkeznek, eddigi munkájukat pedig a közbizalom övezte. (Az értékbecslők munkája értékelésre került, melynek eredményeként jelenleg csak 58 fő végez konkrét értékbecslési feladatokat a Szervezet részére.)

A Szervezet megyei irodái egyre nagyobb szerepet kapnak a feladatok elvégzésében. Szinte minden ügy elbírálása előtt helyszíni szemle útján győződnek meg a kollégák a kérelmek megalapozottságáról, a hasznosítás módjáról, az igény támogathatóságáról. Fontos előkészítő munkát látnak el pl. a szolgálmi, illetve vezetékjogi megállapodások megkötése előtt, a nyilvánosan meghirdetendő haszonbérleti pályázatok pályázati egységeinek összeállítására, a haszonbérleti szerződések meghosszabbítására, földhasználati engedélyek megadására, valamint az életjáradéki anyagok elbírálása során.

Az NFA elnökét a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök, elnökhelyetteseit az elnök javaslatára a földművelésügyi- és vidékfejlesztési miniszter nevezi ki hat évre. Ez a módszer egyben a vagyonkezelési munka szakmaiságát, ellenőrizhetőségét és folytonosságát is erősíti.

Az átláthatóság elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az állami termőföldvagyon értékesítésére, illetve haszonbérbe adására kötött szerződések nyilvánosak, arról a közvéleményt – ha igénylik – tájékoztatni kell. Az NFA törvény 16. § (3) bekezdése alapján ugyanis „Az NFA-val a termőföld adásvételére, illetve haszonbérletére kötött szerződés tartalmából közérdekű adatnak minősül:

- a) a személyes adatok közül a vevő, a haszonbérlet neve, székhelye, illetőleg lakcíme;
- b) termőföld adásvétele esetén a földrészlet helyrajzi száma és a vételár összege;
- c) termőföld haszonbérlete esetén a földrészlet helyrajzi száma vagy földhasználati azonosítója, a haszonbérlet időtartama, valamint a haszonbérleti díj összege.”

Az NFA tevékenységét széleskörű társadalmi kontroll kíséri:

- a) évenkénti beszámolás az Országgyűlés előtt a birtokpolitikai irányelvek megvalósításáról,
- b) az NFA tevékenységének 5 tagú Ellenőrző Bizottság által történő folyamatos ellenőrzése, amelynek tagjait az Országgyűlés Mezőgazdasági Bizottsága a különböző érdekképviselői szervek javaslata alapján választ,
- c) a településenként megalakuló birtokhasznosítási bizottságok.

A Helyi Birtokhasznosítási Bizottságok teljesen új szervezetek, létrehozataluknak és működésüknek rendjét a 108/2002. (XII.13.) FVM sz. rendelet szabályozza. A Bizottságok tagjait az egyéni mezőgazdasági termelők, a társas mezőgazdasági vállalkozások, az erdőgazdálkodók érdekképviselői szervei, az Agrárkamara, valamint a települési önkormányzat jelölik. Amennyiben egy állami tulajdonú termőföld nyilvános pályázat keretében történő értékesítésére, vagy haszonbérbe adására kerül sor, a Helyi Birtokhasznosítási Bizottságok a feltételekről előzetesen véleményt nyilvánítanak. Ezt az NFA-nak a végleges döntés meghozatalakor mérlegelnie kell. A Helyi Birtokhasznosítási Bizottságok felállításá-

nak további előnye az, hogy így megteremtődik az a lehetőség is, hogy a helyi földforgalmat e bizottságok folyamatosan figyelemmel kísérjék.

Az NFA Európában egyedülálló módon igen aktívan vesz részt a földpiaci forgalomban, és ezzel együtt az ún. földbirtok-politikai irányelvek megvalósításában, amelyeket tételesen a 48/2002. (VII.19.) OGY Határozat nevesít. Érvényesítésük azért is fontos, mivel a hazai földárak sok esetben még az 1/10-ét sem érik el az Európai Unió tagállamaiban érvényesülő földáraknak. Mivel ez a körülmény kedvező lehetőséget teremt a földspeculációra, ennek megelőzése az NFA egyik legfontosabb feladata. Célunk, hogy az EU csatlakozást követő 10. év végéig fokozatosan a hazai földárakat legalább az EU átlagának 70 %-ig közelítsük.

III. AZ NFA VAGYONA

Az NFA vagyonához tartozó termőföldek szerkezete

Összterület		1.480.000 hektár
ebből	erdészeti /ideiglenes vagyonkezelői szerződéssel hasznosítva	880.000 hektár
	erdészeti, de tartós mezőgazdasági bérlet keretében hasznosítva	40.000 hektár
	tartós mezőgazdasági bérlettel hasznosítva	370.000 hektár
	termőföldek költségvetési szervek használatában	100.000 hektár
	egyéb bérleti szerződés keretében hasznosítva	50.000 hektár
	egyéb, nem bérleti konstrukció keretén belül hasznosítva	5.000 hektár
	hasznosítatlan, illetve használaton kívüli terület	35.000 hektár

I. Az örökség

I.1. Az NFA vagyoni köréhez tartozó erdő művelési ágú termőföldek döntő hányadán, (a fenti kimutatás szerint 880.000 + 40.000 hektár területen, azaz a termőföldek 62,2 %-án) az NFA a KVI-től illetve az ÁPV Rt-től megörökölt használati-, haszonbérleti viszonyok jellemzőek. Az erdőterületeken belül a bérleti konstrukció aránya 4,3 %, mely területek a mezőgazdasági nagyüzemek által működtetett kapcsolt erdőterületek.

I.2. A mezőgazdasági nagyüzemek által haszonbérelt, nem erdő művelési ágú területek aránya az összterületből 370.000 hektár, ami az NFA területeinek 25,0 %-a. Ez a terület elsősorban a 2001-ben privatizált 12 db, a 2070/2004. (III.31.) Korm. határozat alapján a jelenleg privatizáció alatt álló 10 db, továbbá a korábbi állami gazdasági területeken nagyüzemi bérlőként üzemelő agrár Rt-k használatában van.

Kiemelten kell kezelni azokat az előkészületben álló vagyongazdálkodási megállapodásokat, amelyek az állami erdészeti részvénytársaságok jogviszonyát rendeznék. Jelenleg ugyanis a részvénytársaságok ideiglenes vagyongazdálkodási szerződés keretében használják az erdő területeket.

I.3. Az egyéb mezőgazdasági haszonbérleti konstrukcióban hasznosított termőföldek közé az alábbiak tartoznak:
az ideiglenes /egyéves/ földhasználatot engedélyező megállapodások,
az életjáradékos területvásárlásokból az átvett haszonbérletek,
az ÁPV Rt. és a KVI korábbi megállapodásaiból átvett területek,
az NFA haszonbérleti pályázataiból létrejött szerződések területei.

Ebbe a körbe tartozó területek aránya az összesen belül 3,3%, melyekből a 2004. évben lejáró szerződés összesen 12.450 hektár, és 0,08%.

I.4. Az egyéb, nem haszonbérlettel hasznosított területek közé sorolhatók a kényszerhasznosítású területek, a hatósági kijelölés alapján gazdálkodás alá vont területek, melyek aránya a területből már igencsak elenyésző, 0,4%.

I.5. Hasznosítatlan, illetve használaton kívüli területek.

Az Állam által felvásárolt részarány-tulajdonoktól kezdve a természetes örökös hiányában a vagyoni körbe kerülő területekig, vagy a kárpótlásból visszamaradó, jelenleg gazdátlan területekig számos ingatlan sorolható ebbe a vagyoni körbe, melyet a nyilvántartások pontatlansága miatt becsülni sem tudunk. A hasznosítatlan területek felmérését az NFA a falugazdász hálózattal kötendő szerződés keretében kívánja megvalósítani, az ezt követő eljárást pedig jelenleg dolgozza ki a Szervezet. Az adatbázis kiépülésével várhatóan ezen területekre is kiterjed a haszonbérleti pályázat, adott esetben a Nemzeti Erdőtelepítési Program keretén belüli hasznosítás, illetve a Szociális Földprogram által támasztott igényeket is igyekszik e területek segítségével kielégíteni az NFA.

2. A Termőföldért életjáradékot program

A földpiac befolyásolásának egyik fontos eszköze a „termőföldért életjáradékot” program, amelynek alapjait a 255/2002. (XII.13.) Kormányrendelet rakta le, majd ezt módosította 210/2004. (VII. 9.) Kormányrendelet. A Kormány döntése alapján az NFA a 60 évesnél idősebb földtulajdonosoktól igen kedvező feltételek mellett életjáradék fejében megvásárolja a termőföldet.

2.1. Az NFA első alkalommal 2003. január 27. és március 28. között hirdette meg a vásárlást, melyre a felajánlott termőföld fekvése szerint illetékes körzeti földhivatalnál lehetett nyomtatványon benyújtani a pályázatot.

Néhány feltétel:

E felhívás során a kizárólagos tulajdonnal rendelkező és 60. életévüket betöltött személyek, valamint osztatlan közös tulajdonú terület esetén valamennyi tulajdonostárs együttesen, az életjáradékot akár valamelyik tulajdonostársa engedményezve ajánlhatták fel földterületüket az államnak. Az NFA csak külterületi termőföldet vásárolt, a védett és védelemre tervezett, valamint a korábbi jogszabályok alapján zártkertnek minősülő területek kivételével.

A megvásárlásra felkínált terület legkisebb mértéke el kellett, hogy érje az 1 ha-t, illetve különösen indokolt esetben ettől kisebb is lehetett, de a legalább 100.000,- Ft-os vételárösszegtől nem lehetett eltekinteni. A maximális megvásárolható területnagyság 20 ha, a vételár felső határa pedig 3 millió forint volt. A 20 ha feletti felajánlás esetén 20 ha-ig életjáradékot kapott a jogosult, míg a fennmaradó terület ellenértékét az NFA egy összegben egyenlítette ki.

A kiírásra 6099 db pályázat érkezett be. A pályázatok közül sokat azért kellett elutasítani, mert a pályázók az osztatlan közös tulajdonú területeknek csak egy részét, vagy azokat nem az előírásoknak megfelelően ajánlották fel, azonban a második pályázat keretében lehetőség nyílt e területek felajánlók részéről történő átruházására.

Az első felhívás eredménye alapján az átlagos havi életjáradék 35.809,- Ft, legkisebb összeg 2.000,- Ft, a legmagasabb 597.000,- Ft körül volt. Az egy szerződésre jutó átlagos földterület 2,6 ha.

A járadékosok átlagéletkora 69,9 év. A pályázati kiírás alapján az állam mintegy 9.900 ha termőföld terület tulajdonjogát szerezte meg, melyből kb. 660 ha erdő, és kb. 7800 ha szántó művelési ágú. A legtöbb földet Bács-Kiskun megyében – 1800 ha - és Jász-Nagykun-Szolnok megyében – 1170 ha – vásárolta meg a szervezet. Az egy hektárra jutó átlagos földár 342.770,- Ft.

A megkötött szerződések száma 3.317 db. Az NFA-val kötött szerződések alapján a MÁV Rt. Nyugdíjigazgatóság és a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság végzi az életjáradék folyósítását.

2.2. Az első életjáradéki kiírással ellentétben a 2003. augusztus 22. és november 21. között meghirdetett következő pályázatban már az osztatlan közös tulajdonban lévő földterület egyetlen személy tulajdonát képező hányadát is fel lehetett ajánlani. Ezzel a konstrukcióval az állam egyszerre több problémát is kezelni tud:

- a) jelentősen csökkenti a földpiaci szereplők számát, ami segíti a földpiac átláthatóságát,
- b) komoly segítséget nyújt a volt földtulajdonos szociális helyzetének a javításához,
- c) megteremt egy olyan szabad rendelkezésű földbankot, amelyet a Helyi Birtokhasznosítási Bizottságok bevonásával a versenyképes mezőgazdasági üzemek kialakításához lehet felhasználni.

Ha az életjáradékra jogosult tulajdoni hányadot ajánlott fel, tulajdonostársa- aki egyébként életjáradékra nem jogosult- csatolhatta termőföldet felajánló nyilatkozatát a pályázathoz. Ekkor kérhette a vételár készpénzben való kifizetését, vagy azt az életjáradékra jogosult személyre engedményezhette.

Határidőn belül 11.327 db pályázat érkezett az NFA-hoz. A legtöbb pályázatot

Jász-Nagykun-Szolnok megyében nyújtották be. Az egyes földterületek vonatkozásában a kért vételár nagyságától függően egyszerűsített értékbecslést lehet végezni a helyszíni szemle lefolytatása után, míg a magasabb áron /500.000,- Ft felett/ felkínált területekre részletes, ingatlanforgalmi értékbecslő általi értékbecslést kell elvégezni.

Az előbbi esetben a helyszíni szemléket 2004. április 30-ig fejezték be az NFA, valamint a körzeti földhivatalok munkatársai. Ezt követően megkezdődött az ár meghatározása és a szerződés megkötésére vonatkozó végleges döntés meghozatala. A pályázók átlagosan 1,4 ha nagyságú területet ajánlottak fel, az NFA e felhívás során 22.271 ha, és hozzávetőlegesen 365.000 AK értékű területet vásárolt. Ennek hozzávetőlegesen 12%-a erdő.

Mindkét pályázati kiírásra jellemző, hogy az NFA visszamenőlegesen kezdi meg az életjáradék kifizetését. Az első pályázati kiírás esetében ez 2003. július 1-jére, a másodiknál 2004. február 1-jére, a harmadiknál pedig 2004. szeptember 1-jére visszamenőleges utalást jelent. (Az életjáradék összege az ún. svájci index alapján 2003-ról 2004-re 10,8 %-kal nőtt.)

Az NFA által meghirdetett életjáradéki programokra a két pályázat közötti időben is óriási volt az érdeklődés.

2.3. Ennek következtében az NFA újra meghirdette a vásárlást, az erre vonatkozó felhívás 2004. május 27-én jelent meg az FVM Értesítőben. A pályázatok benyújtásának határideje meghosszabbításra került, így a megjelenéstől augusztus végéig volt mód a jelentkezésre.

A pályázathoz csatolni kellett az adott területre vonatkozó adó- és értékbizonyítványt, ha van a haszonbérleti szerződést, a földrészletek tulajdoni lap másolatát, a földhasználati nyilvántartás adatlapját, valamint a személyazonosításra szolgáló igazolványokat. Újdonság, hogy az NFA elnöke már a pályázati kiírásban különösen indokolt esetkörbe sorolta a 0,3 ha-t elérő önálló földrészletek megvásárlását, ezért ilyen esetben egyedi méltányossági kérelmet nem kellett a pályázathoz csatolni.

Kizáró feltétel többek között, ha a földrészlet erózióknak fokozottan kitétt, ha azon épület, építmény, környezetszennyezés található.

A mostanáig három alkalommal meghirdetett életjáradéki programra összesen 24.684 pályázatot nyújtottak be az érdeklődők.

Az elsőként közzétett felhívásra beérkezett pályázatok feldolgozása befejeződött, a második életjáradéki program során (a 2005. január 6-i állapot szerint) 8086 szerződést kötött az NFA a jogosultakkal, illetve további 726 szerződés aláírására az NFA részéről már sor került, ezeket már csak a jogosultaknak kell aláírniuk. A harmadik felhívásra 7258 db pályázat érkezett be, ezek feldolgozása a területek szemlélésével és a vételárak meghatározásával megkezdődött.

Az eddigi pályázatok alapján az NFA összesen 11.404 db életjáradéki szerződést kötött meg, amelyek után a 69,2 éves átlagéletkorú jogosultak átlagosan havi 31.300,- Ft életjáradékot kapnak. Tájékoztatásul: a legmagasabb havi életjáradék összege 1.102.980,- Ft, míg a legalacsonyabbé 2106,- Ft. Az NFA eddig a program keretében 32.216 ha területet vásárolt meg, amelyhez majd hozzáadódik a III. felhívás során felajánlott 20.152 ha jövőben megvásárolandó része.

3. Készpénzes vásárlások

Az NFA két formában vásárolhat készpénzért termőföldet:

1. Életjáradékhoz kapcsolódóan (másik tulajdonostártól vagy 3.000.000 Ft életjáradékon felüli területért, melyet a „Termőföldért életjáradékot” program tesz lehetővé),
2. Egyösszegű kifizetés ellenében.

Ad 1. pont:

Az NFA e program keretében eddig 1138 ha 4643 m² nagyságú termőföldet vásárolt meg, a kifizetett vételár 323.580.971 Ft. Előző adatokból következően ezen földekhez az NFA 285.000 Ft/hektár átlagos vételáron jutott.

Az életjáradékos pályázatok megyei számához igazodva a vásárlások jellemzően Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar és Heves megyékben történtek.

Ad 2. pont:

E szerint kezdetben csak a 30 hektár feletti szántó, rét és legelő művelési ágú termőföldek, illetve 1/1 tulajdoni hányadú erdők megvásárlására került sor. Jelenleg már a 30 hektáros területi minimum nincs érvényben, viszont a felajánlás elfogadása előtt a terület hasznosíthatóságát, erdők esetében a vagyonkezelésbe adás lehetőségét az NFA kiemelten megvizsgálja.

Az NFA ebben a konstrukcióban több mint 1000 ha nagyságú földet vásárolt meg, 325.030.194,- Ft-ért. Vásárlási átlagár: 300.000 Ft/hektár. Az eddigi vásárlások Bács-Kiskun, Csongrád, Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén, továbbá Somogy megyében történtek, jellemzően erdő, kisebb mértékben szántó és gyepléves művelési ágú földeket érintően.

Össességében az NFA készpénzért több, mint 2100 hektár termőföldet vásárolt, mintegy 648 millió forintért, 300.000 Ft/hektár átlagos áron. A vásárlások jellemzően Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves és Somogy megyében történtek.

4. Földjelzálog-hitelezés

4.1. Szintén új típusú földpiac-szabályozási eszköz az NFA részvétele a földjelzálog-hitelezésben. Ennek lényege az, miszerint ha az adós a felvett hitelt nem tudja törleszteni, az NFA előre meghatározott feltételek szerint a termőföldet megvásárolja.

Mivel a föld ára vélhetően emelkedni fog, ez a konstrukció jó az adósnak, mivel földjét átlátható piaci feltételek között tudja értékesíteni, jó a hitelt nyújtó banknak is, mivel hitelezési kockázatát csökkenti, végül jó az államnak is, mivel olyan vagyontárgy tulajdonához jut, amelyet megfelelően hasznosítani tud, illetve fel tud használni birtokpolitikai célkitűzései megvalósításához.

4.2. Az NFA az alábbi pénzintézetekkel írt alá földjelzálog-hitelezési Együtműködési Megállapodást:

Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Rt. – OTP Befektetési, Ingatlanforgalmazási és Vagyonkezelő Rt.,
Magyar Fejlesztési Bank Rt.,
Konzumbank-Kereskedelmi Bank Rt.,
FHB Földhitel- és Jelzálogbank Rt.,
Erste Bank Hungary Rt.,
Magyar Takarékszövetkezeti Bank Rt.,
HVB Bank Hungary Rt.,
Kereskedelmi és Hitelbank Rt.,
Magyar Külkereskedelmi Bank Rt., és a Raiffeisen Bank Rt.

Ezek közül ténylegesen az OTP Bank Rt., a Takarékbank Rt. a Raiffeisen Bank Rt. és a Nagykáta és vidéke Takarékszövetkezet számára állítottunk ki nyilatkozatot.

A bankos kötelezettségvállalások a következők:

(az értékek feltüntetése: első érték a jelzáloggal terhelt föld vagyoneértéke, a második a bankok által megadott, felmondott hitelek aránya alapján számított kockázati érték)

Bank	jelzáloggal terhelt föld vagyoneértéke	kockázati érték
Raiffeisen Bank Rt.:	2 518 268 300,- Ft	125 913 415,- Ft.
Magyar Takarékbank Rt.:	1 221 993 700,- Ft	76 374 606,- Ft
OTP Bank Rt.:	3 962 338 035 Ft	217 928 592,- Ft
Nagykáta és Vidéke Takarékszövetkezet:	20 870 000,- Ft.	
Összesen:	7 723 470 035,- Ft	420 216 613,- Ft

5. Haszonbérleti pályázatok

A szervezet 2004. évben kezdte el meghatározott területi egységek nyilvános pályázat útján való haszonbérbe adását. Az erre vonatkozó, Dr. Németh Imre Miniszter úr által jóváhagyott szabályzat alapján 2004. évben összesen 4888 ha területre indított pályázatot az NFA, többek között a volt Öreglakai Állami Gazdaság területeire, és pl. nagyatádi, tápiószentmártoni földekre.

2005-re vonatkozóan a Szervezet 13.478 ha termőföld pályázatának előkészítését kezdte meg, amely terület nagyság még növekedhet a lejárt és meghosszabbításra nem kerülő haszonbérleti szerződések mintegy 5800 ha nagyságú területeivel.

A megkötött haszonbérleti szerződésekben szereplő haszonbérleti díj átlagos mértéke 1500,- Ft/AK/év.

Az NFA 2005-ös költségvetésében mintegy 900 millió forint áll rendelkezésre termőföld egy összegben történő megvásárlása, valamint hozzávetőleg 5.260 millió forint pedig életjáradéki folyósításra.

6. Értékesítés

Az NFA a jövőben tervezi a 10 ha-nál kisebb nagyságú földterületek értékesítését.

IV. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

A Nemzeti Földalapkezelő Szervezet igyekszik széles körű nemzetközi kapcsolatokat is kiépíteni. Eddig első sorban a francia és a német társintézménnyel vettük fel a kapcsolatot, de tervezzük, hogy más jelenlegi és jövőbeni EU tagállam testvérszervezeteivel is elmélyítjük együttműködésünket. Jelenleg folyamatban van a Francia Farmstruktúra-fejlesztési Központtal (CNASEA) kötendő megállapodás kidolgozása. E szervezeten keresztül az NFA kapcsolatba kerül a francia Birtokrendezési és Vidékfejlesztési Társaságokkal (SAFER), és lehetőség nyílik magyar és francia szakemberek együttműködésére, tapasztalatainak kicserélésére közösen szervezett szemináriumok és workshop-ok segítségével.

II. évfolyam 61. szám.

Ara 1 pengő

1945 március 18, vasárnap

NÉPLAP

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT KELETMAGYARORSZÁGI KERÜLETÉNEK NAPILAPJA

„A földreformrendelet új lapot nyit a nemzet történetében“

A rendkívüli minisztertanács elfogadta a földreformot

Elkobozzák a hazaárulók, nyilasok és háborus bűnösök birtokát — Megváltás ellenében igénybe kell venni a 100 holdon felüli birtokokat — Az 1000 holdon felüli birtokokat teljes egészében igénybeveszik — A parasztbirtok 200 holdig, s ha tulajdonosa résztvevett a nemzeti ellenállásban, 300 holdig mentesül az igénybevétel alól — A szőlőbirtok és gyümölcsös 20 holdat meghaladó része megváltásra kerül — Igényjogosult a gazdasági cseledeken és mezőgazdasági munkásokon kívül a nagycsaládú kisbirtokos nős fiúgyermek is — Előnyben részesülnek a fasizmus elleni harc résztvevői

A végrehajtást az Országos Földbirtokrendező Tanács, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok és Községi Földigénylő Bizottságok végzik

A magyar szegényparasztság földért folytatott évszázados harca történelmi fordulóponthoz érkezett el. Két nappal ezelőtt a márciusi szabadságnappal a kormány tagjai rendkívüli minisztertanácsban egyhangú felkérésrel elfogadták a földreformrendeletet. Március 15-én a földkérdés azonnali és gyökeres megoldásának harcos követelésétől visszahátrált az ország. A magyar nép tömegei: a munkásság, parasztság, értelmiség és az új magyar hadsereg tetelét hitelt, hogy 1945 legfontosabb követelését s a magyar nép legerősebb mai problémáját, a földkérdést megoldják. A magyar nép március 15-iki jogadalmá óta két nappal el s a rendkívüli minisztertanács elfogadta azt a földreformrendeletet, mely valóban új lapot nyit a nemzet történetében.

A földreformrendelet megszüntetése a fiatal magyar demokrácia legnagyobb sikere. A rendeletben lefektetett tervek alapján végrehajtott földreform véglegesen felszámolja majd a feudális nagybirtokrendszert, biztosítja az ország demokratikus átalakulását és jobb fejlődését. A magyar demokrácia és a nemzeti függetlenség szilárd alapját rakja le ezzel, hogy szétzúzza a nagybirtokrendszert, a magyar parasztság kiszolgáltatottságát s nagy nemzeti katasztrófáink felidő-ét. A gyors és gyökeres földreform a parasztság millióit állítja a demokrácia szolgálatába és teszi a magyar nép szabadságharcának, nemzeti függetlenségének elszánt harcosait. A feudális nagybirtokrendszer szétzúzása és az erős kisbirtokrendszer megerősítése az egyedüli aranciaja a kifelé szabad és független, befelé erős és demokratikus Magyarországnak. Ödöszölik a rendkívüli minisztertanács döntését. A demokratikus népkormány ezzel a határozattal aláhúzza és első szilárdan megvalósította a magyar

nép pályáinak azt a határozott követelést, mely már az ideiglenes Nemzeti gyűlés és ideiglenes kormány megalkotásakor a földreformban jelelte meg a magyar demokrácia legfőbb kérdését, hangsúlyozva, hogy a nagybirtokrendszer szétzúzása nélkül a reakció, a hazárulást, a nemzetlenyitkosságot kiirtani nem lehet. A demokrácia, a nemzet függetlenségének biztosítása követeli az új jobbajfjelszabadságot, nemzeti becsületünk visszaszerzése követeli a magyar nép új szabadságharcát. Mindkét követelés legfontosabb alapja a földreform.

Most, a rendelettel, nagy lépéssel jutottunk előre. A földreformrendeletet a minisztertanács elfogadta, de a legnagyobb feladat a rendelet végrehajtása még hátra van. Előre kell szögeznünk: a végrehajtásnak nem kevésbé gyorsnak

és határozottnak kell lennie, mint a rendelet elfogadásának. Egy gazdasági szocialista, kifosztott és kirabolott országban a demokrácia azon áll vagy bukik: tudunk-e termelni, tudjuk-e biztosítani a mindennapi kenyeret. A földreform végrehajtása éppen ezért nálunk nemcsak életvető, hanem fontos nemzeti érdek, hanem gazdasági szükségesség is. Kijelzésre jut ez a rendeletben is, amikor a földhozjutásnál figyelembe veszi: ki hogyan dolgozik. A földreformnak a termelés érdekében támogatnia és fokoznia kell.

A most elfogadott földreformrendelet a magyar nép demokráciáért s nemzeti függetlenségéért folytatott harcának eredménye. De a magyar nép demokratikus szabadságharcának eredménye lesz maga a végrehajtás is. Hogy a földreform nagy ügyét ezentúl

se gáncsolhassa el a reakció, a föld népeinek az ipari dolgozók pártjával szoros harci szövetségben továbbra is harcolnia kell a földért. A magyar nép parasztléte: gazdasági cseledek, nap-számok, törpebirtokosok és nagycsaládú kisgazdák fiait vegyük végre birtokukba a földet, építsék ki a magyar nép hatalmas védőbástyáját a népmunkás és hazaárulással, a reakcióval és nemzetszűréssel szemben. A földreformrendelet az ipari munkásság, parasztság és a haladó értelmiség közös harcának eredménye a harcosfiúkat a demokráciáért és a független, szabad és boldogabb Magyarországot küzdő egész magyar nép jókívánságai kísérik a magyar parasztság az új jobbajfjelszabadságban és az új honfoglalásban.

A miniszterelnök beszéde

Tisztelt Minisztertanács! Rendkívüli minisztertanácsra gyűltünk össze a napirend tárgyjának sürgetésére, még inkább fontosság miatt. A földbirtokreformra vonatkozó javaslatról van szó. Amit az ideiglenes nemzeti kormány 1944 december 22-ike óta telt, az nem volt más, mint nemes elhatározások, a múltnak felszámolása és előkészülete a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért. Ennek a kezdődő munkának, mely a független magyarság életének irányát évszázadokra szabja meg, a mai minisztertanács fogja alapkövetéi kerékbe.

Alankóvát, mely elég erős legyen hogy a magyar nemzet demokráciájának felépített fővödréké megvalósíthatatlan szilárd bázist biztosítson.

E javaslatlattal nagyrészt ledönteni akarjuk mindazokat a bástyákat és védőfalakat, melyek egy osztály uralmát más osztályok rovására évszázadokon keresztül felhővé tették.

E javaslat szétrombolja és összezúzza a reakciónak legghatalmasabb fellegvárát és a nemzet demokratikus fejlődésének útjából a legmagasabb akadályokat is elhárítja.

A magyarság szabadságvágyának az elnyomatás évszázadai folyamán voltak jelentős fellobbanással, de ezeknek hatása nem lehetett tartós, mert a földosztás problémájának megoldásáig sohasem jutottak el.

Az a szabadság, melyet a magyar nem-

zet most élvez, azért lesz nemcsak tartós, hanem örökéletű, mert van ereje, hogy elhárítson a szabadság legnagyobb és legghatalmasabb ellenségével: a feudálisizmussal.

Azzal pedig hogy a földet az azt eddig is vérrel védelmező, verjeitével öntöző paraszt kezére juttatja, zálogát teremti meg a demokratikus berendezkedés állandóságának.

Nagy öröm nekem, e kabinet elnöknek és meggyugvás lehet mindannyiunknak, hogy a javaslat a pártok egyhangú lelkesedésével találkozott. A kritikai hang, amely az egyes pártok részéről elhangzott, mind oda irányult, hogy a javaslat minél szakszerűbben, minél tökéletesebben meg-

Néplap, 1945. március 18-ai száma

Ideiglenes Nemzeti Kormány eskütétele,
1944. december 22.

A föld az élet és a termelés alapja – „a föld szeretete a haza szeretete”

Nagy János

Hazánk legnagyobb kincse a magyarság ősi jussa, a termőföld. Védelme egyben a magyarság védelme, megmaradásának záloga. A talaj ugyanis az egyetlen szilárd természeti erőforrás, mely megfelelő gondoskodással megújulásra képes és biztosítani tudja számunkra az élet alapfeltételeit. A termőföld valódi érték. Okszerű gazdálkodással termékenysége növelhető, minősége évek vagy évtizedek alatt javítható. Azonban csak korlátozottan áll rendelkezésre, és pusztul. Nagyértékű talajokat használunk évente ipari, lakásépítési és úthálózati célokra. Komoly veszélyt jelentenek az ipari létesítmények, amelyek még hulladékkal és szennyvizekkel is terhelik a környezetet. A gyárak, házak, hidak és utak gyakran megváltoztatják a föld alatti természetes vízfolyásokat és a talajvízszintet. A szakszerűtlen földhasználat, talajhasználat, illetve agrotechnika (művelés, trágyázás, növényvédelem) erózióhoz, talajpusztuláshoz vagy talajszennyezéshez vezet. Ezért aztán egy rossz döntés visszafordíthatatlan folyamatokat indíthat el e pótolhatatlan természeti erőforrásban. Mivel ismerjük keletkezésének törvényszerűségeit tudjuk, hogy egy ásonyomnyi talaj képződéséhez több ezer év szükséges. Az elszennyezett talaj tisztítása, helyreállítási költségei pedig több generáción keresztül meghaladják a társadalom erejét.

Magyarországon a nemzeti vagyon 30%-át a termőföld teszi ki. Súly a nemzetgazdaságban ezért igen jelentős. A Föld szilárd kérgének csupán 11 %-a termőföld. Ez az arány az Európai Unión belül 34 %, míg Magyarországon 60 % körül alakul. Ebből is látszik, hogy hazánk óriási előnye az Európai Unió legtöbb tagországával szemben, hogy jó minőségű termőföldön gazdálkodhat. Ezt az értéket mindenképpen meg kell őrizni, hiszen egyre fontosabb szempont az egészséges élelmiszerek előállítása és ebben meghatározó szerepe van a talajnak.

Ahhoz, hogy a termelők a jó gazda módjára végezhesék a megfelelő szintű tápanyagutánpótlást és növényvédelmet, nemcsak a szakmai tudás, hanem a föld szerete is szükséges. A magyar ember földszeretetét Imre József gondolataival jellemezhetjük a legjobban: „Szeressük a magyar termőföldet és a mezőgazdálkodás minden ágát, nem csak azért, mert a sok pusztítást, szenvedést ért hazánk mindig a földjéhez ragaszkodó, földművelést szerető parasztságon épült újra, hanem azért is, mert a Gondviselő olyan csodálatos adottsággal és sajátossággal áldotta meg ennek a kis Magyarországnak a földjét, amely az egész világon egyedülálló!”

Az emberi tevékenység természetére gyakorolt növekvő hatása főként a földhasználat szerkezetének megváltozásában követhető nyomon. Európában a népesség növekedésével, az ipari tevékenység fokozódásával, az erdőket nagyrészt kiirtották, a gyepeket feltörték. A művelési ágakban, illetve a földhasználatban aránytalanságok következtek be. Az egyensúly felborulásának jelei világméretben jelentkeznek. A légkör üvegházhatása erősödik, ami a Föld melegeedéséhez, s ezzel összefüggésben regionális éghajlat-, globális klímaváltozáshoz vezethet.

A földhasználat klasszikus értelemben a termőföldek művelésbe vonását, a művelési módok fejlődését (ugaroltatás, két-, háromnyomásos gazdálkodás, vetésforgó) jelenti. Napjainkban a földhasználat fogalma a termőföld nem termelési célú hasznosítását és a földvédelmet (természetvédelmi földhasználat) is magába foglalja.

Amikor Magyarország mezőgazdaságának helyzetéről, kiterjedéséről és a termelés színvonaláról beszélünk, nem tekinthetünk el attól, hogy mekkora az a területi arány, amelyet a világ mezőgazdasági célokra hasznosít és azok milyen sajátosságokkal rendelkeznek. A földterület használatának alakulása világviszonylatban az alábbiak szerint tagolható: termőterület 11%, legelő 26%, erdő 32%, egyéb 31%. A különböző kontinensek földhasználati arányszámait elemezve megállapítható, hogy a legkedvezőbb helyzet Európában alakult ki, mivel a termőterület e kontinensen eléri 29%-ot, míg a többi kontinensen csupán 6-12% közötti. E rendkívül kedvező arányszám arra utal, hogy Európa termőterülete közelíti a világ termőterületének 50%-át. Ennek közvetlen következménye az, hogy Európa – legalábbis napjainkig – a Föld éléskamrájának tekinthető, utána Észak- és Közép-Amerika következik 24%-os aránnyal. A világ termőterületének használata 1700-ban még alig haladta meg a $200 \cdot 10^4$ km²-t, 1980-ban már $1430 \cdot 10^4$ km² volt. A mintegy 300 év alatt tehát a termőterületek nagysága több mint hétszeresére növekedett, s a gyarapodás mértéke közel lineárisnak tekinthető. E néhány adatból is megállapítható, hogy Európának a szerepe rendkívül jelentős a világ mezőgazdaságában, de egyúttal az is kitűnik – egyéb adatok szerint –, hogy az európai területen rendkívül nagy a magyar mezőgazdasági terület aránya. A XX. században azonban jelentős átrendeződés folyt, a Földön a mezőgazdaságilag hasznosított területek folyamatosan növekedtek, de ez alig mondható Európáról. Hosszú távon előrettekintve következethető, hogy a különböző kontinensek, de különösen Észak-Amerika jelentős versenytársává lehet az európai mezőgazdaságnak, figyelembe véve a két nagy észak-amerikai állam gazdasági potenciáját (Birkás 2001, Szász et al. 2002). Magyarország mezőgazdasága ebben a nagy nemzetközi piacban – amely a Földön kialakult – nem jut döntő szerephez, azonban figyelmeztetőleg hat abban a tekintetben, hogy az ország

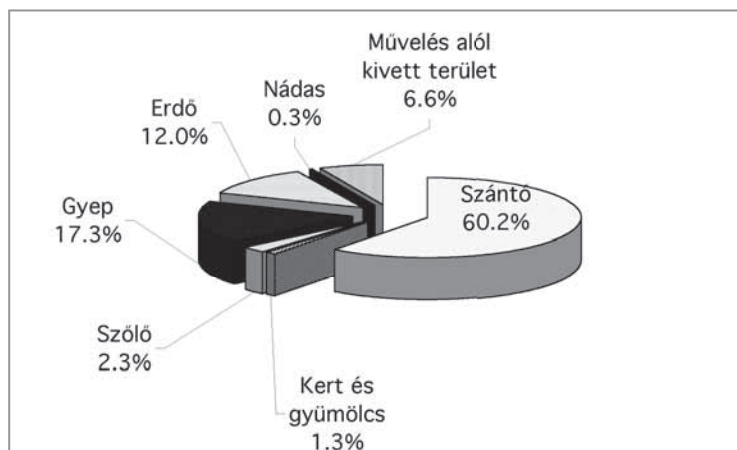
mezőgazdaságának egzisztenciájának fenntartására és biztosítására igen nagy gondot kell fordítani, és ebben benne foglaltatik az oktatás és a kutatás magas színvonalú megvalósítása.

A hazai földhasználat jelenének lényegesebb jellemzője, hogy Magyarország kedvező adottságokkal rendelkezik, ugyanis mezőgazdasági termelésre az ország területének nagy százaléka alkalmasnak tekinthető.

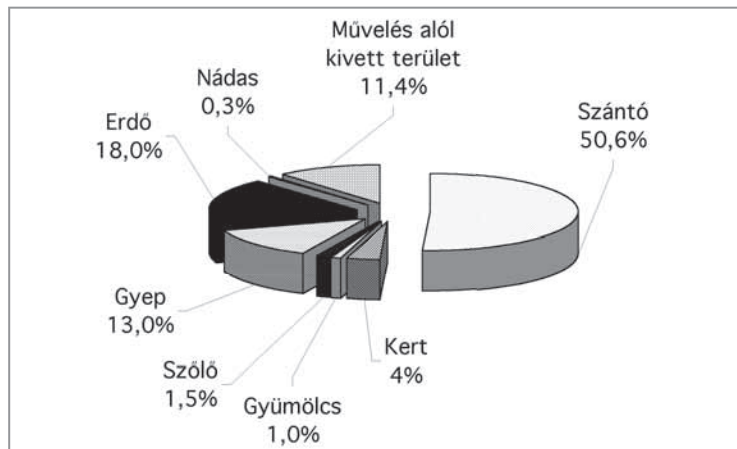
Magyarországon a 19. században a nagyarányú lecsapolás miatt több mint kétfélmillió hektárral nőtt a mezőgazdaságilag hasznosított terület. Közben jelentős változás következett be a művelési ágak arányaiban is. A szántóföld területe több mint egyharmadával nőtt, ami döntően (az állattenyésztés extenzív formáinak visszaszorulásával) a legelő és rét területek feltöréséből adódott. A szántó aránya az 1873. évi 35%-ról 1913-ra, közel 46%-ra növekedett. A szántóterületek növekedését az ugaroltatás fokozatos megszűnése is elősegítette. Az 1870-es évek első felében a szántóföld területének közel 22%-a ugar volt, ami a századfordulóra felére csökkent.

Az I. világháború után az ország területében, így mezőgazdasági területek nagyságában és művelési ágak arányaiban is jelentős változások következtek be. Az elcsatolt területeken más volt a művelési ágak aránya, mint a trianoni ország területén. 1920-ban 60%-ra nőtt a szántóterület aránya, miközben a szőlőé is növekedett. Kisebb mértékben csökkent a rét és a legelő aránya, míg a gyümölcsösök nem változtak. Az erdőterület nagysága és aránya jelentősen visszaesett.

A korábbi statisztikai nyilvántartásokra és adatokra támaszkodva megállapítható, hogy 1931-1950. évek átlagában az ország területének 60,1%-a szántóterület volt, a gyepek aránya ekkor 17,3%, az erdőé pedig 12,0% (1. ábra). A fennmaradó 10,6% pedig egyéb célokat szolgál (kert és gyümölcsös, szőlő, valamint művelés alól kivett terület stb.). A területi arányokat a sokrétű kutatási eredmények szerint elfogadható módon a termelési szokások határozták meg, noha ez egy tág fogalom, mégis elfogadható, mert valóban a mindenkorai igényeket kielégítő szokások és hagyományok szerint választották meg a használat módját. A háborút követő évtizedekben ez az arány jelentősen módosult a mezőgazdaság átszervezése nyomán. A szántóterület 50,6%-ra, a gyepek pedig 13,0%-ra csökkentek. Viszont jelentősen megnövekedett az erdő területi aránya: 18,0%, és mintegy kétszeresére nőtt a művelés alól kivett terület aránya (2. ábra). Az utóbbi területhasználat növekedése egyrészt az infrastruktúra fejlesztésével, valamint a települések által elfoglalt terület növekedésével magyarázható (Nagy et al. 2000).

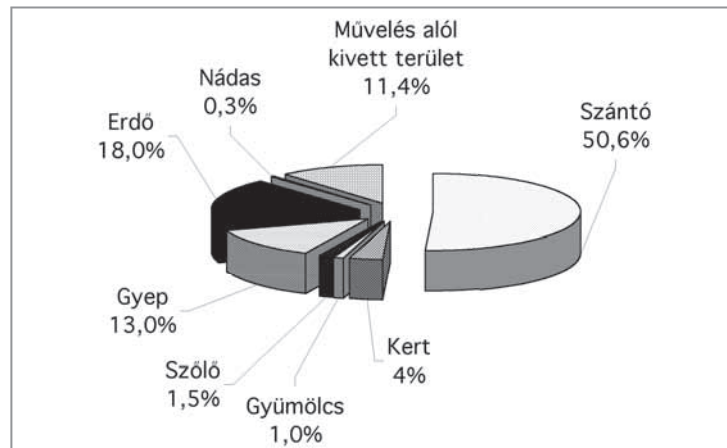

1. ábra: Magyarország földhasználata (KSH, 1931-1950)

2. ábra: Magyarország földhasználata (KSH, 1988)

Napjainkra az arányok tovább módosultak, elsősorban a szántóterület csökkenését kell megemlíteni, 2003-ban már mindössze 48,5%-ra zsugorodott a szántóterületek aránya. Hasonlóképpen lecsökkent a gyepterületek nagysága is (11,4%), viszont tovább növekedett az erdőterületek által elfoglalt terület (3. ábra). A legnagyobb mértékű változás a művelés alól kivett területek arányában van, amely 16,9%-ra emelkedett, amely továbbra is az infrastrukturális fejlődés kiszélesedésével magyarázható (Nagy és Dobos, 1999, Dobos et al. 2000, Nagy et al. 1999, Németh 2004).

3. ábra: Magyarország földhasználata (KSH, 2003)

A növénytermesztésünkre a gabonatúlsúly jellemző (50-70%). A gabonát termelő területeken belül a kukorica (25-30%) és a búza (18-30%) aránya a legjelentősebb (1. táblázat). A többi gabonaféle csak néhány százaléknyi részesedéssel rendelkezik, ezek közül a legfontosabb az árpa. Az ipari növények közül a napraforgó foglalja el a legnagyobb területet (7-12%), bár évenként jelentősen ingadozik vetésterülete és termésátlaga is (Nagy és Kovács 1999, Szabó et al. 2000, Birkás et al. 1999).

Az állatállomány igen jelentős csökkenése miatt a takarmánytermelő területek aránya, amely 1990-ben 16-17% volt, 2002-re 5-6%-ra esett vissza. A kedvezőtlen adottságú területek és a gyeses területek továbbra is fontos, ám kihasználatlan takarmányforrást jelentenek.

A növénytermesztés szerkezeti felépítése alapvetően hagyományos, főleg az ország éghajlati és talajadottságai, és nem a piaci igények határozzák meg. Ebből következően a vetésszerkezet évről-évre csak keveset, legfeljebb 10-20%-ot, változik. A hagyományos vetésforgó szerepe még mindig nem említésre méltó, legfeljebb agrotechnológiai vagy növény-egészségügyi megfontolások alapján váltogatják a haszonnövényeket (Nagy 2003, Kerényi et al. 2003).

I. táblázat: A vetésszerkezet alakulása Magyarországon

Megnevezés (Százalékos megoszlás)	1999	2000	2001	2002	2003
Gabonafélék ^a	57,3	71,1	73,5	70,4	68,7
Búza	18,7	27,5	29,9	27,5	27,5
Kukorica	26,6	31,4	30,5	29,3	27,9
Árpa	8,0	8,3	8,8	8,9	8,3
Burgonya	1,3	1,2	0,9	0,8	0,8
Hüvelyesek	1,2	0,7	0,7	0,6	0,6
Ipari növények ^b	5,3	3,8	3,2	3,8	3,6
Napraforgó	12,6	8,1	7,6	10,0	12,2
Cukorrépa	1,6	1,5	1,6	1,3	1,3
Szálás és lédús takarmányok	8,6	6,9	6,5	6,5	6,5
Silókukorica és csalamádé	3,3	2,5	2,5	2,5	2,7
Lucerna	5,0	4,2	3,7	3,8	3,6
Zöldségfélék	2,5	2,2	2,1	2,5	2,5
Egyéb növények	9,4	4,4	3,9	4,0	3,8
Vetésterület összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

^a Kölesmag, cirokmag, pohánka nélkül (18)

^b Cukorrépa és olajos magvak nélkül (19)

Hazánkban tájanként a művelési ágak aránya jelentősen eltér egymástól. A szántóterület aránya nagymértékben meghaladja, míg a gyep és az erdő aránya elmarad az EU átlagtól. A szántó művelési ág magas arányát az átlagosan jó termőhelyi adottságok részben indokolják (Nagy et al. 2002, Baranyi 2004). Az európai és világ mezőgazdaságának túltermelése, a fokozódó piaci verseny azonban arra ösztönöz, hogy a gyengébb adottságú területeken gazdálkodók ne a hagyományos áru-előállító termelést folytassanak. A felszabaduló területek visszagyepesítésével, erdőtelepítésekkel, az ártereken és lápterületeken pedig vizes élőhelyek visszaállításával lehet az aránytalanságokon javítani. A földhasználatnak igazodnia kell a táj természeti adottságaihoz.

A jövőkép körvonalazása során továbbra is figyelemmel kell kísérni ezeknek az arányoknak a módosulását, ugyanis várhatóan a szántóterület további csökkenésével lehet számolni. E jelenség természetesen bizonyos határig ellensúlyozható a termésszintek növelésével, a minőség javításával. Nem lehet eltekinteni a vetésszerkezet várható átalakulásától sem, amely részben magával az életminőség átalakulásával jár együtt. A korszerű táp-

lálkozás általánossá válásával módosulhatnak a különböző növények vetésterületi arányai és ezen át változás állhat be a különböző célú földhasználat arányszámaiban is.

Összefoglalás

Hazánk legnagyobb kincse a magyarság ősi jussa, a termőföld. A termőföld valódi érték. Okszerű gazdálkodással termékenysége növelhető, minősége évek vagy évtizedek alatt javítható. Azonban csak korlátozottan áll rendelkezésre és pusztul. Magyarországon a nemzeti vagyon 30%-át a termőföld teszi ki. Súlya a nemzetgazdaságban ezért igen jelentős. Hazánk óriási előnye az Európai Unió legtöbb tagországával szemben, hogy jó minőségű termőföldön gazdálkodhat.

Az emberi tevékenység természetére gyakorolt növekvő hatása főként a földhasználat szerkezetének megváltozásában követhető nyomon. Európában a népesség növekedésével, az ipari tevékenység fokozódásával, az erdőket nagyrészt kiirtották, a gyepeket feltörték. A művelési ágakban, illetve a földhasználatban aránytalanságok következtek be.

A különböző kontinensek földhasználati arányszámait elemezve megállapítható, hogy a legkedvezőbb helyzet Európában alakult ki, mivel a termőterület e kontinensen eléri 29%-ot, míg a többi kontinensen csupán 6-12% közötti. E rendkívül kedvező arányszám arra utal, hogy Európa termőterülete közelíti a világ termőterületének 50%-át. Ennek közvetlen következménye az, hogy Európa – legalábbis napjainkig – a Föld éléskamrájának tekinthető.

Hazánkban tájanként a művelési ágak aránya jelentősen eltér egymástól. A szántóterület aránya nagymértékben meghaladja, míg a gyepek és az erdők aránya elmarad az EU átlagtól. A jövőképek körvonalazása során továbbra is figyelemmel kell kísérni ezeknek az arányoknak a módosulását, ugyanis várhatóan a szántóterület további csökkenésével lehet számolni. Nem lehet eltekinteni a vetésszerkezet várható átalakulásától sem, amely részben magával az életminőség átalakulásával jár együtt. A korszerű táplálkozás általánossá válásával módosulhatnak a különböző növények vetésterületi arányai és ezen át változás állhat be a különböző célú földhasználat arányszámaiban is.

Irodalom

- Baranyi B. (2004): Az Észak-alföldi régió bemutatkozik.=The introduction of the Northern Great Plain Region. – Észak-alföldi régió.=Northern Great Plain Region Ed.: Csiszér Z. Debrecen, Csiszér Bt., 2004. pp. 9–33. (Magyarország régiói=Regions of Hungary, 6.).
- Birkás M. - Krisztián J. - Nagy J. (1999): Talajhasználat és talajvédelem. In: Ruzsányi L, Pepó P. Növénytermesztés és Környezetvédelem. Magyar Tudományos Akadémia, 19-29.
- Birkás M. (2001): A talajhasználat. A talajhasználati módok értékelése. In: Talajművelés a fenntartható gazdálkodásban (szerk. Birkás M.) Akaprint Kiadó, Budapest, 99-120.
- Dobos A. - Kovács J. - Nagy J. (2000): Evaluation of agricultural land use in Hungary's „three-border” region. Acta Agronomica, 48, 89-94.
- Imre J. (1998): Termőföldünk. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest.
- Kerényi A. – Szabó Gy. – Fazekas I. – Szabó Sz. (2003): Környezeti problémák és megoldási lehetőségek. In: Telep I (szerk.) A Tisza és vízrendezése. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, II. 179-202.
- KSH (1989,2003) Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv, 2003, Budapest.
- Nagy J. - Dobos A. - Kovács J. (1999): The sustainable agriculture, with a special emphasis on the Eastern-Hungarian Region. Anal Univ. Oradea, V, 39-47.
- Nagy J. - Dobos A. - Szabó J. (2000): Belvív- és termőhelyvédelem az Észak-alföldi régióban. In: Nagy J. Fenntartható mezőgazdaság – minőségi termelés. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, 56-107.
- Nagy J. - Dobos A. - Szabó J. (2002): Tájtermesztés az Észak-alföldi régióban. In: Láng I, Lazányi J, Németh T. Tartamkísérletek, tájtermesztés, vidékfejlesztés. I. Debreceni Egyetem, Agrártudományi Centrum, 36-45.
- Nagy J. - Dobos A. (1999): Land use evolution in eastern Hungary. Kungl. Skogs-och Lant-bruksakademiens, 138: 17.33-39.
- Nagy J. - Kovács J. (1999): Növénytermesztési sajátosságok a keleti háromhatár térségben, a növénytermesztési szerkezet módosításának lehetőségei. In: Sinóros-Szabó B. Komplex környezetkímélő agrártermelés fejlesztése Magyarország keleti háromhatár szegletében. Magyar Tudományos Akadémia, 25-66.
- Nagy J. (szerk) (2003): EU konform mezőgazdaság és élelmiszerbiztonság. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, pp. 417.
- Németh T. (2004): Precíziós gazdálkodás. Bábolnai Nemzetközi Gazdanapok, 2004. szeptember 7-8. (előadás)
- Szabó J. - Dobos A. - Nagy J. - Bocskai Zs. - Pásztor L. (2000): A Digitális Kreybig Talajinformációs Rendszer (DKTIR) és felhasználása a természetközeli növények választékára vonatkozó térségi szintű szántóföldi alkalmasság meghatározásában. AGROFÓRUM, XI, 5-8.
- Szász G. - Nagy J. - Dobos A. (2002): A termőhely-védelem főbb kérdései a Felső-Tisza vidéken. In: Rakoczi J. A Tisza vízgyűjtője, mint komplex vizsgálati és fejlesztési régió. Tisza Vízügyi, Programrégió Önkormányzati Társulása, 41-49.

Zsedényi Béla elnököl az Ideiglenes Nemzetgyűlésben

A magyar paraszti társadalom és a földkérdés

Orosz István

A magyar paraszti társadalom, mint ismeretes, ezeréves története során az 1848-49-évi polgári átalakulásban vált az általa használt föld tulajdonosává. Az 1848-évi IX. törvény-cikk kimondotta, hogy „az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézsma és pénzbeli fizetések, e törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszűntetnek”. Noha a volt földesurak és volt jobbágyok közötti „végső elszámolás” még évtizedekig tartott s nem minden esetben végződött az egykori jobbágyok számára kedvezően, az a tény nem módosult, hogy 1848-ban a korábban feudális függésben élő jobbágyokból szabad földtulajdonosok lettek, helyzetüket a tőkés viszonyok szabályozták és határozták meg.

A magyar parasztság tőkés átalakulását 1848-ban két tényező: egy kedvező és egy kedvezőtlen határozta meg. Szabó István, a parasztság történetének legnevesebb kutatója állapította meg, hogy a magyar jobbágyfelszabadítás, minden hiányossága ellenére is kedvezőbb feltételek között ment végbe a legtöbb európai jobbágyfelszabadításnál, hiszen végső eredménye az volt, hogy „a magyar parasztság zöme, a telkes jobbágyság és az úrbéres zsellérség levetette a földesúri függőség kötelékeit: szabad emberré lett, a kezében lévő úrbéres föld pedig szabad birtokává, korlátlan tulajdonává vált s vállaira nem raktak kártérítési terheket” Ez utóbbi, az állami kárpótlással történő felszabadulás nagy előny volt minden más átalakulással szemben, ahol a jobbágyok, mint Ausztriában, a Délnémet tartományokban, Poroszországban, Oroszországban, vagy Romániában legalább részben maguk fizették földjeik megváltásának költségeit. Ugyanakkor, s ez volt a többi európai országgal szembeni kedvezőtlen tényező, sehol másutt nem volt olyan arányú a föld nélkül, vagy nagyon csekély földterülettel felszabaduló zsellérek és házatlan zsellérek aránya, mint hazánkban. Magyarországon a felszabadult jobbágyoknak csak 40%-a tekinthető úrbéres földjei alapján birtokos parasztnak, a zsellérek és házatlan zsellérek föld nélkül, vagy nyolcad teleknél kisebb földterülettel szabadultak fel

Az 1848-évi törvények azt mondták ki, hogy az úrbéres földek a volt jobbágyok, az allodiális földek pedig a volt földesurak szabad polgári tulajdonává válnak. A jobbágyok használatában lévő földeknek több, mint 76%-a az áprilisi törvényekkel tulajdonukká vált, 14%-áról a végrehajtás során kellett dönteni, míg csaknem 10%-a, mivel nem volt úrbéres jellegű, kimaradt a felszabadításból. A közösen használt földekről: legelőkről, erdőkről, nádasokról a már 1848 előtt megalkotott törvények alapján kellett, többnyire bírósági közreműködéssel a végrehajtás során dönteni. A legelők, erdők, nádasok felosztásában a törvények a volt földesuraknak kedveztek, a jobbágyi használatú, de nem úrbéres földek megszerzésében pedig a megváltás díját az államhatalom nem vállalta magára. A végső nagy osztás Magyarországot egyáltalán nem tette a kisbirtokok országává. 1869-ben a 100 holdnál kisebb területű birtokok (ezek zömmel a volt jobbágyföldeket foglalták magukba) az ország egész területének csak 43,16%-át jelentették, míg a 100 holdnál terjedelmesebbek 56,84%-át. Az adatok egyértelműen igazolják, hogy a nagybirtok túlsúlyát a legelők és erdők biztosították, hiszen ezek 79,9, illetve 89,22%-a tartozott a 100 holdon felüli kategóriába. Az igazság kedvéért meg kell említenünk, hogy a 100 holdnál terjedelmesebb legelők és erdők között mintegy 8,4 millió hold községi és úrbéres közbirtokossági erdő és legelő is volt s ezzel az arányok 58,7-41,3%-ra a kisbirtok javára módosultak, de még így is nyomasztó volt a feudális eredetű birtokok jelenléte a hazai birtokmegoszlásban. Nem volt véletlen, hogy a már idézett Szabó István, miközben azt állapította meg, hogy az úrbéres földek polgári tulajdonná válása és nem az allodiális birtokok felosztása volt 1848 fő feladata, arra is felhívta a figyelmet, hogy „egyre növekvő feszültséggel nyomult fel a magyar parasztságnak a jobbágyfelszabadítás mellett másik sorskérdése: a föld egészségtelen megoszlása... A földkérdés megoldására parasztságunknak 1945 tavaszáig kellett várnia, amikor - az elmúlt és eljövendő magyar történelem egyik legnagyobb tényeként - végbement a magyar föld új felosztása is: a parasztság kezébe vette az ország földjét, melyet nehéz századokon keresztül hol vérrel, hol verejtékkel, de mindkettővel bőségesen megöntözött”.

Már 1848-ban is voltak olyanok, akik nehezen törődtek bele, hogy csak az úrbéres földek szabadultak fel s „még azt is el akarták, el merészték foglalni, ami a földesúré maradt”, mondta Szemere Bertalan. Leggyakrabban a jobbágyokra kedvezőtlen legelőfelosztások voltak elégedetlenségek forrásai. Különösen Táncsics Mihály képviselte a legelőfelosztások miatt elégedetlenkedőket, de ő vette észre azt is, hogy az áprilisi törvények alapján a zselérek zöme nem kistulajdonosként, hanem agrárproletárként kezdhet új életet a polgári viszonyok között. Ő volt az, aki 1849-ben a március 15-i forradalom évfordulóján azt javasolta, hogy a földnélküli honvédeknek, akik vérüket ontották a hazáért és függetlenségért 20 holdat kell adni a pártütők földjeiből. Igen jellemző, hogy az Est Lapokban Jókai e javaslatáért Táncsicsot nemcsak kommunistának, de beszámíthatatlan vén csacsinak nevezte, akit vissza kellett volna dugni az első elemibe.

Azt a növekvő feszültséget, amit az egészségtelen birtokmegoszlás okozott a dualizmus korának társadalmi változásai nem tudták ellensúlyozni. A 100 holdnál kisebb és nagyobb birtokok aránya 1869 és 1913 között alig változott, 43,16-56,84% helyett csak 45,44-54,56% lett. Az u. n. korlátolt forgalmú birtokok aránya 1913-ban a 100 holdon

felüli birtokok 58,8%-a volt, azaz a nagybirtok csaknem három ötöde pénzért sem volt megszerezhető a parasztság számára, a kisbirtok védtelen volt mind az elaprózódással, mind a kisajátítással, mind az elárverezéssel szemben. Egy nagybirtok-ellenességgel egyáltalán nem vádolható közíró azt állapította meg 1911-ben, hogy „eddig megtörtént minden a nagybirtok stabilizálására és a kisbirtok mobilizálására.”

Az 1848 után kialakult birtokmegosztás csaknem változatlan fennmaradása a dualista korszak végéig azonban csak az egyik tényezője volt a társadalmi feszültségnek. A másik abból származott, hogy a felszabadulás időszakában földtelen agrárnépesség „benragadt” a mezőgazdaságban, mert más termelési ágak (ipar, kereskedelem, szolgáltatások) elszívó hatása nem volt elégséges ahhoz, hogy a mezőgazdaságból csak annyian éljenek, amennyit az ágazat eltartani képes. 1851-ben az Osztrák Császárság agrárnépessége a lakosság 71,1% volt, de ezen belül Magyarországé elérte a 80%-ot. 1910-re hazánkban ez az arány már alig volt több 64%-nál, de a birtokos és birtoktalan parasztság aránya 1848-hoz képest szinte változatlan volt. Az öt holdnál több földdel rendelkezők száma (családtagjaikkal együtt) mintegy 4,5 millió fő volt, a napszámra is szoruló törpebirtokosok, napszamosok és agrárproletárok száma pedig 7,2 millió. A két nagy csoport közötti arány: 39,3 illetve 61,7%. Ez ugyanolyan, mint 1848-ban a teljes jobbágyok és a zsellérek közötti arány volt, ha figyelembe vesszük, hogy a házas zselléreknek a nyolcad teleknél, mintegy 4-5 holdnál kisebb birtokú parasztokat tekintették. Az agrárnépesség ugyan lassabban növekedett, mint az ország népessége, így arányszáma az összlakosságon belül csökkent, belső struktúrája azonban változatlan maradt. A birtokos parasztság mellett a sokmillióra duzzadt agrárproletárok tömege élt a faluban, arra kényszerítve, hogy néhány hónapos munkával keresse meg magának és családjának a létfenntartás költségeit egész esztendőre. A dualizmus korában a magyar ipar és kereskedelem korábban soha nem látott mértékben növekedett. A mezőgazdasági népesség nemcsak növekvő produktumával biztosította az egész lakosság élelmiszerellátását, sőt az agrárexport révén más területekét is, de ipari nyersanyagokat termelt s biztosította más nemzetgazdasági szektorok munkaerő-ellátását is. Ez utóbbi szerep a hazánknál iparosodottabb országokban döntő fontosságúvá vált s ez okozta, hogy Angliában, Belgiumban vagy Németországban az agrárnépesség nemcsak arányát tekintve, de abszolút számokban is csökkent, így a birtoktalanok tömege nem torzította el a falu társadalomszerkezetét, mert más gazdasági szektorokban talált megélhetést. Magyarországon az agrárnépesség drasztikus csökkenése, mint ismeretes csak az 1950-60-as években ment végbe, amikor az 1949-évi 53,6%-ról 23,5%-ra esett vissza, nem teljesen a foglalkozási szerkezet átalakulásában résztvevők szabad akaratából.

Ráadásul a mezőgazdaságból élő népesség, akár birtokos parasztról, akár napszamosról volt szó, nem is akart elszakadni az agrárvilágtól, tudatában még élt a hagyományos rendi világból örökölt egység gondolata. Nem véletlenül nyilatkoztak a század végén úgy a szentesi agrárszocialisták, hogy a parasztgazda és a nincstelen napszamos egy osztályt alkot, s az sem volt véletlen, hogy a századvégi agrármozgalmak falusi proletárjainak ideálja a kistulajdonosi létforma volt. Harcuk eredményeként birtokos parasztok szerettek volna lenni. Ez a gondolat élte a kivándorlók jelentős hányadát is, akik visszatérve az újvilágban szerzett pénzből itthon akartak kisgazdák lenni. Ezért szerveződött külön úton

az agrárszocialista mozgalom, s ezért nem tudott érdemleges hatás kifejteni falun a Szociáldemokrata Párt, amely a föld társadalmi tulajdonát hirdette, nem támogatta a falusi agrárproletárok birtokszerző elképzeléseit, mert az 1903-évi Kongresszusán is úgy vélte, a falusi nincsteleneknek kenyérre és nem földre van szükségük. Ebből a magatartásból logikusan következett a Tanácsköztársaság szerencsétlen agrárpolitikája, amely államosította, de nem osztotta fel a nagybirtokokat, mert a szociáldemokraták és kommunisták egyaránt kispolgári jelszónak tartották a földosztást. A Tanácsköztársaság bukása után pedig az új restaurációs rendszer lényegében a dualista korszak agrárpolitikáját folytatta, amelyben a nagybirtok a rezsím legfontosabb gazdasági bázisa volt.

A magyar paraszttársadalom és a földkérdés viszonyában új helyzet alakult ki az I. világháború után a trianoni országcsönkítéssel. Ha mérlegre kívánjuk tenni Trianonnak az agrártársadalomra gyakorolt hatását, akkor mindenek előtt azt kell megállapítanunk, hogy a csonka ország terület népsűrűsége elérte, sőt bizonyos értelemben meg is haladta a fejlett ipari országokét, ugyanakkor a mezőgazdaságban rekedt népesség arányaiban jóval magasabb volt az ipari államokénál. Ez részben abból fakadt, hogy a csonka ország a történelmi Magyarországnak csak 32,7%-át alkotta, ugyanakkor a népesség 41,6%-a lakott az ország új területén. A mezőgazdaságból élők aránya ugyan alacsonyabb volt, mint a történelmi Magyarországon, de 1920 és 1940 között 55,7%-ról csak 50%-ra csökkent, azaz a dualizmus korához képest lelassult. Míg a dualizmus hat évtizede alatt évente 0,46%-kal csökkent a mezőgazdaságból élők száma, ez az arány a Horthy-korszak két évtizede alatt csak 0,28%-ot tett ki egy olyan korszakban, amikor a fejlett országokban rohamosan csökkent a mezőgazdaságból élők számaránya.

Kedvezőtlen változások történtek a termelést befolyásoló társadalmi szerkezet alakulásában is. Míg a szomszéd államokban, a Monarchia utódállamaiban végrehajtott földreformokkal csökkent a nagybirtok súlya, ez gyakran a magyar közép- és nagybirtokos réteg kisajátításának is eszköze volt, nálunk a Nagyatádi-féle földreform nem okozott számottevő változást a birtokmegoszlásban. Trianon után az ország termőterülete 49 millió kataszteri holdról 16 millióra csökkent s ebből a reform céljaira csak 1,27 millió holdat (7,9%) vettek igénybe, de ebből is csak alig több, mint 600 ezer holdat a nagybirtokokból. Így a reform nem változtatott azon a helyzeten, hogy 1935-ben a 100 holdnál terjedelmesebb birtokok területe a 16 millió holdból még 7,7 millió holdnál több maradt (48,1%).

Ebben a helyzetben teljesen érthető, hogy a 30-as években kibontakozó, a falukutatók eredményeire építő népi mozgalom számára a földreform vált központi kérdéssé, amelyet a Horthy-rendszer ideológusai ugyanúgy mellékes dologként kezeltek, mint a legálisan működő szociáldemokraták. 1929-ben jelent meg Miskolcon Oláh György publicista könyve a hárommillió koldusról. Annak ellenére, hogy Oláh György életútja az 1940-es évekre a szélsőjobboldal táborába, Imrédy pártjába vezetett, a népi mozgalom tagjai is gyakran emlegették a hárommillió koldust. Arra vonatkozólag, hogy mennyire jogosan, érdemes Borbándi Gyulát a mozgalom legjobb monográfusát idézni, aki szerint „a hárommillió koldussal jellemzett agrárszegénység sajnos tény volt”.

A falukutató mozgalomban fiatal értelmiségiek egész generációja ismerkedett meg azzal a rettenetes nyomorral, ami a falvakban élő parasztság életkörülményeit az 1930-as

években jellemezte. A legjobbak nemcsak szépíróként, de szociográfusként mutatták be egy település, uradalom vagy táj, netán az egész magyar parasztság kilátástalan helyzetét. A látélet mellett azonban a lehetséges jövőt is felvillantották. Ennek a jövőnek kiindulópontja a nagybirtokrendszer felszámolása, az akkor már évszázados paraszti törekvések kielégítése: a földosztás volt, amellyel a parasztság valóban kezébe vehette volna az évszázadokon át vérrel és verejtéssel öntözött földet. A népi mozgalom kisbirtokos világról, kertmagyarországról álmodott. Lehet, hogy ezek az álmok az utópiák sorába tartoztak, de a kisbirtokos mintaállamnak tekintett Dánia vagy Hollandia valóság volt. Aki a dán, vagy holland mezőgazdaságot tekintette utánozandó példának, nem kevésbé rugaszkodott el a valóságtól, mint az, aki a két világháború között, vagy a „szocialista” iparosítás évtizedeiben a fejlett ipari államok utolérését tekintette a legfőbb célként. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az iparosítás gyorsítása a két világháború közötti Magyarország gazdaságpolitikájának is egyik legfontosabb célkitűzése volt, de az iparosítás költségeit a mezőgazdaságból élőkkel fizettette meg. A falu nyomora sok más miatt ezért sem csökkent.

Az 1945 március 15-re datált földreform-rendelet végrehajtása Magyarországon új paraszttársadalmat teremtett. Eltűnt a nagy- és középbirtokosok rétege, 80%-ra nőtt a kisbirtokosoké s 46%-ról 17 %-ra csökkent az agrárproletároké. 1945 tavaszán valóban új honfoglalás kezdődött. Március idusa így másodszor is dicsőséges napja lett nemzetünk történelmének, amely „valóra váltotta a magyar parasztság évszázados álmát, birtokába adta ősi jussát a magyar földet”. Erre a tényre a későbbi fejleményektől függetlenül mindig büszkeséggel emlékezhetünk.

„Földet vissza nem adunk!”

Tartozások és törlesztések

Romány Pál

„Kinek lesz igaza a végén?

Valószínűleg száz év múlva sem derül ki, hiszen máig áll a vita a magyarok között (gyakran ugyanabban a kebelben) a tizenhatodik és a tizenhetedik századról. Ki szolgált hasznosabban, a bécsi katolikus magyar-e, vagy az erdélyi protestáns?”

Cs. Szabó László

I.

Hatvan éve annak, hogy Debrecenben kihirdették az Ideiglenes Nemzetgyűlés által kezdeményezett és az Ideiglenes Nemzeti Kormány által 600/1945. M.E. szám alatt március 17. napján kibocsátott és március 18-án hatályba lépett ún. földreform-rendeletet. Ez az első számú tény, amit különféle előjelű értékelésekkel lehet ugyan illetni – megtörtént és megtörténik azóta is –, de az elhatározás jelentősége vitathatatlan. „Magyarország megszűnt a latifundiumok országa lenni... milliók lették meg honjukat e hazában.” – mondta Donáth Ferenc parlamenti előadói beszédében 1945-ben.¹ Tegyük hozzá: nem az első, de a legnagyobb szabású földreform volt az ország életében.

A második tény, hogy a paraszti földtulajdon még húsz évet sem élt háborítatlanul a nagy földosztás után. A föld többsége közös művelésbe került, majd az 1967. évi IV.sz. törvény alapján megkezdődött a termőföld közös tulajdonba vétele is. Új fejezet nyílt ezzel a magyar agrártársadalom életében és az agrárgazdaság történetében. Ennek minősítése külön feladat.

A harmadik tény – amit a továbbiakban következő bemutatás nyomán remélhetőleg szintén tényként kezelhetünk –, hogy az 1945. évi földreform előtt is több, részletes, tudományos, nem pártpolitikai alapon álló elgondolást publikáltak hazánkban a birokviszonyok teljes, nem látszat, nem részleges megváltoztatásáról. Ezek a munkák – és kidolgozóik – többnyire feledésre ítéltettek, mondhatnánk, hogy nagyobb részt a nemzeti emlékezet elkárhozott tartományába, a damnatio memoriae körébe kerültek.

A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeli és Faluszociológiai Bizottságának régi terve, hogy teljes körűen feltárja, bemutassa az agrárpolitikatan jeles művelőit,

s az ún. magyar földkérdés teljes történetét. Andorka Rudolfal kezdtük a munkát, amely sajnálatos módon megszakadt. Azzal az Andorka Rudolfal, aki a volt Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem aulájából nem csak a Marx szobrot nem engedte elszállítani, hanem – rektorként – elhelyeztette ott az Egyetem kiemelkedő volt tanszékvezetőinek, a földrajztudós gróf Teleki Pálnak, valamint az agrárpolitikai tanszék újjászervezőjének Nagy Imre akadémikusnak is a bronz portréját. Európai normák, és a magyar valóság követelménye szerint.

Számoltunk és számolunk természetesen azzal is eme áttekintéseknél, amire Erdei Ferenc utalt, amikor az általa vezetett Agrárgazdasági Kutató Intézettől búcsúzva tapasztalatairól szólt. Arról, hogy a természettudományok művelőinek fehér köpenye sokféle támadástól óvja a viselőjét, ám a társadalomtudományok képviselőinek civil öltözéke hasonló védelmet nem kölcsönöz a viselőinek. Tapasztalhatta ezt az a két kutató-szakíró is, akiknek a munkásságára, a két világháború közötti földreformos írásaira a továbbiakban kitérünk.

Látni fogjuk, hogy még a kiosztandó földterület méreteiben, a földreform szégyenletesen megkésett voltában is egybeesnek felismeréseik az ún. '45-ös, a későbbi valósággal. Érdemi különbség jószerével csupán a földosztás végrehajtásának időigényében állapítható meg. Évtizedekkel számoltak. Mindketten az evolúció talaján álltak. Háború, revolúció, az ideológiai kaloda és nagyhatalmi megfelelés kényszere – akkori fellépésük idején – még alig-alig lehetett érzékelhető számukra. Kár, hogy immunitásuk később megkopott, s védhetetlen helyzetbe kerültek.

2.

Dr. Matolcsy Mátyás, a Pest és Szolnok megye határán található Farnos falu közép-birtokosa. Műegyetemet végzett. Agrárpolitikai feladatok Magyarországon címmel könyvet ír 1934-ben. Mások is publikáltak hasonló témában, a népi írók is hallatták szavukat, de Matolcsy volt az egyedüli, akinek a munkájához Szekfű Gyula írt előszót. Ebben olvasható: „...nagy tömege él közöttünk a szegény magyaroknak, akiknek méltánytalan helyzetén ma már nem lehet sem kivándoroltatással, sem iparosítással, nagyvárosba küldéssel segíteni, miként a háború előtt történt, - nem marad tehát egyéb hátra, mint telepítés és ezzel kapcsolatban a földbirtok reformja”. Matolcsy Mátyás – állapítja meg Szekfű – „nemcsak hogy először foglalja össze szintézisbe az egész kérdést, de nem áll meg a föld és megművelése és jövedelme vizsgálatánál, hanem megmutatja azon módokat, amelyekkel a szegény magyarságnak néhány százezer legtehetségesebbje tényleg földhöz juthat... A lényeges az – fejezi be írását Szekfű –, hogy e könyv adatai és helyszínrajzai előtt ne hunyja be többé a szemét társadalmunk, - s ez nemcsak a szegény nép és a jövő érdeke, hanem az egész magyarságé és benne a birtokosoké is.”²

A jeles történész szavai, Matolcsy adatai, érvei nem jutottak célba. Akár, már előbb, Bajcsy-Zsilinszkyé és másoké sem. Újabb évtized múlva következett – a „revolúció”.

Mit tartott megjelölésre érdemes agrárpolitikai- (vidékfejlesztési) feladatnak 1934-ben Matolcsy Mátyás? A Soli Deo Gloria kiadásában megjelent munka kilenc tételben sorolja – a II. fejezetben – a feladatokat. Ma is elfogadható lista, legfeljebb a sorrendet kellene átrendezni. Szembesíti a hazai birtokpolitikát az „utódállamok” gyakorlatával, bemutatva, hogy „a háború utáni földbirtokreform a cseh, román és szerb népnek összesen 7,3 millió kat. holdat juttatott. A baj az – folytatja Matolcsy –, hogy agrárpolitikánk Trianon tanulságai nyomán sem változott meg [...] A diplomáciai sikereknél, amelyeket a revízió érdekében elkönnyvelhetünk, valószínűbb értéket jelentene a magyar nép gyarapodását, expanzió-képességét növelő agrárpolitika.” És a végkövetkeztetés a kor nyelvezetében: „Csonkamagyarországon 3,1 millió kat. hold van, amelyre a földet imádó magyar nép minden joggal igényt tarthat. Legszébb feladatunk, hogy a magyar népet ősi jussába beiktassuk.”³³ (Szinte azonos szavakkal osztották ki '45-ben – Békésben és máshol már 1944 telén – a hitbizományok, latifundiumok területét.)

Milyen agrárpolitikai feladatokat tárgyalt 1934-ben – több hamvába hullt földosztás, elvetélt földreform után – Matolcsy Mátyás? A hét tételbe sorolt feladatsor első helyén állt az üzem nagyság, konkrétan a korlátozott forgalmú, valamint az 500 kat. holdnál nagyobb szabadforgalmú birtokok jelentős területéből kigazdaságok és közlegelők létesítése. Ehhez telepítéseket és tagosításokat is számításba vett a koncepció, hiszen mintegy 20%-os terméstartalommal, valamint munkaidő megtakarítással kalkulált. Egyetemi számításokra utalva több tízezer hold termőföld növekményt is figyelembe vett a táblásítás, a kevesebb mezsgyeterület nyomán. Szerepelt a listán az öntözés, az ország úthálózatának kiépítése (persze még autópályák nélkül), az adósságterhek rendezése is.

A szövetkezeteket – hangsúlyozottan azok falusi formáit - négy csoportba sorolta: 1. fogyasztási, 2. termelő- és értékesítő szövetkezetek, 3. hitel-, 4. végül: biztosítószövetkezetek csoportjába. Kimondta: „A szövetkezetek szaporítása és ügkörük bővítése csak úgy képzelhető el, ha jelenlegi vezetésük demokratikusabb alapokra helyeztetik [...] A szövetkezeti mozgalom sikere – folytatta – emellett még a nép műveltségétől is függ [...] A szövetkezeti mozgalomnak pedig, mint ahogy azt az első angol és német szövetkezetek példája is mutatja, <alulról>, a kisegzisztenciák kezdeményezéséből kell kifejlődni.”³⁴ Érthető, hogy a szakoktatás is érdemi tárgyalást kap a szerzőtől.

Különleges, szinte friss tanulságokkal szolgál a könyv azon része, amely a Piackutatás, illetve a Kollektív agrárreklám címet viseli. Nyugat-európai, amerikai tanulmányútjainak (éveinek) tapasztalataira támaszkodva részletesen, adatokkal alátámasztva, szemléletesen számol el Matolcsy a piac, a reklám használat-kárával.

A mezőgazdasági tudományokat eleve három részre tagolja:

- a) a természettudományok eredményeinek a termelésben való hasznosításaira
- b) a mezőgazdasági üzemtanra, azaz a költség-hozam alakítására és

c) „a mezőgazdasági piackutatástanra, az agrártermények piacának és áralakulásának vizsgálatára”⁵ A kollektív reklám – hangsúlyozza Matolcsy – az agrártermelésben jutott mind nagyobb szerephez külföldön, amelynek elterjedése a szövetkezetek, illetőleg a nagy értékesítő szervek fejlődésével haladt párhuzamosan. Ez a reklám már nem egy vállalat, hanem egész termelési ágak termékeit propagálja sikeresen.

Átfogó és egyben szomorú képet ad Matolcsy a mezőgazdasági népeesség (az ún. mezőgazdasági munkásság, a cselédség és a törpebirtokosok) szociális biztosításának állapotáról. Tárgyalja a baleset, az öregségi, a rokkantsági biztosítás kérdéseit, a betegség és a munkanélküliség, a beteggondozás gondjait és társadalmi költségeit. Végül megállapítja: „a legalacsonyabb életszínvonalon élő agrármunkásság szociális biztosítás szempontjából szervezetlenül és ellátatlanul él.”⁶ Az OMGE számtartási vizsgálata szerint a gazdaságok orvos- és gyógyszerellátásának költségeiből 1932-ben a mezőgazdaságilag hasznosított I kat.holdra országos átlagban 0,8 pengő esett. Vagyis – írja Matolcsy – a 603.104 főnyi cselédnép orvosi és gyógyszerellátása 11 millió pengőbe került (keresők és eltartottak együtt). A 80 fillér egyébként nem egészen 2 kg kenyér árának felelt meg 1938. évi áron...

Későbbi szerkesztőtársai a Válasz-ban – Kovács Imre, Veres Péter, Féja Géza – szociográfikban dolgozzák fel a témát.

Könyvének III. részében Matolcsy Mátyás kifejti, hogy az agrárpolitika ismertett feladatainak megvalósítása a gazdasági élet valamennyi ágára kihatna. A struktúraváltozás tökeszükséglete nagy, de megnöveli ugyanakkor az új kisbirtokosok vásárlóerejét. A vázolt agrárreform tökeigényét 3-3,5 milliárd pengőre becsülte a koncepció, ezért „megrázkódtatásmentes megvalósításának idejét 20-25 évben jelöli ki.”⁷

Nagyívű, országos adatokkal, következményekkel számoló munka az akkor alig 35 éves Matolcsy Mátyásé.⁸ Részletesebb, átfogóbb, – persze műfajában is más – mint a századelőn Darányi Ignác által beterjesztett (de nem tárgyalt), vagy az Áchim L. András által indítványozott földparcellázási parlamenti javaslat.

Károlyi Mihály, vagy Nagyatádi Szabó István „földreformjai” külön opust jelentenek. És természetesen a megvalósított, az új fejezetet jelentő 1945. évi is, amelynek már tekintélyes irodalma van.

Szólni kell egy másik, a Nagy Földreformot ugyancsak megelőző, különböző pártpolitikai programokba is átemelt földbirtok-politikai koncepcióról, Kerék Mihály agrárpolitikai munkásságáról.

3.

Az 1943. évi Balatonszárszó-i Magyar Élet-Tábor egyik napján A Magyar Földkérdés volt a téma. A Szárszó cmű kötetben⁹ a következő olvasható erről: „Szombaton (augusztus 28-án) délelőtt a magyar földkérdés került megvitatásra. A konferencia vezetősége eredetileg Kerék Mihály szociális felügyelőt kérte fel a kérdés bevezető előadásának meg-

tartására. Minthogy Kerék Mihály nem jelenhetett meg a konferencián, helyette Erdei Ferenc tartotta meg a vitamegnyitó előadást.” Erdei A magyar földkérdés címmel tartotta meg bevezetőjét, azaz a Kerék Mihály által adott, 1939-ben megjelent könyv címét vitte tovább, de – természetesen – saját nézeteit adta elő. Ahogyan az őt követő Veres Péter, Darvas József, Dobi István és mások.

Mit képviselt – a konferencián csak 1939-ben írt könyvének a címével jelenlévő – Kerék Mihály „A magyar földkérdés” – ben?¹⁰ Az áttekinthető, máig alapműnek mondható tekintélyes terjedelmű munkát három részre tagolta a szerző. Az első rész a magyar földkérdés története témákat tárgyalta a török hódoltságtól egészen az 1936. évi telepítési törvényig. Nem kímélte az OMGE korifeusait, a nagybirtokot magasztaló szakírókat. „Aki elolvassa ezt a könyvet...talán visszariad attól a roppant hatalomtól, amellyel a nagybirtok ebben az országban eddig minden komolyabb kezdeményezést meghiúsított.” – írta az előszóban. A második részben a birtokviszonyok változásával – 1895-től 1935-ig – foglalkozott, felsorolva a változtatás melletti érveket és ellenérveket. És – némi rezignáltsággal – leszögezi: „A föld nemcsak gazdasági, hanem politikai hatalomnak is a forrása, természetes tehát, ha a körülötte folyó harcban politikai elemek is vegyülnek. Az eddigi tapasztalatok után majdnem bizonyos, hogy az új földreform ügye nem az érvek és ellenérvek párviadalában, hanem a politikai erőviszonyok síkján dől el.”¹¹ Am mégis, a harmadik részben, egy új földreform vázlatát ismerteti. Sürgős cselekvésért kiált Kerék Mihály, mert mint írja: a huszadik század közepén még mindig a nagybirtok egyedülálló rezervációja maradt az ország, olyan tömegű agrárproletáriátussal, amely szintén párját ritkítja.

A földreform minimumát a következőkben látta:

1. A felosztandó földterület 3,2 millió kat. hold.
2. Ezzel a 100 holdon felüli birtokok területi aránya 24%-ra csökken.
3. 380 ezer család jut földhöz és 160 ezer új házhelyet osztnak ki.
4. A lebonyolítás 10 esztendeig tart (azaz már kevesebb ideig, mint Matolcsy javasolta).
5. A földhözjuttatás részben kishaszonbérletek (földbérletösszetevetek) útján történik. A mezőgazdasági népsűrűség különbségeinek kiegyenlítésére a telepítés mellőzhetetlen.

Néhány további pontban a pénzügyi és szervezeti lépéseket taglalja Kerék, majd utolsó – tizedik – tételként leszögezi: „A földhözjutottak gazdálkodásának irányítása és szervezése éppen annyira fontos, mint a földreform során munkahelyeiket veszített cselédek, munkások és egyéb alkalmazottak elhelyezéséről való gondoskodás.”¹²

Néhány évvel később új könyvben fejtette ki földbirtokpolitikai indítványait Kerék Mihály. Publikálta több ország, különösen Németország telepítési, földrendezési gyakorlatának tapasztalatait.¹³ Eredménytelenül. Jóllehet már 1939-es könyvében idézte a földreformot sürgető Majláth József grófot, illetve Tisza Istvánhoz írt levelét. „Nagyszabású reformokat vár a nemzet a törvényhozástól [...] Most az egyszer még kezünkben van az ország jövője [...] A magyar birtokososztály jövőjét azon a politikai szemponton látom megfordulni, hogy a birtokpolitikai reformot ki csinálja meg.” Tisza azonban – írta Majláth Széchenyi Aladár grófnak – birtokpolitikai és parasztvédő kérdésekben a mozdulatlanság

álláspontjára helyezkedett... Tisza és pártja a rideg párturalmon kívül semmi másra tekintettel nincsen. Ez valódi sorscsapás.”¹⁴

* * *

A sorscsapás 1920-ban bekövetkezett az országra, 1945-ben pedig teljessé vált az említett birtokos osztályra és jövőjére is. A magyar társadalomszerkezet radikálisan megváltozott. Az egykori kiútkeresők útjai szétváltak. Ki Debrecenbe indult pártot szervezni, földet osztani, ki fogolytáborba, ki emigrációba került. Voltak akik a „harmadik út” új és új elágazását keresték.¹⁵ Nem egyszer – mindhiába. Kerék Mihály dr. az Országos Földhivatal ügyvezető igazgatója lett rövid időre, s végül a VÁTI-tól ment nyugdíjba. A Bács-Kiskun megyei tanyavilág helyzetének felmérését „a megye kérésére” a hetvenes években még felvállalta. Talán ez volt az utolsó munkája.

Mindenesetre figyelemreméltó: a földreform mérete – mind Matolcsy Mátyás, mind Kerék Mihály javaslatában, mind a Dálnoki Miklós Béla-kormány rendeletében, illetve Nagy Imre és Erdei Ferenc földosztási biztosainak tényleges gyakorlatában – 3-3,2 millió kat. holdat tett ki. Egészen pontosan: az utóbbi miniszterek megbízóleveleivel 3 millió 258 ezer 739 kat. hold földet adtak át hatvan évvel ezelőtt az új tulajdonosoknak¹⁶

A szülőföldjére, Ozorára, a „Puszták népe” szabad földjére látogató Illyés Gyula írta 1945-ben: „Szerény vagyok, nem is erőltetem, hogy megértssem, mi történt itt. Talán tíz év múlva fogjuk megérteni, talán húsz év múlva, igazában talán csak egy század múlva, az unokáinkban.”¹⁷

És a folytatást, sőt a rövid XX. század egészét, mikor fogjuk megérteni, ellentmondásos történéseit elrendezni? Marad-e még tartozás, véget ér-e a törlesztés? Cs. Szabó Lászlónak az emigrációban fogalmazott, a mottóban idézett hipotézisével kellene megbékölni? Nemcsak az új nemzedékeken múlik...

Jegyzetek

- ¹ Földet, köztársaságot, állami iskolát (Viták a magyar parlamentben 1944-1948) Válogatta: Balogh Sándor Gondolat 1980. 93. old.
- ² Matolcsy Mátyás (1934): Agrárpolitikai feladatok Magyarországon Soli Deo Gloria Szövetség kiadása Bpest 154 p. 3. old.
- ³ U.o. 63.o. (Kiemelés: R.P.)
- ⁴ U.o. 95.old.
- ⁵ U.o. 110. old.
- ⁶ U.o. 125. old.
- ⁷ U.o. 135. old.
- ⁸ Matolcsy Mátyás (Budapest, 1905 – Budapest, 1953) A Magyar Gazdaságkutató Intézet munkatársa 1930-tól. Országgyűlési képviselő 1935-től. A Nemzeti Egység Pártja, 1937-től a Kisgazda Párt tagja. Új élet a magyar földön c. könyvét 1938-ban Cserépfalvi adja ki. A Válasz szerkesztő bizottságában a népi írókkal tart. Később mindinkább a szélsőjobboldali publicisztika és pártpolitika felé fordul. Amerikai fogságból hozzák vissza Magyarországra 1945 őszén, 1946-ban 10 évi kényszermunkára ítélik. A gyűjtőfogházban halt meg 1953-ban.
- ⁹ Szárszó. Magyar Élet kiadása Bpest, 1943 Felelős kiadó: Dr. Püski Sándor 173. old.
- ¹⁰ Kerék Mihály: A magyar földkérdés Budapest 1939. Mefhosz Könyvkiadó 514. p.
- ¹¹ U.o. 374. old. (Kiemelés: R.P.)
- ¹² U.o. 480. old.
- ¹³ Kerék Mihály: A földreform útja Magyar Élet kiadása Bpest 1942. 158 p.
- ¹⁴ Kerék Mihály 1939. 142-143. old.
- ¹⁵ L. Nagy Zsuzsa, Burucs Kornélia szerk.: Kiútkeresés 1943. Kossuth K. 1989
- ¹⁶ Nagy Imre: Agrárpolitikai tanulmányok Előadások az Agrártudományi Egyetemen I. Szikra K. Bpest 1950. 270. old.
- ¹⁷ Illyés Gyula: Honfoglalók között. Sarló 1945. 34. old. V.ö. Szabó Pál: Isten malmai Szépirodalmi Kiadó 1970.

oldással és minél sürgősebben emelkedjek törvényerőre. Teljes bizalommal fordulok a pártok országos vezetőihez azjal a kéréssel, hogy ugyanolyan felelősséggel, melyet mostanáig tanúsítottak e fontos kérdésben, legyenek a kormány segítségére a földreform végrehajtásánál is, hogy az a lehető legszűkebbben, minél inkább biztosítva a termelés folyamatoságát és a külső rendet, valósuljon meg.

Nem mulasztatom el, hogy ez alkalommal is ne mondjak köszönetet a szövetségesség nyghatalmak, elsősorban a Szovjetunió

Nagy Imre:

A nagybirtok háttatámadta és elbukta a nemzeti ügyet

Mélyen tisztelt Minisztertanács! Az Ideiglenes Nemzetgyűlés szövegében és az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozatában lefektetett elvek és a megadott felhatalmazás alapján, a földművelésügyi minisztérium elkészítette a földreform rendelet-tervezetét, amelyet ezúttal van szövegszerűen az igen tisztelt Minisztertanács elé terjesztem.

A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

„...a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesipar földhözjutatásáról szóló rendelet célja, amint azt az 1. § tömören megállapítja az, hogy

kormányának azért a segítségért, hogy az ideiglenes nemzetgyűlés, illetőleg az ideiglenes kormány megalakulhatott és a magyar nemzeti életének e sorsdöntő reformját megvalósította.

A német imperializmus határos öléseiből nemzetünket a dicső Vörös Hadsereg szabadította ki. Ezzel visszanyertük a szabadságunkat. Szabadságunkban első és legnagyobb elhatározásunk, hogy a szabad élet biztosítását kiépítsük a napirenden lévő javaslattal.

Kérem a földművelésügyi miniszter urat, hogy tervezetét ismeretnél szíveskedjék.

bágyfelszabadítást kell elvégeztünk. Új honfoglalásra kell vezetni a magyar föld népet.

Be kell fejeznünk azt, amit Kossuth, Petőfi, Tancsics, a nagy szabadságharc megkezdett, de amit a magyar nagybirtokosok árulása befejezni nem engedett.

A nagybirtok és a nemzet érdekei, mint a múltban, jelenleg is élesen szembenállnak egymással.

Aki ma Magyarországon nemzeti és népi érdekért küzd, annak elkerülhetetlenül szembe kell szállnia a nagybirtokrendszerrel.

A magyar szabadságharc és függetlenségért folyó küzdelem sikerének előfeltétele a nagybirtokrendszer megszüntetése. Ezzel áll, vagy bukik a magyar demokrácia.

A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjutatásáról szóló jelen rendelet lezárja a magyar múltat és új lapot nyit a nemzet történetében. Befejezi a nagy pert a magyar ugar robolói mostantól fogva a maguk földjén saját magukra fognak dolgozni.

A földműveseknek lesz életük, mert hazára lel ahonnan országban, amelyben eddig ki semmizett, hontalan volt.

A földreform a nagybirtokok parasztközre adásával véglegesen összezúzza a feudáliszmust, kihívja a falajt a reakció föpíllére, a nagybirtokrendszer alól.

A nagybirtokok parasztközre adásával megnyitja az ország gazdasági felvirágzásának útját ezzel, hogy a magyar mezőgazdasági termelés alapjává az erős, egészséges és termelőképességű kisbirtokrendszer lesz. Megszilárdítja a demokráciát, melynek a magyar

parasztság megbírható, önfelelő harcos támasza lesz.

De a rendeletnek és a nyomában elinduló földreformnak más feladata is van. A harc a demokrácia és a fasizmus között még nem fejeződött be. Hazánk területén még folyik a háború, az ország jelentékeny részében a magyar lakosság még a német hordák és nyilas bérenciek rémuralma alatt szenved.

A földreform egyik döntő feladata, hogy bomlaszsa el a parasztság és a népi demokrácia miúden érdekeit erre a felszabadító harcra mozgósítsa.

A fasizmus és a demokrácia harcában ezzel a rendelettel a demokrácia megveri az első nagy csatát. Történelmi érdeme ez a széles, nagy nemzeti egységnek és összefogásnak, a Magyar

Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült és a kormányban képviselt demokratikus pártoknak, a Magyar Kommunista Pártnak, a Független Kisgazda Pártnak, a Szociáldemokrata Pártnak és a Nemzeti Parasztpártnak, melyeknek vállvetett, közös harca volt és lesz a biztosítéka annak, hogy leküzdjük a demokrácia útján elének tornyosuló akadályokat és győzelemre vigyük a szabad, boldog Magyarországot.

A most beterjesztett rendelet-tervezet, a kormányban helyet fogláló négy nagy demokratikus párt vezetői, egy minap megtartott pártértekezleten egyhangúlag magukévá tették. Javaslom, hogy a Minisztertanács az ügyszövegeztől ünnepélyességgel ugyanilyen egyhangú határozattal fogadja el a rendeletet.

A minisztertanács egyhangú lelkesedéssel elfogadja a javaslatot

A minisztertanács az előterjesztett földreformjavaslatot egyhangú lelkesedéssel fogadta el. Ezután az egyes miniszterek nyilatkoztak a földreformjavaslatl kapcsolatosan.

Molnár Erik: A Magyar Kommunista Párt a most beterjesztett rendeletben saját programjának megvalósítását látja, ezért a rendeletet és ezt a tervezetet egész terjedelmében minden változás nélkül elfogadom.

Gyöngyösi János külügyminiszter a Független Kisgazda Párt nevében szólalt fel. — A most beterjesztett javaslatot — mondotta — egy óriási felbecsülhetetlen értékű az, hogy a népi erőket politikailag érvényesíthet, ez juttatta és ezeknek a népi erőknél a mostanra tett alá juto földreform megadja az anyagi lehetőséget ahhoz, hogy erőlörd alapot nyújtsanak a további demokrácia fejlődéséhez. A javaslat elfogadja.

Valentiny Agoston igazságügyminiszter: A Szociáldemokrata Párt nevében a javaslatot elfogadom. Ez az első lépés ahhoz, hogy a verítékű földmunkásnép elindulhat az önoldatos, demokratikus és szabadon fejlődő Magyarország útján.

Erdői Ferenc belügyminiszter: Legnagyobb lelkeséssel üdvözölöm a javaslatot és elfogadom annál is inkább, mert ezen előterjesztett javaslat főbb vonalaiban és összes lényegesebb pontjaiban annak a tervezetnek, illetve javaslatnak a megvalósítását jelenti, amelyet a Nemzeti Parasztpárt január elején az ország közvéleményre elé terjesztett. Ma nemcsak a távolabbi jövő az,

ami szükségessé és elkerülhetetlenné teszi a főúrvárat, hanem az ország pillanatnyi élet-szükséglete is, mert más munkát, mint a parasztszabadság megvalósítását a mezőgazdasági termelés megkezdésére és az ország kényér-szükségletét biztosítani nem tudjuk. Minden okunk megvann arra, hogy ne csak elfogadjuk az előterjesztett földreformjavaslatot, hanem annak végrehajtását is szervezzük, hogy már az idej termetes egyrésze legalább olyan földön történjen, amelyet a parasztság magának mondhat.

Vörös János honvédelmi miniszter: A földreform örömmel üdvözölöm és köszönettel adozom a földművelési miniszter úrnak, hogy a fasizmus elleni háborúban kitüntetett harcosokrá külön is gondol. Ez a földreformjavaslat feltétlenül emelni fogja a magyar harcosok harci kedvét.

Gróf Teleki Pál kultuszminiszter nevében dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkár a javaslatot szintén elfogadja.

Dr. Vásáry István pénzügyminiszter, Gábor József kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, Faragó Gábor közellátásügyi miniszter lelkes szavakkal jelentették be a javaslat elfogadását.

Dr. Balogh István a rendeletnek országgyűlési határozattal és kívül való közhírréttele tárgyában tett javaslatot.

Végül Nagy Imre földművelésügyi miniszter javasolta, hogy a rendelet az április elejére összehívandó nemzetgyűlés által törvényerőre emeltesse.

A minisztertanács az összes javaslatokat elfogadta.

Petőfi-mozgó volt Vigzinház)
A magyar film **Karáy Katalin** alkotás remeke
Közvetítésével

Külvárosi órszoba
Új orosz híradó!
Előadások 1. / 3. / 4. vasárnap 11-ko: 10
Fényképezés 12-ko, vasárnap 10-ko

Csokonni-színház
Vasárnap, hétfőn
március 18., 19. en
Fall Leó viadgírú vigoperája
Elvált asszony
Előadás kezdete 10 órákor

DANCING TANCINTÉZET
Széchenyi-utca 1 b.
MA 3 órától kezdődik
Kitűnő Jazz
19-én új táncanolyan kezdődik.

APOLLO-MOZI
Előadások: d. n. 10. 2. 3. és 10. 6.
vasárnap d. n. 11 órákor is.
Mind-n időnk legnagyobb közlakszával Charlie Chaplin-el a főszerepben.
Modern idők
brillians amerikai vígjáték

Meteor-mozgó
Vasárnap, hétfőn
Kenyerharc
és
Maiomlás
Előadások kezdete: 3 óra 10. 5. órákor vasárnap 11 óra 10. 5. óra-ko. is. — Jegyvetélet egy órával előadás előtt.

Új táncanolyam kezdődik a RUCABA
Beiratkozás: kedd és péntek kivételével mindennap délután 2-6 óráig

Megnyílik! Megnyílik!
Első Szilágysági
Düffé, falatozó
Csapó-utca 5. szám.
Elsőrendű zene — Olcsó árak.
Napokban megnyílik.

Néplap, 1945. március 18-ai száma

Földosztás

A magyarországi földreform

Gunst Péter

1944 őszén a Vörös Hadsereg átlépte Magyarország határait, az ország területe hadszíntérré vált. A Vörös Hadsereg előrenyomulása egyértelművé tette, hogy Magyarországon lényeges társadalmi változások következnek be, s egyúttal e változások jellegét is meghatározta. (Jelentős társadalmi átalakulást, egyebek között földreformot tartalmazott minden antifasiszta nagyhatalom tervezete is, de azok mértéke és módja nem volt azonos.) A Vörös Hadsereg győzelmei a Tiszántúlon, Budapest bekerítése lehetővé tette az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívását Debrecenbe. Az ott összegyűlt (nem választott, hanem ki-nevezett) képviselők szinte kivétel nélkül azokat a pártokat képviselték (a Kisgazda Pártot, a szociáldemokratákat, a kommunistákat, a szegényparasztság képviselőit a Nemzeti Parasztpártot stb.), amelyek a háború előtt az ellenzékot képviselték.

Mindezeknek a pártoknak korábban is volt elképzelésük a földreformról, mindegyikük kiérlelt programot vitt a tarsolyában, hiszen az minden gondolkodó fő számára világos volt, hogy az 1920. évi földreform ellenére, amelyet jogosan látszatreformnak tartottak, a földtulajdonviszonyok átalakítása nélkül nem lehet biztosítani a társadalmi szerkezet lényeges módosulását.

Minden, az Ideiglenes Nemzetgyűlésben magát képviseltető pártnak volt tehát valamilyen elképzelése a földreformról, de egyik párt sem gondolt arra, hogy azt ne törvényként, parlamenti viták után hozzák létre. A legkiérleltebb állásponttal a kommunisták rendelkeztek, akik – több variációban – még a moszkvai emigrációban kialakították a maguk elképzeléseit, s így 1944 decemberére végleges elképzelésekkel rendelkeztek. A szociáldemokraták a párt 1930. évi agrárprogramjára támaszkodtak, a Kisgazda Párt is a korábban megfogalmazott elképzeléseire épített. Debrecenben 1944 végén, 1945 első heteiben már komoly vita folyt arról, milyen mértékű legyen a földreform, s hogyan valósítsák meg.

1945. január 14-én a Nemzeti Parasztpárt nyilvánosságra hozta a maga javaslatát, ami nem volt más, mint a kommunisták programja, néhány változtatással. A kommunisták ugyanis nem akartak közvetlenül előállni a maguk elképzeléseivel, hogy ne provokálják a polgári, birtokos paraszti rétegeket képviselő pártokat. A javaslat körül heves vita alakult ki. A viták lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy birtokosparaszti, vagy szegényparaszti reform valósuljon-e meg, vagyis hogy a parasztság melyik rétege kapja a földet. A két álláspont abban közös volt, hogy a nagy birtokokat fel kell osztani. A lebonyolítás módjában bújtak meg a részletek. A vita egyik résztvevője sem gondolt azonban arra, hogy ne a nemzetgyűlésben, s ne törvény formájában valósuljon majd meg a földreform.

Kivételes történelmi pillanat tanúi lehetünk. A Vörös Hadsereg előnyomulása nyomán ugyanis felbomlott a reakciós államapparátus, s olyan spontán népmozgalom alakult ki (elsősorban az Alföldön), amelynek a középpontjában éppen a földreform állt. A mozgalom meghatározó ereje a szegényparasztság volt, amelynek képviselői nyíltan felléptek a nagybirtokok azonnali felosztása mellett. Igaz ugyan, hogy földfoglalásokra csak kevés helyen került sor, de a tömegnyomás mind erősebben volt érezhető. Végül az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága 1945. április 1-re összehívta a Nemzetgyűlést. Ott természetesen heves, s főleg hosszan elnyúló vitákra lehetett számítani.

A történelem azonban közbeszólt. A Dunántúlon ugyanis még erős ellenállást fejtettek ki a német csapatok, s velük együtt 10-11 magyar hadosztály. A magyar csapatok egy részének kikapcsolódását a háborúból remélte elérni a Vörös Hadsereg vezérkara a földreform mielőbbi meghirdetésével. S ezt fontosabbnak ítélték a parlamenti formák betartásánál. A magyar politikusoknak ezt – tetszett, nem tetszett – el kellett fogadniuk. 1945. március 15-én pártközi értekezlet ült össze, amely komolyabb vita nélkül elfogadta a rendelet tervezetét a parasztpárt által javasolt formában. Március 17-én az Ideiglenes Kormány is megvitatta azt, majd közzétette a 600/1945. évi miniszterelnöki rendeletet a földreform azonnali megkezdéséről.

A rendelet értelmében az úgynevezett „úri” birtokok közül teljes egészében felosztásra kerültek az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok. A 100-1000 hold közötti úri birtokokból, valamint a törvényhatóságok, községek és egyházak földbirtokaiból a rendelet 100 holdat meghagyott a tulajdonosnál. Ellenállók esetében mentesítettek 300 holdat. A 200 holdnál kisebb paraszti birtokokat a rendelet értelmében nem lehetett felosztani. Ezzel szemben a hazaárulóknak, háborús és népellenes bűnösöknek, a fasiszta pártok vezető tisztséget viselő tagjainak, a Volksbund tagjainak birtokait, az azok megművelésére szolgáló eszközökkel, élő- és holt felszereléssel s a rajtuk lévő épületekkel együtt, azok nagyságától függetlenül, el kellett kobozni és szét kellett osztani. A politikai okokból elkobzott és felosztott földeken kívül a reform érvénye alá eső birtokok tulajdonosait az államnak kellett kártalanítania. A juttatottak a kataszteri tiszta jövedelem hússzorosát fizetik az államnak, ennek 10 %-át rögtön a földosztáskor, a többit 10 évi egyenlő részletekben, azok, akiknek nem volt földjük, 20 évi részletekben.

A reform végrehajtását a rendelet a földigénylő bizottságokra bízta. Ezek tagjait a parasztok választották. Ez a rendelkezés, valamint az a körülmény, hogy különösen az ország keleti felén 1945 első felében még gyenge volt a közigazgatás, s feladatai nagy részét a Vörös Hadsereg előnyomulásának mértékében spontán létrejövő különféle népi szervek (tanácsok, bizottságok) intézték, a valóban demokratikus reformnak nevezett földosztást radikális, forradalmi útra terelte. Így sajátos helyzet alakult ki, amelyet az jellemzett, hogy 1945. március 17. után az ország keleti felén a földreformot radikálisan hajtották végre, olyan személyek birtokaira is kiterjesztették annak érvényét, akiknek a földjeit a rendelet érintetlenül hagyta. Kevésbé történt ez a Dunántúlon, itt ugyanis a földreformot olyan időben hajtották végre, amikor az Ideiglenes Kormány szervei már visszazoritották a különféle népi szervek hatáskörét. Itt tehát nagyobb arányban maradtak meg a rendelet keretei között.

A földreform forradalmi végrehajtását jelentette pl., hogy a nincstelen parasztok nem vették figyelembe a mentesítéseket, ami olykor 300 holdat is meghagyott volna a földbirtokosnak. Nem voltak tekintettel az osztott birtokokra sem, vagyis azokra, amelyek tekkönyvileg ugyan több tulajdonos nevéen voltak, de gyakorlatilag egy tagban műveltettek. Ilyen esetben a rendelet szerint minden családtag megtarthatott 100 holdat, ha a birtoka nem érte el az 1000 holdat. Sokszor az egyházi földek szétosztásakor nem voltak tekintettel arra, hogy a falusi papok számára biztosítani kellett volna 30 holdat. Az ilyenféle „finomságok” figyelembe nem vételének volt persze objektív oka is, az, hogy a parasztok pontos adatokkal különösen az első hónapokban nem rendelkeztek. De nem ez volt a meghatározó szempont, hanem a parasztok földéhsége, amit a rendezetlen viszonyok között igyekeztek maximálisan kielégíteni.

Különösen a Tiszántúlon, ahol nem kis számban voltak olyan paraszti gazdaságok, amelyeknek nagysága jóval meghaladta a 100 holdat a szegényparasztok ezek földjét is – legalább részben – kisajátították. A szegényparasztok általában nem származás szerint osztályozták a földtulajdonosokat, mint a rendelet, hanem azt nézték, a tulajdonos maga műveli-e a földjét, vagy sem. Mindazokat a földeket „úri” birtoknak tekintették, amelyeket bérmunkásokkal műveltettek tulajdonosaik. Egyes helyeken ezen is továbbléptek, s igénybe vették a 100 holdnál kisebb birtokosok földjeit, vagy azok egy részét is.

A Dunántúlon mindez sokkal rendezettebb körülmények között zajlott le. Mire itt sor kerülhetett a földosztásra, az Ideiglenes Kormány már megszilárdította hatalmát, legalább annyira, hogy a nagyobb túlkapásokat lefékezzék. Áprilisra felállították az Országos Földbirtokrendező Tanácsot, s annak megyei hivatalát, s ezek működése fokozatosan érezte hatását, annak ellenére, hogy az OFT személyi összetétele garantálta a paraszti érdekek érvényesülését (elnöke Veres Péter lett). Addigra azonban az ország keleti részén már gyakorlatilag birtokba vették a földre jogosultak a számukra juttatott földet.

De ki volt jogosult a földre? Természetesen a gazdasági cselédek és a mezőgazdasági munkások, akiknek többnyire egyáltalában nem volt földjük. E rétegeken túl igényjogosultak voltak birtokuk kiegészítésére a törpebirtokosok és olyan nagycsaládú parasztok nős fiúgyermekai, akiknek földtulajdona várható örökrészükkel együtt nem volt több 5 holdnál. A rendelet előnyben részesítette a német ellenes küzdelemben résztvetteket, azokat, akik az 1945. évi mezőgazdasági munkák során munkájukkal példaadóan elől jártak, s azokat, akiknek háztartásában 3 vagy több gyermek élt. A rendelet 15 hold szántóban és rétben korlátozta a juttatott föld nagyságát, de azon belül a családok nagyságától tette függővé a juttatás mértékét azzal, hogy kimondta, az egy igényjogosultnak juttatandó föld nem lehet nagyobb annál, mint amennyit egy család megművelni képes (figyelemmel a föld minőségére, fekvésére és művelési ágára). Nem zárta ki a rendelet a juttatandók köréből a fasiszta pártok egyszerű tagjait, akik nem játszottak vezető szerepet, illetve akiket a népbíróság nem ítelt el.

A földhöz juttatás üteme függött attól, mikor jelentkeztek a jogosultak igényükkel. Március folyamán a Dunántúlon még zajlott német ellentámadás, ez óvatosságra intette a jogosultak egy részét. Fékező tényező volt az állami és megyei hivatalok fokozatosan meginduló működése, a hivatalnokok nagyrészt a földbirtokosokhoz húztak, s sokszor gátolták a folyamatot. Hasonlóképpen fékező szerepet játszottak – különösen a Tiszántúlon – a birtokos parasztok, akik úgy vélték, elsősorban nekik kellett volna földet adni. Az igényjogosultság bejelentésének nem volt határideje, hiszen gondolni kellett a hadifogságban lévőkre is, ami szintén elhúzta az igénylések folyamatát.

A földben részesítendő köre gyakorlatilag az egész, úgynevezett „3 millió koldust” alkotó népességet átfogta. Családokra lebontva ez majdnem 1 millió igénylőt jelentett. Ténylegesen mintegy 750.000 személy igényelt földet, s végül közülük 642.342 kapott földet. Ennyi igénylő számára elméletileg talán lett volna elegendő föld, de a reform elkerülhetetlenül magával hozta jelentős tömeg mozgását. Nem volt mindegy, hol mennyi föld állt rendelkezésre. Tiszántúl népes mezővárosaiban természetesen nem volt elég föld. Az északi régiókban a kevés és rossz minőségű, hátrányos fekvésű földek korlátozták a lehetőségeket. A Dunántúlon viszont, ahol a nagybirtok aránya a megművelhető földből viszonylag magas volt, bőven állt rendelkezésre föld.

Némileg bonyolította a helyzetet, hogy a földigénylő parasztok olyan paraszti származásúaknak is engedtek földet, akikre a rendelet nem tért ki. Többnyire kaptak földet a szegényebb falusi kisiparosok, a bányászok egy része, a volt gazdatisztek és erdészeti alkalmazottak is. Az átlagos juttatás mértéke így is országosan 5,1 kat. hold volt. Az átlagosnál több földet kaptak a volt gazdasági cselédek (8,4 kat. holdat), a többi juttatottak viszont az átlagnál valamivel kevesebbet.

A kiosztható föld korlátozott nagysága kiélezte az ellentéteket a juttatottak között. Érvényes ez az egyes paraszti rétegekre éppúgy, mint a községekre, amelyek között ugyan-

csak komoly viták zajlottak, s ezek olykor majdnem egy teljes évig eltartottak. A cselédek pl. a nagybirtokokon éltek, ami lehetővé tette számukra az előnyös juttatást. Alátámasztották ezt azzal, hogy a kommenció értéke felért egy 8-12 holdas gazdaság jövedelmével. Így tk. sérelmezték, hogy nagy többségüknek ennél kevesebb föld jutott. A mezőgazdasági munkások nagy része viszont olyan településen élt, ahol kevés föld állt rendelkezésre, ezért egy részük csak úgy juthatott földhöz, ha áttelepült. De sok helyen egymás ellen fordultak a törpebirtokosok és a napszámosok, a cselédek s a szomszédos falvak törpebirtokos parasztjai, kisbirtokosok és a nincstelenek és törpebirtokos rétegek stb. Bonyolította a helyzetet, hogy tekintettel kellett lenni az áttelepültek tömegeire. A moldvai csángók a Dunántúl déli részének sváb gazdaságait kapták, s részben ilyen földekből részesültek az áttelepülésre kényszerített szlovákiai magyarok is. S nem szabad elfelejteni, hogy amikor a rendeletet elfogadta a kormány, még szó sem volt a német parasztok tömeges kitelepítéséről, s arról sem, hogy a szlovákiai magyarokat áttelepítik Magyarországra. A rendelet azon intézkedése nélkül, amelynek értelmében az elkobzott földek tk. az államra szálltak, s az állam létesítette földalapból részesültek a juttatottak, ezeknek a kérdéseknek jó részét nem lehetett volna kezelni.

A parasztok nem kapták ingyen a földet. Az állam ugyan magára vállalta a volt földbirtokosok kártalanítását, de egyidejűleg a földhöz juttatottaknak megváltási árat kellett fizetniük. Ez a kataszteri tiszta jövedelem hússzoros összege volt (1 forintot 2,32 pengővel, 1 koronát 1,16 pengővel számítottak). A megváltási árat a rendelet értelmében a földtelen gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások 20 éven át fizették egyenlő részletekben. A juttatott törpe- vagy kisbirtokosok pedig a megváltási összeg 10 %-át a birtokba helyezéskor, s a hátralékot 10 évi egyenlő részletekben tartoztak fizetni.

Mint látható, óriási problémák halmozódtak fel, amelyeket nem könnyen lehetett megoldani. Nem véletlen, hogy a birtokba helyezés országosan igen vontatottan haladt. 1946 végén 3200 községből csupán 90-ben fejeződött be teljesen a földreform, ennyi helyen jutottak el a telekkönyvezésig bezáróan. A folyamatot lassította egyebek mellett a rendelkezésre álló anyagi és szellemi bázis szűkössége is. Nem volt sem elegendő felszerelés, sem szakember ahhoz, hogy a reformba bevont mintegy 3 millió kat. holdat (ami persze ennél sokkal több millió tagban volt fellelhető!) zökkenők nélkül, gyorsan feloszthatták volna, beleértve a birtokbavételen túl a telekkönyvezést is.

Az 1945 második felében kibontakozó ellentámadás részben a volt tulajdonosok, részben a reform ellen fellépő nagygazdák részéről fokozatosan igen feszült viszonyokat teremtett a falvakban. Nyártól megindult az érintett birtokosok küzdelme azért, hogy a rendeletet alapul véve megkaphassák, ami járt nekik. Az egyenkénti 100, 200 vagy 300 holdak országosan nem kis területre rúgtak, s ami még jobban kiélezte a helyzetet, ezeket a földeket már birtokba vették a parasztok. A nagygazdák is hasonló támadást indítottak a tőlük jogtalanul elvett földek visszaadásáért. Jelentkezett a katolikus egyház is. Ekkor alakult meg a Mentésített Birtokosok Munkaközössége, amely az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai

Bizottságát kérvények tömegével bombázta, melyekben évszázados múltra visszatekintő arisztokrata családok hivatkoztak arra, hogy maguk is tulajdonképpen földműves családból származnak (pl. Teleki gróf). Ezeknek a küzdelmeknek a sodrában került sor először a 600/1945. évi miniszterelnöki rendelet törvényre emelésére még a választások előtt, 1945. szeptember 14-én. A nyomás azonban tovább nőtt, amit fokozott a szegényparasztnak földkövetelése olyan vidékeken, ahol a reform a nagybirtokok hiánya miatt nem nyújtott lehetőséget elég föld szétosztására (1945 szeptemberében ülésezett Budapesten a földigénylő bizottságok első országos kongresszusa, amelyen nagy erővel nyilvánult meg a szegényparasztnak földigénye). 1945 végére országosan spontán tömegmozgalom bontakozott ki, amelynek ugyancsak spontánul kipattant jelmondata: „földet vissza nem adunk” mögött a földhözjuttatott gazdák tömegei sorakoztak fel. A kiélezett politikai helyzetben végül a Kisgazda Pártnak, amelynek védőszárnyai alá gyülekeztek mindazok, akik valamilyen formában a reformnak, ha nem is a visszacsinálásában, de legalább javukra történő módosításában reménykedtek, meg kellett hátrálnia. Kompromisszum született tehát a szegényparasztnak és a birtokos paraszti rétegek között, a nagybirtok rovására. Ezt tükrözte az 1946. évi IX. törvény, amely a földreform befejezését, valamint az eredetileg nem várt kitelepítésekkel kapcsolatos felmerült kérdéseket oldotta meg. A törvény értelmében minden 1946. január 1. előtt felosztott föld, az 50 holdnál kisebb gazdaságok rovására felosztottak kivételével azoké maradt, akik azokat megkapták. Ez véglegesen útját állta a vitatott földek körüli további küzdelmeknek.

Hátra volt még a németek kitelepítésével és az áttelepülésekkel összefüggő kérdések rendezése. Tekintettel arra, hogy erre 1945 márciusában nem lehetett számítani, 1946 gyakorlatilag ezzel, valamint a hadifogságból nagyobb tömegben hazatérők földhöz juttatásával telt el. Így végül a földreformot véglegesen az 1947. évi V. törvény (1947. január 3.) zárta le. Ez a megyei földbirtokrendező tanácsokat és a községi földigénylő bizottságokat megszüntette, s az esetlegesen még jelentkező kérdéseket bírói hatáskörbe utalta. Kimondotta, hogy a már jogerősen eldöntött vitás ügyekben 30 nap után felülvizsgálati vagy újrafelvételi kérelemmel nem lehet élni, s azt is, hogy a juttatottakkal szemben a volt tulajdonosok követeléseit bírói úton nem lehet érvényesíteni. Néhány további vitás ügytől eltekintve a földreform gyakorlatilag lezárult.

Mit eredményezett a földreform? Miért volt rá szükség? A reform radikálisan, egy csapással megváltoztatta a magyar paraszti társadalom szerkezetét. Felszámolta a nagybirtokos, még szélesebbre kiterjesztve az „úri” birtokosok gazdasági bázisát. A másik oldalon erőteljesen csökkentette, bár nem szüntette meg a földtelen paraszti rétegeket, amikor a családok számára biztosította a minimális megélhetés alapját a juttatások révén. Ezt mutatja az a körülmény, hogy radikálisan megnőtt az 1-5, de különösen az 5-10 holddal rendelkező gazdaságok száma, miközben az 1 holdnál kisebb gazdaságoké 66 %-kal csökkent. A reform ezzel történelmileg befejezte a polgári átalakulást, amit az 1848. évi jobbágyfelszabadítás a maga teljességében nem tehetett meg. Magyarországot azonos szintre emelte a régió azon államaival, amelyek már 1918-1919 után radikális polgári földreformot valósítottak meg (a

balti államok, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Görögország, részben Románia), s ezzel évszázados baloldali politikai törekvéseknek tett eleget Magyarország is. Hiszen a legkülönbébb társadalmi rétegek (radikális polgárok, a parasztság, a mezőgazdasági munkások, az ipari munkásság, egyes ipari körök) képviselői léptek fel ezzel a követeléssel, mind erősebben a századfordulótól 1945-ig, ha nem is tudták áttörni a merev ellenállást, elsősorban a nagybirtokosok részéről.

A földreform azonban nem oldhatta meg mindazokat a kérdéseket, amelyeket a magyar agrártársadalom további fejlődése felvetett. Ennek két akadálya is volt. Az egyik az, hogy egy bármilyen radikális földreform számára sem volt elegendő föld az ország határain belül ahhoz, hogy a családok megélhetését biztosíthatta volna. A parasztcsaládok nagysága 5 fő körül volt, a tisztas megélhetésükhöz 5 hold csak a minimumot nyújthatta.

A másik akadály a hazai örökösödési rendszerben keresendő. A reálöröklés következtében a juttatott földből létrejött gazdaságok az első generációváltásnál szétporladtak volna. A 19. század higiéniés változásai következtében a népességszám gyorsan nőtt, a kisparaszti rétegek körében az „egykézés” viszont alig volt ismert gyakorlat. Ugyanakkor az iparosodás 1945 előtt nem érte el azt az ütemet, ami biztosíthatta volna a mezőgazdaságban feleslegessé váló tömegek felszívását. A növekvő paraszti népesség feleslege így a mezőgazdaságban rekedt. A paraszti népesség aránya az össznépességből ugyan már csökkent, de abszolút száma még mindig nőtt. Ezért a földreform önmagában nem hozhatott végleges megoldást, csupán átmenetileg enyhítette a nyomást.

Az igazi megoldást az iparosodás gyorsabb üteme jelentette. Ha a reformot ebből a szempontból nézzük, akkor is jelentős lett volna a hatása, ha az új rendszer nem indítja el a feszített ütemű iparosodást. A reform révén ugyanis a „3 millió koldus” bekerült a belső piac áramkörébe, azok az embertömegek, amelyek korábban a legegyszerűbb dolgokon (só, gyufa, dohány, petróleum) kívül alig vásároltak valamit, s így az ipari termékek számára 1945 előtt nem vagy alig képeztek piacot. Ezek a tömegek a reform révén pár év alatt új vásárlóerőként jelentkeztek, s ezzel fokozatosan gyorsították az ipari fejlődését. Ez volt a földreform igazi értelme.

Tanácskozik az Ideiglenes Nemzetgyűlés,
1944. december

A koalíciós és ellenzéki pártok agrárpolitikai célkitűzései 1944-1947

Izsák Lajos

1944 őszétől a Vörös Hadsereg harcai nyomán felbomlott a korábbi politikai-hatalmi és közigazgatási szervezet, s ez lehetővé, sőt szükségessé tette, hogy a „felszabadított” területeken a lakosság maga szervezze meg saját életét. A front átvonulásával új hatalmi szervezetek alakultak – a legtöbb helyen nemzeti bizottság néven –, amelyeknek fontos szerepük volt az új antifasiszta és demokratikus egységfront, más szóval a koalíció létrehozásában. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) 1944. december 2-án alakult meg Szegeden, a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP), a Polgári Demokrata Párt (PDP) és a szakszervezetek részvételével. Az MNFF programja lényegét tekintve az MKP november 30-án nyilvánosságra hozott akcióprogramján alapult, amelyben – számos a nemzet további sorsát alakító és befolyásoló kérdéssel együtt – szerepelt a földreform végrehajtása, mely sok százezer földnélkülit és szegényparasztot tesz majd tulajdonossá. A program egyúttal leszögezte azt is, hogy a „földreform céljaira igénybe kell venni a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait, és teljes egészében minden felszereléssel együtt el kell kobozni. El kell törölni a parasztságot kiszipolyozó Jurcsek-tervet, és fokozatosan szabadabbá kell tenni a mezőgazdasági termékek piaci forgalmát. Olyan állat- és terményárakat kell biztosítani, melyek jövedelmezővé teszik a mezőgazdasági termelést és előmozdítják a kisbirtokok gazdasági megerősödését.”¹

Ennek a célkitűzésnek a végrehajtását tette magáévá 1944. december 21-22-én a megalkult Ideiglenes Nemzetgyűlés és a „megválasztott” Ideiglenes Nemzeti Kormány. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés kormányprogrammá emelt szózata hangsúlyozta: „Földreformot

akarunk! Földhöz juttattunk sok százezer földnélküli és szegényparasztot, hogy gyarapítsuk a magyar nemzeti erőt és évszázadokra megszilárdítsuk a demokratikus magyar államrendet.”²

Az első részletes földreform-tervezettel a kommunista párttal egyetértésben 1945. január 14-én az NPP jelentkezett. Főbb pontjai: a 100 holdon felüli úri birtok, a 200 holdon felüli parasztbirtok kisajátítása, a háborús bűnösök birtokainak elkobzása. Egy héttel később az MKP – miután a Parasztpárttal korábban egyeztették és megállapodtak – kijelentette: „... nézete szerint a Nemzeti Parasztpárt földreformjavaslata alkalmas arra, hogy így az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány ünnepélyes ígérletét a földreformról a gyakorlati megvalósulás útjára vigye”.³ A részleteket illetően kiegészítő javaslatot is tett, így például javasolták, hogy 300 holdig meghagyhatják birtokaikat azok, akik részt vettek a nemzeti ellenállásban és ott érdemeket szereztek, valamint azt is javasolták, hogy az úri nagybirtokokat különböztessék meg a parasztbirtokoktól.

Az SZDP és az FKGP-nek már a második világháború előtt is volt kidolgozott földreform-tervezete. A szociáldemokrata párt képviselője az Ideiglenes Nagygyűlés első ülésén ezzel kapcsolatban azt mondotta: „... pártunk a földkérdésben 1930-ban részletes, alapos programot dolgozott ki. Ma is ennek a programnak az alapján állunk. Sem elvenni, sem hozzátenni ehhez nem akarunk.”⁴ Ez a program két lényeges kérdésben közelítette meg az 1945. évi reformot. Egyrészt a nagybirtok 200 holdon felüli részét akarta – kártérítés ellenében – kisajátítani, másrészt a hitbizományi és egyházi birtokok teljes kisajátítását követelte szintén kártérítés nélkül. E programra hivatkozva – ahogy fentebb láttuk – 1945-ben elfogadták a földreformrendelet főbb intézkedéseit.

Az FKGP 1939-ben összeállított programja 3 millió hold földet javasolt 650 ezer „szegénysorsú” parasztcsaládnak szétosztani. 1945 áprilisában közzétett pártprogramjában a földreformot a szükséges nagy reformok első állomásának tekintve azt hangsúlyozták, hogy a végrehajtás során össze kell egyeztetni a radikális megoldást az „ésszerű megoldással”. Az igénybevételnél „Fel kell használni a földreform céljaira minden 100 holdon felüli úri birtokot és minden 200 holdon felüli parasztbirtokot, valamint a vállalatok és közületek összes birtokát éppen úgy, mint az egyházaknak a 100 hold javadalmi föld feletti részét. El kell kobozni és a földreform céljaira kell fordítani a háborús bűnösök, nyilasvezérek, volksbundisták és egyéb hazaárulók összes birtokát kártalanítás nélkül ... Az igénybe vett földekből ki kell elégíteni a törpebirtokosokat, a mezőgazdasági munkásokat, a gazdasági cselédeket és a kisbérlelőket. A volt tulajdonosok számára olyan kártérítést kell adni, hogy a kisebb birtokosok többet kapjanak holdanként, mint a nagybirtokosok. Miután a földreform-rendelet munkájában az FKGP részt vett, állapította meg végül „részt vesz annak végrehajtásában és részt fog venni – igen erőteljesen – a mezőgazdasági termelés megszervezésében is.”⁵

1945 február végén, március elején a földnélküli és kevés földű parasztok a Tiszántúlon a saját soraikból községi földigénylő bizottságokat alakítottak, és megkezdték az elhagyott nagybirtokok felosztását. Ez a körülmény arra készítette a koalíció vezetőit és a kormányt, hogy mielőbb szabályozzák a földosztással kapcsolatos kérdéseket. Ehhez járult nem kis mértékben az is, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke szintén a

földosztás azonnali végrehajtását sürgette. Az Állami Honvédelmi Bizottság Magyarország ügyében hozott 1945. március 7-i határozata ugyanis – többek között azt is – kimondta, hogy elsőrendű feladatnak kell tekinteni Magyarországon a földreform haladéktalan megvalósítását és kötelezni kell a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot hogy ellenőrizze a magyar kormány eredményeit, a földreform végrehajtásával kapcsolatos intézkedését azért, hogy a földreform megvalósítása befejeződjék az elkövetkezendő két-három hét folyamán. K. J. Vorosilov marsall a hozzá berendelt pártvezetők figyelmét arra is felhívta, hogy a földosztástól a szovjet katonai vezetés a parasztság – a leendő tulajdonosok – átállásának előmozdítását is várja a vesztesek oldaláról a győztesekére.

A rendelet-tervezet végleges megszövegezésére 1945 február utolsó napjaiban került sor Debrecenben. Ennek körülményeiről érdemes idézni az egyik résztvevőt, Dr. Récei Lászlót: „... három éjszakán keresztül készült el a hatszázas rendelet. Hárman voltunk a szobában, Nagy Imre miniszter, dr. Donáth Ferenc a kommunista párt szakértője és én, a törvény-előkészítő és gépíró egyszemélyben. Előttünk feküdt a rendelkezésre álló kevés anyag, köztük az SZDP-nek még a 30-as években kiadott rendelettervezete és az a négyoldalas nyomtatott kis röpirat, amelyet emlékezetem szerint a kommunista párt és a parasztpárt közösen adtak ki és amely a földreform kérdésében e két párt követelését tartalmazta. Technikailag, úgy végeztük el a munkát, hogy minden paragrafust, a rendeletnek mind az öt szakaszát egyenként letárgyaltuk a már előzőleg elkészített tervezet alapján, és amikor hárman megállapodtunk a szövegben, én azt legépeltem.”⁶ A földosztásról szóló rendelettervezetet március 15-én pártközi értekezlet vitatta meg és zárta le egyhangú határozattal.⁷ A rendeletet általánosságban és részleteiben is elfogadták, majd két nappal később, március 17-én a minisztertanács is elfogadta.

Érdemes megjegyezni, hogy Teleki Géza kultuszminiszter, aki ezen a napon Budapesten tartózkodott, később sajátkezűleg a következő megjegyzést írta a jegyzőkönyvre: „A földreform szükségességét és feltétlen érdekét nagyon is szükségesnek tartom. De nem alkotmányellenes formában, mint ahogy keresztül lett víve. Törvényjavaslatnak készült és törvénybeiktatással kellett volna keresztülvinni, a nemzetgyűlés elé vinni, mert a kormánynyilatkozat nem jogforrás. (Csak az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. szeptember 5-13-i Budapesten tartott ülészakán iktatták törvénybe az 1945: VI. tc. formájában a földreformról alkotott miniszterelnöki rendeletet – I. L.) Balogh államtitkár úrnak semmiféle felhatalmazást vagy megbízást nem adtam (a jegyzőkönyv szerint Balogh István miniszterelnökségi államtitkár képviselte, illetve helyettesítette az ülésen Telekit – I. L.) erre a hozzájárulásra. A rendeletet és a keresztülvitelét törvényellenesnek tartom. Teleki.”⁸ A törvényességet illetően hasonló módon vélekedett Zsedényi Béla az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke is. A rendelet minisztertanácsi jóváhagyása után néhány nappal, március 21-én ezt írta Miklós Béla miniszterelnöknek: „Úgy érzem, hogy valamennyien, akik a magyar politikai élet vezetésében részt veszünk, felelősek vagyunk a jövő és a történelem előtt, hogy amikor egy ilyen nagy jelentőségű reformot megvalósítunk, amely évtizedek hibáit van hivatva helyrehozni és a magyarság életét szebb és jobb jövő felé terelni, erre a pecsétet a nemzeti közakarattal erre hivatott tényezője, a Magyar Nemzetgyűlés adja meg. Elengedhetetlen ez azért is, mert a kormány részére adott felhatalmazást csak egy csonka Nemzetgyűlés adta

meg, amely azóta ... ha nem is az ország teljességének képviselőjére, de mégis az ország képviselőinek, Budapestnek a bekapcsolódásával éppen kiegészítés alatt áll.”⁹

Teleki Géza és Zsedényi Béla 1944 december közepén alapító atyja volt Debrecenben a Polgári Demokrata Pártnak, s rögtön bekapcsolódtak annak munkájába. Igaz, hogy Zsedényi miután megválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökévé formálisan mindig pártonkívülinek tüntette fel magát és a „hiteles” jegyzőkönyvekben is így szerepelt, valójában ekkor még nem szakított a PDP-vel, sőt 1945 tavaszán részt vett a párt országos szervezésében, s támogatta hivatalos elismerését a Budapesti Nemzeti Bizottságnál.¹⁰ Teleki Géza 1945 április elején a PDP elnöke lett, a program megjelenésének idején (1945. június 21. – I. L.) távozott e tisztségből, a PDP lényegében kimaradt a földreform végrehajtásából. A programja is csupán annyit állapított meg, hogy „Szükség van a földreform következtében keletkező földmunkás-szövetkezetek és mezőgazdasági ipar üzemének termeléspolitikai irányítására megfelelő számú szakember alkalmazására a mezőgazdasági kísérletügy intézményes kifejlesztésére s a földreformmal kapcsolatos hitelproblémák, valamint a felszerelés kérdésének megoldására.”¹¹ Füzesséry István a PDP képviselője a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában őszintén jelentette ki: „Ezt a rendeletet nélkülünk csinálták meg.” S az sem tekinthető véletlennek, hogy a vita során a rendelet ellen egyedül Füzesséry emelt kifogást, módosító javaslatait azonban a nemzetgyűlés nem fogadta el, s végül pártja és Füzesséry a javaslatot is megszavazta.¹²

1945 januárjában bontott zászlót a Keresztény Demokrata Néppárt, s egyúttal nyilvánosságra hozta programját is. A program bevezetőjében leszögezte, hogy a párt a MNFF pártjaival együtt „részt akar venni az összeomlott magyar haza romjainak eltakarításában és az új ország felépítésének művében”. A párt demokratikus politikát és gazdasági reformot hirdetett. Agrárpolitikai célkitűzéseiben kiemelte, hogy mindenekelőtt gyors ütemű földreformot kíván, amelynél „főcél legyen, hogy minél több magyar ember váljék a nemzet önálló, életképes birtokos tagjává, főként telepítés által”. A régi és az új gazdák részére olcsó hitelellátást és gépek beszerzésének biztosítását, valamint a külföldi és belső piaci lehetőség megteremtését szorgalmazta. De hangsúlyozta azt is, hogy „elítéli az olyan földbirtokreformot, amely a nép igazi érdeke helyett a politikai szemfényvesztést szolgálja”. A katolikus egyház érdekeinek figyelembevételével és támogatását célozta a program azon célkitűzése, mely szerint az egyházi birtok kisajátításánál – a katolikus „népi” intézmények, kórházak, tanítóképzők, szemináriumok stb. javára – az állam részéről „komoly kártalanítást” követeltek.¹³ Az MNFF pártjai különösen a baloldali pártok erőteljesen elleneztek a KDNP fellépését, és akadályozták szervezeteinek kiépülését is. Ezzel együtt már kezdetben súlyos nézeteltérések keletkeztek a párton belüli irányzatok képviselői között. 1945 tavaszán-nyarán a Barankovics István, illetve Pálffy József vezette „szárny” ellentétei végül is pártszakadáshoz vezettek. Ezután Barankovics külön szervezte híveit, majd 1945. szeptember 25-én – előadás formájában – hirdette meg pártja választási programját, amely egyben a Demokrata Néppárt (DNP) általános programja is volt.

A program a földreformot – szemben a Keresztény Demokrata Néppárttal – a magyar demokráciának a gazdasági demokrácia felé tett első – politikai jellegű lépéseként értékelte. Leszögezte azt is, hogy „Minden olyan törekvéssel, amely a dolgok visszacsinálása által

a nagybirtokrendszer visszacsempészésére törekszik, nyíltan és határozottan szembezárlunk.”¹⁴ Ez egyben azt is jelentette, hogy „hivatalosan” elhatárolták magukat a földreform felülvizsgálására irányuló törekvésektől. Ugyanakkor a Demokrata Néppárt követelte az egyháziak kártalanítását, de azzal, hogy az nem történhet az újgazdák rovására. A DNP a zászlóbontással azonban egy időre be is fejezte tevékenységét, mivel a katolikus egyház legfelső vezetői 1945 őszén lemondtak az önálló párt szervezéséről. Barankovics és hívei – Mindszenty hercegprímás javaslatára – a kisgazdapártot támogatták, annak révén próbálták a politikai életben érvényesülni és agrárpolitikai törekvéseiket is megvalósítani.

A Magyar Radikális Párt, bár megalakulásától kezdve, szolidaritást vállalt az MNFF-el, mégsem csatlakozott ahhoz. A párt kívülállását a vezetők azzal indokolták, hogy „nem a hatalomban, hanem a felelősségben” akarnak osztozni a többi párttal. Csécsy Imre pártelnök maga is abban látta a koalíció nem kielégítő működésének legfontosabb okát, hogy: „Ezeknek a pártoknak nincsen egyenrangú, demokratikus, őszinte és tárgyilagos ellenzékük. S ezért a jószándékú független kritika mindeddig nem jutott szóhoz.”¹⁵ A MRP tehát 1945 őszén, a politikai életben való megjelenésével, vállalta az ellenzék szerepét. A párt programja, amely a földosztás után jelent meg, a földreformot illetően a történelmi elsőséget próbálta magának kisajátítani. „A szociális földreformot mi követeltük először – szögezte le az MRP programja – és Károlyi Mihály pártjával együtt mi kezdtük és ésszerű módon gyakorlatilag is megvalósítani az októberi forradalomban.”¹⁶ 1945 novemberében azonban már Csécsy is nyíltan a földreform bírálóinak az oldalára állt. „A földreform – írja Jászi Oszkárnak küldött levelében – nem sikerült. Az élelmezési zavaroknak nagyrészt ez az oka. Mi tizenhét évvel ezelőtt reformot készítettünk elő, ez megghiúsult és ezért negyvenötben már csak forradalmi megoldás jöhetett. Mint minden forradalmi megoldás, természetesen ez is rossz.”¹⁷

A belpolitikai küzdelmek fontos eseménye volt, hogy 1946. március 5-én az MKP, az SZDP, az NPP és a szakszervezetek részvételével megalakult a Baloldali Blokk. A Baloldali Blokk megalakítása jelezte, hogy az MKP politikája új szakaszához érkezett: megkezdődött az FKGP fokozatos felszámolása, az ún. „számitaktika” gyakorlati alkalmazása. A Kisgazdapártra a SZEB részéről is erős nyomás nehezedett, így meghátrálásra kényszerült. Teljesítette a Baloldali Blokk legfontosabb követeléseit: az FKGP Országos Elnöksége 1946. március 12-én bejelentette 20 nemzetgyűlési képviselőjének a pártból való kizárását.

Sulyok Dezső a nemzetgyűlés 1946. május 2-i ülésén jelentette be, hogy az FKGP-ből kizárt 16 társával együtt új párt alakítását határozta el. „Bejelentem a tisztelt Nemzetgyűlésnek – hívta fel a figyelmet Sulyok arra is –, hogy mindaddig, amíg kérvényünk elintézését nem nyer, ez a 16 képviselő mint pártonkívüli ellenzéki képviselő kíván a Nemzetgyűlés munkájában részt venni.”¹⁸ Ezek a „pártonkívüli” képviselők már május 3-án hallatták szavukat a nemzetgyűlésben. A nemzetgyűlés ugyanis – több hetes huza-vona után – 1946. május 3-án tárgyalta a telepítésről és a földreform befejezésnek előmozdításáról szóló törvényjavaslatot. A törvényjavaslat vitájában az ellenzék szerepét nem elsősorban az egy-két képviselővel rendelkező Polgári Demokrata Párt és a Demokrata Néppárt töltötte be, hanem Sulyok Dezső csoportja.

Némethy Jenő a „pártonkívüliek” részéről azzal kezdte felszólalását, hogy ő „nem ilyen” földreformot akart. Sőt egyenesen az ország tragédiájának minősítette, hogy a földosztás a kommunisták irányításával, illetve közreműködésével valósult meg. Magát a földosztás végrehajtását a törvénytelen ségek sorozatának tartotta, a vitára bocsátott törvényjavaslatot pedig úgy értékelte, hogy ez a javaslat az eddigi törvénytelen ségeket kívánja legalizálni, „ezt én nem fogadhatom el”.¹⁹ Ugyanezt tette egyébként a másik „pártonkívüli” képviselő, Vásáry József is, aki főleg a 200 kat. holdon aluli bérlők érdekében emelte fel szavát. A törvényjavaslatot egyébként – a szövegén eszközölt néhány módosítás után a „pártonkívüliek” állásfoglalása ellenére is elfogadta a nemzetgyűlés. Az elfogadott törvény bár nem zárta le véglegesen a földreformot, de kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy a függőben maradt kérdések a parasztság szegényebb rétegei óhajának és a baloldal célkitűzéseinek szellemében oldódjon meg.

A Magyar Szabadság Párt tulajdonképpeni első politikai szereplésére 1946. július 24-én került sor, amikor Sulyok Dezső a nemzetgyűlésben napirend előtti felszólalásában bejelentette pártja megalakulását és ismertette a párt programját. A pártelnök a szabadságpárt gazdaságpolitikájának céljaként a magántulajdonon felépülő és az egyéni kezdeményezés szabadságát biztosító gazdasági rend megteremtését jelölte meg. Ugyanakkor, kifejezetten a gazdasági szükség okából elfogadhatónak tartotta – megfelelő kártérítés mellett – a föld ásványi kincseinek köztulajdonba vételét, az „országos érdekekkel bíró energiaforrások” államosításával bezárólag. Ami a program szűkebben vett agrárpolitikai célkitűzéseit illeti, Sulyok megmásíthatatlan történelmi tényként vette tudomásul pártja nevében „a feudalizmus végső felszámolását és az eddig földnélküli parasztságnak, a nemzet legfőbb fenntartó elemének a földhözjuttatását”.²⁰ A program a továbbiakban síkra szállt a belterjes agrárkiszgazdaságokon alapuló termelési rend kiépítése mellett. A földreform tudomásul vételének hangsúlyozásával – amit a program nem tekintett „a korábbi birtokos osztály ellen alkalmazott bosszú művének” – egy időben, azonban Sulyok pártja nevében azt is leszögezte, hogy „a nemzet anyagi erejéhez mért lehető méltányos kártalanításban kell részesíteni a volt földtulajdonosokat” és meg kell teremteni a földtulajdon biztonságát.²¹

Az 1946 nyarán megalakult Magyar Szabadság Párt hosszabb ideig jóformán csak a parlamentben fejtett ki tevékenységet. 1946 novemberében azonban már „kibontották a zászlót”, s elérkezettnek látták az időt arra, hogy országos méretű szervezkedést kezdjenek, vagyis megszervezzék a polgári ellenzék táborát. Az országos méretű szervezkedés nyitányát, a párt 1946. november 25-én megtartott sportcsarnokbeli nagygyűlése jelentette. Sulyok Dezső pártelnök programadó beszédében újra összefoglalta a párt programját és „értékelte” az addig eltelt időszak legfontosabb bel- és külpolitikai eseményeit. A kiszgazdapártot, pontosabban vezetőinek megalkuvó politikáját tette felelőssé azért, hogy több ízben is „elárulta és minősíthetetlen módon cserbenhagyta a mezőgazdasági termelői osztályt”. Így – többek között – megróttá a kiszgazdapártot azért, hogy a földreform kezdeményezését átengedte a baloldali pártoknak, nem vitte keresztül a mezőgazdasági érdekképviseleti törvényjavaslatot a nemzetgyűlésben és végül azért is, hogy a stabilizáció után az agrárrollót olyan tágra „engedte kinyitni”, amely veszélyezteti a mezőgazdasági termelést, és „előbb-utóbb feltétlenül tönkreteszi és koldusbotra juttatja azokat a paraszti tömege-

ket, amelyek bizalmukat a kisgazdapártba helyezték.”²² Sulyok ugyanakkor maga sem adott új agrárprogramot, korábban meghirdetett agrárpolitikai törekvéseihez képest.

Az FKGP szétverése után az új ellenzéki pártok közül elsőként, 1947 július közepén a Független Magyar Demokrata Párt alakult meg. „Hangsúlyoznom kell – állapította meg Balogh István az FKGP egykori főtitkára, a párt alapítója első nyilatkozatában –, hogy ez az új párt nem tagja a koalíciónak. De ez nem jelenti azt, hogy harcot hirdet a koalíció ellen. Ellenkezőleg, az új párt a koalíciónak konstruktív ellenzéke kíván lenni, kritikát gyakorol, de nem az ellenségeskedés kedvéért, hanem az építés szolgálatában.”²³ A párt 1947. augusztus 1-jén hozta nyilvánosságra programját. Ez a program olyan polgári liberális berendezkedésű állam megvalósításáért szállt síkra, amely korlátozta a nagytőkét mind gazdasági, mind politikai téren azért, hogy a városi és falusi közép- illetve kistőkések, a kisiparosok és kiskereskedők nagyobb szerephez juthassanak a társadalomban. A program gazdasági támogatást ígért a földreform során földhöz jutott úgazdáknak. Agrárpolitikai céljait illetően külön kiemelte azt is, hogy: „Mezőgazdaságunk minőségi termelésének emelését minden eszközzel, főleg mezőgazdasági iskoláink kifejlesztésével, agrártudományos és kísérleti intézetek támogatásával, mintabirtokok létesítésével elő kell mozdítani.”²⁴

A Barankovics István vezette Demokrata Néppárt 1947. augusztus 10-én Győrben hozta nyilvánosságra programját. A program középpontjában a „keresztény állameszme” XX. századi, „modernizált” változata állt. A DNP, amely nyíltan hirdette, hogy a koalíció ellenzéke, ezzel ígérte felváltani a demokratikus rendszert. Nem a katolikus, hanem a keresztények pártjaként lépett fel, s ennek megfelelően a keresztény egység megvalósításáért szállt síkra. A program agrárpolitikai követeléseiben állást foglalt a földreform mellett, de fontosnak tartotta azt is, hogy a „rég” birtokosok közül az egyházakat kártalanítsák. „Aki a nagybirtokrendszer visszaállítása vagy a földműveseknek a kiosztott föld tulajdonából való kimozdítására törekednek – emelte ki a program – azzal mint a nép első számú közellenségével nyíltan és határozottan szembeszállnánk! Az a kívánságunk, hogy a kiosztott földet azonnal telekkönyvezzék az új birtokosok nevére, s az új birtokosok kimozdíthatatlanul földjük magántulajdonában maradnak. Az állam könnyen megtalálhatja a módját, hogy az egyházakat a kiosztott földnek a parasztság tulajdonában való meghagyása mellett kártalanítsa.”²⁵ A program – a kisgazdapárt 1946-os javaslatait mintegy megismételve – síkra szállt azért is, hogy a parasztság számára „a mezőgazdasági érdekképviselők minél előbb megalakíttassanak, mégpedig a szabadság és a többi szakszervezetekkel való teljes egyenjóság alapján.” Ezen kívül követelte azt is, hogy – a kisipari és kiskereskedői munkaeszközök, berendezések, a családi ház mellett – a mezőgazdasági kisbirtok is elérvezzhetetlen legyen.²⁶

Az új ellenzéki pártok közül legkésőbb a Magyar Függetlenségi Párt bontott zászlót. A párt döntően a kisgazdapárt konzervatív szárnyától eltávolított, illetve a függetlenségi frontból kiszorult, vagy oda be sem került csoportokból, személyekből verbuválódott. Pfeiffer Zoltán, a párt elnöke a kisgazdapárti szervezetek tagjaihoz intézett felhívásában a MFP-t úgy mutatta be, mint a hajdani kisgazdapárt „igazi” örökösét. „Mi képviseljük a polgári ellenzék gondolatát, amely igazi elszánt ellenzék kíván lenni, szemben a hatalom roppant nyomásával és műellenzéki pártokkal – szólt a felhívás. Úgy érezzük, hogy ez-

zel az elhatározással mi keltjük életre a Kisgazdapárt igazi szellemét.”²⁷ Az MFP – a Demokrata Néppárthoz hasonlóan – programjában követelte „a munkavállalás szabadságát, a mezőgazdasági érdekképviseleti törvény megalkotását és a politikamentes szakszervezetek kiépítését.”²⁸

A Polgári Demokrata Párt 1947-es programja „a” polgári érdekek védelmének hirdetése ellenére, valójában a városi kispolgárságnak a köz- és magánalkalmazottaknak szólt, azok igényeit igyekezett kielégíteni. A PDP jellemző módon kísérletet sem tett arra, hogy programjában agrárpolitikai célkitűzéseket körvonalazzon. Lényegében ugyanez mondható el, ebben a tekintetben, a Magyar Radikális Párt 1947-es választási programjáról és tevékenységéről is.

Az 1947-es országgyűlési választásokon, „hivatalosan” egyik ellenzéki párt sem került a Magyar Kommunista Párt elé. Ugyanakkor Nyugat-Dunántúlon a Demokrata Néppárt, Északkelet-Magyarországon pedig a Magyar Függetlenségi Párt a koalíciós pártok együttesét is megelőzte. Ezek az eredmények viszont azt mutatták, hogy az említett két ellenzéki pártnak a parasztság jelentős tömegeit is sikerült befolyásolni és a koalícióval szembeállítani. A választási eredmények tehát arra is rávilágítottak, hogy az ellenzék még mindig számottevő befolyással rendelkezik, hiszen a szavazatok mintegy 40%-át a 6 ellenzéki párt szerezte meg.

További sorsuk, de a koalíció jövője szempontjából is döntő jelentőségűnek bizonyult, hogy a választások után néhány héttel (1947 szeptember végén) megalakították a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját (Kominform), amelynek tagja lett az MKP is. A kommunista párt ezután a Kominform állásfoglalásának megfelelően, illetve útmutatásai alapján 1947 őszén megkezdte az „új koalíció” kialakítását, s ezzel együtt a polgári politikusok és képviselőiknek a polgári demokrácia híveinek a politikai életből való eltávolítását, a demokrácia és a parlamentarizmus és a többpártrendszer felszámolását. Újabb agrárpolitikai célkitűzések csak 1948 tavaszán – már ellenzék nélkül, a látszatkoalíció idején – születtek.

- ¹ A programot legújabbán közli: Magyarországi pártprogramok 1944-1988. Összeállította, szerkesztette, a bevezetést írta, és a jegyzeteket készítette: Balogh Sándor és Izsák Lajos. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 2004.- 9-13. l. (Továbbiakban: Magyarországi pártprogramok 1944-1988).
- ² Az 1944. évi december hó 21-re Debrecenben összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Athenaeum, Budapest, 1946. 10. l. (Továbbiakban: Id. Ngy. N).
- ³ Néplap, 1945. január 21.
- ⁴ Id. Ngy. N.: 17. l.
- ⁵ Magyarországi pártprogramok 1944-1988. 18-19. l.
- ⁶ Paál Jób-Radó Antal: A debreceni feltámadás. Debrecen, 1947. 325. l.
- ⁷ Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948. A dokumentumokat válogatta, szerkesztette, a jegyzetekkel ellátta Horváth Julianna, Szabó Éva, Szűcs László, Zalai Katalin. Napvilág Kiadó, 2003. 21-22. l.
- ⁸ Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23.-1945. november 15. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szűcs László. Magyar Országos Levéltár. Budapest, 1997. 284-285. l.
- ⁹ Ugyanott, 286. l.
- ¹⁰ Izsák Lajos: Zsedényi Béla a magyar parlamentben 1944-1947. Debreceni Szemle 1994. 4. sz. 514-515.
- ¹¹ Magyarországi pártprogramok 1944-1988. 14-16. l.
- ¹² Id. Ngy. N.: 88-151. l.
- ¹³ Magyarországi pártprogramok 1944-1988. 14-16. l.
- ¹⁴ Ugyanott: 85-87. l.
- ¹⁵ Haladás, 1945. október 6.
- ¹⁶ Magyarországi pártprogramok 1944-1988. 66. l.
- ¹⁷ OSZK. Csécsy-hagyaték. Csécsy Imre 1945. november 27-i levele Jászi Oszkának. Lásd még: Izsák Lajos: Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956. Pécs, 1994. 53-59. l.
- ¹⁸ Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója, Athenaeum, Budapest, 1946. 764. l. (Továbbiakban: NN.).
- ¹⁹ NN. II. kötet. 339. l.
- ²⁰ NN. II. kötet. 339. l.
- ²¹ Ugyanott
- ²² PIA. 253 (K-1-76. Lásd még Izsák Lajos: i. m. 69-83. l.
- ²³ Magyar Nemzet, 1947. július 20.
- ²⁴ Szegedi napló, 1947. augusztus 1. Lásd még: Magyarországi pártprogramok 1944-1988. 145-146. l.
- ²⁵ Magyarországi pártprogramok 1944-1988. 158-159. l.
- ²⁶ Ugyanott
- ²⁷ PIA. 274-7/237. Lásd még Izsák Lajos: i. m.: 117-125. l.
- ²⁸ Ellenzék, 1947. augusztus 30.

Az egyházak és a földkérdés

Gergely Jenő

Néhány általános megjegyzés

Az egyházak mindenkori állásfoglalását a földkérdésben több tényező határozta meg. Mint minden politikai, társadalmi vagy gazdasági kérdésben, a földkérdésben is elsősorban az a teológiai-filozófiai alap volt a mérvadó, amelyen az illető egyház evilági küldetésének teljesítése alapult. Másodsorban meghatározta a hozzáállásukat az államhoz és az annak keretében működő nemzetgazdasághoz való viszonyuk. Harmadsorban hatottak azok a történelmi tradíciók és körülmények is, amelyek egy adott egyház működésének gazdasági alapjait létrehozták és működtették.

A keresztény egyházak tanításából a szociális kötelezettségekkel terhelt magántulajdonhoz, így a földbirtok tulajdonlathoz való ragaszkodás következett. Az egyén vagy a jogi személy minél nagyobb földbirtokvagyonnal rendelkezett, annál nagyobbak szociális kötelezettségei is, amelyeknek teljesítésére elsősorban a keresztény etika kötelezte. Az egyházi vagyon jellegét tekintve célvagyon volt, amelynek a feladata elsősorban vallási és közcélok szolgálata.

Az állam-egyház viszony annyiban meghatározó, hogy az államegyház jogállást élvező egyház részesült elsősorban azokban a kiváltságokban és előnyökben, amelyek birtokállományának megvédését, gyarapítását segítették. Nálunk a katolikus államegyház földbirtoklását ugyanakkor ez a jogállás – az uralkodó vagy annak jóvoltából a felelős kormány által gyakorolt, a főkegyúri joggal járó vagyonfelügyelti jogból kifolyólag – korlátozta. Amint korlátozták az egyházi jogi személyek tulajdonnal való rendelkezését a kánonok, az Apostoli Szentszék is. A birtokvagyon nem az egyházi személy, hanem a stallum birtoka, és a stallummal járó javadalomnak csak kezelője, haszonélvezője volt. Ehhez képest a többi egyház, így elsősorban a protestánsok földbirtok vagyonukkal szabadon rendelkezettek: azt a maguk által alkotott törvények szerint működő autonóm szervezetük, önkormányzatuk kezelte. A tulajdonjog azonban itt sem magát a személyt illette meg, hanem az egyházi testületet, szervezetet, vagy tisztséget, amit az abba jutó élvezett. Az egyházi birtokok tehát – függetlenül a felekezettől – a polgári korban a kötött vagy korlátolt forgalmú birtokok kategóriájába tartoztak.

Végül a birtokhoz való viszonyt befolyásolta, hogy az adott egyház esetében ennek mi volt a forrása, mekkora vagyronról volt szó és az milyen szerepet játszott az egyház működésének biztosításában? E tekintetben egészen más a (volt) államegyház, a katolikus helyzete, mint a többieké.

A katolikus egyház földbirtokvagyonának eredete az államalapításig nyúlik vissza, a királyi adományoktól, a magánosoktól kapott birtkokon át a szerzett vagyongig terjed. Nagyságrendjét tekintve az ország mezőgazdaságilag hasznosítható területének jelentős részére kiterjedt, és a javadalmak többsége az 1000 kat. holdon felüli nagybirtok kategóriába tartozott, míg a plébániai, (harangozói, kántori, iskolai) birtokok ritkán haladták meg a 100 holdas nagyságrendet. A katolikus egyház és intézményei anyagi alapját elsősorban ez a hatalmas birtok képezte, így esetükben másod-harmadlagos volt e tekintetben a hívőktől származó adomány, gyűjtés, egyházi adó, stólaris jövedelmek stb. (Ezek inkább a kevés földdel rendelkező alsópapság megélhetése szempontjából voltak fontosak.)

A többi egyház, elsősorban a református, az evangélikus és az ortodox esetében a földbirtokvagyon néhány száz éves múltra tekinthetett csak vissza. Ezek mint túrt felekezetek sokáig nem rendelkeztek saját földbirtokkal, amikor pedig igen, akkor ezt nem az uralkodótól, az államtól, hanem saját híveiktől kapták, kisebb mértékben szerezték. Nagyságrendjét tekintve eltölpül a katolikus birtokvagyon mellett, s az egyes, jelentősebb javadalmak is csak a 100 és 1000 hold közötti kategóriába tartoztak, míg a többséget inkább az alapítványi (iskolai) vagyon vagy az eklézsiák általában 100 hold alatti birtokai tették ki. Ezek az egyházak tehát maguk “szerezték” birtokaikat, azok felett a király, majd államfő nem gyakorolt főfelügyeleti jogot, így nem korlátozta a birtokhasználatot sem. Az önkormányzati testületek szigorú szabályok szerint kezelték ezeket, s szintén az ő közreműködésükkel történt a hívek rendszeres hozzájárulása egyházuk fenntartásához. A protestáns egyházakban bevett szokás volt az adományok tétele, a szegény és gazdag hívők egyaránt tudták, hogy bár “erős várunk nekünk az Isten”, de a vár evilági bástyáinak erősítése is Isten iránti kötelességük.

Viták és alternatívák 1945 előtt

Általában megállapíthatjuk, hogy a földbirtokhoz való viszony sokkal súlyosabb problémája volt a katolicizmusnak, mint a többi egyházaknak. A protestánsok vagy ortodoxok esetében ugyanis nem az volt a kérdés, hogy teher-e a meglévő birtok, hanem inkább a mindenkori anyagi források szűkös volta okozott gondokat. A katolikus egyház polgári kori történetén azonban végigvonul a – fentebb ismertetett koordinátarendszeren belül maradó - vita a meglévő nagybirtok integritásához való merev ragaszkodás vagy a megreformálás hívei között, másként szólva vita folyt arról, hogy áldás vagy átok, teher-e ez a nagybirtokos lét, ami az egyház küldetésének teljesítését legalább annyira gátolhatja, mint megkönnyítheti?

A megoldást kétség kívül a polgári forradalom hozhatta volna el, amennyiben következetesen megvalósul a szeparáció, az állam és az egyházak szétválasztása. Az 1848-as áprilisi törvények, nevezetesen az 1848:XX.tc. 2. §-a kimondta, hogy a törvényesen bevett

vallásfelekezetek (a katolikus, református, evangélikus, unitárius és görög keleti) között különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság áll fenn. Ebből következett a 3.§-ban kodifikált vagy inkább kontemplált vagyoni egyenlősítése az egyházaknak: “Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek.” Ez azt jelentette volna, hogy az állam szekularizálja az egyházi javakat, így a földbirtokokat, és az így rendelkezésre álló vagyonból és annak jövedelméből, az állami költségvetés révén biztosítják az egyházak és egyházi iskolák működéséhez szükséges anyagi fedezetet. A törvénynek ezt a §-át azonban 1848/49-ben nem hajtották végre, 1867 után pedig lekerült a napirendről. A protestáns felekezetek főként a századfordulón szorgalmazták energikusabban a szekularizáció végrehajtását és az egyházak vagyoni egyenlősítését. Erre azonban egészen 1945-ig, a földreform végrehajtásáig nem került sor.

A katolikus egyház, közélet és mondhatni a katolikus társadalom nagy része nem kívánta bolygatni az egyházi birtokok kérdését. A hatalomhoz való illeszkedés, a trón és az oltár szövetsége - aminek része volt az egyházi nagybirtok beilleszkedése a korabeli gazdasági struktúrába - , számukra megnyugtatóbban biztosította az egyház működését, jogainak és előjogainak érvényesítését, vagy másként fogalmazva evilági küldetésének teljesítését, mint az azzal való konfliktusok vállalása a katolikus társadalom több milliós földnélküli agrárproletárja, szegényparasztja érdekében.

A messzebb látó egyháziak, akik felismerték a szociális feladatok teljesítésének stratégiai fontosságát, s a jövő fejlődésének útjaként a tekintélyelvű társadalom helyébe lépő politikai demokrácia, a kereszténydemokrácia támogatásának szükségességét, a nagybirtokos lét célszerűségét is megkérdőjelezték. A századfordulón ezt az új stratégiát fogalmazta meg Prohászka Ottokár. Ennek kapcsán Szekfű Gyula mutatott rá, hogy “a katolikus egyház, melynek kezében volt az egyházi nagybirtok túlnyomó része, az ország lakosságának kétharmadát számíthatta hívei közé, s e hívek számára eleve nem lehetett közömbös, mi történik az egyházi nagybirtokkal, melynek feladata vallási, közcélok szolgálata volt. Igaz, hogy már az első világháború óta mind többen akadtak jó katolikusok, akik nem hittek többé a barokk egyházfő személyében és nem tartották sem szükségesnek, sem a vallásos életre hasznosnak, ha a püspök a »püspökvárban« elzárkózva csak régi szertartások betartásával engedte magához híveit és székhelye utcáin kétlovas batárban ülve, de soha gyalog nem mutatkozott. A fiatal Prohászka Ottokár,¹ aki egyedül, gyalogosan, esernyővel kezében vonult be a század elején székvárosába, ezzel a cselekedetével nem csinált iskolát. De nem csak ez a hideg pompakifejtést, hanem az ennek alapjául szolgáló nagybirtokot sem tartották már sokan a modern vallásos élethez illőnek. Itt különösen hatott a francia katolicizmus példája, mely elvesztvén egyházi birtokait, nem csak a katolikus szellemiségnek, de a vallásosságnak is valóságos újjászületését élte meg. Sokan kezdték sejteni, mintha ehhez, a tiszta vallásos szférákba emelkedéshez szükséges lenne előbb a nagybirtok kölöncétől megszabadulni. Miként ezt a szentéletű és amellet nagybirtoka jövedelméből egyházmegegyét templomokkal, kolostorokkal, vallási intézményekkel nagyszerűen ellátó Hanauer István váci püspök² is látta; ő volt az, aki az októberi forradalomban utóbb azt hiányolta, hogy nem vette el az egyház birtokait. De sem a hierarchia, sem a katolikus hívek többsége nem jutott el általánosságban ehhez a felfogáshoz, aminek megvan a magyarázata azokban

a kapcsolatokban, melyek az egyházat és híveit a Horthy-korszakban is az államhoz fűzték”
- írta a katolikus történész Szekfű Gyula.³

A Szekfű által emlegetett “jó katolikusok” közé tartozott a főpapok közül Prohászka vagy Hanauer, ám az ordinariusok nagy többsége, maga a püspöki kar, a káptalanok és más egyházi nagyjavadalmasok egyértelműen elzárkóztak a földkérdésnek még a felvetése előtt is. Számukra az egyház státusának a birtok volt legfőbb biztosítéka. Minden reformtörekvést csírájában elfojtottak, s aki ilyen kérdéseket fel mert vetni, attól eleve megtagadták a katolikus jelzöt, az egyházi legitimációt, rosszabb esetben megrendszabályozták őket. Prohászka, aki a katolicizmuson túlmutató közéleti tekintéllyel rendelkezett, csak az első világháború alatt mert felvetni a nagybirtokok egy részének kisbérletbe adását a frontokon harcoló földműves katonáknak. 1916. április 13-án az OMGE közgyűlésén terjesztette be földbirtokreform javaslatát. Ennek lényege az volt, hogy a háborúban részt vett föld nélküli földműveseket homestead – kötött kisbirtok – formájában földhöz kell juttatni. Javaslatát hatalmas felzúdulást okozott az OMGE köreiben, ide értve az egyházi nagyjavadalmasokat is, és így abból nem lett semmi.⁴ Az 1918-as Károlyi-féle köztársaság hónapjaiban ismét napirendre került a katolikus autonómia megteremtésének a szükségessége. A gróf Apponyi Albert elnökletével, de érdemben a keresztényszocialista Giesswein Sándor prelátus által vezetett Katolikus Tanács kidolgozott egy autonómia-tervezetet, amelyben nagy szerep jutott az egyházi vagyon kezelésének is. A tervezetet tárgyaló püspöki konferencia azonban számos kifogást fogalmazott meg, nem titkolva, hogy elsősorban a javadalmasok érdekeinek autonómia általi csorbítását kifogásolja. Ellenkezésükön a katolikus autonómia megvalósítása elbukott.⁵ A tervezett Buza Barna-féle földreform kapcsán pedig a püspöki kar elsősorban azt kifogásolta, hogy a néptörvény különbséget tesz a kisajátítás határát illetően az egyházi és nem-egyházi birtokok között.⁶

Az 1920-as Nagyatádi-féle földreformot az egyházak elfogadták, tudomásul vették, és a törvényben megszabott mértékben adták le a vagyonválság földeket. A katolikus püspöki kar azonban “mindig ellenezte a fölosztásra kerülő földeknek kategóriákra osztását”, azt ti., hogy különbséget tegyenek az egyházi és nem-egyházi birtokok, illetve a velük kapcsolatos eljárás tekintetében.⁷ Az egyébként szerény javadalommal (7000 kat. hold) rendelkező Prohászka püspök a kötelező vagyonválsági föld leadása után önként parcelláztatta a püspökség tési birtokát, hogy a földnélküli híveit kisbérlethez juttassa. A földreform törvény keretében a protestáns püspökségek igényelhetek annyi földbirtok juttatást, hogy javadalmuk kitegye az 500 kat. holdat. Ugyanakkora területet juttattak az 1912-ben felállított hajdudorogi görög katolikus püspökségnek is.

Az egyházak földbirtok vagyona a Horthy-korszakban is hatalmas nagyságrendi különbségeket mutatott. 1928-ban a 2000 kat. hold feletti katolikus egyházi javadalmak száma 37 volt, (ebből 14 érsekség és püspökség, 13 káptalan, 5 szerzetesrend, a többi reális apátság és prépostság). A leggazdagabb az egri székesfőkáptalan 75.177, a “legszegényebb” a kassai székeskáptalan 2.429 (itt maradt) holddal.⁸ 1925-ben a nem-katolikus egyházi javadalmak között csak öt érte el a 2000 holdas birtokhatárt (a leggazdagabb a Baldácsy-alapítvány 6.871 holddal, majd a sárospataki református főiskola, a dunamelléki református, a

dunántúli evangélikus püspökség, s a Debreceni Református Kollégium következett 2.014 holddal.)⁹

Az egyházak birtokállománya a két világháború között – a Nagyatádi-földreform dacára – némi növekedést mutat. Az 1935-ös birtokstatisztika szerint:

Latin szert. katolikus	862 704 kat. hold
Görög szert. katolikus	14 590 kat. hold
Katolikus összesen	877 294 kat. hold
Görög keleti	3 711 kat. hold
Evangélikus	21 055 kat. hold
Református	102 755 kat. hold
Unitárius	302 kat. hold
Izraelita	1 194 kat. hold

Bár nem számított katolikus egyházi tulajdonnak és kezelését az állam és az egyház által kiküldött vegyes bizottság intézte, mégis kizárólag katolikus egyházi és közcélokot szolgált a Vallás- és Tanulmányi Alap:

Vallásalap	87 319 kat. hold
Tanulmányi alap	27 816 kat. hold ¹⁰

A protestáns egyházak két háború közötti megújulási mozgalmi nem elsősorban a saját egyházaik birtokaival foglalkoztak, hanem sokkal inkább a korabeli nagybirtokrendszer felszámolása, a demokratikus földreform problematikája állt érdeklődésük előterében. Ez logikusan következett abból a tényből, hogy ezeknek az egyházaknak, elsősorban a reformátusnak a hívei legnagyobb részt parasztok voltak, akik hosszú évtizedek óta küzdöttek – a nagyobb részt katolikus arisztokraták és főpapok kezében lévő – nagybirtokok felszámolásáért. Ravasz László, a dunamelléki egyházkerület püspöke 1939. február 5-én, a Keresztyén Ifjak Egyesületének téli táborozásán elmondott beszédében kijelentette: “A magyar földön aránytalanul osztozik meg a földművelésből élő két réteg: a nagybirtokos és a munkás. Még most is százezer holdas uradalmak vannak; ugyanakkor több millió magyar mezőgazdasági proletár tengeti a maga nyomorult életét azon a földön, amelyik mindenkinek ad kenyeret, sőt kalácsot is, csak annak nem, vagy túlságosan feketét, aki orcája veritékével műveli.”¹¹ A református egyház első embere, a zsinat és a konvent elnöke meglepően radikális hangnemben exponálta a nagybirtokrendszer felszámolásának szükségességét.

Az ekkor már táborba szerveződött népi írók programjának is ez állt a középpontjában, akiknek szellemi kútfői a magyar protestantizmus hagyományaiban – a kálvinista Ady Endre költészetében, Szabó Dezső publicisztikájában, a debreceni Református Szemlében – keresendő.

Ugyanekkor a katolikus reformmozgalmak – a francia neokatolicizmushoz igazodó hazai kereszténydemokraták vagy a katolikus parasztfűsűságot sikerrel szervező KALOT és KALÁSZ jezsuita vezetői – is távlatilag a földosztást elkerülhetetlennek tartották. Napi követeléseik között ezt nyíltan nem fogalmazhatták meg, hiszen még így is kiváltották a püspöki kar nemtetszését. A korszakban utolsó, 1944 tavaszi püspöki tanácskozás élelesen bírálta az 1943-as szárszói konferencián elhangzottakat, a népi írók balszárnyát és a velük kapcsolatot találó KALOT-ot is.¹²

Az 1945-ös demokratikus földreform és az egyházak

Az 1945-ös földreform a nagybirtokrendszer megszüntetésének keretében felszámolta az egyházi nagybirtokokat is. A törvény nem tett különbséget a birtokok jellege között és nem volt tekintettel az egyházi javadalmak célvagyon jellegére sem.¹³

A földreform során igénybe vett egyházi birtokok döntő többsége a katolikus egyházé volt, hiszen a többi egyháznak, felekezetnek csak kevés olyan birtoka található, amelynek területe meghaladta a 100 holdat, a kisajátítás határát. A katolikus birtokvesztés is inkább a nagyjavadalmasokat érintette, és kisebb mértékben a plébániákat. A földreform során igénybe vették az érsekségek és püspökségek 275 296, a káptalanok 190 803, a szerzetesrendek, prépostságok és apátságok 203 756 és a papi szemináriumok 29 340 kat. holdját, összesen 699 195 holdat. Ehhez számíthatjuk még a Vallás- és Tanulmányi Alap teljes egészében igénybe vett birtokállományát.¹⁴ A földreform során kisajátították a birtokok tartozékait, épületeit, felszereléseit, állatállományát és készleteit is. Bár kilátásba helyezték az állami kárpótlást (évtizedek alatti törlesztés állampapírokkal), azonban kárpótlásra nem került sor. A földreform megrendítette a katolikus egyház gazdasági alapjait. Ettől kezdve ki volt szolgáltatva a hívek adományainak és önkéntes egyházi adójának, illetve a mindenkori állam – a törvényhozás és a kormány - politikai akaratától függő segélyeknek. A katolikus hívek “nem voltak szokva” az adakozáshoz és ők is egyre szegényebbek lettek; az állam pedig fokozatosan egyház-és vallásellenes magatartást tanúsított, s kevés megértést mutatott az egyház(ak) működési feltételeinek biztosítása iránt.

A későbbi keletű torzításokkal szemben megállapíthatjuk, hogy az egyházak – a katolikus egyház is – elfogadták az 1945-ös földreformot, azt végső soron a történelmi fejlődés kikerülhetetlen állomásának látták. Főként nem emeltek szót a földbirtokhoz jutó újjazdák ellen, hanem inkább rokonszenvükről biztosították őket, hangoztatva, hogy boldogulásukat nem csak a “földosztó” kommunista pártnak köszönhetik.

Az is tény viszont, hogy elsősorban a katolikus egyházi vezetés számos, reparálandó sérelmet tett szóvá a földreform végrehajtásával kapcsolatban, a kegyúri terhek viselésének ellehetetlenülése és az egyház által teljesített közcélú szolgáltatások anyagi alapjainak felszámolása miatt.

A földreform rendelet 1945. március 17-i megjelenésekor már szovjet megszállás alá került a kalocsai érsekség. Grósz József kalocsai érsek naplójában foglalkozik a földosztással, s abból indul ki, hogy “a jelen viszonyok közt az országra károsabb rendeletet a legkötyagosabb nyilas-hungaristák sem adhattak volna ki”.¹⁵ Az érsek nyilván kézhez kapta a rendelet szövegét és annak ismeretében fejtette ki – egyelőre nem a nyilvánosságnak szánt – véleményét. Az egyházi birtokokat is 100 kat. holdon felül kárpótlás ellenében igénybe veszik. A megváltási árat az állam fizeti, ám “a megváltás közönséges maszlag: a megváltást szenvedőnek semmiféle jogot nem biztosít, mert az állam csak teherbíró képessége szerint fizet, tehát előreláthatólag semmit, mert nem lesz miből fizetnie”.¹⁶ A rendelet 17. §-a a kulturális célra rendelt vagy közalapítványi célvagyon igénybe vétele esetében kimondja, hogy amennyiben a megmaradt föld az adott cél szolgálatára nem elégséges, úgy

annak biztosításáról az állam gondoskodik. Az 50. §. szerint pedig “amennyiben az elkobzott vagy megváltott földbirtok egy része kegyúri jog alapján vagy mint egyházi javadalmi birtok egyházi célokat szolgál, úgy erre a célra az illetékes egyházi főhatóság földingatlant igényelhet”.¹⁷ Az érsek azt is sérelmezi, hogy az állam az elkobzott vagy igénybe vett erdőbirtokokat nem osztja fel, nem adja oda “jussként a népnek”, hanem állami tulajdonba veszi. Az egyház e kérdésekben követendő magatartásáról azt mondja, hogy “mi egyelőre ráülünk a 17. és 50 §-okra és tiltakozunk minden földosztó kísérlet ellen addig, amíg az ezekben említett kérdések és lehetőségek el nem dőlnek.”¹⁸

Czapik Gyula egri érsek március 2-án tárgyalt Zsedényi Bélával, a nemzetgyűlés elnökével, hogy a földreformmal kapcsolatban képviselje az egyház érdekeit. Az érsek szerint a földreform rendelet kiadását maga Vorosilov marsall rendelte el, és az oroszok szándékait tükrözi.¹⁹ 1945 április 5-én – amikor még nem értesülhetett Serédi hercegprímás március 29-i haláláról – a kalocsai érsek a földreformmal kapcsolatos aggályait és kifogásait tartalmazó beadványait Kerkai Jenő S.J.-vel Debrecenbe küldte a miniszterelnökhöz és a földművelésügyi miniszterhez. Szerinte az átgondolatlan és hirtelen földosztás zűrzavart okoz a mezőgazdasági termelésben és az ország élelmezésében. “Tudják, hogy a földosztó rendelet rossz és anarchiát teremt. De éppen ezt akarják... Azért volt olyan sürgős a földosztás.”²⁰ A földreform gyors megkezdése és keresztülvitele nem gazdasági megfontolásokból, hanem politikai célzatossággal történt. Április 30-án és május 2-án Grósz érsek és Mindszenty József veszprémi püspök személyesen jártak a miniszterelnöknél, a kultuszminiszternél és a földművelésügyi miniszternél, előadták nekik aggályaikat és az egyház sérelmeit.

Serédi elhunytát követően a püspöki kar élére a rangban utána következő kalocsai érsek, Grósz József került.²¹ Az ő elnöklétével ült össze 1945. május 24-én a háború utáni első püspökkari értekezlet. A tanácskozás alaposan foglalkozott a földreform egyházat érintő következményeivel.

Abból indultak ki, hogy “a püspöki kar már régebben leszögezte, hogy nem ellensége egy egészségesebb birtokmegosztásnak, sőt az egyházi nagybirtok felosztásának sem, ha intézményeink fenntartásáról másképp gondoskodnak, amit azonban a földosztó rendelet a birtokmegosztás terén produkált, az semmi más, mint egy nagy káosz.”²²

A püspöki kar az elvi helyeslés ellenére elmarasztalta a földreform-rendeletet. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az ország egész jövőjét érintő mélyreható intézkedéseket tett, amihez nincs felhatalmazása. “Mindenekelőtt átvették a nyilas jelszót, »a föld azé, aki megmunkálja«, és a legrosszabb időben egy fenyegető éhínség küszöbén bedobták a közvéleménybe a földosztás gondolatát, amivel alaposan megzavarták a mezőgazdasági munka menetét. Azután a nép megkérdezése nélkül, tehát az állandóan hangoztatott demokratikus elv felrúgásával, megalkottak egy földosztó rendeletet, és amikor az ország lakosságának az a rétege, amely szereti a földet, és eddig is abból élt, nem reagált rá, erőszakkal keresztülhajtották azt, és odaadták a földet olyanoknak, akiknek a megmunkálásához sem tudásuk, sem anyagi erejük nincs. Ez a rendelet – törvénytelenége és egyéb igazságtalanságai mellett – a leg súlyosabban érinti a katolikus egyházat, amelynek összes intézményei máról-holnapra elvesztették anyagi bázisukat. Az a 100 hold, amelyet a püspöknek meghagy,

a megélhetésre is kevés; miből tartjuk fenn az egyházmegyei hivatalt, székesegyházunkat, szemináriumunkat, tanítóképzőnket és egyéb iskoláinkat? A rendeletben kilátásba helyezett kárpótlás írott malaszt, mert az állam csak az ország teherbíró képessége szerint fizet, márpedig Magyarország belátható időn belül nem lesz abban a helyzetben, hogy fizetni tudjon” - állapították meg a püspökök.²³ A püspöki kar a legsérelmesebbnek az erdőbirtokok elvételét tartotta, mert azt nem osztották fel a parasztság között, hanem államosították. (Az egyházi nagybirtok jelentős hányada erdőbirtok volt.)

A konferencia elhatározta, hogy a következő kérésekkel fordul a kormányhoz: 1. Az egyházi tulajdonban lévő erdőket és legelőket vegye ki a rendelet hatálya alól; 2. Az egyházi birtokokat ne osszák fel addig, “amíg szükségleteit, kötelezettségeit, kegyúri terheit meg nem állapította, és annak fedezésére a szükséges mezőgazdasági birtokokat visszahagyásra ki nem jelölte”; 3. A kormány ide vonatkozó elgondolását hivatalosan közölje az egyházi nagyjavadalmasokkal és mindenek előtt akadályozza meg, hogy “a szétbomlás folyamata az egyházi birtokokon azonnal megkezdődjék.”²⁴

A katolikus egyház vezetése tehát a földreform rendeletet törvénytelennek minősítette, és az egyházi birtokon való végrehajtását a fenti feltételek teljesüléséig el kívánta halasztatni.

Való igaz, hogy sürgősen gondoskodni kellett az egyházi birtokokon, valamint a Válásalapon lévő kegyúri terhekről, hiszen ezen kegyúri köteleességek teljesítése nélkül a plébániák működése ellehetetlenül. Ugyancsak működésképtelenné válnak azok az iskolák, amelyeket ilyen birtokok jövedelméből tartottak fenn: így a bencés, a ciszterci és premontrei gimnáziumok vagy a Tanulmányi Alap által fenntartott ún. királyi katolikus gimnáziumok. (A létbizonytalanságba kerülő egyházi intézmények hosszú sorát itt nem ismertethetjük.)

Ugyanekkor a protestáns egyházak számára a földigénylés lehetővé válása és részbeni teljesülése az eklézsiák anyagi helyzetét – igaz, csak átmenetileg – javíthatta. Miután náluk ismeretlen volt a kegyuraság intézménye, ilyen terhek sorsa sem aggasztotta őket. A nagy múltú iskola-centrumaik működésének anyagi bázisát is csak részben képezte a földbirtok-vagyon, az alapítványi vagyon. Így érthető, hogy részükről nem az aggályok fogalmazódtak meg, hanem a régóta várt demokratikus földreform megvalósulása iránti bizalom jellemezte őket.

A katolikus püspöki kar az idő szerinti elnöke, Grósz kalocsai érsek 1945. szeptember 2-án részletes jelentést küldött a Vatikánba a magyar egyház helyzetéről. Ebben ismertette az egyház új körülmények közötti anyagi helyzetét is. “A lelki szenvedéseket növelik az anyagi gondok – írta beszámolójában az érsek. A közép- és nagybirtokos osztályt teljesen tönkretette az Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945. március 17-én kiadott földreform rendelet. Ez a magyar katolikus Egyházat is nagyon érzékenyen és komolyan érinti. Hazánkban Szent István király óta a katolikus Egyház nagy földbirtokkal rendelkezik, amelynek jövedelméből élt és tartotta fenn templomait, szemináriumait, iskoláit, szerzetes házait és egyéb intézményeit. Ezt egyszerre mind elvették, és birtokosokként legfeljebb 100 kat. holdat hagytak meg... Az egyházi birtoknak felosztása ellen, de különösen a nagy kiterjedésű erdőségek államosítása ellen a magyar Püspöki Kar nevében az Ideiglenes

Nemzeti Kormányánál azonnal tiltakoztam. Belátjuk, hogy bizonyos mértékű, akár jelentős nagyságú földreformra a háború után a nép érdekében szükség van, de semmi okot nem találunk mentségül arra, hogy a római katolikus Egyház erdőbirtokait az állam egyszerűen szekularizálta... Különösen keményen sújtja a magyar katolikus Egyházat a hirtelen beállt nincstelenség akkor, amikor az ország így elszegényedett, és a hívek sem lehetnek a papok, templomok, iskolák segítségére, mert maguk sem tudnak megélni.”²⁵ A sérelmek reparálását sürgető beadványaira érdemi választ nem kapott. Csupán egyetlen kérdés oldódott meg: a lelkészek kongruájának fizetését a kormány rendezte.

Nem jelentett orvoslást, hanem inkább az egyház helyzetének további romlásához vezetett, hogy míg az alaprendelet egy egyházi javadalmasnak 100 holdig hagyta meg a földjét, az ennek kiegészítéseként kiadott 33 000/1945 FM. sz. rendelet már csak 30 holdat engedélyez olyképpen, hogy abból a plébánost 15, a kántort 10 és a sekrestyést 5 hold illeti meg. (Az érsekségek és püspökségek továbbra is 100 holdat tarthattak meg.)²⁶ Az 1945. évi őszi püspöki konferencia már Mindszenty hercegprímás elnökletével ült össze. Ezen Grósz érsek felpanaszolta, hogy nem mozdult előre a kárpótlás kérdése sem. A kalocsai érsek szerint az egyház csak teljes kárpótlást fogadhat el, azt is az Apostoli Szentszék jóváhagyásával, mert a papság “a javadalomnak csak haszonélvezője lévén, semmiről le nem mondhat”.²⁷

A kegyúri terhek egy részét az állam annyiban magára vállalta, hogy a költségvetésből folyósított segélyt, azaz fizetésekiegészítést (kongruát) a lelkészkezdő papságnak. (Megjegyezzük, hogy a kongruát valamennyi bevett és elismert felekezeti papjai megkapták.) A Vallás- és Tanulmányi Alap birtokainak elvétele után a püspöki kar úgy határozott, hogy az alapokat mint jogi személyeket továbbra is meglévőnek tekinti. Ugyanezt a jogfenntartást határozták el a kegyuraság vonatkozásában is.

1945-1947 között a gyakori püspöki konferenciák állandó napirendjét képezték a földreformmal kapcsolatos kérdések. A püspökök szerint a kormány a rendeletben, majd a törvényben előírt mértéket meghaladóan is igénybe vett egyházi földingatlanokat, miközben az állami segélyezés folyósítása bizonytalan volt, s elvileg is labilissá tette, hogy az a mindenkori politikai akarattól vált függővé. Miután kitűnt, hogy a katolikus egyház vezetése nincs abban a helyzetben, hogy érdemi módosításokat érhetne el a földreform végrehajtásával kapcsolatban, a kérdés lassanként lekerült a napirendről. Helyébe az újgazdák támogatásának erkölcsi kötelessége lépett. A püspökök bár nehezen, de tudomásul vették a történelmi fejlődés kikerülhetetlen állomását, és annak bírálata helyébe az egyébként is leginkább vallásos rétegek, a birtokos parasztság rokonszenvének a biztosítása lépett.

A protestáns egyházak – elsősorban a református – 1945 után nem csak bűnbánatot tartottak, hanem kereste a lehetőségét is az új társadalomba való beilleszkedésnek. Ennek elvi-ideológiai alapjait a Magyarországi Református Egyház Zsinati Tanácsának 1948. április 30-án elfogadott Deklarációja hirdette meg, amit azután a Zsinat június 14–15-i ülésében megerősített. A deklaráció szerint a református egyház “a Szentírással egyezőnek látja a nagybirtokrendszer megszüntetését és a földműves nép földhöz juttatását, a nagyvállalatok közkezelésbe vételét, a mindenkire kiterjedő szociális jobb igazságosság érvényesülése érdekében. Egyházunk szívesen végzi Istentől rábízott munkáját olyan társadalomban, amely

a dolgozók: a munkásság, parasztság és értelmiség köréből épül föl, és ezt a társadalmat alkalmasnak tartja arra, hogy benne az evangéliumi igazságok jobban érvényesüljenek.”²⁸ A Ravasz László lemondásával egyidejűleg kiadott deklaráció már nem csak a demokratikus földreform helyeslését tartalmazza, hanem a beilleszkedés lehetőségét a kommunista párt által uralt rendszerbe, s elméletileg előképe a későbbi, rosszlemékű “szolgálat teológiának”.

- ¹ Prohászka 1905-től 1927-ig volt székesfehérvári megyéspüspök. Életrajzát újabban lásd Gergely Jenő: Prohászka Ottokár. „A napbaöltözött ember”. Bp. 1994. Gondolat.
- ² Hanuer 1919-től 1942-ig volt váci megyéspüspök.
- ³ Szekefű Gyula: Forradalom után. (Hasonmás kiadás.) Bp. 1983. Gondolat, 194-195.
- ⁴ Gergely 1998., 158-159.
- ⁵ 1919. január 28-i püspökkari értekezlet jegyzőkönyve, I. napirendi pont. Közli Beke Margit: A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919-1944 között. I. kötet. Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae XII. Edidit: Gabriel Adriányi. München-Bp. 1992. Auróra, 34-35.; Gergely Jenő: Katolicizmus és forradalom (1918-1919). In: Uő: A politikai katolicizmus Magyarországon 1890-1950. Bp. 1977. Kossuth, 96-130.
- ⁶ 1919. február 16-án hirdették ki az 1919: XVIII. néptörvényt „A földműves nép földhöz juttatásáról”. Ez a kisajátítás határát általában 500 kat. holdban, az egyházi birtokok esetében 200 holdban állapította meg.
- ⁷ 1920. október 27-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve, 13. napirendi pont. Közli Beke, 63.
- ⁸ A püspöki kamak készített kimutatás. Közli Gergely Jenő: A püspöki kar tanácskozásai 1919-1944. Bp. 1984. Gondolat, 125-130.
- ⁹ A Magyar Gazdacímár 1925. alapján közli Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Adattár. Bp. 1996. História – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, 247-248.
- ¹⁰ Magyar Gazdacímár 1935. alapján Balogh-Gergely, 249.
- ¹¹ Ravasz László: A magyar szakadék. Bp. 1939. Soli Deo Gloria Kiskönyvtár, 3.
- ¹² 1944. március 14-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve, 15. napirendi pont. Idézi Beke II., 417-418.
- ¹³ Lásd a 600/1945. ME sz. rendeletet és az 1945: VI. tc-t.
- ¹⁴ Beresztóczy Miklós: A V.K.M. I. A Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium katolikus (I) ügyosztályának története 1867-1947. Bp. 1947. 107. Közli még Balogh-Gergely, 250.
- ¹⁵ Grósz József kalocsai érsek naplója 1944-1946. Sajtó alá rendezte Török József. Bp. 1995. Szent István Társulat, 177. 1945. március 22-i bejegyzés.
- ¹⁶ Uo., 179.
- ¹⁷ Uo., 178.
- ¹⁸ Uo., 179
- ¹⁹ 1945. május 24-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve. Elnöki előterjesztések. A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948 között. Szerk. Beke Margit. Dissertationes XIV. Köln-München, 1996. Argumentum, 32.
- ²⁰ Grósz József kalocsai érsek naplója, 192. 1945. április 3-i bejegyzés.
- ²¹ Grósz József 1943-1961 között volt kalocsai érsek.
- ²² 1945. május 24-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve. Beke, 29-30.
- ²³ Uo., 29.
- ²⁴ Uo., 30.
- ²⁵ Grósz József kalocsai érsek naplója, 310.
- ²⁶ 1945. október 17-i püspökkari konferencia jegyzőkönyve, 6. napirendi pont. Beke, 55.
- ²⁷ Uo., 18. napirendi pont. Beke, 57.
- ²⁸ A Deklaráció 4. pontja. Közli Bolyki János-Ladányi Sándor: A református egyház. In: Lendvai L. Ferenc szerk.: A magyar protestantizmus 1918-1948. Tanulmányok. Bp. 1987. Kossuth, 123.

A földreform és Debrecen

Fürj Zoltán

„Osztani szakértelem, sőt értelem és főleg nyakló nélkül könnyű, és az első pillanatban rendkívül hálásnak tetsző feladat. A földreform azonban többet jelent, mint egyszerű kultúrmérnöki művelet, vagy különösképpen, mint ma sokan képzelik, hasítani egyet abból a földből, ki hol találja és hol éri...”¹

Harsányi Péter okleveles gazda mottóul választott sorai jól tükrözik a korabeli helyzetet. 1945 márciusára a társadalom jelentős részében gyors és erőteljes változások játszódtak le. Általános lett az a várakozás, hogy földet kell osztani, a nincsteleneknek földet kell kapni. A várakozás eredendően — bár paradox módon hangzik — nem a nép körében fogalmazódott meg, hanem a szerveződő politikai élet és a közvéleményt formáló sajtó generálja a váradalmakat. A kommunista párti politikusok első megnyilatkozása után a földreform rövid időn belül való megvalósításának szándéka előtérbe kerül. Az első politikusi megnyilatkozások ettől kezdve erről szólnak. Pontosabban: az első helyre kerül a földreform kérdése, mint minden pozitív változás kiindulópontja. Holott a társadalom döntő többségének a legkisebb gondja is nagyobb annál, hogy a földreform lehetőségével, a földosztás gondolatával foglalkozzon. A front még alig távolodott el, még érzékelt, valóságos, mindennapi ténye az emberi életnek, s ezer sebből vérzett az emberi és természeti környezet, általános még a vagyon és a létbizonytalanság. A nép körében az élet védelme, a létbiztonság megteremtése, a távollévőkért való aggodalom a domináns. Ez tölti ki az emberek mindennapjainak életét. Sajnos a fosztogatás sem egyedi jelenség, a nép felszabadult indulatának ekkor esnek áldozatul jelentős nemzeti értékek. Sok helyen nemcsak a kastély berendezése, nemcsak az ingóságok, hanem maga az épület is tárgya a düh motíválta szerzési vágyak és a bosszúnak.

Vitathatatlan tény azonban az, hogy a társadalom szegényei között olthatatlan vágy nyilvánult meg a föld iránt a két világháború között. S szinte nincs olyan politikai erő, amelyik ne a földkérdés valamilyen megoldásával (földosztás, telepítés stb.) akarná a szegény-

séget enyhíteni. A pártok, a kormányok programokat fogalmaztak meg, amelynek központi eleme a földkérdés valamilyen formájú rendezése, a földosztás. 1944 őszén, tél elején a földreform lehetőségének köztudatba kerülése, a most lehet osztani földet valósága, a Kommunisták Pártjának nyilvánosságra hozatalával kezdődött el. „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. A Magyar Kommunista Párt javaslata” címen jelent meg Debrecenben, a kommunisták kiadásában megjelenő Néplapban, 1944. november 30-án. Elsőként Szegeden, hozták nyilvánosságra, ezt az akcióprogramot, amely nemcsak tartalmát, hanem már a címét is megkapta Moszkvában.² A földreformról a következőket tartalmazza: „a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására a legrövidebb határidőn belül a földigénylők közreműködésével széleskörű földreformot kell végrehajtani, mely sokszázezer földnélkülit és szegényparasztot tesz életképes kisgazdaságok tulajdonosává.” A földreform céljára igénybeveendőnek tarják a hazaárulók, a háborús bűnösök, Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgálók birtokait — felszereléssel együtt — teljes mértékben.³ Ez a Moszkvában készült anyag a földreform alapelveit fogalmazza meg: rövid idő alatt, a földigénylők közreműködésével, radikálisan, sokszázezer embert földhöz kell juttatni. Tehát Moszkvából már úgy érkeznek haza a kommunista politikusok, hogy földreformot kell végrehajtani, az 1919-ben elmulasztott lehetőséget, a parasztság megnyerését valamilyen módon pótolni kell. Tehát a földreform szükségessége, mint oly sok minden, nem itt, nem Debrecenben fogalmazódott meg.

December 7-én a Néplap újságírója már úgy foglalt állást, hogy: „Első és legfontosabb feladat: legyen földreform! Minden részletkérdés most másodrendű, lényeg az: legyen! A parasztságnak, az agrárélet dolgozóinak földhöz kell jutni! Ez a nép halaszthatatlan érdeke, ez a demokrácia ügyének érdeke, ez a demokratikus Magyarország legszilárdabb alapköve.” A földreform „megvalósítására irányuló és átfogó mozgalom mielőbbi megindulása a termelés folyamatának is biztosítéka.”⁴ — fogalmazott a szerző.

Az események felgyorsulását mutatja, hogy december 8-án közli a Néplap Erdei Ferenc, „A földreform történelmi szüksége” című cikkét. „A földreform Magyarországon nem részletkérdés, nem egyik politikai programpont, a többi között, amin alkudozni lehet, hanem a magyar nemzeti fejlődés alapja, ami minden további demokratikus fejlődésnek a feltétele és biztosítéka.” Erdei úgy vélte: „a földreform megvalósítása nélkül nem nyílik meg a nemzeti fejlődés demokratikus útja... Sorrendben mindent megelőz a földreform szükségessége.” Két sürgető tényezőben látta a parasztpárti politikus a földreform gyors és radikális megvalósítás indokát. Az egyik: a feudális reakció anyagi bázisának felszámolása; a másik: a szegényparasztság földhöz juttatása. „A földreform programja az, amivel a parasztság küzdő serege lesz a demokratikus, szabad Magyarorszáért való harcban és a sikeresen megvívott harc eredménye lesz, hogy a felszabadult ország széles és biztos alapja lesz a parasztságnak.”⁵

December közepén a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front debreceni bizottsága is megszólalt ebben a kérdésben, gyökeres földreform mellett álltak ki, amit az októberi forradalom szellemében szándékoztak megvalósítani.⁶

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés összeülése előtt már a földreform megvalósításának szándéka szinte minden politikai erő számára egyértelmű, ellentéti pontok közöttük csak a ho-

gyan és a mikor kérdésében vannak. Ugyanakkor mindannyian látták, hogy a mezőgazdaság állapota katasztrofális. Nincs vetőmag, nincsenek erőgépek, az állatállomány megtizedelve, amit nem ettek meg, vagy nem hajtottak el a szovjetek elöl, azt megették, illetve elvitték ők. Az emberi munkaerő is nagyon hiányos, a menekülés, a katonaság, a deportálás miatt van olyan település, ahol a lakosság több mint fele hiányzott. Ebben a helyzetben kilátástalannak látszott egy, a mezőgazdaság egész rendszerét, termelési szerkezetét átalakító földreform megvalósítása. Ezért merült fel sokakban a szövetkezetek alakításának gondolata. „Szövetkezetekbe kell tömörülniük, szövetkezetet kell alakítaniuk. Ennek a szervezkedésnek már most meg kell indulnia, hogy készen álljanak arra az időre, amikor a nemzetgyűlés a cselekvési lehetőséget megadja!” — írja az Óbor szignóval ellátott cikk szerzője. Majd így folytatta: „csak a szövetkezeti forma alkalmas arra, hogy sok kisembert egyesítve, sok kis erőt egy hatalmas erőtevézővé fokozzon ... szövetkezet nélkül a földreform olyan valami, mint a szekér tengely nélkül.”⁷

Alapvetően új helyzetet eredményezett az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása. Az eddigi pártkezdeményezések helyett a nemzet egészét, egyetemét megjelenítő Nemzetgyűlés, ha ideiglenes jelzővel ellátottan is, de jogforrásként⁸, a törvényhozó hatalom szerveként játszott szerepet, valamint a végrehajtó hatalom szerve, a kormány is a földreform gondolatát magáévá tette. Ettől kezdve „legitim” a földreform. A kormány összetétele, a miniszteri tárcák pártok szerinti elosztása, a miniszterek személye annak megfelelően alakult, hogy a szovjet vezetés, s személy szerint Vorosilov tábornok szemében melyik párt tűnt az erősebbnek és mit tartott elsődleges fontosságúnak. A helyzetet szemléletesen jellemzi Vörös Vince visszaemlékezésében. „A kisközpárt előzetes tanácskozásán aspiráltunk — írja az Ideiglenes Nemzetgyűlés jegyzője — a földművelésügyi és belügyi tárcákra, B. Szabót földművelésügyi, Kovács Bélát belügyminiszternek szántuk. A pártközi tanácskozásokon a tervek felborultak. A kommunisták nem vállalták a kisközpárt belügyminiszterét, míg mi ugyanúgy tiltakoztunk, hogy a belügy, a kommunistáké legyen. De nem valósult meg a földművelésüggyel kapcsolatos terv sem, mert eldöntött volt Gerőéknél, hogy Nagy Imre kapja ezt a tárcát. A földreform gyors végrehajtása ugyanis megkívánta, hogy a földművelésügyi minisztérium kommunista kézben legyen. A belügyet végül is a 'semleges', parasztpárti Erdei Ferencnek adták.”⁹

Az új államiság intézményeinek megalakulása után a miniszterek nyilatkozatban tudatták a közvéleménnyel tárcájuk előtt álló legfontosabb feladatokat. Nagy Imre földművelésügyi miniszter szerint: „Hiszem és vallom, hogy gyökeres földreform nélkül nincs erős, független, demokratikus Magyarország, nincs nemzeti újjászületés. A magyar föld népe ne legyen nyomorgó, földönfutó és hontalan saját hazájában, hanem életképes kisbirtok tulajdonosa legyen.”¹⁰

Nagy Imre miniszter 1944. december 31-én tartott népgyűlésen a földreform jelentőségéről, az akadályokról, a kormány és a kommunista párt előtt álló feladatokról beszélt. Úgy érvelt: „A magyar demokrácia a gyökeres földreform megvalósításával áll vagy bukik. A kormány a nemzetgyűlés legközelebbi ülésén beterjeszti a földreformtörvény tervezetét.” A miniszter világosan és egyértelműen megfogalmazta hallgatóságának, hogy a földreformnak vannak ellenségei, akik az időt nem tartják rá alkalmasnak és a tulajdon

szentségéről beszélnek. Nem hagyott kétséget afelől sem, hogy „a harcot minden poklokra keresztül meg fogjuk vívni. A sikert biztosítja a nemzeti egység, a munkásság és parasztság legszorosabb barátsága. Ennek a szent ügynek mi, kommunisták, odaadó napszamosai és harcosai vagyunk és maradunk”.¹¹

A nyilvánosság előtt elsőként, nem egy akcióprogram részeként, hanem önálló, egységes rendszerbe rendezetten a Nemzeti Parasztpárt fogalmazta meg földreform tervzetét. A Néplap, 1945. évi január 14-ei, vasárnapi számában közölték a javaslatot. A tervzet a korban evidenciának számító megállapítással kezdődik: „A magyar sorskérdések középpontjában a magyar földnek a kérdése áll... történelmi tragédiánk egyik oka éppen a földkérdés megoldatlansága. Egész Európában Magyarország egyedül áll feudalizmusra emlékeztető földmegosztásával.” Az Ideiglenes Nemzetgyűlésen hatalmas erővel tört ki a népakarat, „amely a múlt rendszer teljes felszámolását és a radikális földreform megvalósítását követelte. Nem volt szónok, aki ne ismerte volna el ennek a földreformnak nemcsak szükségességét, de történelmi súlyát is.” — írják a tervzet készítői.

A javaslat történelmi bevezetővel, indoklással kezdődik, a 19. században torzzá váló birtokstruktúra kialakulásának bemutatása után a 20. század értékelése következik, amelynek első felében sem módosult lényegesen a birtokstruktúra, s a parasztpártiak szerint ez minden bajnak a forrása. Ahogyan írták: „Ez a birtokmegosztás volt a magyar nemzeti fejlődésnek mindent meggátoló akadálya és végeredményben ez juttatta a nemzetet mai katasztrófájába is.” A kialakult „végzetes aránytalanságnak és állandó nemzeti szerencsétlenségnek megszüntetése nélkül nincs nemzeti talpraállás, nincs demokratikus fejlődés és nincs népi megerősödés.” Ezért a Nemzeti Parasztpárt olyan álláspontot fogadott el, hogy „a földreform nem lehet kisebb-nagyobb mértékű földhöz juttatás, hanem csak a magyar földbirtokviszonyok gyökeres és teljes újjárendezése. A magyar földnek a magyar parasztságnak birtokába kell kerülnie. Ez a történelmi jóvátétel az alapfeltétele az országvesztő reakció gyökeres felszámolásának, a parasztság népi felemelkedésének és a nemzeti újjászületésnek.” Majd arról írnak a tervzetben, hogy ez az egyetlen módja a magyar mezőgazdaság talpra állításának és az újjáépítésnek. Hirdetik, hogy a „háború irtózatos rombolásait és pusztításait csak úgy hozhatja helyre a magyar termelőmunka, ha a parasztság a maga földjén és a maga javára dolgozhat. Jóságállomány és a mezőgazdasági felszerelés katasztrófális pusztulása után nincs más, ami újjáteremtheti a magyar mezőgazdaságot, mint a parasztságnak a maga földjén kifejtett emberfeletti munkája.”

Mindezek után kifejtették a földreform általuk elképzelt menetét, a reform céljára igénybeveendő földterületeket. A párt programja lényegében nem más, mint amit a Kommunista Párt még Moszkvában megfogalmazott, illetve annyiban több, amennyiben a javaslat törvénytervezet formájában jelent meg. A tervzet négy pontban hozza nyilvánosságra a célokat és feladatokat. Ezek lényege: a földreform céljára igénybe vett földek, azok birtoknagysága, az eredeti birtokosok kezén meghagyott földek területének nagysága. A birtokok művelési ágak szerinti elrendezése: szántók, legelők, erdők további művelése, az állatállomány elosztása, vidékenként eltérő birtoknagyságok és típusok, új házhelyek kialakítása stb. A kiosztásra kerülő földek kinek a tulajdonába kerüljenek, kit célozzon meg elsősorban a reform, a megváltás összegének a meghatározása, a kiosztott földek

elidegenítésének tilalma stb. szerepel még a tervezetben. S végül meghatározta a javaslat azokat a feladatokat is, amelyek az illetékes minisztérium feladatai körébe tartoznak, illetve közzölték a végrehajtás végső időpontját. A reformot 1945. október 1-éig szándékoztak megvalósítani. Végül a Nemzeti Parasztpárt felhívásában fordult a pártokhoz, szakszervezetekhez, a mezőgazdasági érdekképviseletekhez, hogy „előterjesztett javaslata mellett foglaljanak állást, részleteit vitassák meg, s ezzel megkönnyítsék az Ideiglenes Nemzeti Kormány munkáját és elősegítsék a magyar nemzete létkérdésének sürgős megoldását, a magyar parasztság évszázados vágyának beteljesülését.”¹²

A Kommunisták Pártja Központi Vezetősége január 18-án tárgyalta meg a parasztpárti javaslatot és január 21-én hozta nyilvánosságra a Néplapban véleményét. A Központi Vezetés nyilatkozatában leszögezte: „Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek a magyar néphez intézett szózata, valamint az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozata oly földreform haladéktalan megvalósítását ígérte, mely sokszázezer földnélkülit és kisparasztot tesz életképes gazdaság tulajdonosává. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés egész lefolyása kétségtelenül megmutatta, hogy a nemzetgyűlés döntő többsége a gyökeres és széleskörű földreform gyors megvalósítását kívánja.” A párt éppen ezért üdvözölte a parasztpárti javaslatot, amit alkalmasnak tartottak arra, hogy beváltsák mindazon ígéreteket, amelyeket az új államhatalmi szervek tettek. Nem szeretnék, hogy a demokratikus pártok javaslatai elaprózódjanak, szerintük nem lehet cél, hogy minden párt külön javaslatot tegyen, ezért csatlakoztak az NPP elképzeléseihez, illetve magukévá tették azt. Lényegében a párt minden elképzelését elfogadták és támogatták. Így elfogadhatónak ítélték a határidőt, 1945. október 1-jét is.¹³

Miért éppen Debrecenben kellett meghozni a földreformról szóló rendeletet, miért nem törvényben, s miért kormányrendeletben rendelkeztek a föld kérdéséről, miért ez a rendkívüli sürgősség? Megannyi kérdést, amit lehetne még folytatni. Tény, hogy bel- és külpolitikai okai vannak a sürgősségnek. Belpolitikai okok között meg kell állapítani, hogy 1945 elején Szálasi ígéreteiről, a kilőtt szovjet tankok fejében juttatott földekről beszélnek a Tiszántúlon. A földreform a demokráciát, a nép mellett való kiállást volt hivatva jelezni. A két világháború között a magyar politikai élet szinte minden árnyalata akarta, politikai programja sarkalatos pontjaként jelenítette meg a parasztság felemelkedését. A baloldaltól a szélsőjobbig minden irányzat politikai beállítottsága, elképzelései szerinti földreformban látta a parasztság felemelkedésének útját. A demokráciát, a nép jólétét megvalósítani akarók számára „a demokrácia és a földreform kapcsolata olyan evidencia volt..., amely nem nyitott teret az újragondolásra.”¹⁴ Írja 1945-ös viszonyokról a késői utód. A földreformnak nem volt alternatívája 1945-ben a magyar belpolitikai életben. A még csak 11 napja Debrecenben tartózkodó Rákosi Máttyás, 1945. február 11-én a demokrácia lényegéeként, a szilárd fasizmusmentes Magyarország feltételeként fogalmazta meg a földreformot.¹⁵

Külpolitikai okok között meg kell említeni, hogy a Szovjetunió érdekei gyors hadi sikereket kívántak, amit a földreformmal is igyekeztek elérni. Az ország háborúból való kiugrásának meghíúsulása ugyanis a román alternatíva megvalósulását lehetetlenné tette. A magyar állam vezetése — személy szerint Horthy Miklós — nem tudta új szövetségesek oldalára állítani az országot. A szovjetek így különösen érdekelve voltak egy széles néprétegeket érintő és nemzeti összefogást eredményező földreform végrehajtásában, még

a háború befejezése, Magyarország teljes megszállása előtt. Ezzel szerették volna Szálasi oldaláról elvonni a paraszti származású katonákat, s meggyőzni a még német megszállás alatt lévő területek lakosságát, hogy a szovjetek más politikai beállítódást képviselnek, mint amit róluk feltételeznek.

S a Nép földet akar! „Népi” kezdeményezések eredményeként a vidék lakossága Debrecenbe jött követségbe a földreform sürgetéséért. A sajtóban elejtett utalások jelzik, hogy ezek a kezdeményezések nem a nép spontán kezdeményezései voltak. A Néplap 1944 decemberében a földreform „megvalósítására irányuló és átfogó mozgalom mielőbbi megindulását”-ról írt, és hozzátette: „csak a parasztság tudatos és szervezett mozgalma harcolhatja ki” a földreformot.¹⁶ 1945 februárja nagy sürgés-forgással kezdődött a miniszteriumoknak helyet adó Pénzügyi Palotában. 2-án és 3-án küldöttségek egész sora követte egymást a miniszterelnöknél és a földművelésügyi miniszternél. A küldöttségek támogató-sukról biztosították a kormányt a földreform kérdésében. „Ennek a támogatásnak leghatásosabb formája, hogy a kormánynyilatkozatban lefektetett követeléseket és célkitűzéseket magukévá tették, és ezek végrehajtását sürgették”.¹⁷ — írja a Néplapban Tariska István kommunista politikus. Január közepén a nagykunsgyak és a balmazújvárosiak jelentkeztek a földreformért Debrecenben.¹⁸ Február elején lavinaszerű volt az áramlás. A Viharsarok és a békétlen Békés kisebb-nagyobb településeinek küldöttsége kereste fel a kormány tagjait. „A küldöttségek hatalmas lépést jelentenek a magyar nép politikai előrehaladásában. Ezek mutatják a felelősségtudatot, az alkotni akarást...”¹⁹ — szólt a Néplap tudósítása. A kor közlekedési viszonyai, a több napig tartó út, a biztonság hiánya, a távolsági közlekedés lehetetlensége jelzi, hogy itt tudatos akcióról volt szó. A földreform viták tárgya, vannak, akik annak megfontolt, jól végiggondolt, az egész országot képviselő törvényhozás által meghozott törvény útján tartották megvalósíthatónak. Másoknál a legyen, de minél előbb szemlélet dominált. A folyamatok gyorsításának eszköze volt a küldöttségek felvonultatása, nemcsak Debrecenben, hanem az ország más részein is. A Szegeden megjelenő Délmagyarország február 21-ei száma arról számolt be, hogy a városban tartózkodó miniszterelnököt a környékbeli falvak, tanyák lakosai keresték fel, „kérték a kormányfőt, hogy a földreformot kormánya minél előbb valósítsa meg! Közölték a falu népe egységesen áll a kormány mögött, támogatja azt programja keresztülviteléhez.”²⁰

A problémákat jól jellemzi Rákosi Máttyás 1945. február 11-én, Debrecenben a földreformról tartott beszéde. „Meg kell mondanom... annak ellenére, hogy minden párt szóval a földkérdés megoldását és radikális földreformot hirdet, a kérdés még mindig nem jutott dűlőre — fejtegette gondolatait a pártvezető. Egyik-másik párt még mindig nem mondta meg, hogy e kérdésben mit akar. Pedig a magyar nép nagyon várja véleményüket. Közeledik a vetés ideje, és a falu tudni akarja, hogy kinek szánt, kinek vet. Ha a faluban bizonyos egyhelyben topogás tapasztalható s van bizonyos elégedetlenség, akkor ennek egyik döntő oka az, hogy a falu széles tömegei, a nincstelenek, a szegény parasztok nem tudják, hogy mi lesz a földdel. És tudni szeretnék mi lesz a földdel. Ebből a szempontból döntő fontosságú, hogy ez a kérdés minél előbb tető alá kerüljön.” Rákosi a földreformot egy új honfoglaláshoz hasonlította. „Ha ez a megállapítás régen igaz volt, ma százszor igazabb” — érvelt a kommunisták első számú embere.²¹

Rákosi Mátyás úgy látta 1945. február 11-én, hogy a földreformmal „az egész magyar nemzet demokratikus frontja óriási lendületet nyer, mert ezek a jövőző gazdák minden erővel bele fognak feküdni, hogy a magyar demokrácia alapjait — annak a demokráciának az alapjait, amely őket földhöz juttatta — a faluban megerősítsék. És ha a demokrácia megerősödik a faluban, akkor megerősödik a városban is.”²²

Rákosi itt és ekkor kijelentette, hogy: „A Magyar Kommunista Párt lekötötte magát ahhoz, hogy a földreformnak ez év október 1-jéig be kell fejeződnie. (Felkiáltások. Késő!) Ezt a programot ma is álljuk, és kérjük Debrecen munkásságát, hogy ennek a programnak megvalósítása céljából teljes erejével támogasson bennünket és utasítson el minden olyan kísérletet, amely a földreformot újra el akarja sikkasztani.”²³

Rákosi beszédére február 13-án reflektált a Debreczen vezércikke. A kisgazdapárt álláspontját a következőképpen fogalmazták meg: „A földreform kérdése ma a nemzet legégetőbb problémája. A hadsereg felállítása és jól megszervezése mellett a földkérdés megoldása áll az első helyen. Ebben a kérdésben a nemzet egyetemének nemcsak őszintén meg kell nyilatkoznia, de egyet is kell értenie, ha becsületesen akarjuk a szebb és jobb jövőt munkálni.” A cikk szerzője megállapítja, hogy nem említette Rákosi a kisgazdapártot, mint olyan pártot, amely nem áll ki a földreform mellett, ezt nem is tehette volna, véli a vezércikk szerzője, mert a kisgazdapárt a radikális reform mellett már tizenöt éve kiállt. De hozzátette: „A független kisgazdapárt most valóban nem sietett, hogy a földreform radikális megoldását célzó követelését ismételten hangoztassa, de ennek természetes és ésszerű magyarázata van.” A debreceni vezetés nem tartotta magát illetékesnek a megfogalmazásban, másrészt 1-2 héten nem múlhat a dolog. „Budapesten a szakszerűen, kifogástalanul már előkészített földreform tervre vonatkozólag tesznek” javaslatot. Egyébként a kisgazdák kiálltak a kormányprogram mellett. Rákosival egy időben Balogh István Nyíregyházán tartott beszédében határozottan kiállt a földreform mellett. Az államtitkár azt is leszögezte: „A kormány tudatában van annak, hogy ezzel a programmal áll, vagy bukik. Szükségtelen, hogy a pártok e téren valami versenyfutást kezdeményezzenek, vagy egymást túllicitálni próbálják.” A kisgazdapárti államtitkár úgy látta, hogy a kormány álláspontjából adódóan — „a föld azé, aki megműveli” — akármekkora lesz is a birtokhatár maximuma, az a legradikálisabb igényeket is ki fogja elégíteni.²⁴

Február harmadik harmadában sűrűsödtek az események. Szinte nincs olyan fórum, ahol ne kerülne előtérbe a földreform kérdése. Az idő sürget, a tavaszi munkák előkészítése napirenden van, a harcok azonban még mindig folynak Magyarország területén. Az ország új politikai elitjének és a szovjet katonai vezetésnek is valóságos, tevételes eredményre, sikerre lenne szüksége. Ekkor a nyilvánosság előtti vitának új lendületet adott Veres Péter szabadegyetemi előadása. „Ami a földreformot illeti, azt minden párt akarja — mondta a parasztpárti politikus —, a nagy kérdés azonban: hogyan hajtsuk végre? Üres nagybirtokra áttelepíteni a mezőgazdasági városok földigénylőit: végzetes hiba lenne. A kisüzem-nagyüzem vitája ma már a múlté. A nagy baj az, hogy parasztságunk sem az egyéni, sem a kollektív gazdálkodásra nincs kellőleg felkészülve. A mai káoszról a magyar nép egészséges életösztone az egyetlen kivezető út. A magyar parasztnak az önálló birtokkal rendelkező szabad paraszt az ideálja. Én — mondta Veres Péter — a kollektív gazdálkodás

híve vagyok. A kollektív gazdálkodásra azonban a géphiány miatt nem lehet áttérni.” Sokkal inkább azt tartaná hasznosnak, ha már most „alkothatnak apró szövetkezeteket önkéntes belépési alapon. Aki azonban egyéni gazdálkodást akar folytatni, az elől nem szabad elzárkózni.”²⁵

A vita középpontjában nyilvánvalóan a földreform tartalma, lényege, az igénybevett birtokok típusa és a maximált birtoknagyságok álltak. Jól tükrözi ezt a Nemzeti Parasztpárt február 25-én tartott népgyűlésén felszólalók beszéde. Erdei Ferenc kijelentette, hogy: „A földreform céljára minden úri és paraszti nagybirtokot, egyházi, községi, társasági, vállalati birtokokat, melyek nem a közérdek szolgálatában állanak, igénybe vesznek.” Nagy Imre földművelésügyi miniszter leszögezte, hogy „a demokráciának nincsen fontosabb és sürgetőbb feladata, mint a földreform megvalósítása”. A történelem már régen kimondta az ítéletet a nagybirtok felett, nálunk azonban még mindig itt pöffeszkedik a parasztság nyakán. „Bejelentem — szólt a tömeghez a miniszter —, hogy a földbirtokreform javaslata elkészült. Ez most már visszavonhatatlanul és végérvényesen megoldja a földreformot. A javaslat még ezen a héten a minisztertanács elé kerül. Most már nincs olyan hatalom, mely a földreform megoldását többé elodázhathatná. A földreformról szóló javaslat a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Kommunista Párt javaslatai, programja alapján készült el.” Nagy Imre ebben látta a biztosítékát annak, hogy a parasztság érdekeinek megfelelő földreform kerül megvalósításra. Mindezek mellett érzékeltette hallgatóságával, hogy vannak elégedetlenkedők, vannak, akik keveslik és vannak, akik sokallják a tervezet tartalmát. Ezek ellentéteket szítanak. „Az ellentéteket szítókat, elseperjük. A gazdasági élet helyreállításához, a földreform végrehajtásához fegyelemre, nyugodt, békés munkára van szükség, csak így lesz föld, kenyér és szabadság!”²⁶

Február végén megszólalt a kisgazda párt vezetése is, valószínű rájuk, az ő megnyilatkozására várt, vártak a kommunista párt vezetői és tagjai is. A párt „vidéki” szervezetiben a földreform gyors és radikális megvalósítása igényként fogalmazódott meg. Pl. a kondorosi pártszervezet vezetője, a szabadsággal való élés fontos kritériumának tartotta, hogy a nagybirtokokat felosszák, úgy nyilatkozott, hogy nincs szükség „az Esterházy-féle 200.000 holdas birtokra. A pártunk programjában benne van az ilyenek feloszlata, kisbirtokok létesítése, hogy minél több önálló, kisegyszisztencia virágozzék, boldoguljon a maga kis birtokán.”²⁷ A párt vezetése azonban nem volt egységes a földreform kérdésében, mást akart Nagy Ferenc és mást Tildy Zoltán.²⁸ A politikai széljárás az utóbbinak kedvezett. Tildy Zoltán földreformmal kapcsolatos cikkét mind a Néplap, mind a Debreczen közölte. A Független Kisgazda Párt elnöke azzal kezdte mondanivalóját, hogy: „A földkérdés megoldásáról az ország felszabadított részének közvéleménye előtt több megnyilatkozás történt pártok és politikai vezetők részéről egyaránt. Megelégedéssel vesszük tudomásul ezt aényt. Jól esik látni, hogy az ezer sebből vérző, de mégis a jövő felé tekintő új Magyarország közéleti tényezőinek érdeklődése az egyik legnagyobb és legégetőbb magyar kérdés: a földprobléma felé fordult.” A kisgazdák tizenöt éve hirdetett elveiből világosan kirajzolódnak céljaik. „A párt a földkérdés megoldását az ország gazdasági, társadalmi és politikai átalakulása, újjászületése szempontjából sorsdöntően a legfontosabbnak tartotta és tartja.” — írta a pártelnök. Jellemző, hogy nem tett közzé a földreformra vonatkozó

elképzelést. Csak zárójelbe téve jegyezte meg: „(A párt a kérdés nemzetgyűlési tárgyalása során részletekig kidolgozott szakszerű tervvel kíván hozzájárulni a földreform minél eredményesebb végrehajtásához.)”

Tildy Zoltán cikkéből egyértelműen kiderül, hogy a párt, ha nem is határozottan, de a földreform gyors megvalósítása mellett állt ki. Úgy fogalmazott: „meg vagyok győződve arról, hogy most, amikor ennek a megoldásnak politikai és hatalmi akadályai leomlottak a párt a maga egészében az azonnali végrehajtás mellett foglal állást. Magam a reform végrehajtását ebben az esztendőben, az új gazdasági év megkezdéséig, 1945. évi október hó 1-jéig keresztülvihetőnek tartom.” A végrehajtás során a feladatokat és a felelősséget meg kell szerinte osztani, „az egész nagy országos problémát a maga egyetemességében ismerő, arra szakszerűen felkészült központi szerv s az érdekeltekből e célra alakult helyi szervek és a Nemzeti Bizottságok között. A végrehajtás alapos és szakszerű megszervezése a földművelésügyi minisztérium feladata.”

A földreform mértékéről, a párt programjáról Tildy Zoltán a következőket írja: „a mamutbirtok és a nagybirtoktípusok megszüntetését és a középbirtokok meghagyása mellett — a kisbirtokrendszerre való teljes áttérést tartja szükségesnek.” A hangsúly a mondanivaló utolsó elemén, a kisbirtokrendszerre való áttérésen van. A pártelnök nem tartja elvi kérdésnek, hogy a középbirtokot mekkora birtoknagyságúnak veszik. Lehet az, szerinte 200, 300 vagy akár 4-500 hold is. Egyértelműen hangsúlyozta azonban azt, hogy „járásonként hagynék egy-egy 4-500 holdas középbirtokot, de csak magas képzettségű s gyakorlati gazdálkodásban is kiváló gazdák kezén, vagy vezetése alatt, a mezőgazdasági termelés fejlesztése, irányítása s az állattenyésztés mielőbbi regenerálódásának biztosítása; tehát az újonnan földhözjuttatottak és az egész mezőgazdasági termelés érdekében is. Ezentúl a birtokmaximum akár 100, akár 200, akár 300 holdban megállapítható.” A birtokmaximum meghatározása mellett más korrekciós mechanizmus bevezetését is javasolja, mert a földből szerzett jövedelmet nemcsak a birtok nagysága, hanem elhelyezkedése, a talaj minősége, az éghajlati viszonyok stb. is befolyásolják.

Úgy vélte: általában a birtokmaximum felett „minden föld igénybeveendő, bárki tulajdonában van jelenleg.” Majd a következőképpen folytatta: „A magam részéről a célvagyonok (egyházi, kulturális, szociális intézmények fenntartását biztosítani hivatott földtulajdonok) igénybevétele sem tartom lehetetlennek, ha e vagyonok állagát és jövedelmét az állam más megnyugtató módon biztosítani tudja.” Ezen túl a bankok, vállalatok földjei kisajátítandók, valamint azon birtokosok földjeit is kisajátítandónak ítélte, amelyek nem földműveléssel foglalkozók tulajdonai, illetve a gazdasági válság idején, árverésen szerezték. Természetesnek tartja, hogy mindazoknak a vagyona, „akik a nemzet testéből önként kirekesztették magukat” — a náci zsoldban állók, a Volksbund-tagok stb. — teljes mértékben a földreform céljára kisajátítandók. Ennek felhasználására javaslatot fognak előterjeszteni a törvény tárgyalása során.

A földreform keretébe tartozónak ítélte a falusi és városszéli házhelyek osztásának kérdését is. A falusi házhely nagyságát 800 négyszögölben minimalizálta. Mondván: a ház mellett 600 négyszögöl kert többet ér, mint a határ távoli részén két hold, de a városz-

széli házhelyek esetén is azt hangsúlyozta, hogy törekedni kell arra: „a kertre is jussan a telekből.”

A kisközgazdász politikai foglalkozott a megváltási ár megállapításával is. Nem híve a mezei, egységes megváltási ár megállapításának, hanem degresszív skálában határozná meg a megváltás ellenértékét. Más szorzót alkalmazna a nagybirtok és más a paraszti birtok esetén.

Tildy pártelnök a demokrácia első nagy próbájának tartja a földreform vitáját. „Szabad és szenvedélymentes tárgyalást kíván ez a mérhetetlen fontosságú problémánk, de gyors döntést is. A — reméljük — hamarosan teljessé váló Ideiglenes Nemzetgyűlés tűzze napirendre ezt a kérdést, alkossa meg a szükséges törvényt és gondoskodjék annak azonnali komoly s a nemzet egyetemes érdekét szem előtt tartó szerves és gyors végrehajtásáról.” A kormány pedig gondoskodjék azokról az eszközökről, amelyek a kisemberek termelőmunkájának megkezdéséhez elengedhetetlenül szükségesek. „Földnélküli szegény népünk nagy rétegeinek százados vágya teljesül, százados bilincsek hullnak le nyomán s nemzeti fejlődés új korszaka nyílik meg a földkérdés radikális megoldásával.” — zárta cikkét Tildy Zoltán.²⁹

Az előző gondolatokból látható, hogy a kisközgazdász körében óvatosság fogalmazódott meg, ami jelezte azt a vitát, ami a párton belül zajlott le a földreform kérdésében. A vita többelmeű volt, magába foglalta a birtoknagyságot, a végrehajtás időpontját és azt, hogy kik lesznek azok, akik a végrehajtás tevélegesen résztvevői lesznek stb.

Tildy a végrehajtás végső határidejének elfogadta az október 1-jét, de törvényhozás útján meghozandó törvény útján tartotta csak elfogadhatónak a földreformot. Még a március 7-én vele közölt interjúban is az új gazdasági év kezdetéig befejezendő radikális földreformról beszélt.³⁰ De már ugyanezen napon, a pártértekezleten, a pártelnök arról szónokolt, hogy a „földreformot gyorsan meg kell valósítani”. A földreform „megvalósítása előtt a hatalmi akadályok elhárultak. A földreformot jobb gyorsan végrehajtani, mint várni. A komolyság, a kellő szakszerűség nem akadályozza meg az ütemet, csak segíti a végrehajtást. Bízunk benne, meg vagyunk győződve, hogy a mostani földreform nem lesz olyan paródia, mint az 1920-as volt, amikor megutáltatták a földet azokkal, akik mégis kaptak. A rendelkezésre álló földből az arra jogosultak, földnélküliek, törpebirtokosok olyan családi birtokhoz kell, hogy jussanak, amelyből tisztességesen megélhetnek családtagjaikkal együtt.”³¹ Tildy Zoltán ebben a megszólalásában már egyértelműen elállt korábbi kitételeitől: a kiegészült, az egész országot képviselő nemzetgyűlés, törvényhozás útján meghozandó törvénytől. A hangsúly a gyorsaságra került. Bár még a Debreczen 1945. március 14-ei számában is arról írt, hogy „Ki kell hoznunk ebben az évben a magyar földből mindazt, amire az ország népének szüksége van, s azt is, amit kiadni tartozunk. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés nemsokára megszavazza a földreformtörvényt. A jogosult földigénylőknek már ebben a mostani nehéz esztendőben eredményes munkával kell megmutatni, hogy méltó kezekbe kerül legdrágább kincsünk: a magyar föld.”³²

A szociáldemokraták is egyértelműen kiálltak a földreform szükségessége mellett, Szakasits Árpád a párt debreceni nagygyűlésén a magyar nép legégetőbb kérdésének tar-

totta a földreformot, majd úgy érvelt, hogy: „A törvénytervezet kész, az kidolgozva a pártok asztalán fekszik. Rövidesen a nemzetgyűlés elé kerül.”³³

Az eddigiekből látható, hogy a pártvezetők aggályosnak tartották volna, ha a földreformról nem a nemzetgyűlésben döntenének. A magyar politikai élet március közepén még attól hangos, hogy „Összehívják az Ideiglenes Nemzetgyűlést a földreform tető alá hozása végett.”³⁴ A nemzetgyűlés kommunista párti politikai bizottsági tagjai kérték a nemzetgyűlés összehívását „a földreformról szóló javaslat tárgyalása és törvényerőre emelése” érdekében.³⁵ Március 14-én pedig arról számolt be a Debreczen című napilap, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága kéri a nemzetgyűlés április első napjaira, Budapestre történő összehívását. Mégis, már másnap arról született döntés, hogy rendelet formájában adják ki a földreformot. Miért ez a hirtelen váltás?

1945. március 15-én a háború, a front mögött az ország lakossága eufórikus hangulatban élte meg az ünnepet, ez az eufória ráragadt a politikai élet vezetőire is. „A márciusi szabadságünnepen a kormány tagjai rendkívüli minisztertanácson egyhangú lelkesedéssel elfogadták a földreformrendeletet.” — írta a Néplap a földreformot ünneplő cikkében. Nagy Imre földművelésügyi miniszter pedig arra utalt a március 17-ei minisztertanácson, hogy „a most beterjesztett rendelettervezetet, a kormányban helyet foglaló négy nagy demokratikus párt vezetői, egy minap megtartott pártértekezleten egyhangúlag magukévá tették.”³⁶ A hangulat túlfűtött jellege mellett voltak nagyon prózai okai, nagyon egyszerűen tetten érhető motívumai is a földreformrendelet kiadásának. Ilyen ok, motívum az, hogy bármilyen gyorsan szerették volna az egész országra kiterjeszteni az Ideiglenes Nemzetgyűlés hatáskörét, ennek ideje azonban még nem volt belátható. Március 11-én még csak Nagy-Budapest területén tartandó választásokról szólt a híradás.³⁷ A budapesti képviselőket április 2-án, a dunántúliakat pedig csak az ország teljes szovjet érdekszférába kerülése után — június 24-én — választották meg. A földreformot pedig a szovjet sürgetés miatt sem lehetett eddig halasztani. Nagy Imre a minisztertanácson tartott indoklásában egyértelműen kifejtette azt a gondolatot, hogy: „a rendeletnek és a nyomában induló földreformnak más feladata is van. A harc a demokrácia és a fasizmus között még nem fejeződött be. Hazánk területén még folyik a háború, az ország jelentékeny részében a magyar lakosság még német hordák és nyilas bérenceik rémuralma alatt szenved. A földreform egyik döntő feladata, hogy bomlassza ellenségeink sorait, ugyanakkor a népi demokrácia minden erejét erre a felszabadító harcra mozgósítsa. A fasizmus és a demokrácia harcában ezzel a rendelettel a demokrácia megnyeri az első nagy csatát.”³⁸

Végül, de nem utolsó sorban meg kell állapítanunk, hogy a debreceni politikai közösséget nem érte váratlanul a földreform rendeleti úton való megvalósítása. Nyílt titok volt, hogy a baloldal, ha szükségét látja ezt az utat követi. Alkotmányos aggályait félreleteszi, s nem az egész országot képviselő nemzetgyűlésben hozandó törvény útján, hanem kormányrendeletben változtatja meg az ország földtulajdonviszonyait. Meg kell jegyezni, hogy a nemzetgyűlés összehívását szorgalmazták, s kötelezettséget vállaltak arra, hogy az összeülő nemzetgyűlésnek beterjesztik, törvényerőre emelik a március 15-ei dátumú rendeletet.

Révész Imre, tiszántúli református püspök többször foglalkozott a földreformmal. Március 1-jén a következőket írta Ravasz Lászlónak: „A földreformot azonban gyanúsan sürgetik, viszont még a hozzám és hozzánk közelálló emberektől (Vásáry, Juhász Nagy S.) sem bírok semmi felvilágosítást kicsikarni — valószínűleg azért, mert nekik sem kötik az orrukra —; arra nézve, hogy akarnak e már most valamit, s ha igen, mit az egyházi, iskolai, kulturális célvagyonokkal. Nem tudom, hogy valami puccsszerű megoldással kísérleteznek-e (s magát a kormányt is nem puccsszerűen akarják-e Budapestre felrántani)... Kun Bélával³⁹ éppen ma határoztuk el, hogy mint tiszántúli egyházkerületi vezetőség a miniszterelnök úrnak néhány nap alatt mindenesetre át fogunk nyújtani egy rövid memorandumot, amelyben a legfőbb szempontokra fel fogjuk hívni a figyelmet.⁴⁰ Közöljük legfontosabb statisztikai adatainkat, rámutatunk, hogy a nagyjából kétszázötven ezer parcellából álló református egyházi földvagyon önmagában nem is elég a lelkészek s egyéb egyházi tisztviselők, valamint az iskolák létfenntartására, a földreform céljára igénybevétele tehát nagy kulturális kiesések mellett egy csomó családos kisegyszisztencia antiszociális tönkretételével járna stb.”⁴¹

Teleki Géza vallás és közoktatási miniszter Révész Imrénéknél lakott, róla, vele kapcsolatban a következőket írta Ravasz püspöknek: „A földbirtokreform ügyében — lehet, politikai óvatosságból — elkövette azt a súlyos mulasztást, hogy sem a készülő tervezetről nem tájékozódott idejében, sem egyházaktól nem kért szakszerű felvilágosításokat az egyházi és iskolai célvagyonok tárgyában. Én utoljára is annyira tudtam menni, hogy azt az idemellékelte két memorandumot az asztalára tettem. De minden jel arra mutat, hogy a földreformnak egészen puccsszerű megoldása készül, törvény alakjában ugyan, de egy ad terrorem populi összehívandó nemzetgyűlésen, melynek tagjai az eddigiek, Nagy-Budapest 108 képviselővel kiegészítve. Hely: Debrecen, vagy ha a hadi helyzet már engedi, Budapest. H. i.: ápr. 3-5. (Jellemzőleg a nagyhétre akarták, de ellenzésemre rögtön deferáltak)...Maga szegény T. G. is annyira elszigetelten áll a kormányban, hogy félek, még az összkormány kicserélődése előtt távozni lesz kénytelen — bár ő ezt a dolgot optimisztikusabban nézi, mint én.”⁴²

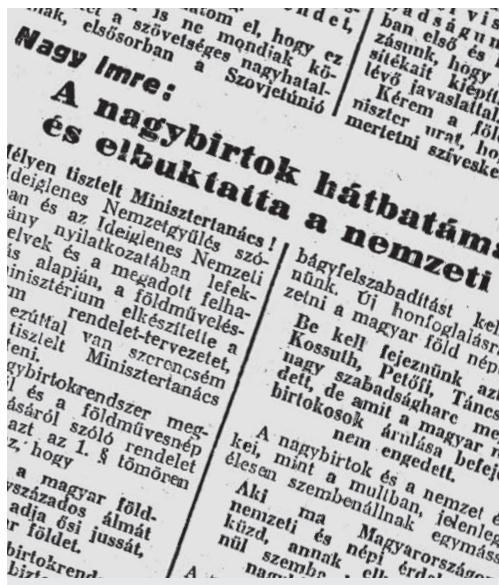
A politikai tájékozódás, a politikusok megismerése — egyházi részről — nem a megnyugvás irányába hatott. Révész püspök a következőkkel folytatta a Ravasz Lászlónak írt levelét: „Éppen tegnap volt alkalmam hosszú beszélgetést folytatni R. M.-sal⁴³, aki ezt az alkalmat maga kereste. Képzett, jó koponya, udvarias formákkal, nehezen leplezett diktatori hajlamokkal. Természetesen kifogás tárgyává tette azt, hogy sem Te, sem én nem védelmeztük eléggé 'a feljebb való esztendőkből' a (soi-disant) demokráciát, viszont a református egyháztól, mint kifejezetten 'a magyarság és a szabadság egyházától' (ipsissima verba) a magyar közszellem átformálására demokratikus és charitatív (!) irányban sokat várna. Azt folyton hangoztatta, hogy a kommunista párt sem a mostani, sem az eljövendő nehézségeiért nem akarja egyedül vállalni a felelősséget — már csak jól felfogott önérdékből sem —, tehát őszintén akarja és munkálja az összes többi demokratikus erővel való összefogást. Viszont akaratlanul is elárulta, hogy az összes „fasiszta” elemekkel minél gyorsabban és minél radikálisabban le akarnak számolni, nekik az eddigi igazoltatási eljárás túlságosan enyhe stb. Ha végiggondoljuk, ez gyakorlatilag bizony az intelligencia tömeges kiirtásával egyenlő, s ezt ők, úgy látszik, mégis csak ambicionálják. T. i. 'fasizmus' alapján minden nadrágos

embert fel lehet húzni, aki az elmúlt 25 esztendő alatt 5 sort nyomtatásban kiadott vagy 5 mondatot nyilvánosan elmondott.”⁴⁴

Révész püspök két memorandumban és több beadványban ecsetelte egyháza és a magyar társadalom sorsát, de hogy mennyire tisztában volt az események menetével, azt jól tükrözik előző és a következő sorai. Ezekből látszik, hogy nem volt kétsége afelől, hogy rövid időn belül, rendeleti úton végrehajtott földreform valósul meg, annak ellenére számított erre, hogy Tildy arról tájékoztatta: „neki egyezménye van a többi pártokkal, hogy a földreformot nemzetgyűlésben hozandó törvénnyel kell tető alá juttatni, és ő ehhez, mondja, föltétlenül is köti magát. Én viszont azt látom — írja a püspök — az e körül folyó kiabálásból, hogy itt őt ki fogják játszani, és ki fogják harcolni, a rendeleti úton történő végrehajtást.”⁴⁵

- ¹ Dr. Harsányi Péter okl. gazda: A földreform feladatai. Debreczen, 1945. március 11.
- ² Korom Mihály: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja és a fegyverszünet (1944-1945) Akadémiai Kiadó, Budapest. 1981. 264. p.
- ³ Néplap, 1944. november 30.; vö. Korom Mihály i. m. 266. p.
- ⁴ S. L.: Földreformot. Néplap, 1944. december 7.
- ⁵ Néplap, 1944. december 8.
- ⁶ Néplap, 1944. december 19.
- ⁷ (Óbor): Levél a szerkesztőhöz a földreform kérdésében. Néplap, 1944. december 17.
- ⁸ H. R.: A nemzetgyűlés elé. Néplap, 1944. december 17.
- ⁹ Az 1944. évi december hó 21-re összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja. 1944. december 21. — 1945. november 29. Főszerkesztő: Vida István. Budapest, 1994.
- ¹⁰ Nyilatkoznak a felelős államférfiak. Néplap, 1944. december 24.
- ¹¹ Miniszterek a nép előtt. Néplap, 1945. január 3.
- ¹² A Nemzeti Parasztpárt javaslatot dolgozott ki a földreform megoldására. Néplap, 1945. január 14.
- ¹³ A magyar Kommunista Párt állásfoglalása a földreform kérdésében. Néplap, 1945. január 21.
- ¹⁴ Némedi Dénes: Parasztság és kapitalizmus. Világosság, 1985. június. 394. p.
- ¹⁵ Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Szikra kiadása. Budapest, 1950. 62-63. p.
- ¹⁶ S. L. : Földreformot. Néplap, 1944. december 7.
- ¹⁷ Tariska István: A nép földet akar. Néplap, 1945. február 4.
- ¹⁸ Megszólal a nép. A Nagykunság földreformot és népbíróságot követel. Néplap, 1945. január 17.
- ¹⁹ Tariska István: A nép földet akar. Néplap, 1945. február 4.
- ²⁰ Idézi: Vida István: Koalíció és pártharcok. 1944-1948. Magvető Kiadó, Budapest. 1986. 73. p.
- ²¹ Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Szikra kiadása. Budapest, 1950. 63. p.
- ²² uo. 63-64
- ²³ u o. 64. p.
- ²⁴ A földreform. Debreczen, 1945. február 13.
- ²⁵ „A magyar parasztnak az önálló birtokkal rendelkező, szabad paraszt az ideálja.” Veres Péter előadása a szabad egyetemen. Debreczen, 1945. február 22.
- ²⁶ „A földreform végrehajtásához fegyelemre, nyugodt, békés munkára van szükség, csak így lesz föld, kenyér és szabadság!” Debreczen, 1945. február 27.
- ²⁷ Vida István: a Független Kisgazdapárt Párt politikája 1944-1947. Akadémia Kiadó. Budapest, 1976. 34 . p.
- ²⁸ u o. 34-35. p.
- ²⁹ Tildy Zoltán: A földreform kérdése. Debreczen, 1945. március 1.
- ³⁰ „A romok fölött csak úgy támadhat új élet, ha mindenki többet dolgozik, mint eddig!” Debreczen, 1945. március 7.

- ³¹ „Egyetlen feladat: kiemelni romjaiból az országot, megindítani az életet, a szabad, független magyar életet.”
Tildy Zoltán nagy beszéde a debreceni pártértekezleten. Debreczen, 1945. március 8.
- ³² Tildy Zoltán: Segítség magadon! Debreczen, 1945. március 14.
- ³³ Szakasits Árpád a Szociáldemokrata Párt debreceni nagygyűlésén. Debreczen, 1945. március 13.
- ³⁴ Debreczen, 1945. március 11.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Nagy Imre: A nagybirtok hátba támadta és elbukatta a nemzet ügyét. Néplap, 1945. március 18.
- ³⁷ Debreczen, 1945. március 11.
- ³⁸ Nagy Imre: A nagybirtok hátba támadta és elbukatta a nemzet ügyét. Néplap, 1945. március 18.
- ³⁹ Szentpéteri Kun Béla egyházmegyei, későbbi kerületi főgondnokról, jogász professzorról van szó.
- ⁴⁰ Március 6-án a miniszterelnöknek, 10-én a VKM miniszternek írták memorandumot
- ⁴¹ DMREK RÁDAY Levéltára Elnöki iratok 1580/1945.
- ⁴² DMRE RÁDAY Levéltár A/I. C. Elnöki iratok 1624/1945.
- ⁴³ Rákosi Mátyásról van szó.
- ⁴⁴ DMRE RÁDAY Levéltár A/I. C. Elnöki iratok 1624/1945.
- ⁴⁵ TtREL I. I. c 394/1945

Földtulajdon, földhasználat

Szűcs István

Bevezetés

A mezőgazdasági termőfölddel kapcsolatos tulajdonlasi, használati és birtoklasi kérdések a társadalmi-gazdasági átalakulás folyamatának középpontjába kerültek. A szakmai, társadalmi, politikai viták során az ellentétek sokszor abból fakadnak, hogy bizonyos fogalmakat, nem egységesen értelmezzünk, az azonos szóhasználat mögött sokszor más tartalmat értünk, vagy fordítva. A földtulajdon a földbirtokviszonyok és a földhasználat összetett, szövevényes kapcsolatrendszerének tisztázása, valamint egy tudományosan is alátámasztható jövőkép felrajzolása szükségessé teszi, hogy néhány, e témakörhöz kapcsolódó fogalmat, közgazdasági kategóriát egységesen értelmezzünk.

a) A tulajdon-földtulajdon. A tulajdon lényege az elsajátítás. A történelmi fejlődés folyamatában különböző formái jelentek meg. A társadalmi viszonyok rendszerében kialakult munkamegosztás mindenkori foka meghatározza az egyének egymáshoz, valamint a tulajdon tárgyához való viszonyát. A tulajdon tehát az embereknek az általuk elsajátítható javakra vonatkozó viszonyával kapcsolatos kategória, amely valójában emberek közötti viszonyokat tükröz, vagyis az anyagi javak elsajátításának a történelmileg kialakult, meghatározott formája. A tulajdonjog feltétlenül a tulajdonhoz kapcsolódó közttségek feltétlen vállalását is jelenti. Weber szerint: „Ha az elsajátított lehetőségek öröklődően bizonyos egyénekhez kötődnek, vagy bizonyos közösségeken, illetve társadalmakon belül öröklődnek, akkor tulajdonnak (az egyének vagy a szóban forgó közösségek, illetve társadalmak tulajdonának) nevezzük őket, elidegeníthető elsajátításkor pedig szabad tulajdonról beszélünk.”¹

A földtulajdon a tulajdonnak egy konkrét formája. Sajátos forma, mert maga a föld is egy különleges termelési tényező, eszköze és tárgya egyben a termelésnek, értékét a rajta (és általa) termelt termékek értéke határozza meg. A földtulajdon is sajátos viszonyokat testesít meg. A mezőgazdasági termőföld az utóbbi évszázadokban főleg magántulajdoni,

szövetkezeti, vagy állami, egyházi stb. tulajdoni formát vett fel. A földtulajdonos a tulajdon tárgyát képező földdel a következőképpen rendelkezhet:

- áruba bocsáthatja, tehát szabadon értékesítheti;
- kölcsön (bérbe) adhatja, tehát járadékát (hozadékát) bérleti díj formájában élvezheti;
- művelheti, hasznosíthatja, rajta és általa különféle termékeket vagy szolgáltatást állíthat elő, melyek felett szabadon rendelkezhet.

Ebben az értelemben használja a tulajdon kategóriát a hazai földtörvény is. „A tulajdonos – jogosult az ingatlan használni és annak hasznait szedni, viselni az ingatlannal járó terheket és az ingatlanban keletkezett olyan kárt, amelynek megtérítésére senkit sem lehet kötelezni;

- jogosult az ingatlan birtoklására és a birtok védelmére;
- az ingatlan birtokát, használatát, vagy hasznai-szedésének jogát másnak átengedheti, továbbá a tulajdonjogot másra átruházhatja.”

b) A birtok-földbirtok. A birtok jogi értelemben olyan vagyontárgy, amelyet a birtokló saját tulajdonként, vagy saját érdekében hatalmában tart. Abban tér el a tulajdonról, hogy a birtok csak a tárgy feletti tényleges uralmat, míg a tulajdon a tárgy feletti rendelkezési jogot is jelenti. A birtoklás joga magába foglalja a használatnak és a haszon élvezésének jogát, de (amikor a birtokos egyben nem tulajdonos) nem terjed ki a tárgy feletti rendelkezés jogára. Az embernek a természeti dolgok feletti uralma azzal kezdődik, hogy azok birtokba vétetnek, az ember akarata és hatalma alá kerülnek. Ennek az uralmi akaratnak az érvénye és jogi elismerése hozza létre a tulajdont. Ezért gazdátlan dolgokra vonatkozólag a birtokbavétel egybeesik a tulajdonszerzéssel. Máskülönb a birtok és a tulajdon úgy különbözik, mint a tényleges és a jogi hatalom: a tulajdon mint tény, körülmény a véletlennek van alávetve, a birtok, mint jog csak a törvénytől függ. Ezért birtok létezhet tulajdon nélkül is.

A földbirtok a természetes, vagy jogi személy tulajdonában, vagy hatalmában lévő földterület. A történelem folyamán többféle birtok-forma alakult ki: latifundiumok, jobbágyi birtok, földesúri birtok, a polgári földtulajdonon alapuló kis- és középparaszti földbirtokok, mezőgazdasági tőkés nagybirtokok stb. A földbirtoklás a föld elsajátításának, a földtulajdon megjelenésének történelmileg meghatározott formája. A földbirtoklás tehát a tulajdon által biztosított eredeti, vagy a tulajdon használati jogának megvásárlásával szerzett bérleti lehetőség, a termőföldnek használatára és az előállított anyagi javak megszerzésére. A földbirtok a föld használatának jogi eszközökkel is védett lehetősége, másfelől az eredeti vagy szerzett birtoklási jogból származó kötelezettségek vállalása, teljesítése.

A földhasználat a földbirtoklási lehetőség jogilag alátámasztott gyakorlása, a föld meghatározott célra való igénybevétele a tulajdonjog közvetlen gyakorlása, vagy – valamilyen ellenszolgáltatás ellenében történő – átadása révén. A föld használati jogának átadása, a földhasznóbérlet, a történelem folyamán a földhasználat jellemző formájává nőtte ki magát.

Abban az esetben, ha a tulajdonos a földhasználati jogát valamilyen ellenszolgáltatás fejében (pl. haszonbér) átengedi egy másik személynek, a bérlőnek, alakul ki a bérleti jogviszony, amely erős jogi garanciákat biztosít a bérbeadónak és a bérlőnek egyaránt. Ez a sajátos használati viszony tehát a földtulajdonosi és a bérlői forma együttes jelenléte fejeződik ki a földbirtoklási viszonyokban, a földek használatára való jogban.

Más megközelítésben földhasználat zárt termelő-egységként kezeli a termelés ökológiai, technikai és ökonómiai tényezőit, a használati folyamatokban lejátszódó természeti és társadalmi-gazdasági összefüggéseket, az erőforrások használatát, azok hozamait (a primer termék kibocsátását), valamint ezek egymáshoz való viszonyát, a termelés eredményességét. Ezen folyamatok lejátszódásának szervezeti-jogi kerete a mezőgazdaságban a gazdaság, amely szinonim fogalom a vállalattal.

I. A földtulajdon ereje

A föld a nemzet létezésének alapja. Ezért vérezték őseink századéveken át. Ezen élünk, emelünk lakóépületeket, gyárakat, iskolákat. Értéke számunkra felbecsülhetetlen, feladatunk óvni, védeni, gazdagabbá tétel, átadni az utókornak. A föld-tulajdonviszonyok alakulása több szempont miatt is központi kérdése a magyar agrárpolitikának sőt túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az egész gazdaság- és társadalompolitikának.

A tulajdonszerzést azért célszerű és szükséges ésszerűen, sok körülményt mérlegelve szabályozni, mert kisebb probléma bizonyos természetes vagy jogi személyek kizárása a földtulajdonszerzés lehetőségéből, mint a már megszerzett tulajdon használatát korlátozni.

A tulajdonszerzés szabályozásakor figyelemmel kell lenni a következőkre:

- a földár a környező, elsősorban nyugati országokhoz képest nagyon alacsony, emiatt nagy a csáberő a spekulációs célú földvásárlásokra;
- az ismert gazdasági helyzetben a magyar parasztembernek kevés esélye van a földvásárlásra;
- az ésszerű tulajdoni struktúra létrehozása elősegíti és hosszabb távra stabilizálhatja a versenyképes birtokszerkezet kialakulását.

A mezőgazdaság termelőképességét, a földtulajdon alapjának változatlanlansága és a művelés zavartalansága, együttvéve a gazdaság egysége biztosítja legfőképpen. Akár kisüzemben, akár nagyüzemben álljon a földtulajdon az bizonyos állandóságot nem nélkülözhet.

Az ésszerű földtulajdon-viszonyok kialakításának egy ország életében azért van nagy jelentősége, mert ez biztosítja a folyamatos fejlődés alapvető feltételeit azáltal, hogy a tulaj-

donos elsődlegesen érdekelt a földjének ésszerű hasznosításában, állagának megőrzésében, termőképességének javításában, tehát nem éli fel a gazdaságos termelés jövőbeni feltételeit.

A földtulajdonviszonyok állandóságát kettős összefüggésben lehet és kell értelmezni:

a) Egyrészt az ország egészének társadalmi berendezkedéséhez igazodóan, vagyis abban az értelemben, hogy a társadalom egésze, s ebből adódóan a termelés maga alapján véve milyen tulajdon (állami, kollektív, vagy magán tulajdon-)formán alapul. Ebben az értelemben a magyar gazdaság földtulajdon-viszonyaiban az utóbbi évtizedekben több drasztikus változás következett be, amelyek során a jellemző főbb üzemi (gazdasági) formák gyökeresen megváltoztak, s ekkor a termelés színvonala hosszabb-rövidebb időtávlatokban általában jelentősen visszaesett és hihetetlen nagymértékű vagyonszétesések következtek be. Így volt ez pl. az 1959-61-es kollektivizálási, illetve az 1992-1997. évek közötti kárpótlási időszakban is.

b) A tulajdonviszonyok tartós jellege nagyon lényeges egy-egy konkrét gazdálkodási egység működésének stabilitása szempontjából is. Általában igaz az, hogy azok a gazdaságok a stabilabbak, amelyek saját tulajdonú földön gazdálkodnak, s nem kell gazdaságuk működésének rendjét a földhasznóbérlési szerződések feltételeihez igazítani. A földtulajdonviszonyok a világ különböző országaiban nagyon eltérő formát mutatnak, de általában jellemzők a föld-magántulajdonon alapuló családi, vagy tőkés vállalkozások. Ezen belül nagyon változatos a kép a földtulajdon és földbérlet tekintetében. Míg pl.: Írországban, Spanyolországban vagy Olaszországban főleg saját tulajdonú földön alapuló mezőgazdálkodást találunk, addig Belgiumban vagy Luxemburgban dívik a földbérlet.

2. Földhasználat, népsűrűség, eltartóképesség kapcsolata

Czettler Jenő nyomatékosan hangsúlyozta, hogy „a birtokpolitikai irányokat közös nevezőre hozni, párhuzamba állítani és ez alapon bírálni tudománytalan eljárás. A meghatározó szempontok nagyrészt a természeti adottságok és a történelmi fejlődés eredményei”.²

A nagy földterülettel és alacsony mezőgazdasági népsűrűséggel (vagyis a bőséges földellátottsággal) jellemezhető országokban USA, Kanada, Ausztrália, Argentína stb.) az adott ország egy hektár mezőgazdasági területére jutó termelési érték viszonylag alacsony, a munkatermelékenysége viszont magas, míg a nagy népsűrűségű és viszonylag magas mezőgazdasági népességű országokban az egységnyi területre jutó nagy termelési érték került előtérbe, s a munkatermelékenység többnyire elmarad a bőséges földellátottságú országokétól.

Természetesen az előző eltérések, hatással vannak az üzemnagyságra is. A bőséges földellátottságú országok üzemei jóval nagyobbak az Európáinál.

Az európai országokban a föld eltartási kapacitásának is nagy hatása van az átlagos üzemnagyságra. Figyelemmel kell lenni azonban az intenzitás, a természeti viszonyok és a kultúrfok különbségeire is.

Az is megállapítható, hogy a gazdasági méret-változásának legjellemzőbb folyamata a koncentrálódás. 25 év alatt az EK 10 tagországában az átlagos gazdaságnagyság 1,5-szörösre nőtt.

A föld és a népesség viszonya alapvető az adott társadalom szervezetére, a mezőgazdaságon túlmenően visszatükröződik a családi szervezetben, a munkarendszerben, a politikában. Ezért nagy jelentősége van a nép és a föld legcélszerűbb viszonyát kialakító állami intézkedéseknek. Az agrárpolitikának az „illető ország különleges viszonyaihoz kell igazodnia” a természettől való nagyobb függés, az általános kulturális színvonal fontos szerepe miatt” ezért több környezetismeret szükséges idegen ország agrárpolitikájának megértéséhez és több megfontolás külföldi intézkedések átültetéséhez.

3. Hosszú távon stabil birtokpolitikát kell követni

A földkérdés máig sem tekinthető megoldottnak, a föld tulajdonlásáért és használatáért folyó küzdelem folytatódik. A birtokpolitika feladata, hogy társadalmilag indokolt irányba terelje a meglévő kaotikus folyamatokat. A birtokpolitika szolgálhatja a fennálló birtokállomány védelmét vagy annak megváltoztatását. A nyugodt, kiegyensúlyozott birtokpolitika, a földtulajdont a szerves fejlődés keretei között tereli a társadalmilag szükségesnek vélt irányba.

A birtokviszonyok változtatásával megváltoztathatók a mezőgazdaság üzemi viszonyai. A földtulajdoni, használati viszonyok változásai kiváltják az üzemi formák és méretek átrendeződését. A birtokpolitika a mindenkori agrárpolitika elszakíthatatlan része. Leszögezhető, hogy EU tagállamként a mai hazai mezőgazdaság fejlesztésének, korszerűsítésének egy jól átgondolt és következetes birtokpolitika, elodázhatatlan feltétele.

A birtokpolitika és a fejlesztés az életképes, vagy középtávon reálisan azzá tehető gazdaságokra koncentrál. A birtokpolitika keretében végbemenő földallokáció akkor eredményes, ha a földhasználat, a korábbinál hatékonyabbá válik, és a vidéki népesség életfeltételei kedvezőbbé válnak.

Az EU a tagországok földbirtok-politikájába közvetlenül nem szól bele, azonban a tőke szabad áramlására vonatkozó előírás hatályát kiterjeszti a termőföldre is.

A földpiac tagállami szabályozását a Római Szerződés a tőke szabad áramlásáról szóló 56. cikke alapozza meg, amelyek mai értelmezésére az EB 97/C/220/06 közleménye az irányadó.

Magyarország hét éves mentességet kapott 2001-től számítandó „A tőke szabad mozgása” alapelv érvényesítése vonatkozásában a termőföld tulajdonjogának megszerzése területén. A Tanács ugyanakkor mérlegelési jogot kapott ennek lerövidítésére, illetve további 3 évvel történő meghosszabbítására, ha bizonyítani tudják ennek indokoltságát. Kivételt képez azonban az a Magyarországon letelepedő úgynevezett önfoglalkoztató mezőgazdasági termelő, aki folyamatosan és legalísan legalább három éve Magyarországon tartózkodik, és ezen idő alatt mezőgazdasági termelést folytatott.

Uniós tagként sem a tulajdon, sem a bérlet mértékét nem korlátozhatjuk, a szerzési maximum sérti a tőke szabad áramlását.

A jövőben csak a mezőgazdasági üzem méretét lehet korlátozni (minimum-maximum). Ehhez viszont előzőleg törvényileg meg kell határozni a mezőgazdasági üzem lényegi vonásait.

A tulajdonszerzésre vonatkozóan az átmeneti időszakban jogunk van a tulajdonszerzés mértékét szabályozni, ha kell, magán és szervezeti vonatkozásban eltérő módon.

Mindezek alapján a tulajdon és a bérlet méretére vonatkozó alábbi javaslatok értelemszerűen az üzemméretre vonatkoztatandók.

A hazai birtokpolitika alakítása szempontjából fontos figyelembe venni, hogy nem kell növekedésre, modernizációra ösztönözni azokat az üzemeket, amelyek életképessége kétséges, ellenben támogatnia kell azokat a gazdálkodókat, akik képesek a gazdasági fejlődés követelményeihez alkalmazkodni, szükséges szakképzettséggel rendelkeznek, továbbá jövedelmezőségük könnyvittelileg is igazolt. Ugyanakkor, ha a vidékfenntartás, az elnéptelenedés megakadályozása igényli, egy meghatározott mezőgazdasági szint fenntartása a vidékfejlesztés egyéb feltételeivel összefüggésben indokolt lehet.

4. Kedvezőtlen a tulajdoni szerkezet

Magyarországon 1989-ig a termőföld csaknem forgalomképtelen volt, adásvétele szinte csak az építési-, és üdülőtelkekre, tehát csak a személyi tulajdonú és használatú ingatlanokra korlátozódott. Az 1980-as évek végén elkezdődött gazdasági és társadalmi rendszerváltás. Célja a tulajdonviszonyok gyökeres átalakítása, a magántulajdon dominanciájának megteremtése (visszaállítása) volt. 1989. július 1-étől a hatályos törvény értelmében megnyílt a mezőgazdasági földpiac, az állami és a szövetkezeti földtulajdon forgalom-

képesse vált a magánszemélyek és társaságaik részére is. 1994-től a gazdasági társaságok, szövetkezetek földtulajdont nem szerezhettek.

A termőföld privatizációja során 5,7 millió hektár termőterület került mintegy 2,5 millió magánszemély tulajdonába. Az átalakulás megteremtette az Európai Unió gyakorlatával konform föld-magántulajdon dominanciáját, amely azonban minden eddiginél szétaprózottabb tulajdoni struktúrát hozott létre. A tulajdonosok nagyobb hányada, mivel már nem kötődik a mezőgazdasághoz, bérbe adja földjét. A privatizáció következtében, a földtulajdon és a földhasználat elkülönült egymástól.

A jelentős szétaprózottság mellett a tulajdoni struktúra sajátos problémája, hogy a részarány kiadás következtében, a tulajdonukat – döntően kis méretük miatt – egy földrészletben (táblában) hagyó tulajdonközösségek jöttek létre. A tulajdoni közösségek területüket bérbeadással hasznosítják. A földterület értékesítési szándéka miatt azonban egyre többen kérik ingatlanuk kijelölését, a közös tulajdon megosztását. Valószínűsíthető, hogy a kiadott területek eleinte a földhasználat további elaprózódását idézik elő és csak később a földárak növekedésével élénkítik a földpiacot.

5. Sokszínű szervezeti formák alakultak ki

A kilencvenes évek elejétől a gazdasági-társadalmi változásokkal szoros kölcsönhatásban jelentősen átalakult és sokszínűbbé vált a mezőgazdaság szervezeti, üzemi rendszere is.

Az agrárágazatban jelenleg a következő szervezeti formák és megoldások találhatók:

- társas vállalkozások (gazdasági társaságok, szövetkezetek),
- őstermelők,
- családi gazdaságok,
- a statisztikai gazdasági méretet el nem érő területen (házkörűli, a vidéki életforma részeként, vagy rekreációs céllal, szabadidőben tevékenykedő) termelők (háztartások).

A családi gazdaság, mint üzemi forma létrejöttét, jogszabályi megerősítését a túlzottan elaprózott földhasználat koncentrációjának elősegítése, valamint az unió mezőgazdaságában legáltalánosabb üzemi forma kialakításának igénye egyaránt ösztönözte. A két éves múltra visszatekintő családi gazdaságból jelenleg mintegy 16 ezer gazdálkodik, átlagosan 50 hektáros, összesen pedig 850 ezer hektár területen.

Az agrárágazat szervezeti, üzemi formái két, jól elkülöníthető csoportra – jogi személyiségű és jogi személyiség nélküli vállalkozásokra, – oszthatók. A társas vállalkozások közül a korlátolt felelősségű társaság a legnépszerűbb, mintegy 95%-uk működik ebben a formában.

A magyar birtokpolitikának az egyes térségek eltérő adottságait mérlegelve különböző típusú mezőgazdasággal célszerű számolnia.

Versenyző, profitorientált mezőgazdaság. Az átlagosnál kedvezőbb adottságú területeken működhet, ahol a termelők számos ágazatban az intenzív gazdálkodás és a tömeges termelés előnyeit is hasznosíthatják. A versenyző típusú mezőgazdasághoz ma inkább csak a természeti feltételek adottak, a tőkehiány és a hosszú időn át elmaradt fejlesztések miatt a műszaki és biológiai feltételek nem megfelelőek.

Különleges termőhelyeken folytatott termelés. Azokra a termőhelyekre gondolhatunk, ahol a természeti tényezők, továbbá a termelési hagyományok kombinációja egyedi értékkel bír, a hazai és exportpiacain is keresett termékek előállítását teszi lehetővé, szigorú eredetvédelem mellett. (Speciális bort adó borvidékek, a hagyományos gyümölcs- és zöldségtermelő vidékeink.)

Extenzív mezőgazdálkodás a marginális területek hasznosítására. Olyan területeken célszerű, ahol a gazdálkodók számára szerény mértékű, jövedelemkiegészítő támogatással extenzív, alacsony eszközigenyű és környezetbarát termelés fenntartható.

Foglalkoztatást javító, családi szükségletre termelő, szociális típusú mezőgazdaság. Azokon a területeken tervezhető, ahol a termelés fenntartása társadalompolitikai érvek alapján indokolható. (Tartós munkanélküliséggel sújtott falvak és különböző hátrányos helyzetű népcsoportok által lakott falvak.) Az effajta mezőgazdaságban elsődlegesen a munkáigényes, kis eszközigenyű, piacképes, nem tömegmértékű terméket előállító ágazatok kaphatnak helyet. (A programszerű kidolgozásban a már működtetett (működő) szociális földprogram tapasztalatai is hasznosíthatók.) Városoktól távol eső kistelepüléseken és tanyákon, a kialakult szokások, illetve a családi jövedelemhiány kényszere miatt is hosszú távon fennmarad.

Visszavonuló mezőgazdaság. Mintegy 700 ezer hektár területen annyira gyenge a termőföld minősége, hogy a hagyományos mezőgazdasági termelés (élelmiszer-termelés) a mainál lényegesen kedvezőbb közgazdasági viszonyok mellett sem lenne fenntartható. Ezért a leggyengébb területeken a mezőgazdálkodás fokozatos visszavonulásával és végső soron extenzív hasznosításával, vagy pedig erdősítésével számolhatunk.

Környezetvédelmi, tájvédelmi funkciót ellátó mezőgazdaság. Kijelölt természetvédelmi területek és nemzeti parkok területein legfeljebb korlátozottan árutermelő, elsősorban értékmegőrző (többek között őshonos gazdasági állatfajok példányait megőrző) mezőgazdálkodással lehet számolni. Hasonló funkciót szánhatunk a mezőgazdaságnak azokon a területeken, ahol a talajvédelem, árvíz elleni védelem az elsődleges szempont. Tehát a védelmi területek hasznosítása csak a védelmi funkciónak alárendelve történhet.

6. A birtokpolitika alakításának közvetlen eszközei

Az állam közvetlen szerepe a birtokrendezés területén az elaprózódott birtokok felvásárlásában és a jelenlegi birtokállapot további aprózódásának megakadályozásában, valamint a termőföldvédelem szabályainak hatékony alkalmazásával elérhető spontán birtokkoncentráció ösztönzésében jelölhető meg. Másodlagos a szerepe a tagosítás, birtokösszevonási célú földcserék esetében.

Az Unióban a területhez kötött, kompenzációs támogatások elnyerésének alapfeltétele, az egyértelmű parcella mélységű nyilvántartás. A magyar mezőgazdaságban a társas gazdaságok többnyire viszonylag nagyobb méretű táblákon gazdálkodnak, de az egyéni gazdaságok termelő tevékenysége apró, sokszor térben is távoli parcellákon folyik.

A földbirtok-politikai program nem kerülheti meg a birtokrendezés ügyét, amely a meglévő földtulajdon kereteire épülve, a földterület ésszerű elrendezését szolgálja. Az önkéntes földcserék segítése az agrárpolitika feladata. Műszaki és pénzügyi támogatásokkal (adó, illetékmentesség, a műszaki feladatok költségeinek részbeni, vagy teljes állami átvállalása) ösztönözhetők az indokolt (de jelenleg alig előforduló) termelői kezdeményezések. Ezeknek a kezdeményezéseknek törvényes akadálya jelenleg sincs, a Földtörvény részletesen szabályozza annak fő pontjait.

A birtokpolitika továbbra is életben tartja két speciális birtokrendezési jogintézményt, mely az állam közvetlen szerepvállalását teszi lehetővé 2002. óta a termőföld ingatlanok tulajdonjogának megszerzése körében. Az egyik jogintézmény az elővásárlási jog, melyet a Tftv. 10. §-a biztosít az állam számára, a másik a kisajátítási jog a 2002. január 1. után vásárolt termőföld esetén, melyet a Ptk. és az 1976. évi 24. tvr a kisajátításról (továbbiakban: Kstvr.) biztosít az állam számára.

Az Nftv. 8. §-a szabályozza az elővásárlási jog vagy kisajátítási jog gyakorlásának eljárási rendjét. Mindkét jogosultság akkor válik alkalmazhatóvá, ha az adott ingatlanon valamilyen tulajdonosváltás áll be. Ez alól kivételt csak a Ptk. 685. §.b.) pontjában meghatározott hozzátartozók közötti jogügyletek képeznek.

Jogszabályi keretek között kell az osztatlan közös tulajdonban álló ingatlanok szabályszerű és szakszerű használatára, hasznosítására működésére, megszüntetésére valamint a tulajdontársak érdekeinek érvényesítésére vonatkozó viszonyokat szabályozni.

Szabályozni kell a termőföldek természetbeni megosztásának módját, meg kell határozni azt az üzemi minimumot, amelynek a fenntartása adott területen indokolt.

A magyar birtokpolitika számol azzal, hogy a kisebb-nagyobb vállalkozások keresik a kooperáció egyszerűbb, vagy finomultabb formáit, amely zömmel a beszerzési, esetleg termelői együttműködési, vagy értékesítési szövetkezések létrehozását jelenti, s általában a termelői kooperáción, vagy a termelők alkuerejének növelésén keresztül jelenthet előnyöket. Ezek az önkormányozásen alapuló formációk jól egészíthetik ki az állam közvetlen birtokrendezési politikáját.

7. A földpiac állami szabályozása

A közvetett állami beavatkozások közgazdasági-piaci hatások révén befolyásolják a földhasználatot és a birtokszerkezet alakulását. A birtokpolitika nem lehet sikeres, amennyiben a közvetett eszközök által meghatározott közgazdasági feltételrendszer nem válik lényegesen kedvezőbbé.

Az Uniós tagországok földpiaca keresleti piac: a földforgalom alacsony (0,3-1,3%), a bérlet szerepe viszont jelentős (az Unió átlagában eléri a 40%-ot). Az ár szerepe a földkeresletének és kínálatának viszonyában jóval bonyolultabb, mint az árupiacokon. A földkereslet kiemelt mozgatója, hogy a termékegységre jutó jövedelem csökkenését a gazdálkodók az üzemméret és üzemi jövedelem növelésével kívánják kompenzálni.

A közvetett állami eszközök egy része közvetlen hatást fejt ki a földpiacon a földárak és a piaci kereslet szabályozásával.

A földárak befolyásolását szabályozó tényezők irányulhatnak közvetlenül a földárakra, vagy a földkereslet és a földkínálat befolyásolására.

A fejlettebb piacgazdaságokban magasak a földárak és alacsony a jövedelmezőség. A magas földárak a tulajdonosok számára kompenzálják az alacsony jövedelmezőséget, miközben stabilitást adnak a termelőnek a nagyobb hitellehetőségek és a létbiztonsági elem által. Nálunk a földár alacsony, a bérleti díj viszonylag magas, ami behatárolja a bérleti viszonyok szabályozásának – viszonylag szűk – eszközrendszerét.

A földpiacon a mezőgazdasági termelők keresletének élénkítéséhez hozzájárulnak a földvásárláshoz kapcsolódó támogatások.

Az Európai Unió tagállamaiban általános jelenség a bérelt területek arányának növekedése, annak ellenére, hogy a tagállamok kiterjedt támogatási rendszert (birtokrendezés, földvásárlás támogatása) működtetnek a földtulajdon és -használat közelítésére.

Az Uniós társfinanszírozású intézkedések között a fiatal gazdálkodók induló támogatása biztosít lehetőséget termőföld vásárlásához, illetve a gazdaság kialakításának első évében földterületek bérléséhez.

8. A birtokaprózódási folyamat szabályozása

Miközben a világon mindenütt megfigyelhető a birtokméret gyorsabb növekedésének folyamata, párhuzamosan állandóan jelen lévő feladat a birtokaprózódás megállítása. Ezek közül a legerősebbek az örökösödési ügyek, illetve a gazdasági kényszer miatti földeladások.

Az örökléssel kapcsolatos ügyletek a gazdálkodó családon belül nagyobb feszültséghez vezetnek, mivel ez esetben többről van szó, mint készpénz és tőke jellegű értékekről, hiszen a földhöz való érzelmi kötelek nagyon erősek. Azt a lehetőséget keresik, hogy a vagyon tulajdonjogát oly módon osszák el, hogy az a gazdaság méretét ne csökkentse és vagyontárgyainak összetételét ne tegye kedvezőtlené.

A gazdaság sikeres öröklését az irányítás felelősségének és tulajdonjogának átadásával csak ott lehet elérni, ahol az összes családtag között harmonikus viszony van.

Magyarországon szükséges lenne a mezőgazdasági termőföldek és farmergazdaságok széttagozódásának megakadályozása érdekében a nyugat-európai államok túlnyomó többségében bevezetett speciális farm- és termőföld öröklési szabályokat átvenni, aminek lényege az, hogy a versenyképes méretet elért gazdaságot törvényes öröklés esetén a termőföld az örökösök között nem osztható fel, hanem az örökhagyó az örökösök közül annak vagy azoknak adják át a farmot, aki(k) a gazdaság továbbvitelt vállalja(k). Ők viszont kötelesek kedvezményes ún. hozamértéken számított áron a nem öröklőket pénzben kielégíteni. Ha pedig ilyen, átvételre hajlandó örökös(ök) nincs(enek), az örökösök osztatlanul kapják meg a gazdaságot, amelyet vagy haszonbérbe adhatnak, vagy maguk hoznak létre gazdasági társaságot a mezőgazdasági üzem továbbvitelére.

9. A birtokrendezés, a vidékfejlesztés és tájgazdálkodás egysége

A magyar mezőgazdaság versenyképességének gyengülésében nagy szerepe van mezőgazdaságunk gyenge tőkevonzó képességének. Ennek pedig fő oka, hogy állandó mozgásban lévő birtokrendszerünkben nagyon nehéz távlatos gazdálkodást kialakítani. A néhány éves bérleteket és műveltetési szerződéseket kezelő földművelő vállalkozások (a komolyabb egyéni vállalkozások is) nyilvánvalóan nem vállalkozhatnak talajjavító, vízrendező, öntöző beruházásokra, de még igényesebb vetésforgó és/vagy talajerő-visszpótlási rendszert sem alakíthatnak ki.

Az Európai Unió szabályalkotóinak képzetrendszerében is az agrártáj összefüggő területen gazdálkodó és követhető történetű farmokból (üzemekből, birtokokból) tevődik össze. Ezért tartják természetesnek, hogy a mezőgazdaság terelő-támogató rendszere, alapvetően földműveléshez vagy legelő-gazdálkodáshoz kapcsolható támogatási formákat használ (hiszen a tenyésztő vagy hizláló kft-ék és szövetkezetek is a földművelők tár-

saságai), ezért tartják jól értelmezhetőnek az állattenyésztő üzem állatsűrűség mutatóit, ezért kap egyre nagyobb szerepet a támogatások megállapításánál az üzemtörténet és főleg ezért tervezhetik aggálymentesen, hogy 2006 után az üzemek gazdálkodástörténete alapján határozzák meg a támogatásokat.

A földbirtok-viszonyok fejlesztése során célszerű a vidék és területfejlesztési célokat is figyelembe venni, ezért a magyar birtokpolitikának célszerű támogatnia a földhasználati társulások különböző típusainak kialakítását, amely különböző szintű és jellegű földhasználati együttműködések lehetőségét kínálja a gazdálkodóknak. Egységként kapcsolódhatnak be a normatív támogatási rendszerbe, közös fejlesztési terveket dolgozhatnak ki arányos garanciavállalással. Így inkább finanszírozhatóvá válnának és látványos előnyük lenne a fejlesztési és tájgazdálkodási programokban. Ezek kialakítását azzal lehet siettetni, hogy infrastrukturális és más, szomszédsági együttműködést igénylő vidékfejlesztési és a tájgazdálkodási programokon belül csak a társulat létrehozása esetén lehet eséllyel pályázni.

¹ M.Weber: Gazdaság és társadalom. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987. 69. p.

² Dr. Czettler J.: Agrárpolitika. Bp. Stephanium. III. kötet 72-73. old.

A földreform társadalmi hatásai

Baranyi Béla

A földreform, mint a társadalmi mozgásfolyamatok előfeltétele

Magyarország legújabbkori történelmében a második világháborút követően mélyreható és rendkívül intenzív politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás vette kezdetét, függetlenül annak – a rendszerváltás óta erőteljesebben vitatott – ideológiai tartalmától, politikai jellegétől és egyéb összefüggéseitől. Több mint fél évszázad távlatából visszatekintve – immár egy újabb rendszerváltás tükrében – sem vitatható azonban, hogy az akkoriban elkezdődött hatalmas társadalmi változások mind mélységükben, mind kiterjedtségükben, mind pedig dinamikájukban egyedülállóak voltak az ország addigi történetében, hiszen az elkövetkező években-évtizedekben mégiscsak gyökeresen átalakult a magyar társadalom alapstruktúrája. A társadalmi átrétegződés folyamata sem csupán új társadalmi rétegek megjelenésében, illetőleg korábbiak eltűnésében fejeződött ki, hanem alapvetően megváltozott a társadalom szerkezete, belső struktúrája, a különböző társadalmi osztályok, rétegek és csoportok gazdasági, társadalmi súlya, szerepe és politikai jelentősége, egymáshoz való viszonya, életmódja, kulturális arculata, műveltsége stb. A különféle szinteken zajló folyamatok, a politikai, hatalmi és a tulajdonviszonyok átrendeződése éppen a társadalmi átrétegződési, valamint – az egyének társadalmi helyzetében bekövetkező mozgásokat illetően pedig – az egyre intenzívebbé váló mobilitási folyamatokban mutatkoztak meg a leglátványosabban. Túlzás nélkül állítható, hogy a társadalmi dimenziókat tekintve valóságos társadalmi forradalom indult meg a háborús események lezáródásával párhuzamosan, amelynek egyik első korszakos állomását éppen a demokratikus földreform, illetőleg az általa indukált társadalmi változások és hatások jelentették 1945 tavaszán.¹

A hat évtizeddel ezelőtt elkezdődött társadalmi átalakulás és mobilitás általános feltételeit és közegét kétségkívül a világháború magyarországi eseményeinek befejezése – vagy ahogy akkor kezdetben megélték és hitték az emberek, maga a felszabadulás –, a demokratikus irányú politikai fejlődés kibontakozása, a politikai-hatalmi viszonyok, s egyáltalán a társadalmi-gazdasági rendszer jellegének a változásai, a tulajdonviszonyok – köztük a föld-birtokviszonyok – radikális átalakulása teremtették meg. Ezek nélkül az ismert körül-

mények nélkül aligha következhetek volna be olyan gyökeres változások társadalmunk struktúrájában, mint amilyenek az elmúlt hat évtized során történtek. A gyors átalakulásban természetesen determináns szerepet játszott a gazdasági fejlődés és modernizáció, a változásokkal összefüggő politikai tényezők (pl. az iparosítás, a mezőgazdasági politika, az új államapparátus és közigazgatás, az új gazdasági és kulturális szervezetek kiépítése, a politikai és igazgatási célú „kiemelések”, az oktatás és kultúrpolitika stb.) mégoly ellentmondásos, de voltaképp számottevő hatásai, amelyek egyben a társadalmi átrétegződés és mobilitás regulációjának és öntörvényűségének a kérdéseit is érintik.²

Jól ismert, s a szakirodalom által ma már kellően feltárt és bizonyított tény, hogy az első lépésben felszabadulást hozó sorsdöntő hetekben és hónapokban a Tiszántúl – mint a legkorábban felszabadult magyarországi terület – rendkívül fontos szerepet játszott a történelmének új fejezete elé tekintő ország életében. A politikai hatalom meghódítása és a demokratizálódás útján az első erőteljes lépéseket a Tiszántúl lakossága, falvai és városai tették meg. Ma sem vonható kétségbe, hogy 1944 őszén és 1945 tavaszán a nemzeti újjászületésben nagy jelentősége volt azoknak az eseményeknek, amelyek a keleti országrészben, illetőleg Debrecenben, az ország ideiglenes fővárosában zajlottak le. Az itt történt események az ország későbbi fejlődésére sorsformáló hatást gyakoroltak. Az ország nagy része ugyanis még hadszíntér volt, amikor a Tiszántúlon már kedvező feltételek jöttek létre a demokratikus politikai erők tevékenysége számára, jóllehet a megvert fasiszta haderő a veszített háború súlyos örökségét hagyta hátra. Az erős mindenekelőtt a viharsarki és a közép-tiszántúli - mozgalmi hagyományok alapján kibontakozott politikai aktivitás eredményeként rövid idő alatt megindult az új, demokratikus rend kiépítése, kezdetét vette a helyreállítás és a termelés megszervezése. Földrajzi kereteit tekintve a demokratikus tömegmozgalom szíve a Dél-Tiszántúlon, a Viharsarok megyéiben lüktetett. De heves volt a mozgalom érverése a Nagykunság mezővárosaiban és a Hajdúság nagyvárosaiban is. Már érezhetően kisebb intenzitású volt a Duna-Tisza közén és a Dunántúlnak azon a részén, amelyet a Vörös Hadsereg az új demokratikus kormány megalakulása után vett birtokába. Az északi megyékben és a Dunántúl nyugati felén inkább szigeteket képezett, főként a munkáslakta városokban és községekben.³

A társadalmi átrétegződés igazán nagy lehetőségeit azonban csak a tulajdonviszonyokba való radikális beavatkozás teremtette meg, amelynek első nagy mérföldköve a földreform volt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 17-én napvilágot látott, „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról” szóló híres 600/1945. M.E. sz. rendelete valóságos és radikális földreformot valósított meg, miután sor került a száz holdnál nagyobb úri birtokok teljes, illetve a parasztbirtokok kétszáz hold fölötti részének a kisajátítására. A földreform értelmében 1945 és 1947 között összesen 75,5 ezer földbirtok, s mintegy 5,6 millió holdnyi földterület, a 16,1 millió kat. holdnyi összes földterület 34,8%-ának igénybevételére került sor. A 642 ezer egyéni igénylő 3,3 millió kh földhöz jutott, ami a kisajátított terület nem egészen 60%-át tette ki. A megmaradt több mint 40%-ot az egyénileg nem juttatható legelők, erdők, nádasok, egyéb terméketlen területek és tartalék-földek adták. A juttatások átlaga 5,1 kh volt. A 642 ezer úgazda közül a reform előtt 340 ezer volt föld nélküli agrárproletár, 250 ezer azelőtt is

kisebb-nagyobb földterülettel rendelkező, voltaképp szegényparaszti egzisztenciának számító egyéni gazdálkodó volt, 30 ezer igénylő pedig korábban valamilyen foglalkozással és földdel is rendelkezett.⁴

Az 1945. évi földreform összességében radikális beavatkozást jelentett a földbirtokviszonyokba, Donáth Ferenc szavaival „az agrárreform és agrárforradalom sajátos összefonódása” volt, ami azzal is összefüggött, hogy a rendelet szerint felosztható föld mennyisége és a jogos igények között igen erős disszonancia alakult ki, nem utolsósorban a nagyfokú agrártúlnépesedés, illetőleg a kifejezetten mezőgazdasági jellegű alföldi területeken a nagy mezőgazdasági népsűrűség, az agrárproletárok, illetőleg a földigénylők magas száma miatt. A reform radikalitása ellenére sem sikerült mindenütt kielégíteni ugyanis a igényeket, a teljesen nincstelen vagy csupán egy-két hold földet birtokló szegényparasztok sok százres tömegéhez képest országosan is csak mérsékelten állt rendelkezésre felosztható földterület, az ország egyes vidékein pedig különösen kedvezőtlen viszonyok jöttek létre. A magas mezőgazdasági népsűrűségű és népességű alföldi területeken, az agrárnépesség több mint kétharmadát kitevő teljesen nincstelen, vagy a megélhetéshez kevés egy-két holddal rendelkező agrárproletáriátus és nagyszámú falusi szegénység igényei jóval meghaladták a rendelkezésre álló lehetőségeket. Mi sem jellemzőbb a kialakult helyzetre, hogy a kifejezetten agrárjellegű Alföldön az 5,1 kh országos átlaggal nagyjából megegyező módon 5,2, a Dunántúlon 5,4, észak-magyarországi megyékben pedig 3,7 kh volt az egy főre eső átlagos juttatások nagysága. Ez pedig az alföldi-tiszántúli, valamint a hegyvidéki adottságok miatt hasonló helyzetbe került északi területeken komoly feszültségforrást jelentett, s az átlagosnál is nagyobb méretű rendeletellenes igénybevételekhez, vagyis a 100 holdnál kisebb ingatlanok tömeges felosztásához, a reform korrekciójához vezetett. Aligha véletlen, hogy a nagytájként megvonható mérleg szerint az Alföldön és az északi megyékben jóval később következett be nyugalmi állapot, mint a Dunától nyugatra fekvő országrészen.

Donáth Ferenc, az 1945. évi földreformot mindmáig legalaposabban feldolgozó monográfiájában részletesen számba vette a jogszabály ellenére igénybevett – később az 1946. évi IX. törvény alapján jóváhagyott – földterületek országrészenként és megyék szerinti megoszlását, és arra a megállapításra jutott, hogy a 100 holdon aluli birtokokat elsősorban ott foglalták el szabályellenesen, ahol az igénylők számához képest kevés volt a föld, vagyis relatív túlnépesedéssel kellett számolni, illetőleg magasabb volt az agrárproletáriátus aránya és erősebbek voltak a forradalmi hagyományok, szervezettebb volt a szegényparasztság. A legtöbb földet, mintegy 47.751 kh-át éppen az Alföldön sajátították ki a jogszabályok ellenére. Az összes igénybe vett területek 1,34%-a került így országosan az új gazdák birtokába. Jellemző adat ugyanakkor, hogy az országos arányt csupán egyetlen dunántúli körzet, Vas megye haladta meg jelentősen (több mint 2%), míg a Tiszántúlon Csanád megyében ez az aránya 3% fölött, Szolnok és Szabolcs megyében csaknem 4%, Szatmárban pedig majdnem 5% volt. Ilyen módon a földreform viharzónái, forradalmi övezetei a Duna-Tisza közén és a Tiszántúlon húzódtak, az északi megyék közül még Borsod tartozott ide, miközben a Dunántúlon a földosztás általában megmaradt a rendelet keretei között, lefolyása simább, problémamentesebb volt.⁵

A földreform kérdéseivel is behatóan foglalkozó monográfiájában Orbán Sándor ugyancsak arra az álláspontra jutott, hogy a területi egyenlőtlenségek „legfőbb oka a földreform céljára igénybe vehető földbirtokok, valamint az igényjogosult agrárszegénység régióként eltérő megoszlása volt. Míg egyes helyeken több kiosztható birtok állt rendelkezésre a viszonylag kevesebb igénylő részére, másutt éppen fordítva, a birtok mutatkozott kevésnek az igénylőkhöz képest”.⁶ Különösen kedvezőtlen volt a helyzet az Alföldön és északon, ahol – kivéve Szabolcs és Szatmár, illetve Nógrád és Zemplén megyét – az országos átlagnál alacsonyabb és egyenetlenebb volt a földhöz juttatottak aránya a különböző kategóriákban. Az Alföldön és északon, főleg az itt elterjedtebb és tömegében is rendkívül nagy munkásság jutott az átlagosnál – és a dunántúlinál – jóval kisebb arányban földhöz. A legkirívóbb helyzet ebből a szempontból Pest, illetve a Tiszántúlon Békés, Szolnok, részben Csanád és Csongrád, északon pedig Heves és részben Borsod-Abaúj megye volt.

A társadalmi átrétegződés későbbi lehetőségeit tekintve, a földosztás bizonyos folyamatosságai abból a szempontból is figyelmet érdemlőek, hogy az alföldi-tiszántúli és az északi területeken különösen magas maradt a nincstelen és félproletár paraszti népesség száma, arányuk az átlagosnál kisebb mértékben csökkent. Az 1948–1949 fordulóján tartott népszámlálás adatai szerint korábbi elterjedésükhöz képest a Dunántúlon a nincstelenek mindössze három megyében (Baranya, Komárom és Tolna), a félproletárok pedig egyedül Zalában maradtak az országosnál nagyobb arányban. Ugyanakkor az Alföldön és északon – Szabolcs-Szatmár és részben Nógrád és Zemplén megyét kivéve – változatlanul, sőt a félproletárok számában még valamelyest növekedve is, az országost meghaladó arányban voltak találhatóak. És ehhez a nagyobb arányhoz, ha északon nem is, de az Alföldön, az egyetlen Pest megye kivételével, következetesen társult a 25 holdon felüli gazdasággal rendelkező agrárnépesség országos átlagon felüli részesedése is.

Azáltal tehát, hogy a hárommillió agrárszegénységből csak közel egymilliónyit (keresők és eltartottak együtt) lehetett földhöz juttatni, hozzászámítva a földosztás országreszenkénti egyenlőtlenségeit, valamelyest – tegyük hozzá kedvezőtlenül – módosult a további kétmillió agrárszegénység területi megoszlása is: A földreform előtt ugyanis nagyobb volt az agrárszegénység szóródása: Most viszont a korábbi 45–46% helyett az ország keleti részében, Szabolcs-Szatmár kivételével, az alföldi megyékben és a mai Borsod-Abaúj-Zemplén területén helyezkedett el az agrárszegénység 52–53%-a, miközben az Alföldön a 25 holdon felüli gazdaságoknak az országos átlagot meghaladó aránya alakult ki. Mindez azt is jelzi, hogy a földreform viszonylagos nivelláló hatása itt érvényesült a legkevésbé, és a korábbi objektív ellentétek ezt követően is itt maradtak fenn a leginkább.⁷

Az agrárszegénység magas száma ugyanakkor olyan jellegű következtetésre is alkalmat nyújt, hogy az Alföldön – a földreform látványos eredményei ellenére is – nagy tömegben állt rendelkezésre olyan szabad munkaerőforrás, amely az erős intenzitással csak az 1940-es évek végétől kibontakozó átrétegződési és mobilitási folyamatoknak is nagy tartalékát jelentette, különösen ami az későbbi iparosítási politika hirtelen megnövekedett extenzív igényeit illeti.

A földreform társadalmi hatásai

Az 1945. évi földreform számszerű adatai ma már jól ismertek, akárcsak a társadalmi hatásai. A legszembetűnőbb és legnyilvánvalóbb következményének mindenképpen az tekinthető, hogy a feudális eredetű nagybirtokos rétegeket és azok intézményeit végérvényesen megfosztotta hatalmuk anyagi alapjától, s gyökeresen átalakította a mezőgazdasági népesség struktúráját. A földreformot és közvetlen társadalmi hatásait joggal tartotta a szakirodalom valóságos agrárforradalomnak, de a mennyiségi és a minőségi változásokat illetően legalábbis rendkívül mélyreható reformnak és átalakulásnak, amely három fontos vonatkozásban érintette a mezőgazdasági népességet:

- a. megszüntette a nagybirtokos osztályt,
- b. jelentősen lecsökkentette a mezőgazdasági nincstelenek számát,
- c. jelentősen megnövelte a kistulajdonosok számát.⁸

Miközben az ország alapvetően agrárjellege továbbra sem változott meg lényegesen, hiszen a mezőgazdasági népesség (keresők és eltartottak) létszáma az 1920. és 1930. évi népszámláláshoz képest nagyjából azonos szinten mozgott, 4,5 millió körül állandósult, ám a mezőgazdasági népesség belső struktúrája fontos új minőségi jegyeket felmutatva, mélyrehatóan átalakult. A földtulajdonviszonyok demokratizálása ugyanis alapvetően megváltoztatta a tulajdonos és nincstelen mezőgazdasági foglalkozásúak számát, illetve és az agrárnépességen belüli arányát. A 400 ezer fő nincstelen mezőgazdasági dolgozó földhöz juttatásával (ebben nem szerepelnek azok, akik csak házhelyet kaptak) és az egyéb hatásaival a földreform a korábnál mindenképpen demokratikusabb megoszlást reprezentáló parasztbirtokok szerepét előtérbe helyezte. Ez a változás mutatkozott meg abban is, hogy míg az 1930. évi népszámláláskor 677 ezren vallották magukat birtokosnak és bérlőnek, addig 1949-ben már 450 ezerrel többen, mintegy 1 millió 129 ezer fő, miközben 1949-ben félmillióval kevesebben nevezik magukat mezőgazdasági munkásnak, mint 1930-ban. Más szóval 1930-ban több mint százezerrel magasabb volt a nincstelen mezőgazdasági munkások, mint a birtokosok és bérlők száma, szemben az 1949. évi népszámlálással, amely szerint csak minden negyedik birtokosra és bérlőre jutott egy mezőgazdasági munkás (1. táblázat).

I. táblázat

A mezőgazdasági népesség száma gazdaság nagyságcsoportonként

		1920	1930	1949
Birtokos és bérlők				
	1 kh-on aluli	31.225	25.857	69.596
	1–5 kh	194.576	308.047	457.401
	5–10 kh	134.306	156.959	365.052
	10–25 kh	–	–	201.083
	25–50 kh	–	–	28.380
	10–50 kh	156.084	168.557	229.463
	50 kn-on felül	18.928	18.138	7.659
ebből	50–100 kh	10.907	10.755	–
	100 kh-on felül	8.021	7.383	
Birtokos és bérlők együtt		535.119	677.558	1.129.171
Kertész és egyéb önálló*		30.343	31.266	2.654
Segítő családtag		574.605	536.927	775.322
Egyéb mg. munkás és tisztv.		988.634	785.700	289.038
Kereső népesség összesen		2.128.701	2.031.451	2.196.185
Eltartott népesség		2.325.540	2.467.942	2.327.318
Mindösszesen		4.454.241	4.499.393	4.523.503

* Megjegyzés: 1920 és 1930-ban részesföldműves, majeros, baromfityénész, kertész, egyéb őstermelő együtt.

Forrás: Donáth F.: l. m. 391.

A reform következtében a kistulajdonosok rétege számottevően kiszélesedett, s számszerűleg is a mezőgazdasági népesség nagyobb részét tette ki, sőt az ország művelés alatt álló területének ugyancsak nagyobb részével rendelkezett. A statisztikai adatok ismeretében nagy biztonsággal állítható, hogy a Magyarország kisparszti országgá lett, s a földreform demokratikus hatásaként eltűntek vagy elhalványultak azok a szélsőségek, amelyek a második világháború előtti mezőgazdasági népesség strukturális összetételének fő jellemzőjét adták. Az 1945. évi földreform után a mezőgazdasági népesség soraiban a kistulajdonosok jelenléte dominált. A népszámlálás adatai egyben azt is megerősítik, hogy a reform nyomán azoknak az árutermelő kis- és középparasztnak a száma növekedett meg, akiknek a gazdálkodása családjuk munkaerejére épült.

Összességében az 1945. évi földreformnak a társadalmi hatásait értékelve, messze nem a teljesség igényével mindenekelőtt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a feudális viszo-

nyokat konzerváló közép- és nagybirtok gazdasági és politikai uralmának a megsemmisítésével gyökeresen megváltozott a parasztság társadalmi-gazdasági szerepe és összetétele. Megszűnt a földbirtokos osztály, nagymértékben csökkent az agrárproletariátus, és jelentősen megnőtt a kistulajdonosok, valamint a törpe- és középbirtokosok száma és aránya, s valamelyest ismét emelkedett a paraszti népesség száma.

A földosztással és az azt követő agrárfejlődéssel pedig feltétlenül demokratikusabbá váltak falun a birtok- és a társadalmi viszonyok. Hat évtized távlatából sem lehet erről sommásan mást mondani – mint Erdei Ferenc tette két évtized múltán –, amikor leszögezte, hogy a földosztás véget vetett azoknak az erősen antiszociális és antidemokratikus állapotoknak, amikor Magyarországon néhány ezer nagybirtok és néhány tízezer nagygazdaság rátelepedett a társadalmi hierarchia legalján élő egymillió szegénygazdag családra, s a valamelyest kedvezőbb helyzetben lévő kis- és középparasztság viszonylag vékony rétegére. A földreformot követően az önálló kis- és középparasztság vált a mezőgazdasági népesség fő rétegévé.⁹ Más oldalról közelítve meg a kérdést, nem kétséges, hogy „Az 1945. évi földreform az ország kispolgári-paraszti jellegét még jobban megerősítette, de – a szocializmus felé fejlődő népi demokrácia viszonyai között – egyben nagy horderejű kiindulópont is volt egy egységesebb társadalmi struktúra irányába”.¹⁰

A földreform igen jelentős, közvetlen politikai-társadalmi szerepet játszott a demokratikus átalakulásban, a Második Köztársaság létrejöttében és megerősödésében is, mivel politikailag öntudatra ébresztette, aktivizálta és mozgósította a parasztság széles tömegeit. Megszüntette az egykori földtelen és törpebirtokos parasztság szociális kiszolgáltatottságát, illetőleg a legszegényebb néprétegek társadalmi és emberi alárendeltségét, érzékelhetően javítva a falusi családok százezreinek életkörülményeit és a jövőbe vetett bizalmát. A földreform szétszúrta az évszázadok hosszú során át megmerevedett társadalmi válaszfalak gazdasági alapját, s forradalmian megváltoztatta a falu belső struktúráját. A felszabadulás előttinél összehasonlíthatatlanul demokratikusabb földbirtok-megoszlással létrehozta – legalábbis átmenetileg – a kisgazdaságok új, a réginél fejlődőképesebb típusát. Nem utolsósorban pedig fölborította a tekintélynek a falvakban uralkodó régi rendjét, amely szerint társadalmi rangot és presztízst főleg csak a föld – vagy a középosztályhoz tartozás – jelentett.¹¹

„Az úri nagybirtok felosztása azonban – mint Donáth Ferenc joggal hangsúlyozta – több és más volt, mint csupán áttérés a mezőgazdálkodás egyik üzemi formájáról egy másikra. A nagybirtokkal az a társadalmi-gazdasági intézmény tűnt el, amelyen a régi, az úri Magyarország nyugodott. A reform nélkül semmilyen társadalmi haladásnak nem lehetett szilárd alapja az országban. Lezárta a múltat, egy nagy néposztály cselekvő részvételével.”¹²

Az 1945. évi földreform és a demokratikus agrárfejlődés társadalmi következményei – a fentiek tükrében – akkor is rendkívül jelentősek voltak, ha számolunk azzal a ténnyel, hogy a nagyszámú mezőgazdasági népesség átrétegződési és mobilitási folyamatainak meggyorsítása helyett, az 1948–49-ben bekövetkezett ún. szocialista fordulatig tartó néhány évben, tulajdonképpen annak immár a nagyobb tömegekre kiterjedő lassítását, a patriarchális falusi gazdaság kereteinek a kiszélesítését eredményezte. Ebben természetesen

szerepet játszott az is, hogy a paraszti munkaerő-feleslegnek a mezőgazdaságon kívüli ágazatokba irányuló tömeges átrétegződési és egyéni mobilitási lehetőségei, a háborús veszteségek és károk okozta gondok miatt és számottevő gazdasági modernizáció hiányában ekkor még rendkívül korlátozottak voltak, sőt az ország kisparaszti jellegének erősödése átmenetileg mintegy fékezte is a falvakból kiinduló elvándorlást, a parasztság foglalkozási átrétegződését, akarva-akaratlanul is növelve a falvak népességmegtartó erejét. De már nem volt messze az idő, hogy egyre kézzelfoghatóbb közelségbe kerüljön az a tény, hogy néhány év múltán soha nem látott ütemben felgyorsuló társadalmi átrétegződési folyamatok – mindenekelőtt az extenzív iparosítás – egyik legfőbb tartalékát a nagy munkaerő-felesleggel bíró, és a földosztás relatív radikalizmusa ellenére is túlnépesedett mezőgazdasági népesség adhatja majd. Mindazonáltal az 1945. évi földreform a magyar társadalom strukturális viszonyainak viharos átalakítási folyamatához jelentősen hozzájárult azzal, hogy előbb lassan, majd egyre intenzívebb ütemben felszámolódnak „azok az adottságok, amelyek egy feudális ballasztokkal terhelt, tőkés ipari fejlődésben elmaradott agrárország szociális képzetét jellemezték”.¹³ Valóban mindenfajta későbbi nagy társadalmi mozgásfolyamat egyik éltető forrását az agrárnépesség jelentette Magyarországon. Ez azonban már egy másik korszak és másik történet.

¹ Kulcsár Kálmán: Az ember és társadalmi környezete. Budapest, Gondolat Kiadó. 1969. 108–109. p.; Ld. részletebben: Baranyi Béla: A Tiszántúl átalakuló társadalmi 1945–1978. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1985. 201 p.

Baranyi B.: l.m. 62–63. p.

³ Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1969. 13–14. p.; Korom Mihály: Népi demokráciánk születése. Népi bizottságok és nemzeti összefogás Kelet-Magyarországon 1944 őszén. Debrecen, 1981. 383 p.; Uő: Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet (1944–1945). Budapest, Akadémiai Kiadó. 1981. 522 p.; Balogh Sándor – Jakab Sándor (szerk.): A magyar népi demokrácia története 1944–1962. Budapest, Kossuth Kiadó. 1978. 387 p.; Balázs Béla: A középrétegek szerepe társadalmunk fejlődésében. Budapest, Kossuth Kiadó. 1958. Uő: A nemzeti bizottságok szerepe népi demokráciánk létrejöttében. In: Lackó Miklós (szerk.): Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1955.; Baranyi B.: l.m. 62–67. p.; Paál Jób – Radó Antal: A debreceni feltámadás. Debrecen, 1957.

⁴ Donáth F.: l.m. 75–76., 123. p.; Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1972. 11–64. p.; M. Somlyai Magda: Az 1945-ös földreform néhány kérdése. In: Lackó M. (szerk.): l.m.

Donáth F.: l.m. 79-81., 170-172. p.

⁶ Orbán S.: l. m. 43. p.

⁷ Orbán S.: l. m. 44., 45. p.

⁸ Donáth F.: l.m. 390. p.

⁹ Erdei Ferenc: A magyar mezőgazdaság fejlődésének 20 éve. In: Lackó Miklós – Szabó Bálint (szerk.): Húsz év. (Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből.) Budapest, Kossuth K. 1964. 110–111. p.

¹⁰ Lackó Miklós: Szerkezeti változások a magyar munkásosztály összetételében 1945–1962. In: Lackó M. – Szabó B.: Uo. 77–78. p.

¹¹ Márkus István: Földosztás Gebén. Válasz. 1946. 6. szám 26. p.; Seres József: Földreform Kunágótán. Válasz, 1947. 10. szám. 10. p.

¹² Donáth F.: l. m. 393. p.

¹³ Orbán Sándor: A magyar társadalom szerkezetének átalakulása a felszabadulás után. In: Társadalmi struktúránk fejlődése I. Társadalmunk szerkezetének fejlődési tendenciái. Budapest, 1979. 109. p.

Az 1945-ös földreform értékelése jogi szempontból

Fodor László

Az 1945-ös földreformról írni hálás feladat, hiszen egy a 20. századi magyar társadalmat és gazdaságot alapvetően átalakító folyamat egyik legfontosabb eleméről van szó. A földreform-rendelet megjelenése óta eltelt kerek 60 esztendő, illetve az idestova 15 évvel ezelőtt lezajlott rendszerváltozás pedig viszonylagosan független nézőpontot tesz lehetővé. A feladat mégsem nem könnyű. Ennek elsősorban az az oka, hogy a jog a földreformnak csupán eszköze volt, s korántsem a folyamat meghatározója, vagy akár kerete. Az elemzés jogi szempontjait ezért a társadalmi, gazdasági, politikai, statisztikai kérdésektől teljes mértékben elválasztani nem lehet. Tanulmányunknak azonban nem lehet és nem is célja a köztörténeti, társadalmi, földrajzi, gazdasági és más vonatkozások teljességre törő bemutatása.

A földreform jogi következményei messze túlmutatnak a jogszabályokban megcélzottakon, s véleményünk szerint a hatályos magyar agrárjogi szabályokban is kimutathatóak. Elemzésünket ezért ki kell terjesztenünk a földreform végrehajtását követő időszakra is, egészen napjainkig. Ehhez az egykori és újabb jogszabályok mellett felhasználtunk különböző szaktudományokhoz tartozó tanulmányokat, alkotmánybíróági határozatokat is.

I. A reform jogi alapjai, a végrehajtás jogszerűsége

1944/45-ben a földreform szükségességéről az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe bekerült pártok egyetértettek. Érdemi vita abban a társadalompolitikai kérdésben alakult ki közöttük, hogy birtokos vagy szegényparaszti reform valósuljon-e meg, azaz a parasztság melyik rétege kapja a földet. A két álláspont abban közös volt, hogy a nagybirtokokat mindenképp fel kell osztani. Abban sem volt vita, hogy a Nemzetgyűlés döntése alapján, törvényi szabályozással kell majd megvalósulnia a földosztásnak.

A törvényességre vonatkozó elképzelések azonban veszélybe kerültek, mégpedig két irányból is. A Vörös Hadsereg előrenyomulásával ugyanis gyakorlatilag megszűnt az államigazgatás, és spontán népmozgalom alakult ki (elsősorban az Alföldön), amelynek a középpontjában a földreform állt. A szegényparasztság szószólói a nagybirtokok azonnali felosztását követelték, s nem egy helyen – minden jogalap nélkül, különösen a nyugatra menekült, birtokaikat elhagyó arisztokraták rovására – megkezdték a földek szétosztását.¹ Igaz ugyan, hogy földfoglalásokra csak kevés helyen került sor, de a nyomás egyre hevesebbé vált. Végül az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága – az esetleges forradalmi helyzet megelőzése, illetve a folyamat törvényes mederben tartása érdekében – 1945. április 1-jére összehívta a Nemzetgyűlést.

A Vörös Hadsereg vezérkara azonban úgy vélte, hogy a földreform mielőbbi meghirdetésével a Dunántúlon még ellenálló magyar csapatok egy részét kikapcsolhatja a háborúból, s ezt fontosabbnak ítélte annál, mintsem hogy kövessék a parlamenti játékszabályokat.² A magyar közéleti szereplőknek nem maradt választása, a Nemzetgyűlés döntését be nem várva, 1945. március 15-én pártközi értekezlet ült össze, s az nagyobb vita nélkül elfogadta egy a földreformról szóló rendelet tervezetét. Március 17-én az Ideiglenes Kormány is megvitatta azt, majd kiadta a földreform azonnali megkezdéséről szóló 600/1945. sz. miniszterelnöki rendeletét.

A földreform ezzel jogi alapot nyert, bár ez a jogi alap hibás volt. A tulajdonviszonyokba történő (ilyen nagymérvű) beavatkozásra ugyanis csak magasabb szintű jogszabály, törvény alapján kerülhetett volna sor. Jogalkotási értelemben a következő feladat ezért a rendelet törvényerőre emelése volt. Erre az aktusra kerekén fél évet, az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945. szeptember 11-ei üléséig kellett várni, amikor is az 1945. évi VI. törvénycikkkel törvényi erőre emelkedtek a rendelet előírásai.³ (Ennek technikai megoldása a törvény első részében a magasabb szabályozási szintre emelésről szóló rendelkezés kimondása, majd pedig második részébe a rendelet szövegének beépítése volt.) A földreform végrehajtása azonban ez alatt a fél év alatt nagy ütemben haladt előre, s egyre több vitát és feszültséget váltott ki. A feszültségek egyik oka, hogy a rendelet, illetve szeptember 11. után a törvény végrehajtása messze nem az előírások betartásával történt.

A rendelet a reform végrehajtását a községi földigénylő bizottságokra bízta, s ezek tagjait maguk a földigénylők választották meg. Ez kizárta a végrehajtó szervek hozzáértését és függetlenségét, ami az államigazgatás személyzetével szemben támasztott elvárás még a határozott időre létrehozott szervezeteknél is.⁴ Ez a rendelkezés, valamint az a körülmény, hogy – különösen az ország keleti felében – 1945 elején még kialakulatlan volt az új közigazgatás, amely pedig olyan intézményi közeget jelenthetett volna, ami a reform végrehajtásában is bizonyos kiszámíthatóságot, stabilitást, esetleg kontrollt biztosíthatott volna, a valójában demokratikusnak tervezett földosztást radikális, forradalmi útra terelte.⁵ Csak 1945 májusában (a szervezet országos testületének megalakítását követően) nyílt mód arra, hogy felügyelet érvényesüljön a földigénylő bizottságok összetétele, munkája fölött.⁶

A jogszerű végrehajtás esélyét rontotta az a körülmény is, hogy az ideiglenes hatalom nem rendelkezett még megfelelő apparátussal a rendelet kihirdetésére, így a bizottságok

maguk is csupán jogforrási értékkel nem bíró, esetleges formában tájékozódhattak annak tartalmáról.⁷

A végrehajtás problematikus elemei közül kiemelhető, hogy:

- Az igénybevételt olyan személyek birtokaira is kiterjesztették, akikre a rendelet nem vonatkozott. A nincstelen földigénylők nem vették figyelembe a részleges megváltás szempontjait, amelyek esetenként 300 holdat is meghagytak volna a földbirtokosnak. Néhol még a 100 holdnál kisebb birtokokat (vagy egy részüket) is igénybe vették.
- Arra sem voltak tekintettel, hogy ha a tulajdonjog közös tulajdon formájában nem egy, hanem több személyt illetett meg. Ilyen esetben ugyanis minden egyes tulajdonos megtarthatott volna 100 holdat (feltéve, hogy résztulajdona nem érte el az 1000 holdat).
- A részleges megváltás körében gyakran kevesebbet hagytak meg 100 holdnál az 1000 holdnál kisebb birtokokból.
- Esetenként pedig – a földosztás kezdeti időszakában – több földet osztottak ki, mint amit a rendelet lehetővé tett.⁸
- A jog szerint csupán javaslattevő földbirtokrendező bizottságok gyakorlatilag tényhelyzet elé állították a döntésre jogosult megyei földbirtokrendező tanácsokat, elvonva azok hatáskörét.⁹

A bizottságok egyébként általában nem csak a származást, hanem azt is nézték, hogy a tulajdonos maga műveli-e a földjét, vagy sem. Mindazokat a földeket „úri” birtoknak tekintették és a földosztás tárgyává tették, amelyeken tulajdonosaik bérmunkásokat dolgoztattak.¹⁰

Ezek mögött, a tudatosan a jogszabályi előírást meghaladó intézkedések mögött az igénylők egyéni és csoportérdekei mellett megjelent a közérdek is – a földalap hiánya, a házhelyszükséglet, az iparosítás vagy út céljára történt birtokbavétel –, ami árnyalja azok negatív megítélését.¹¹ Azt is tekintetbe kell venni, hogy egy államigazgatási, vagy akár bírói szervezet soha nem lett volna képes ilyen rövid idő leforgása alatt ekkora földterület igénybe vételére és kiosztására. Ilyen mérvű strukturális átalakulásnak szükségszerűen vannak áldozatai, más kérdés, hogy egy jogállamban ezek esetében jogorvoslati lehetőségek állnak rendelkezésre. (A nem elfogadható áldozatok között kell ugyanakkor pl. számon tartanunk, hogy a földosztás örve alatt az egykori arisztokrácia történelmi értéket képviselő ingó vagyonát széthurcolták.)

Az ország nyugati felében a földosztás már sokkal rendezettebb körülmények között ment végbe. A megvalósítás idejére ugyanis az Ideiglenes Kormány már annyira megszállította hatalmát, hogy a nagyobb túlkapásokat megfékezheték. Áprilisra felállították az Országos Földbirtokrendező Tanácsot és a megyei földbirtokrendező tanácsokat, s ezek működése fokozatosan éreztette hatását. Ekkorra azonban már az ország keleti részében az igényjogosultak gyakorlatilag birtokba vették a földet.¹² Tovább fokozta a feszültséget, hogy csupán a végrehajtás során derült ki a földalap elégtelensége. Míg tehát egyik oldalon megjelentek a reform ellenzői, akiket részben jogszerűtlenül fosztottak meg tulajdonuktól,

másik oldalon a nincstelének százezrei álltak, akik attól tartottak – s mint a földreform eredményeinek ismeretében mondhatjuk, nem minden alap nélkül –, hogy számukra nem marad földalap. Az időközben juttatásban részesültek ugyancsak több százezres tömege pedig azzal szembesült, hogy a volt tulajdonosok különböző jogi érvekkel alátámasztva vitássá tették frissen szerzett tulajdonukat.

A vitát lezáró kompromisszum alapvetően a szegényparasztok és a birtokos paraszti rétegek között jött létre, a nagyobb birtokok kárára.¹³ Az 1946. évi IX. törvénycikk ugyanis kimondta, hogy minden, 1946. január 1-je előtt felosztott föld – az 50 holdnál kisebb gazdaságok rovására felosztottak kivételével – azoké marad, akik megkapták. Az 50 hold alatti, kisajátított birtokokat eredeti tulajdonosaik visszakapták.¹⁴

Meg kell említeni azokat az intézkedéseket is a földreform jogával összefüggésben, amelyek révén a kormány megpróbálta összhangba hozni a rendelkezésre álló területek nagyságát az igénylők számával. Így pl. sor került telepítésekre, de települések közigazgatási határainak kiigazítására is.¹⁵

A földreform végrehajtását az 1947. évi V. törvénycikk zárta le. Ez 1947. február 1-jei hatállyal megszüntette a földreform szervezetét, s kimondta, hogy a már jogerősen eldöntött ügyekben jogorvoslati kérelemmel senki nem élhet, s azt is, hogy a juttatottakkal szemben a volt tulajdonosok követelései bírói úton nem érvényesíthetők. A bizottságok hatáskörei a megyei földhivatalokhoz, illetve az Országos Földhivatalhoz kerültek. Jellemző, hogy a törvény hatályba lépésének időpontjában alig volt olyan község az országban, ahol az igénybe vett ingatlanok műszaki dokumentációja telekkönyvi bejegyzésre alkalmas formában elkészült volna. Mivel a be nem jegyzett tulajdon miatti jogbizonytalanság hátráltatta a termelést, a telekkönyvezési munkálatok befejezésének időpontját 1947. október 1-jében jelölték meg. A közeli határidőig azonban a munka nagyságából eredően csupán ideiglenes jellegű telekkönyvezésre kerülhetett sor.¹⁶

A földosztás lezárultával számos rendezetlen kérdés maradt, amelyekről a földreform és a telepítés befejezésével összefüggő egyes kérdések rendezéséről szóló 1949. évi XXIV. törvény tartalmazott rendelkezéseket, maximálva s 10 évvel elhalasztva a kártalanítást. A megváltási ár megállapításáról szóló 1957. évi II. tvr a nem teljesített kifizetéseket felfüggesztette, s azokra végül soha nem is került sor. A földreformmal kapcsolatos egyes kérdések a rendszerváltáskor kerültek ismét felszínre, amelyekre a későbbiekben térünk ki.

II. A régi tulajdon megszűnése és az új keletkezése

A földreform a fennálló tulajdoni viszonyokba való beavatkozást jelent, jogi megoldása, hogy az állam különféle jogcímeken tulajdont szerez, majd tulajdont ad, mégpedig anélkül, hogy a volt és leendő tulajdonosok bármilyen jogviszonyba kerülnének egymással. Gyakorlatilag két különálló jogviszony jön létre, amelyek mindegyikében szükségszerű alany az állam. A jogviszonyok elválasztását az is biztosítja, hogy mind az állam szerzése,

mind az új tulajdon keletkezése ún. eredeti szerzésmóddal (hatósági határozat alapján), tehát a korábbi tulajdonosra (az ingatlan terheire) tekintet nélkül történik. A hatósági határozat tartalma egyik oldalon kisajátítás (az igénybe vett ingatlanokon) és elkobzás, a másik oldalon pedig juttatás.¹⁷

Az igénybe vétel és az elkobzás alapján (figyelemmel a már kincstári tulajdonban levő földekre is, de arra is, hogy a földalap létrehozásának idejére a földosztás már megkezdődött) az állami földtulajdon körében egy célhoz kötött alvagyon, földalap jött létre, amely kisebb részben az állami gazdaságok kezelésébe került, többnyire azonban a juttatásokkal kimerült majd megszűnt.

A nagybirtokosok tulajdonjogának állam általi elvonása különböző módon történt, a megváltásnak két formája volt ismeretes. Az egyik az ún. teljes megváltás, a másik a részleges megváltás. A teljes megváltás alapján akinek 1.000 holdnál több birtoka volt, attól elvették az egészet. Ugyan ez vonatkozott a kereskedelmi társaságok, nyugdíjpénztárak földjeire. A részleges megváltás szerint, akinek 1.000 holdnál kevesebb földje volt, de 100-nál több, az 100 holdat megtarthatták, s a többit vették igénybe. Budapest 30 km-es körzetében ez utóbbi mértéket egyébként 50 holdra szállították le. Szőlő és gyümölcsös esetén pedig mind a megváltásnál, mind a juttatásnál abból indultak ki, hogy azok értéke a többi művelési ághoz képest ötszörös, vagyis a megtartható és a juttatható terület nagysága egyaránt 1/5-e volt a szántónak és más területeknek. Erdő esetén 10 hold volt a megváltás határa, az e mérték feletti birtokokat azonban az igénybe vételt követően nem osztották ki, hanem meghagyták állami tulajdonban. (Egyébként a megváltással nem érintett erdők is állami felügyelet alá kerültek.)¹⁸

A megváltás alól szűk körben érvényesült további kivétel, mely szerint aki élethivatásszerűen foglalkozott mezőgazdasági tevékenységgel (és földműves családból származott), az 200 holdat tarthatott meg, akik pedig ún. nemzeti ellenállók voltak, azaz valamilyen „erényük” volt a nemzeti ellenállásban, partizánmozgalomban, azok 300 holdat tarthattak meg. Egyáltalán nem terjedt ki a megváltás a községi, közbirtokossági és társulati legelőkre, illetve nem vonatkozott a szabályozás a gazdasági szakoktatás, illetve állami mintagazdaság célját szolgáló földbirtokokra. Kiterjedt ugyanakkor a megváltás az igénybe vett ingatlanhoz tartozó állatállományra, felszerelésre, gazdasági épületekre.

Fontos hangsúlyozni, hogy itt nem hagyományos értelemben vett kisajátításra került sor, ahol teljes kártalanítást kaptak a korábbi tulajdonosok, hanem (mivel a közérdek nem állami tulajdon keletkezése, hanem a tulajdoni struktúra átalakítása volt a mezőgazdasági társadalom egyes rétegei között), csupán korlátozott kártalanítás járt, ami eleve kevesebb volt az adott földterület piaci értékénél. Azt azonban, hogy mennyi, legfeljebb a juttatásban részesültek által fizetendő megváltási árból következtethetjük ki, ami ugyancsak a tulajdonszerzés ellenértéke, noha a másik jogviszonyban. A kártalanítás részleteit ugyanis a földreform-törvény nem határozta meg (ezzel a kérdéssel e pont végén, illetve a reform alkotmányosságában körében még foglalkozunk).

A földalap másik idegen forrása az elkobzás volt. A háborús bűnösöktől, hazaárulóktól, nyilasoktól, Volksbund-tagoktól szankciós jelleggel, mindenféle ellentételezés nélkül, a birtok méretétől függetlenül elvonták a tulajdont. A törvény maga minősítette, hogy mely

cselekmények elkövetőit kellett az említett kategóriákba tartozónak tekinteni, a felelősség egyéni elbírálásáról nem rendelkezett.

A földosztás jogcíme az ún. juttatás volt. Az igényjogosultság és a birtokegység jogintézményeivel határozták meg, hogy milyen feltételekkel lehet földhöz jutni. Igényjogosultsága a gazdasági cselédeknek és mezőgazdasági munkásoknak, illetőleg a törpebirtokosoknak lehetett. E téren egyébként figyelembevettek további szempontokat is. Így például 5 holdnál kisebb birtokkal rendelkező nagycsaládok nős fiúgyermekai esetében jelentőséggel bírt a várható örökrész mértéke. Maximálták az egy-egy személy által a földreform során megszerezhető terület nagyságát, szem előtt tartva azt is, (mint arra már utaltunk) hogy a különböző művelési ágú területek értéke, jövedelmezősége nem azonos. Ezért szőlőhöz, gyümölcsöshöz eleve nem lehetett ugyanolyan mértékben hozzájutni, mint szántóhoz. (Szántó esetén általában 15, kivételesen maximum 25 holdhoz lehetett hozzájutni, szőlő vagy gyümölcsös esetében pedig általában 3, maximum 5 holdhoz.) Az igényjogosultság bejelentésének egyébként nem volt határideje, hiszen gondolni kellett a hadifogságban lévőkre is, ami elhúzta az igénylés időtartamát.¹⁹

A juttatás ellenértékeként a megváltási árat határozták meg, mégpedig a hozamérték húszszorosának megfelelő összegben, amit részletekben kellett megfizetni. A világháború veszteségeivel (az eszközök és igás állatok jelentős részének pusztulásával), illetve beszolgáltatási kötelezettséggel sújtott parasztság azonban gyakorlatilag nem fizetett megváltási árat.²⁰

Természetesen a juttatott termőföldeken különböző, a rendelkezési jogot érintő korlátozások álltak fenn. (pl.: 10 éves terhelési- és elidegenítési tilalom; művelési kötelezettség; illetve örökíteni sem lehetett szabadon a földet). E korlátozások hátterében részben olyan szempontok álltak, amelyek a földspekulációt voltak hivatottak megakadályozni, részben pedig nyilván annak biztosítása, hogy a termőföldeket valóban termőföldként hasznosítsák, műveljék, és azon mezőgazdasági termékeket állítsanak elő, illetve azok az öröklés miatti elaprózódás miatt gazdaságilag ne lehetetlenüljenek el.²¹

Szót kell még ejteni arról, hogy bizonyos esetekben nem magánszemélyek, hanem legelők esetében a községek, míg a korábbi nagybirtokokhoz tartozó nagyobb gépek (cséplőgépek, gőzekék), üzemek, műhelyek, magtárak, raktárak stb. esetében a földműves-szövetkezetek tulajdonába kerültek a megváltás, elkobzás alá eső egyéb vagyontárgyak.²² Ezeket a szövetkezeteket egyébként a 131000/1945. FM rendelet alapján kötelező volt létrehozni minden településen, ahol legalább 300 holdnyi földet osztottak ki.²³ Funkciójuk az lett volna, hogy biztosítsák a gépszükségletet a kisebb gazdaságokhoz, végül azonban állami begyűjtő szervezetekké degradálódtak. (A mezőgazdasági üzem egysége később aztán a szövetkezeteknél sem valósult meg, hiszen a gépek a gépállomásokhoz kerültek, amelyeken keresztül az állam beavatkozott a szövetkezetek gazdálkodásába.)

A földreform megítélésében két jogi kérdés játszik még alapvető szerepet, amelyek közül az egyik a tulajdon elvonásának jogszerűsége, míg a másik az azért (megváltás esetében) járó kártalanítás tényleges kifizetése. A tulajdon megszűnése, illetve keletkezése körében mindkettőről szót kell ejtenünk.

A törvényben felvázolt jogi konstrukció azzal válik teljessé, hogy a megváltott földekért az állam kártalanítást ad, vagyis a tulajdonjogot a kártalanításra való (az állammal szembeni) igény váltja fel, míg másik oldalon a juttatottak a megváltási ár megfizetésével nyújtják az ellenértéket (az államnak). A kártalanítás és a megváltási ár kifizetésének időbeli elhalasztása egészen eltérő következménnyel jár a tulajdonvédelem szempontjából. A juttatottaknak addigra már tehermentes (bár bizonyos tekintetben korlátozott) tulajdonjoguk keletkezett, míg az igénybevétel szenvedettek vagyoni helyzete csorbát szenvedett. Az egyensúly helyreállítása a legtöbb esetben végül egyáltalán nem történt meg, hacsak – az alábbiak szerint – nem tekintjük annak a kárpótlást.

Polgári jogi szempontból kiemelendő, hogy a tulajdoni igények nem évülnek el, míg a kártalanításra vonatkozó (kötelmi) igények elévülhetnek. Utóbbiakkal kapcsolatban utalunk kell arra, hogy érvényesítésüket az állam előbb elhalasztotta majd felfüggesztette, de sohasem szüntette meg magukat a követeléseket. Mivel pedig az állam intézkedései miatt a kártalanítási igények nem voltak érvényesíthetőek, elévülésük sem következett be a rendszerváltásig.²⁴ (Az elévülés kapcsán emlékeztetnünk kell arra, hogy az nem zárja ki eleve az igény bírói úton történő érvényesítését, hanem azt az állam kifogás formájában érvényesíthetné a követeléssel szemben. Az elévülés bekövetkeztét a bíróságnak kellene vizsgálnia. Ilyen ügyeket, kérelmeket azonban bíróságaink egyáltalán nem fogadtak be.) A rendszerváltás – az Alkotmánybíróság később idézendő fejtegetései szerint – a legalitás alapján ment ugyan végre, de az állam nem köteles a jogelőd állam kötelezettségeiért (teherbíró képességét meghaladóan) helyt állni, s bárkit a többiekhez képest nagyobb mértékben kárpótolni, vagyis számára teljes kártalanítást nyújtani. „A kárvallottságban ma egy teljes társadalom osztozik” – nem csak a megváltást szenvedettek.

A tulajdont elvonó határozatokkal kapcsolatban jogszabály mondta ki, hogy azokat megtámadni csak korlátozott ideig, illetve egyáltalán nem lehet. A határozat megtámadhatósága és a tulajdoni igény érvényesítése azonban két különböző intézmény. Ezt mutatja az is, hogy a meg nem támadható határozat alapján bejegyzett tulajdonjog fennállása bizonyítással megdönthető vélelem. Relevánssá akkor válhat ez a lehetőség, ha a tulajdon elvonásáról szóló határozat jogellenes volt (olyan földre vonatkozott, amely a földreformtörvény alapján mentes volt a megváltás alól).²⁵ A tulajdoni igények érvényesítésére ma már azonban gyakorlatilag nincs esély, tekintettel az eltelt közel 60 esztendőre, amely alatt a tulajdonjognak (az állam általi) időközbeni átruházása, (a földet sajátjukként birtokló személyek általi) elbirtoklása olyan joghelyzetet keletkeztetett, amelyet a fennálló jogrend védelmez.

III. A földreform jogának „megszűnése”

1947-ben a reform végrehajtását lezáró V. törvénycikk a földreform jogát nem szüntette meg, nem helyezte hatályon kívül. Sőt, a végrehajtással, a tulajdoni helyzetnek az

1972-ben bevezetett egységes ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyeztetésével kapcsolatban még évtizedekkel később is jelentkeztek feladatok, jogviták.²⁶

Jogi szempontból érdekes kérdés, meddig is volt hatályban ez a joganyag. 1947 után ennek a kérdésnek természetesen nem abban áll a jelentősége, hogy lehetséges-e még igénybe vétel avagy juttatás.

A legnyilvánvalóbb indoka az előírások továbbélésének, hogy a juttatott földeken álltak fenn bizonyos tulajdoni korlátozások. Ezek – mint azt fentebb említettük – elsősorban a reform céljának megvalósulását voltak hivatva szolgálni, kizárva a földspekulációt, a földek műveletlenül maradását, a világháborút követő élelmiszerhiányos helyzetben.

A földreform joga azonban túlélte ezen korlátozások (10 éves) időtartamát is. Hatályban volt ugyanis egészen az 1990-es évek végéig.

Az előírások egy részét előbb az Alkotmánybíróság semmisítette meg, megállapítva, hogy az 1945. évi VI. törvénycikkkel törvényerőre emelt, a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kiadott 600/1945. ME rendelet 4-7. §-aiban foglalt rendelkezések, valamint a 11. § és 17. §-ai alkotmányellenesek. Ugyanilyen elbírálásban részesült az 1947. évi V. törvénycikk 8. §-ának (az 1957. évi II. törvényerejű rendelet 3. §-ára figyelemmel még hatályos) rendelkezése.²⁷

A fennmaradó rendelkezéseket az egyes törvények és törvényerejű rendeletek hatályon kívül helyezéséről szóló 1999. évi LXI. törvény hatálytalanította, amely jogszabály egyébként maga is alkotmánybírósági eljárás alapjául szolgált, de kiállta az alkotmányosság próbáját. Ekkor veszítették hatályukat pl. az

1945. évi VI. tv.	a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről;
1946. évi IX. tv.	a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról;
1947. évi V. tv.	a földreform befejezése érdekében szükséges egyes rendelkezésekről;
1949. évi XXIV. tv.	a földreform és a telepítés befejezésével összefüggő egyes kérdések rendezéséről;
1953. évi 19. tvr.	a földreform és a telepítés befejezésével összefüggő egyes kérdések rendezéséről szóló 1949. évi XXIV. törvény módosításáról;
1957. évi II. tvr.	a földreformmal és telepítésekkel kapcsolatos korlátozások megszüntetéséről és a megváltási ár megállapításáról;
1957. évi 47. tvr.	a földreformmal és telepítésekkel kapcsolatos korlátozások megszüntetéséről és a megváltási ár megállapításáról szóló 1957. évi II. törvényerejű rendelet kiegészítéséről.

IV. A földreform alkotmányossága

Az 1945. évi földreformról szóló joganyaggal szemben alkotmányossági követelményt támasztani – első ránézésre – szentségtörésnek tűnik. Ennek elsősorban az az oka, hogy hazánk alkotmányát 1949-ben fogadták el (alkotmányossági kontroll csak a rendszerváltás óta létezik), furcsának tűnhet tehát egy korábbi jogszabályt annak fényében értékelni. Az Alkotmánybíróság 1992-ben azonban elvi érveléssel kifejtette, hogy a rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe, s érvényességét tekintve nincs különbség az „Alkotmány előtti” és „utáni” jog között.²⁸ Keletkezési idejétől függetlenül minden jogszabálynak az új (vagyis az 1989-ben módosított) Alkotmánynak kell megfelelnie. A földreform joga – mint láttuk – egészen 1999-ig hatályos jog volt, így akár az alkotmánybírósági kontroll is kiterjedhetett, mint ahogy ténylegesen ki is terjedt rá. Más kérdés, hogy az Alkotmánybíróság az Alkotmány hatálybalépése előtti időre a norma tartalmi alkotmányellenességét (semmisségét) nem állapíthatja meg. Az alkotmányellenes jogszabály semmissége és az alkotmányellenesség miatti (legfeljebb 1989-re, a jogállami Alkotmány hatálybalépésének időpontjára visszamenő hatályú) megsemmisítés következményei azonban nem azonosak.²⁹ Az utóbbi esetében az egyes jogviszonyok és jogi tények (mint a jelen esetben az állam tulajdonszerzése) önállóul az alapulfekvő normától, és annak sorsát nem osztják. A mai alkotmányellenesség, megsemmisítés, akár a magántulajdont elvonó határozatok jogellenességének megállapítása tehát lehetséges, de nem járhat azzal a következménnyel, hogy az állam tulajdonjoga megszűnik és helyreállnak az eredeti tulajdonviszonyok.³⁰

Melyek is lehetnek a szabályozásnak (tehát nem csak a földreform-törvénynek, hanem az ahhoz legszorosabban kapcsolódó jogszabályoknak, amelyeket a tanulmányban szereplő táblázatokban is kiemeltünk³¹) az alkotmányosság szempontjából vizsgálható rendelkezései?

1. A földreform-törvénynek a mezőgazdasági föld, ingatlan és egyéb vagyontárgyak kártalanítás mellett történő igénybevételéről szóló szabályai (tulajdonelvonás);
2. a kártalanítás garanciális szabályainak hiánya (mind a földreform-törvényben, mind az 1949. évi XXIV. tv-ben);
3. az igénybevételek esetén járó kártalanítások felfüggesztéséről, majd elhalasztásáról szóló későbbi rendelkezések;
4. a teljes és a részleges megváltás esetköreinek meghatározása (a kis- és nagybirtokosok közötti diszkrimináció);
5. az elkobzás alapjául szolgáló tényállások bírói megállapítására vonatkozó rendelkezések elmaradása (kollektív bűnösség);
6. a német nemzetiségű állampolgárokkal szembeni hátrányos megkülönböztetések (aki pl. felvette eredeti német nevét, arra is kiterjesztették az elkobzást, illetve ne feledkezzünk meg a reform végrehajtásával egyidejűleg zajló kitelepítésekről sem!);

7. az örökléshez való jog korlátozása (a zsidó lakosság esetében a visszaigénylés szabályai jogutódnak csak az egykori tulajdonos köteles részre jogosult gyermekeit és házastársát tekintették, a többi családtag elesett jogától, földreform-törvény, 5600/1945. FM rendelet).

Az Alkotmánybíróság 1992-ben egy eljárása során a vitatható rendelkezések jelentős részét megvizsgálta.³² Elsőként a tulajdonjog sérelmére, illetve a kártalanítás szabályaira, azok alkotmányosságára térünk ki.

1. A tulajdonjog védelmével kapcsolatban az Alkotmánybíróság több határozatában³³ is kifejtette a tulajdonnal, mint alkotmányos alapjoggal kapcsolatos álláspontját. Megfogalmazta azt a lényeges alapelvet, hogy az állami beavatkozás, vagyis a tulajdon korlátozása lehetséges ugyan, de csak akkor, ha az közérdekből szükséges, és ha az elvonással arányos garanciák a törvényben biztosítottak. Megállapította továbbá azt is, hogy az állam hatalmi pozíciója alapján nem juthat úgy tulajdonhoz, hogy azért ellenszolgáltatást nem nyújt. Amikor a testület az ún. földreform-intézkedéseket, közelebbről az 1945. évi VI. törvénycikkkel törvényerőre emelt 600/1945. ME rendeletnek a magántulajdon elvonására vonatkozó rendelkezései alkotmányosságát vizsgálta, akkor ebből a követelményből indult ki. Megállapította, hogy elfogadható, és nem alkotmányellenes a földtulajdoni viszonyok társadalmi méretű átalakítása, birtokmaximumok megállapítása abból a társadalmi érdekből, hogy földtulajdonnal nem rendelkező földműveseket vagy mezőgazdasági kistulajdonosokat tulajdonhoz juttasson vagy egyéb közösségi célokat megvalósítson. Az 1945-ös földreform körébe tartozó ama rendelkezések tehát, amelyek kártalanítás, megváltás ellenében rendelték el bizonyos nagyság fölötti ingatlantulajdonnak az állam részéről történő igénybevételét annak érdekében, hogy azt más társadalmi csoportok részére kiosszák, az Alkotmánybíróság álláspontja szerint közérdekből szükségesnek minősültek.
- 2-3. A megváltás melletti igénybevétel, mint a magántulajdonnal szembeni megengedett állami beavatkozás azonban alkotmányellenes, ha a beavatkozó állam nem biztosítja a kártalanítást. A 600/1945. ME rendelet 39. §-ában az állam vállalta a kártalanítási kötelezettséget, de nem rendelkezett az érintetteknek járó kártalanítás mértékéről, az igényérvényesítés módjáról. A pénzügyi alapként megjelölt földrendezési alap nem jelentett kellő fedezetet a kártalanításhoz. 1946-ban, illetve 1947-ben törvényi rendelkezéssel további intézkedésig felfüggesztették a kártalanítási igények érvényesíthetőségét. Végül az 1957. évi 10. tvr. a dolgozó parasztnak és dolgozó kisemberek kivételével – akik számára jogvesztő határidő melletti igényérvényesítést engedélyezett – minden más érintettet kizárt a kártalanításból. Az 1957. évi 52. tvr. pedig a lezárt igényérvényesítések után (néhány kivételes esettől eltekintve) minden közületi használatban levő föld állami tulajdonbavételét mondta ki. Ezekért az ex lege államosításokért kártalanítást nem nyújtott.

Az a szabályozás, amely az elvont tulajdonért állami helytállást ígért, majd az erre vonatkozó jogszabályi rendezést mellőzte, végül e kötelezettségvállalást a jogosulti igényérvényesítés kizárásával visszavonta, az állam ellenérték nélküli tulajdonszerzéséhez vezetett. Az így kialakult helyzet – azon túlmenően, hogy ellentétben áll az Alkotmány 13. § (2) bekezdésével – azért is alkotmányellenes, mert összeegyeztethetetlen a jogállamisággal.

Az alkotmányellenes helyzet mindaddig fennállott, amíg az állam meg nem alkotta a kárpótlási törvényt.³⁴ Ebben az Alkotmánnyal összhangban, eredeti kötelezettsége megújításával szüntette meg az alkotmányellenes helyzetet. (Ezért az Alkotmánybíróság az elmaradt kártalanítások miatt mulasztásban megnyilvánuló alkotmány sértést nem megállapított meg.)

Az Alkotmánybíróság az indítványok alapján külön vizsgálta a 600/1945. ME rendelet II. sz. végrehajtási rendelete, a 2400/1945. FM rendelettel szabályozott házhely és közcélra történő igénybevételek rendelkezéseit. Az e célokra történt igénybevételek ugyanis mindvégig külön jogi szabályozással különültek el az általánosan elrendelt, kártalanítás mellett történt igénybevételektől.

Az eljárás kivételes volt, az érintettek a dolgozó parasztok, kisemberek, élethivatásszerű földművelők voltak, akiknek a földjei egyébként nem estek megváltás alá. A jogintézmény valójában a kisajátításnak egy sajátos, egyszerűsített eljárás keretében lebonyolított válfaja volt. A kártalanítás itt nem csupán egy későbbi jogszabályi rendezésre utalt ígéret volt, hanem kogens rendelkezések szabályozták, a kártalanítás pontos mértékét és kifizetési idejét is megállapítva. Számos esetben polgári jogi kártalanítási igények is megnyíltak. Az alkotmányellenes helyzet azáltal alakult ki, hogy az 1947. évi V. törvénycikk 8. §-a ezen igények érvényesítését is felfüggesztette további rendelkezésig. Időközben az 1949. évi XXIV. törvény 4. § (4) bekezdése a valóságos és teljes becsértéken való kártalanítás mértékét maximálta, a kifizetésre pedig 10 éves időhatárt állapított meg. Az 1957. évi II. törvényerejű rendelet 3. § (1) és (2) bekezdése e határidőt a további törvényhozási rendelkezésig bizonytalan időre elhalasztotta.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Alkotmány 13. §-ában foglalt tulajdon védelmét, továbbá a jogbiztonság alkotmányos elvét sérti, ha az állampolgárok polgári jogi követelése évtizedekig függőben marad. E mulasztást kívánta a parlament pótolni az ún. kárpótlási törvénnyel, amikor a kárpótlási törvény hatálya alá vonta a 2400/1945. FM rendelettel, valamint az 1949. évi XXIV. törvénnyel érintetteket is. (Az 1949. évi XXIV. törvény 4. § (4) bekezdése szerint egyébként az ingatlan aranykoronában kifejezett kataszteri tiszta jövedelme alapulvételével, annak legfeljebb negyvenöt-szörös forint szorzatáig terjedhet a kártalanítás mértéke, míg a Kpt. 13. §-a szerint a kár mértékét a termőföld kataszteri tisztajövedelme alapján kell megállapítani úgy, hogy egy AK ezer forint. A két számítási mód összevetéséből általában megállapítható, hogy a 2400/1945. FM rendeleten, illetve az 1949. évi XXIV. törvényen alapuló, függőben levő ügyekben a kárpótlási törvény kedvezőbb rendelkezéseket hozott. A jogalkotónak pedig jogában áll hatályos rendelkezéseket – akár visszamenőleges

hatállyal is – az érintettekre nézve nem hátrányosabban módosítani. Minthogy ezzel a jogszabállyal a kifizetések módja és időpontja is szabályozásra került, az 1957. évi 11. törvényerejű rendelet alkotmányellenes 3. §-ának rendelkezéseit az Alkotmánybíróság egyidejűleg megsemmisítette.)

4. Alkotmánysértő (az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésébe ütközik) az a rendelkezés, amely az 1000 katasztrális holdon felüli ingatlanok egészét rendelte el állami tulajdonba venni (a megsemmisített 11. és 17. § alapján). Ez ugyanis megkülönböztetést jelent az érintettek csoportjai között, szemben a nagyobb birtokkal rendelkezőkkel. Míg a kisebb birtokosok esetében csak a jogszabályban meghatározott tulajdoni mérték feletti rész került igénybevételre, addig az 1000 holdnál többel rendelkezőktől a tulajdon egészét vonták el. Ugyanígy alkotmányellenes, ha a jogszabály az igénybevételnél a tulajdonosok személye szerint tesz megkülönböztetést és alkalmaz joghátrányt. Ilyen volt az a rendelkezés, amely a teljes tulajdon igénybevételét írta elő a kereskedelmi törvény alapján létesült társas vállalkozások, vállalati nyugdíjpénztárak és társadalombiztosító intézetek vagy nem közérdekűnek minősülő alapítványok esetében.
- 5-6. Az államnak nemzetközi szerződésen is alapuló kötelezettsége a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények üldözése, konkrét gyanú esetén a bűnösök vád alá helyezése, és bírói eljárásban azok elítélése. Ellentétes és összeegyeztethetetlen az Alkotmánnyal azonban az a szabályozás (ld. a megsemmisített 4-7. §-t), amely a törvény erejénél fogva teljes vagyonekobbzással sújt egyes magatartásokat és szervezetekhez tartozást akként, hogy az érintettek egyéni felelősségének vizsgálatára nem is kerül sor. (Az Alkotmány alapján mindenki igényt tarthat arra, hogy ügyében független és pártatlan bíróság nyilvános tárgyaláson, igazságos ítéletet hozzon.)
7. A 600/1945. ME rendeletet és a végrehajtása tárgyában kiadott 5600/1945. FM rendelet 70. §-a alkotmányellenességét (amely a zsidó tulajdonosoktól elvett ingatlanok és vagyon visszaigénylésére jogosítottak körét leszűkíti sértve az Alkotmány 19. §-ában biztosított örökléshez való jogot és az 1947-ben aláírt párizsi békeszerződést) a Alkotmánybíróság nem vizsgálta érdemben, mivel a sérelmezett jogszabály (a deregulációs intézkedésekről szóló 1143/1989. (XI. 26.) MT határozat végrehajtásaként kiadott tájékoztató szerint) már nem volt hatályos. Így e jogszabály alkotmányosságának utólagos vizsgálatára az Alkotmánybíróságnak nem volt felhatalmazása.

V. Az 1945-ös földreform és az 1991. évi kárpótlás

A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény (az ún. első kárpótlási tv., Kpt.) 1. § (1) bekezdése alapján (részleges) kárpótlás illetve meg azokat a természetes személyeket, akiknek magántulajdona az állam által 1939. május 1-jét követően alkotott, az 1. és 2. számú mellékletben felsorolt jogszabályok alkalmazása által sérelmet szenvedett. Az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-áig terjedő időszakban alkotott

(az I. számú mellékletben felsorolt) jogszabályok alkalmazásával okozott károk kárpótlására az e törvényben meghatározott elvek szerint megalkotott külön törvény – az 1992. évi XXIV. tv. – rendelkezései alapján került sor.

A Kpt. hivatkozott mellékletei a földreformmal összefüggésben az alábbi jogszabályokat említik:

1945. évi VI. tv.	a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott 600/1945. ME rendelet törvényerőre emeléséről;
1946. évi IX. tv.	a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról;
1947. évi V. tv.	a földreform befejezése érdekében szükséges egyes rendelkezésekről;
1949. évi XXIV. tv.	a földreform és a telepítés befejezésével összefüggő egyes kérdések rendezéséről;
10.010/1948. Korm.r.	a földbirtokreform végrehajtása során megváltott vagy elkobzott ingatlanokhoz tartozó mezőgazdasági ipari üzemek igénybevétele tárgyában
690/1949. (I. 22.) Korm. r.	földreform végrehajtása során megváltott vagy elkobzott ingatlanokhoz tartozó erdőgazdasági ipari üzemek igénybevételeéről
2.400/1945. FM r.	házhelyeknek, valamint a közérdekű telkeknek juttatásáról
5.600/1945. FM r.	a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesnép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. ME r. további végrehajtása tárgyában
22.140/1948. FM r.	a földbirtokreform végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában

A földreform és a kárpótlás viszonyát az Alkotmánybíróság több ítéletében is elemezte, amelyek közül egy kifejezetten a földreform alkotmányosságával foglalkozott, míg mások közvetetten, a kárpótlás ügyén keresztül kapcsolódnak ide.

Mint arra már utaltunk, 1992-ben azt állapította meg a testület, hogy a földreform során végrehajtott igénybevételek után elmaradt kártalanítás alkotmányellenes helyzetet idézett elő, amely éppen a kárpótlási törvény megalkotásával szűnt meg.³⁵ Ebben a megközelítésben a kárpótlás – többek között – az államnak a földreform során nem teljesített kötelezettségeit újíttotta meg, jogi értelemben lezárva és kiegyenlítve a 60 évvel ezelőtt keletkezett elmozdulást a vagyoni viszonyokban.³⁶

A kárpótlás megfelelő eszköz erre. Az Alkotmányból ugyanis nem vezethető le az a követelmény, hogy az állam

- visszaadja a korábbi rendszerekben, az új jogállam mércéjével mérve alkotmányellenesen elvont tulajdont az eredeti tulajdonosoknak,
- ezekért a sérelmekért teljes kártérítést vagy kártalanítást nyújtson,
- a polgári jog, az államigazgatási jog vagy az eljárásjogok általános szabályait visszaható hatállyal megváltoztassa, vagy azok alól kivételt engedjen annak érdekében, hogy a volt tulajdonosok visszakapják a tulajdont, vagy hogy teljes kártérítéshez jussanak.³⁷

A teljes kompenzáció koncepciója elszigetelt alanyi igényekben gondolkodik: minden tulajdonos a saját tulajdona helyreállítására törekszik. A kárpótlási törvényhozás viszont tekintetbe veszi, hogy a szóban forgó intézkedések nem csupán egyes tulajdonosok sérelmét jelentették, hanem – különös tekintettel a földreformot közvetlenül követőekre – a magántulajdon módszeres és teljes felszámolására irányultak, s hogy az állam különböző jogi eszközökkel érte el ezt az eredményt. A megnyitott, majd befagyasztott kártalanítási igények; a teljesítetlen kártalanítási jogalkotás; a nem tulajdoni, hanem kötelmi jogcímen az állam birtokába, használatába és rendelkezése alá vont vagyonok, amelyeket az állam de facto tulajdonaként kezelt, ugyanannak a rendkívüli és egyszeri történelmi átalakulásnak, a szocialista tulajdoni rend kialakításának, s ezen belül a magántulajdon felszámolásának voltak eszközei. Ez a cél nem valósulhatott volna meg, ha a tulajdonért méltányos vagy „megfelelő” kártalanítást adtak volna: e tulajdonelvonások természete kizárta a kártalanítást. Vonatkozik ez azokra a vagyontárgyakra is, amelyeket a szocialista fordulat előtt az állam a visszaadás vagy kárpótlás szándéka nélkül vont el, s amelyeket a szocialista rendszerben a többi elvett magántulajdonhoz hasonlóan kezelt. A volt tulajdonosok számára véletlen volt, és ugyanarra a tényleges eredményre vezetett, hogy milyen jogalapon, vagy éppen jogellenes állami aktsussal vették el tulajdonukat, hiszen jogi út akár visszaszerzésükre, akár kompenzációra csak rendkívül szűk körben létezett.

A kárpótlás és az 1945-ös földreform egymáshoz való viszonyának értékelésében további sajátos szempontokat alakított ki három évvel ezelőtt az Alkotmánybíróság annak kapcsán, hogy a földreform-törvény hatályon kívül helyezése miatt az 1999. évi LXI. törvényt előtte megtámadták.³⁸ Az alkotmányellenesség megállapítására vonatkozó – Földes Nagyközség Önkormányzata által tett – indítványt elutasította a testület, a határozat érvrendszerébe beépítve az alábbiakat.

Az indítvány az Alkotmánynak azon rendelkezéséből (13. § 2. bekezdés) indult ki, amely szerint az állam tulajdont csak kivételesen és közérdekből vonhat el, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett. A földreform-törvény (illetve rendelet) 39. §-a is kimondta, hogy az igénybe vett földbirtok, ingó és ingatlan felszerelés, üzemek stb. tulajdonosának kártalanítás jár, a kártalanítás az állam feladata. „A földhözjuttatottak által fizetett megváltási összegből földbirtokrendező alap létesül, melyből az állam teherbíró képessége szerint kártalanítja a megváltást szenvedőket.” Az indítvány szerint az egykori tulajdonelvonásért járó kártalanítási kötelezettség teljesítésének elmaradása az Alkotmány 13. §-ából eredő tulajdonjogot – azon belül a tulajdonvédelem garanciájának tekinthető 13. § (2) bekezdésbe foglalt kisajátítási szabályt – sérti.

Emiatt a kötelezettséget előíró törvény hatályon kívül helyezése is alkotmányellenes (mulasztásos alkotmányértést idéz elő).

Az Alkotmánybíróság szerint a földreform-törvény hatályon kívül helyezése nem szünteti meg az állam kötelezettségét, ha az a tulajdon sérelme alapján (mivel az állam a tulajdoni viszonyokba alkotmányellenes módon beavatkozott és az érintetteket megfosztotta jogérvényesítési lehetőségüktől) egyébként fennáll. A jogérvényesítés garanciáit tartalmazó jogszabály hatályon kívül helyezése ebben az esetben idézhet elő mulasztásos alkotmányértést.

Az 1999. évi LXI. törvény megítélésének tehát előfeltétele az arról való döntés, hogy az Alkotmány 13. § (2) bekezdése alapján az államnak az indítvánnyal érintett körben – jelen esetben a kártalanítás nélküli igénybe vételek miatt – fennáll-e a kártalanítási kötelezettsége. Ezzel a kérdéssel a testület már foglalkozott 1992-ben, fentebb már bemutatott kárpótlási határozatában, megállapítva, hogy a természetes személyek esetében az alkotmányellenes helyzet a kárpótlással megszűnt. Ebben az újabb ügyben a sajátos elbírálást igénylő kérdést az jelentette, hogy vajon van-e ilyen kötelezettség a jogi személyekkel, így pl. az önkormányzatokkal szemben.

A határozat megismételve a tíz évvel azelőtti fejtegetéseket rögzíti, hogy a földreform-törvény a jogállami Alkotmány követelményeit megsértette, s az alkotmányellenes helyzet a kárpótlásig állt fenn, amikor is az állam (többek közt a reform miatt fennálló) kötelezettségei megújításával megszüntette azt. 1992-ben megállapította a testület, hogy a kártalanításnak elfogadható módja a kárpótlás, a Kpt. azonban a kárpótlásra jogosultak körét leszűkítette a természetes személyekre.

Az Alkotmánybíróság határozatában kiemelte, hogy a kárpótlásnak az egyik funkciója a tulajdonviszonyok rendezése, a társadalmi tulajdon lebontása. A magánszemélyek esetében ez összekapcsolódik a korábbi sérelmek orvosolásával. A különböző szervezetek esetében azonban a tulajdon juttatása más szempontokon nyugodott, az első sorban arra figyelemmel történt, hogy a szervezetek alkotmányos feladatukat be tudják tölteni. Ennek alapján döntötte el az állam, hogy milyen vagyontárgyakkal, milyen mértékben ruházza fel azokat. Jelen esetben a választópolgárok közösségét megillető önkormányzatiság érvényesüléséhez szükséges vagyron körvonalazása a kérdés.³⁹ Az Alkotmánybíróság ugyanis következetesen elutasította az olyan szervezetek kárpótlási (vagy egyéb vagyontárgyi) igényét, amelyek alkotmányos jogokhoz vagy feladatokhoz nem kötődnek szorosan, illetve az adott szervezetek valamely alapjog megvalósításának nem egyedüli vagy szükségszerű eszközei.⁴⁰

Az Alkotmánybíróság érvelésének másik pillére az a tény, hogy a rendszerváltás során az önkormányzatok tulajdonszerzése nem polgári jogi jogutódlással jött létre, illetve hogy az önkormányzatoknak – mint az új tulajdoni forma jövődjének alanyainak – az Alkotmány alapján nincs (nem volt) joguk arra, hogy meghatározott tulajdoni tárgyakat megszerezzenek. Ennek az a következménye, hogy az Alkotmány 13. § (2) bekezdésébe foglalt tulajdonvédelmi garancia is csak a jogállami alkotmány hatályba lépését követően (tehát 1989. október 23. után) megszerzett tulajdonra vonatkozik. Mivel az önkormányzatok (mint új alkotmányos szervek) tulajdonhoz való juttatása a jogállami Alkotmányt követően az al-

kormányos feladataik ellátásához mérten történt,⁴¹ ezért az Alkotmány 13. § (2) bekezdése alapján nem formálhatnak jogot az egykor bizonyíthatón községi tulajdonban volt konkrét vagyontárgyakra. E tekintetben az államnak kárpótlási kötelezettsége sem áll fenn, attól függetlenül, hogy az egykori kártalanítási kötelezettséget előíró jogszabályi rendelkezés – jelen esetben a földreform törvény 39. §-a – hatályban van-e vagy sem.

A kárpótlási törvényt elfogadását követően nagyszámú beadvánnyal támadták meg állampolgárok az Alkotmánybíróság előtt. Több indítványozó fordult az Alkotmánybírósághoz olyan jogerős bírói határozatok támadva, amelyek elutasították az államosítás során elvett tulajdonuk helyreállítása iránti igényüket. A panaszosok azt állították, hogy a Kpt. I. §-a azért alkotmányellenes, mert nem különböztet a törvény mellékletében felsorolt jogszabályok jogszabályszerű és jogellenes alkalmazása által elszenvedett sérelmek között, hanem mindkét esetben egyaránt csak részleges kárpótlást tesz lehetővé. Ez az Alkotmány 70/A. §-ába ütközik. E vélemények szerint ellentétes a Kpt. az Alkotmány 57. § (1) bekezdésével is, mert nem biztosítja a bírói út igénybevételét az egykori, jogellenes államosítási határozatok ellen. A földreform során hozott határozatok jogszerűségének, érvényességének kérdése ezek szerint az élő jog által megválaszolendő kérdés volt még 45 év múltán is.

Az Alkotmánybíróság ide kapcsolódó határozatában⁴² (több korábbi, a kárpótlási törvényt vizsgáló határozathoz hasonlóan) leszögezte azonban, hogy a jogszabályok betartásával, illetve megszegésével okozott tulajdoni sérelmek egységes kárpótlása nem alkotmányellenes. A Kpt. I. §-a pedig nem zárja ki kifejezetten a törvényben meghatározott kárpótláson túlmenő igényeket. Azzal sem zárja ki a Kpt. az ilyen igényeket, hogy nem különböztet a tulajdonelvonás jogszerűsége szerint.

A Kpt. az esetleges (el nem évülő) tulajdoni igényekkel kapcsolatban értelemszerűen nem foglal állást, nem érinti őket, mert hatálya nem terjed ki rájuk. A kárpótlás mértékén túlmenő (elévülő, kötelmi természetű) kártérítési igényeket ezzel szemben a kárpótlás valóban kizárhatja, amennyiben alkotmányosan megújítva azokat, helyükbe lép. (A „megújítás” azt jelenti, hogy az állam az egykor keletkezett, de mára már nem érvényesíthető helytállási kötelezettségét – a nemzetgazdaság teherbíró képességéhez képest – megújítja.) Az egykor „jogellenesen elvont” tulajdonból a Kpt. arra a körre vonatkozik, amelyben az elvonás és az állam tulajdonosi mivolta nem támadható meg, illetve ahol a tulajdon helyébe különböző természetű kártalanítási és kártérítési igények léptek az állammal szemben. (A Kpt. tehát eleve a volt tulajdonosoknak ad kárpótlást. A kárpótlás azért jár, mert az állam a tulajdont megtámadhatatlanul elvonta, akár maga az állam szerzett tulajdont, akár más.) A Kpt. tehát nem foglal állást arról, maradtak-e fenn tulajdoni igények a kárpótlással érintett jogszabályok alkalmazási körében, és ezek érvényesíthetők-e. Az ilyen esetek kívül esnek a Kpt. hatályán; a Kpt. a tulajdon helyébe lépett igényeket „rendezi”.

VI. A földreform agrárjogi értékelése

A 45-ös földreform legközelebb azokhoz a reformokhoz állt, amelyek során Kelet-Európában radikálisan számolták fel a nagybirtokokat. Míg Csehszlovákiában és Romániában 50, vagy Jugoszláviában 10 hektárban állapították meg a birtokmaximumot, addig Magyarországon ez a mérték, a megváltás határa 100 hold (azaz megközelítőleg 50 ha) volt.⁴³

A birtokegység kereteit a földreform-rendelet eredendően olyan mértékhez igazította, amely nem tért el markánsan az akkori nyugat-európai átlagos birtokmérettől (legalábbis, ami a későbbi EGK tagországait illeti). Minimális birtokegység nem volt azonban, csupán a felső határt szabták meg. Ez egyértelműen hiba volt, hiszen a végrehajtás során átlagosan 5,1 hektáros (de tömegében ennél is kisebb, életképtelen) kisüzemek jöttek létre, s jogosultak százezrei maradtak így is föld nélkül. Ennek egyébként az volt az elsődleges oka, hogy nem volt elegendő földalap minden igény kielégítésére. Az igényeket azonban előzetesen nem mérték, bár a történelmi körülmények folytán nem is mérhették fel.

Egy valódi, nyugat-európai értelemben vett földreformnak az életképes gazdaságok kialakítása lett volna a fő célkitűzése, nagyobb birtokméretekkel. Amennyiben a föld véges mennyiségére tekintettel igazságos és arányos korlátozása a tulajdonjognak a részleges megváltás, úgy indokolt és jogilag elfogadható lett volna az igényjogosultak körének korlátozása is.⁴⁴ A reform szabályozását és végrehajtását azonban más szempontok vezérelték.

A második világháborút követő nyugat-európai földreformok nem a tulajdonviszonyok drasztikus átalakítására, hanem gazdasági és szociális igényeknek megfelelő módosítására törekedtek. A családi jellegű üzemek kialakításához azonban nyugodtabb körülményekkel, több idővel rendelkezhetek. Így többnyire olyan szervezetrendszerrel állították fel a reform végrehajtására, amely később is alkalmas volt az agrárstruktúra befolyásolására (Magyarországnak erre a funkcióra 2001-ben kellett felállítania szervezetét, a Nemzeti Földalapot). Csak azután került sor a tulajdonba adásra, hogy az új tulajdonosok ténylegesen kifizették az ellenértéket, az elvont tulajdonért cserébe pedig azonnal járt a kártalanítás. Nem csak földben, de mezőgazdasági üzemben gondolkodtak, s többnyire felújított, életképessé alakítás után adták át az új üzemeket.⁴⁵

Nyugat-Európa legtöbb országára az jellemző, hogy a földhasználat jogcímeiként a tulajdon mellett azzal egyenértékű a haszonbérlet (földbérlet).⁴⁶ Magyarországon azonban az 1945-ös földreform kizárólag a tulajdont állította a szabályozás középpontjába, s jelentős részben ennek következménye, hogy az uralkodó földhasználati jogcím hazánkban (a kollektív földhasználat korszakát követően) ma is a tulajdon.

A juttatás szabályai alapján elvált egymástól a föld és az egyéb mezőgazdasági vagyon (különösen a feldolgozó üzemek, nagy gépek) sorsa, de a mezőgazdasági üzem közigazdasági értelemben vett egysége (amibe beletartozik még a menedzsmunka, a munkaező stb. is) egyebekben is figyelmen kívül maradt.⁴⁷ Megjegyzendő, hogy ez a féloldalas megközelítés végigkíséri a magyar agrárjogi szabályozást a ma hatályos jogi szabályozásig, amelynek alapján a 90-es években sor került a kárpótlásra, a szövetkezeti vagyon nevesítésére, illetve ma sajátos és egyben elkülönült szabályozása gyakorlatilag csak a termőföldnek van. A

földreform ezzel gyakorlatilag földkérdéssé fokozta le az agrárreform iránti igényt, amihez a nagybirtokosok ellen fordított nincstelen tömegek asszisztáltak.

A sors iróniája, hogy a megszálló szovjet csapatok manipulatív tevékenysége mögött kirajzolódik az a célkitűzés, hogy a magyar társadalmat a szovjet társadalom mintájára alakítsa, s mintegy előkészítse a talajt a reformot követő kollektivizálásra, amelynek nyomán a magángazdaságot a szövetkezeti gazdálkodás rendszere váltotta fel. A magyar agrárfejlődés sajátossága, hogy mindez nem a községi vagy állami tulajdon, hanem (a kollektív földhasználat által) korlátozott magántulajdon alapján valósult aztán meg.⁴⁸

A földosztás, a magántulajdonba adás nem maradhatott el, bármilyen rejtett célkitűzés ellenére sem, hiszen a falusi lakosság az élelmiszertermelő magyar mezőgazdaság talpra állításáért hozott, önkiszákmányoló áldozatokra aligha lett volna másért, mint a saját tulajdonért hajlandó.⁴⁹

A juttatott tulajdon tehermentes volt ugyan, de a rendelkezési jog (10 évig) korlátozott volt. A fennálló korlátozások megfelelték a nyugat-európai mintáknak. A terhelési és elidegenítési tilalom pedig nem csak a szándékolt joghatást (az elaprózódás megakadályozását, a termelés biztosítását) váltotta ki, de később megvédte az új magántulajdont attól, hogy a kollektivizálás annak teljes elvonásával valósuljon meg. (A tulajdont tehát formálisan elvonni nem lehetett, az legfeljebb más módon volt korlátozható.)⁵⁰ A földreform eredményeinek tekinthetjük tehát ennyiben a szövetkezeti közös földhasználat (tulajdont és használatot elválasztó) jogintézményét, s a magyar agrárfejlődés egyéb specialitásait is.⁵¹

Zárszó

A reform a tulajdonviszonyokat (a rövidesen bekövetkező tsz-szervezés ellenére) hosszú időre meghatározta. Mint láttuk, kiindulópontja megfelelt a jogállamiság követelményeinek, de végrehajtásának módja, illetve hosszú távú következményei nem voltak sem jogszerűek, sem igazságosak, sem nemzet- (illetve agrár-) gazdaságilag hasznosak. A későbbi politikai változásokon és a szabályozás gyengeségén (egy nyugat-európai értelemben vett agrárjog, illetve az EK közös agrárpolitikája hatásának hiányán) is múltott azonban, hogy nem tölthette be azt a szerepet, amit a nyugat-európai földreformok többsége megvalósított. Az az egyensúlyhiányos helyzet, amelyet a kártalanítás nélküli igénybe vétel a volt tulajdonosok vagyoni helyzetében okozott, csupán fél évszázad elteltével billenhetett helyre, a kárpótlás révén. Sem a földreform, sem pedig a kárpótlás során nem volt azonban célkitűzés, hogy olyan mezőgazdasági üzemszisztem jöjjön létre, amely a Közös Agrárpolitika tárgya. Ily módon – ha közvetve is – de a földreform hozzájárult ahhoz, hogy a 2004. május 1-jén EU-tagdá vált Magyarország mezőgazdasági termelői ne kapják meg ugyan azokat a (jövedelempótló) támogatásokat, mint amilyen mértékű kompenzációkban a korábbi tagállamok termelői részesülhetnek.⁵²

- ¹ PRUGBERGER Tamás: Az 1945. évi földreform. = Fodor-Mikó-Prugberger: Agrárjog I., Bíbor, Miskolc, 1999, 53. o.
- ² GUNST Péter: Hárommillió koldus juttatása („Földet vissza nem adunk!”). Élet és Tudomány, 2001. 01. 11. http://www.sulinet.hu/cgi-bin/db2www/ma/et_tart/!st?kat=Agak&url=/eletstudomany/archiv/2001/01/11/foldet/foldet.html. (A letöltés időpontja: 2005. február 11.)
- ³ NOVOTNI Zoltán: Az 1945. évi földreform. = Prugberger-Fodor (szerk.): Az agrárjog alapelemeinek vázlata. Bíbor, Miskolc, 1996, 46. o.
- ⁴ A bizottságok a rendeletben meghatározott szempontok, az arányosság vagy az igazságosság követelményei helyett bevallottan is más értékrendet követtek: ki milyen gazda, őseire, családi és vagyoni helyzetére mennyi a számára megfelelő mértékű juttatás. DONÁTH Ferenc: Reform és forradalom. A magyar mezőgazdaság strukturális átalakulása 1945-1975. Akadémiai Kiadó, Bp., 1977, 73-74. o.
- ⁵ GUNST Péter, i. m., „A jogosultak” c. alatt
- ⁶ Az Országos Földbirtokrendező Tanács ekkor számos, elsősorban Pest megyei és korábban (kitelepített) németajkúak által lakott településen alakult bizottság működését függesztette fel 1231/1945. számú határozatával. A nincstelenekből álló bizottságok ugyanis nem a rendelet szellemének megfelelő felhasználási terveket készítettek. TÓTH Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945-1948 között, Kecskemét, 1993. (www.mtaki.hu/docs/cd1/tothagnes61/index.htm, letöltés: 2005. február 10.) 2. o.
- ⁷ SZAKÁCS Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig: 1945-1956. = Gunst Péter (szerk.): A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig, Napvilág, Bp., 1998, 291-292. o.
- ⁸ PRUGBERGER, i. m., 56. o.
- ⁹ DONÁTH, i. m., 52. o.
- ¹⁰ GUNST, i. m., „A jogosultak” c. alatt
- ¹¹ Id. Zlinszky János alkotmánybíró különvéleményét a 15/1993. (III. 12.) AB határozathoz.
- ¹² GUNST Péter, i. m., „Veres Péterrel az élen” c. alatt
- ¹³ GUNST Péter, i. m., „Mentesített birtokosok munkaközössége” c. alatt
- ¹⁴ DONÁTH, i. m., 64. o.
- ¹⁵ A telepítésről a rendelet 32. §-a rendelkezett. Erre ld. PETŐ Iván-SZAKÁCS Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945-1985. I. KJK, Bp., 1985., 38-39. A határkiigazításra pl.: közeli Görbeháza határát a földreform eredményeképp 7000 holddal egészítették ki (a káptalani birtokból).
- ¹⁶ VARGA József: Az 1945. évi földreform. http://www.agt.bme.hu/staff_h/varga/index.htm (2005. február 10.)
- ¹⁷ NOVOTNI, i. m., 46-47. o.
- ¹⁸ DONÁTH, i. m., 59. o.
- ¹⁹ 1946-ban a hadifogságból visszatértek jelentősen növelték az igénylők számát. DONÁTH, i. m., 75. o.
- ²⁰ Honvári János (szerk.): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Aula, Bp., 1998, 442. o.
- ²¹ NOVOTNI, i. m., 51. o.
- ²² Izsák Lajos (szerk.): Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története 1944-1990. Kulturtrade, Bp., 1998, 21-23. o., DONÁTH, i. m., 79. o.
- ²³ Honvári, i. m., 440. o.
- ²⁴ Zlinszky János alkotmánybíró különvéleménye a 15/1993. (III. 12.) AB határozathoz
- ²⁵ Ismeretes olyan vélemény, amely szerint – mivel a határozat a törvényben megszabott tulajdon-elvonás esz- köze volt csupán, s ezért a tulajdonelvonás nem magán a határozaton alapult – jogellenes, a földreform- törvény rendelkezésein túllépő határozat nem is vonható el jogszerűen tulajdont, így az adott esetben ma is fennáll. Ld. Zlinszky János alkotmánybíró különvéleményét a 15/1993. (III. 12.) AB határozathoz
- ²⁶ pl. a földhivatalok feladatairól, hatásköréről, szervezeti és működési szabályzatáról szóló 1/1984. (MÉM É. 1.) MÉM utasítás a hivatalok földhasználati csoportjának feladatkörébe utalta az 1945. előtti földbirtok-politikai intézkedések, továbbá a földreform, a telepítés és a közérdekű igénybevételek rendezetlen és vitás ügyeiben a határozat-tervezetek elkészítését; az 1945. után végrehajtott földbirtok-politikai intézkedésekről (tagosítások- ból, földrendezésekből, földfelajánlásokból, földvisszaadásokból, a földek állami tulajdonba vételéről stb.) eredő vitás és rendezetlen ügyek intézését.

- 27 Ld. a 66/1992. (XII. 17.) AB sz. határozat rendelkező részét.
- 28 11/1992. (III. 25.) AB határozatában
- 29 10/1992. (II. 25.) AB határozat
- 30 15/1993. (III. 12.) AB határozat
- 31 1992-ben a kifogásolt jogszabályok közül még hatályban voltak a következők: az 1945. évi VI. törvénycikkkel törvényerőre emelt 600/1945. ME rendelet, a földreform befejezése érdekében szükséges egyes rendelkezésekről szóló 1947. évi V. törvény, a földreform és a telepítés befejezésével összefüggő egyes kérdések rendezéséről (házhely és közcélú igénybevételekről) szóló 1949. évi XXIV. törvény, valamint a földreformmal és a telepítésekkel kapcsolatos korlátozások megszüntetéséről és a megváltási ár megállapításáról szóló 1957. évi II. törvényerejű rendelet.
- 32 66/1992. (XII. 17.) AB határozat
- 33 így a 21/1990. (X. 4.) AB és a 27/1991. (V. 20.) AB határozataiban is
- 34 66/1992. (XII. 17.) AB határozat
- 35 66/1992. (XII. 17.) AB határozat
- 36 A kártalanítás és a kárpótlás viszonyával kapcsolatban hasonló értelmezési lehetőségről szól PRUGBERGER, i. m., 54. o.
- 37 15/1993. (III. 12.) AB határozat
- 38 17/2002. (IV. 17.) AB határozat
- 39 Az Alkotmánybíróság foglalkozott ugyanezzel a kérdéssel pl. a szakszervezetek [itt a feladat az érdekvédelem, ld. 26/1992. (IV. 30.) AB határozatot] és az egyházak [ahol a feladat a vallásszabadság védelme, vö. a 4/1993. (II. 12.) AB határozattal] kapcsán is.
- 40 Így a társadalmi tulajdon lebontásához kapcsolódva az Alkotmánybíróság nem állapított meg alkotmányelleneséget a jogi személyek tágabb körének – civil szervezeteknek, különböző társulásoknak – a vagyontárgyaktól való kimaradása tekintetében. Ld. a 1395/E/1996. AB határozatot és a 707/B/1997. AB határozatot.
- 41 Pl. az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzati tulajdonba adásáról szóló, 1991. évi XXXIII. Tv. alapján
- 42 15/1993. (III. 12.) AB határozat
- 43 DONÁTH, i. m., 31. o.
- 44 Prugberger Tamás értékelése szerint ebből az okból kifolyólag indokolt lett volna a juttatható terület felső határának a magasabb mértékben történő meghatározása. I. m., 55. o.
- 45 SÜVEGES Márta: Vita a jogi személyek földtulajdon-szerzési jogáról. Publ. Univ. Miskolciensis, Sectio Jur. et Pol., Tom. XVI., Miskolc, 1999, 244-246.
- 46 FERTŐ Imre: A földreformok politikai gazdaságtana. Bp. 2001., MTA Közgazdaságtudományi Központ, Műhelytanulmányok sorozat, 2001/7., hiv.: Smuk Péter: Földreformok Közép-Európában. <http://rs1.szif.hu/~pmark/publikacio/Netware/smukp.doc> (letöltés: 2005. február 8.), I. o.
- 47 KURUCZ Mihály: A termőföldek és mezőgazdasági ingatlanok használata és forgalma agrárjogi szabályozásának alapjairól, ELTE JTI, Bp., 2001, 4. o.
- 48 KURUCZ, i. m., 5. o.
- 49 Honvári, i. m., 445. o.
- 50 SZAKÁCS, i. m., 291. o.
- 51 SZILÁGYI Sándor: Az agrárjog alapjai, Novotni Alapítvány, Miskolc, 1997, 59. o.
- 52 FODOR László: A mezőgazdasági viszonyok szabályozásának története Magyarországon. Előadások agrárjogból, kézirat, Debrecen, 2004, 27. oldal. www.law.klte.hu/jati/tansegedletek/agrar/agrarjog_eloadasokll.doc (kézirat lezárva: 2004 december)

A Szarvas szigeti homokdombok üzenete

Lazányi János

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés ismét átszervezés alatt van Magyarországon. A kárpótlás és a privatizáció miatt nőtt a magángazdaságok száma és adottak a termelés megújulásának strukturális feltételei, de piacorientált tevékenységük miatt a gazdaságoknak keresni kell a természet új szerű megoldásait, hogy a hazai és nemzetközi piacokon jól eladható termékeket állítsanak elő (Ángyán, Menyhért, 1989). Hosszabb távon, a környezet károsítása nélkül fenntartható mezőgazdaság egyszerre keres megoldást a környezetvédelmi, gazdaságföldrajzi és mezőgazdasági problémákra. Olyan természet-technológiai eljárások kidolgozása a cél, ahol a természeti értékek védelme biztosított, a külső erőforrások felhasználása optimalizált, miközben a termelés jövedelmezősége folyamatosan biztosított. A nagy szakmai tapasztalaton és nemzetközi tudományos alapon nyugvó Westsik Vilmos által 1929-ben beállított vetésforgó tartamkísérlet a fenti kérdések megválaszolásához nyújt hasznos útmutatást, kiemelve az alapító szellemi nagyságát, aki korát messze megelőzve energia, víz és tápanyag körforgalomra, a megújuló természeti erőforrások ésszerű, gazdaságos felhasználásra alapozta a Szarvas szigeti homokdombokon beállított kísérletét (Lazányi 2003).

A kutatók egyre nagyobb számban, egyre kiterjedtebben vizsgálják a fenntarthatóság mezőgazdasági, környezetvédelmi és társadalmi vonatkozásait. A fenti kérdések térségi megválaszolásához nyújt segítséget a Westsik-féle homokjavító vetésforgó kísérlet, amely a világon egyedülálló módon modellezi a parlagoltatás, a szalma, istálló- és zöldtrágyázás, valamint a műtrágyázás talajéletre, talajtermékenységre gyakorolt hatását, miközben hasznos segítséget nyújt a fenntartható mezőgazdaság alapvető kérdéseinek megválaszolásához.

A dolgozattal Westsik Vilmos emlékének szeretnék tisztelni, miközben élete munkájaként megalkotott vetésforgó kísérlet alapján a talajtermékenység kutatásának néhány eredményére, alapvető összefüggésére hívom fel a figyelmet. A mezőgazdasági termelés fenntarthatósága csak tartamkísérletekben értékelhető igazán. A dolgozat célja a különböző földhasználati eljárások értékelése, új, környezetkímélő növénytermesztési eljárások kidolgozásának segítése.

A tudás birtokosa és életműve

Westsik Vilmos, aki 1883. március 3-án az Alacsony Tátra tövében, a Pozsonytól északra fekvő Modrán látta meg a napvilágot, már nem volt fiatal ember, amikor a Nyírségbe került. Előtte, a háborús éveket leszámítva, a Duna-Tisza közén dolgozott, mint mezőgazdasági szaktanár. Mivel kutatási célra támogatást nem kapott, kísérleteit csak olyan gazdaságokban tudta beállítani, ahol vállalták a kísérletezés költségeit. Ezek elsősorban egy-két évre terjedő növénytermesztési kísérletek voltak, melynek eredményei elmondása szerint nem mindig estek egybe a gyakorlati tapasztalatokkal. Ekkor érlelődött meg benne a gondolat, hogy a megszokott növénytermesztési kísérleteken túl foglalkozni kellene vetésforgó-rendszerű tartamkísérletekkel is. Elgondolását 1929-ben tudta valóra váltani, amikor megbízták a Nyíregyházi Homokkísérleti Gazdaság vezetésével, és a Szarvas szigeti homokdombokon 15 vetésforgót állíthatott be a parlagoltatás, a szalma, istálló- és zöldtrágyázás talajtermékenységre, valamint a gazdálkodás egészére gyakorolt hatásának tanulmányozása céljából (Westsik 1951, 1965). Az alacsony humusztartalmú, laza szerkezetű homoktalaj eredeti tápanyagkészlete annyira csekély volt, hogy rajta csak sínylődött a növény, és a gazdálkodás sem volt jövedelmező. A területet Nyíregyháza város Önkormányzata ingyen bocsátotta a Mezőgazdasági Kamara rendelkezésére.

A hagyományok szerint Westsik Vilmos vissza akart fordulni, amikor meglátta a szélhordta homokot, és csak Hank Olivér, a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara titkárának biztatására - miszerint - „Itt a természet az úr, és ember legyen a talpán, aki legyőzi” - változtatta meg elhatározását. Mindez akkor történt, amikor kísérője társaságában a neves szakember először pillantotta meg a Szarvas szigeti dombokat, azon a ponton, ahol a záhonyi vasútvonal és a kótaji út keresztezték egymást.

Az I. világháborút követően hazánk területének kétharmad részét veszítette el, és a népesség ellátása érdekében a szakemberek érdeklődéssel fordultak a korábban szántóföldi művelésből kivont területek felé. Ez adta az indítást, hogy a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kezdeményezésére megalapítsák a homokkísérleti gazdaságot. A város Szarvas szigeti birtokát korábban bérlemény formájában hasznosította, és az egy-két holdas területeken a gazdák elsősorban rozsot termeltek és a talaj alacsony termőképessége miatt az évek átlagában a 0,3-0,5 t/ha termést takarítottak be.

A homokdombok a Nyírség központjában, Nyíregyháza külterületén találhatók. A táj, amely szelíd lejtők és homokdombok alakjában terül el, alacsony humusztartalmú, könnyű mechanikai összetételű homok talajokkal borított. A mélyebben fekvő területek talaja változatos, részben jó minőségű vályog, részben szervesanyagokban gazdag láptalaj. Az elzárt, lefolyástalan területeken szikes talajok is gyakran találhatók, mert 1880 előtt a mélyen fekvő részeket víz borította. A mocsaras területek csak a Tisza szabályozását követően szorultak vissza, hogy helyükön termékeny, szántóföldi művelésre alkalmas parcellákat alakítson ki a szántó-vető ember. Egy-egy ökológiai tájegység vagy közigazgatási terület minőségét még napjainkban is a mély fekvésű sík, valamint a dombos területek részaránya határozza meg.

A Nyírség, amely Hajdú-Bihar, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén fekszik, 402.300 ha területet ölel fel. Negyede savanyú kémhatású, sivár futóhomok, melynek szántóföldi hasznosítása mindig is problémát jelentett. A rozson kívül itt csak néhány kultúra termeszthető sikerrel. A talaj alacsony termőképessége miatt a termelés területarányos fixköltségei csak kedvező árviszonyok és közgazdasági feltételek között térülnek meg. A Nyírség homoktalajait a mész hiánya általánosan jellemzi, és a 3-6 méter szelvényvastagságú homokdombok vízgazdálkodása is kedvezőtlen. A talajok természetes vízkapacitása alacsony. A kora tavaszi, jellemzően északkeleti irányú szelek a talaj mélyebb rétegeit is kiszárítják és a homokverés, valamint a homokelhordás révén súlyos károkat okoznak a növényeknek. Az alacsony humusztartalom, valamint a kedvezőtlen mechanikai összetétel a szűkösen visszajuttatott tápanyagkészlet hasznosulását is akadályozza (Antal et al. 1966).

A fenti problémák ellenére megállapítható, hogy a kísérleti gazdaság igen kedvező helyen került kialakításra, mert a 14 ha terület, amelyből 12,4 ha állt mezőgazdasági művelés alatt, jól reprezentálja a Nyírség talajtípusait. Szerencsés volt a Kísérleti Gazdaság helyének kiválasztása olyan szempontból is, hogy a városhoz közel, jól megközelíthető helyen került kialakításra, így rendszeresen szerveztek gazda tanfolyamokat és a bemutatókat is több száz gazda kereste fel, hogy megismerkedjen a homoki gazdálkodás új módszereivel.

A kezdeti időszakban a Kísérleti Gazdaság területét a három pár igáslóval művelték meg. A megtermelt zöldszakarmány hasznosítására hízómarhákat állítottak be. Az állatsűrűség további növelése nem volt indokolt, mivel a terület jelentős részén zöld- és szalmatrágyázás folyt. A megtermelt rozstot és csillagfürtöt vetőmagként értékesítették. A Kísérleti Gazdaság fontos célkitűzése volt, hogy tanulmányozza azokat a gazdálkodási formákat, ahol az istállótrágya nem, vagy csak korlátozott mértékben állt rendelkezésre. Alacsony termőképességű homoktalajon eredményes gazdálkodást folytatni csak akkor lehetett, ha növelték a talaj termékenységet. A homokjavító vetésgörgő kísérletek célja ily módon a különböző szerves- és műtrágyázási eljárások tápanyagszolgáltatásra gyakorolt hatásának tanulmányozása volt.

Westsik Vilmos, hogy elkerülje a tartamkísérleteknél gyakori monokultúra káros hatását, a kezeléseket komplex vetésforgó-rendszerű kísérletekbe állította be. Ez a kísérleti elrendezés lehetővé tette a talajművelés, a trágyahatások és egyéb javító beavatkozások átfogó, komplex értékelését a hozamok összehasonlításától a megbízható gazdaságossági számításokig.

Westsik Vilmos meggyőződése volt, hogy a homoki gazdáknak csak akkor adhat helyes útmutatást, ha egymás mellé elveti, és bemutatja a homoki körülmények között alkalmazható tápanyag-gazdálkodási eljárásokat. Westsik idejében a gazdák még vetésforgórendszerben gazdálkodtak, és célszerű volt a kísérleteket is így kialakítani, hogy az eredmények a gyakorlatba könnyen átültethetők legyenek. A gondolkodási mód helyességét a sikeres bemutatók már a kezdet kezdetén igazolták. A megfelelő agrotechnika, és a hatékony tápanyag-visszapótlási rendszerek miatt a kultúrák jól fejlettek és gyommentesek voltak. A környező gazdákhöz viszonyítva a kísérletben elért hozamok is magasak voltak.

A Homokkísérleti Gazdaság 1927-től 1948-ig a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara kezelésében állt. A vonatkozó törvények szerint 1948-ban a Mezőgazdasági Kamara mint társadalmi intézmény megszűnt, és a Homokkísérleti Gazdaság állami tulajdonba került, irányítását a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási és Kísérletügyi Főigazgatósága vette át. A Minisztérium a kutatásokkal foglalkozó intézmények munkáját tájegységek szerint csoportosította, és ennek alapján a Nyírség területén dolgozó intézményeket munkakörük és témafeladatuk alapján üzemegységekre osztotta fel, és közös igazgatóság alá helyezte. Így alakult meg a Nyírségi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet 1954-ben, melynek székhelye Nyíregyháza volt.

A Homokkísérleti Gazdaságot Westsik Vilmos 1929-től 1948-ig mint igazgató, 1949-től 1957-ig mint tudományos osztályvezető irányította. A Homokkísérleti Gazdaság a Nyírségi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet üzemegységeként végezte tevékenységét. Feladata a homoktalajok művelésének és javításának kutatása volt. A Nyírségi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet szervezeti egységén belül a Kisvárdai Telep Teichmann Vilmos irányításával, mint nemesítő állomás tevékenykedett. Legfontosabb feladata a burgonya nemesítése és a minősített fajták fenntartása volt. A Kisvárdai Telep a burgonya nemesítésén túl szép eredményeket ért el a rozs, a homoki lucerna, az édes csillagfürt és a napraforgó-kutatásokban is. A Gyulatanyai Csillagfürt Nemesítő Állomás elsősorban a sárgavirágú édes csillagfürt nemesítésével foglalkozott, és a háborút követő időszakban jelentős vetőmagexportot bonyolított le Németországba. A Nyírteleki Kísérleti Gazdaság elsősorban az elit vetőmag nagyüzemi felszaporításával foglalkozott, míg az Újfehértói Kísérleti Gazdaság a gyümölcs-termesztési kísérleteket irányította a tájkerületben.

A földhasználat élő múzeuma

A rendszeres munka csak 1929 őszén indult meg, amikor a Kísérleti Gazdaság két homokdombján 12 vetésforgó lett kialakítva, amelyet 1933-ban további 3 egészített ki, a kísérlet homokjavító vetésforgóinak száma 15 lett, amely az idő folyamán nem is változott. A vetésforgók három szakaszra oszlanak, kivétel ez alól az F-8 jelzésű vetésforgó, amely négyszakaszos. A forgószakaszok területe beállításkor 0,5 kh. volt, mely időközben a gépi művelés bevezetése miatt 2.700 m²-re csökkent. Egy vetésforgó területe 1,5-2 kh. volt, és a kisgazdaságok helyes vetésforgó és trágyázási rendszerének kialakításához közvetlenül használható információt szolgáltatott.

A vetésforgó kísérletben a parlagoltatás abszolút kontrollnak tekinthető, ugyanis sem szerves, sem műtrágyázásban nem részesül. A háromszakaszos vetésforgóban a burgonya és rozs mellett a termőföld parlagoltatása szerepelt. A századfordulón általánosan alkalmazott eljárás okait a közgazdasági szabályozókon túl az állattartásban kell keresni. A Nyírségben ugyanis kevés volt a legelő, így a gazdák rákényszerültek arra, hogy a területük egy részét az állatokkal legeltessék. Ez az ugaroltatáson alapuló kunsági vetésforgónak egy módosított változata a Nyírség homoktalajain, ahol az ugaroltatás növelné a defláció veszélyét, ugyanakkor a parlagon hagyott szakasz legeltetése megakadályozta a terület elgyomosodását. Az F-1 jelzésű vetésforgóban elért szerény terméseredmények a parlagoltatás gazdaságossági problémáira irányítják a figyelmet. A kísérlet beállításának célja éppen az volt, hogy a korábban széles körben alkalmazott parlagoltatás helyett jobb, a változó mezőgazdasági feltételeknek jobban megfelelő vetésforgórendszert alakítson ki. Ezt a célt szolgálta a szalmatrágyázás, a fő- és másodvetésű csillagfürt zöldtrágyázás, valamint a zöldtakarmány-termesztés is. A tápanyag-gazdálkodáson és a tömegtakarmány-termesztésen keresztül mindegyik vetésforgó a parlag szakasz hatékonyabb hasznosítását segítette.

A műtrágyázáson alapuló tápanyag-visszapótlási rendszerek a mezőgazdaság adott fejlettségi szintjén még nem álltak rendelkezésre, illetve széleskörű alkalmazásukat a közgazdasági tényezők akadályozták. Westsik Vilmos ezért foglalkozott a különböző zöldtrágya, illetve zöldtakarmánynövények vetésforgóba állításával. A pillangós virágú takarmánynövények termesztése az állatok takarmány-ellátását, valamint a talajok tápanyagkészletének növelését egyidejűleg szolgálta.

A zöldtrágya és zöld takarmány növények megválasztásánál fontos szempont, hogy a pillangósvirágú növények nemcsak szervesanyaggal gazdagítják a talajt, de a légköri nitrogén megkötésén keresztül jelentősen növelik a talajok nitrogénellátó képességét. A Nyírség dombjain fővetésű trágyanövénynek leginkább megfelelt a sárgavirágú csillagfürt, amely hatalmas, mélyreható gyökérzete miatt jól elviseli a szárazságot. A csillagfürtöt, amely jól tűri, sőt megkívánja a talaj savanyúságot, március második felében vetették el,

és július első dekádjában szántották alá, amikor a hüvelyekben a magvak már kifejlődtek. A növény ilyenkor adja a legnagyobb szervesanyag-hozamot, és ekkor volt az egységnyi területen megkötött nitrogén mennyisége a legnagyobb.

A fővetésű csillagfürt talajtermékenységre gyakorolt kedvező hatásának elemzésekor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a zöldtömeg júliusban kerül alászántásra, amikor a talajbaktériumok tevékenysége a legerőteljesebb. Mindez olyan előnyt jelent, amelyet a másodvetésű zöldtrágya nem tud biztosítani, sőt a rendszerint augusztusban alászántott istállótrágya lebomlására is kedvezőtlenebb körülmények között kerül sor, és a magágy készítésre is kevesebb idő áll rendelkezésre. A fővetésű csillagfürt alászántásával ugyan egy év termését elveszítjük, de az utána következő növények termése képes a kiesést kompenzálni.

Napjainkban, amikor a környezetszennyezés és a túltermelés problémái kerültek előtérbe, hasznos, a gyakorlat számára felhasználható információt szolgáltat a fővetésű csillagfürt zöldtrágyázásra alapozott homoki vetésforgó, amelyet a sülevényes homoktalajok javítására javasolt Westsik Vilmos. Kétségtelen tény, hogy a fővetésű csillagfürt zöldtrágyázás megoldást kínál akkor is, amikor a közgazdasági szabályzók változása miatt a kedvezőtlen termőhelyi adottságú homoktalajok átmenetileg kiszorulnak a művelésből.

A Kárpát-medence mezőgazdaságát a gabonafélék túlsúlya jellemzi, melynek részben ökológiai, részben ökonómiai okai vannak. A pillangósvirágú növények ugyanakkor nemcsak a betakarított magvaikban tartalmaznak nagy mennyiségű fehérjét és biztosítanak kedvezőbb aminosav összetételt, hanem a talajban visszamaradó gyökértömegükben, valamint a betakarításra nem kerülő szármaradványukban is, amely szintén a talaj tápanyagkészletét gazdagítja. A pillangósvirágú növények termesztésekor a nitrifikáció folyamán megkötött nitrogénnek csak egy része kerül betakarításra, a másik, az előbbinél gyakran jelentősebb része visszamarad a talajban. A pillangósnövények gyökér- és szármaradványának kedvező C/N aránya miatt lebomlása gyors, belőlük jó minőségű humusz képződik, melynek növénytápláló hatása kiváló. A pillangósnövények gyökér- és szármaradványainak bedolgozása megfelel egy kisadagú istállótrágyázásnak, ezért is nevezte találóan Kemenessy Ernő a folyamatot gyökértrágyázásnak. A tápanyagmérleg szempontjából azokat a pillangósvirágú növényeket kell kiválasztani, amelyek az adott ökológiai körülmények között a legtöbb nitrogén megkötésére képesek.

Az F-2 vetésforgóban a fővetésű csillagfürt zöldtrágyázással a nitrogén teljes mennyiségét visszajuttatjuk a talajba. A pillangósvirágú növények magtermesztése esetén a visszajuttatás részleges, amelyre kiváló példa az F-3 jelzésű vetésforgó. A vetésforgó többi kezelése a szervesanyag utánpótlás módja szerint csoportosítható. A második csoportba sorolhatók a szalmatrágyás kezelések, ahol a szervesanyag utánpótlás alapanyaga a rozszalma. A szalmahozam növelése érdekében a vetésforgó első és harmadik szakaszában rozstermesztés folyik. A vetésforgók között a különbség a szalmakijuttatás módjában van.

Az F-4 jelzésű vetésforgó trágyázása nyersszalmával, az F-5, F-6, F-7 jelzésű vetésforgók trágyázása erjesztett szalmatrágyával történik. A szalmatrágya erjesztése az F-5 vetésforgóban nitrogén hozzáadásával, az F-6 és F-7 vetésforgóban műtrágya nélkül, tiszta víz hozzáadásával történik. A csoporton belül kontrollként az F-7 jelzésű vetésforgó szerepel, amely a vízzel erjesztett szalmatrágyán kívül más trágyát nem kap.

I. ábra: A Westsik-féle vetésforgó kísérlet madártávlati képe

A harmadik csoportba a zöldtakarmány-termesztésen alapuló vetésforgók szerepelnek. Az F-9 jelzésű vetésforgóban csillagfürt zöldtakarmány-termesztése folyik, így lehetőség kínálkozik hatásának összehasonlítására a fővetésű zöldtrágya és a fővetésű gyökértrágyával. Az F-10 és F-11 jelzésű vetésforgóban az istállótrágyázás hatását tanulmányozhatjuk. A két kezelés között a különbség, hogy az utóbbi műtrágya-kiegészítésben is részesül. Az F-12 jelzésű vetésforgó az őszi takarmánykeverék termesztését modellezi. Betakarítása után a terület hasznosítása másodvetésű csillagfürttel történik.

Az F-13, F-14 és F-15 jelzésű vetésforgók a másodvetésű csillagfürt zöldtrágya hatásának tanulmányozására lettek beállítva. Közöttük a különbség a zöldtrágyaleszántás idejében, illetve a műtrágyázásban van. Az F-13 jelzésű vetésforgó leszántására még az őszi folyamán sor kerül, míg a kép alján található F-15 jelzésű vetésforgó műtrágyázásban nem részesül (I. ábra).

Westsik vizsgálatai szerint szalma- és zöldtrágyázással olyan mértékű talajjavítás is elérhető, amely a későbbiekben lehetővé teszi a takarmánytermesztésre, illetve istállótrágyázásra alapozott földhasználatot. A műtrágyák, elsősorban a nitrogén műtrágya alkalmazása új távlatokat nyitott a takarmánynövény-termesztésben és a szervesanyag-gazdálkodásban. A műtrágyák alkalmazása csökkentette a szervestrágya jelentőségét a növények

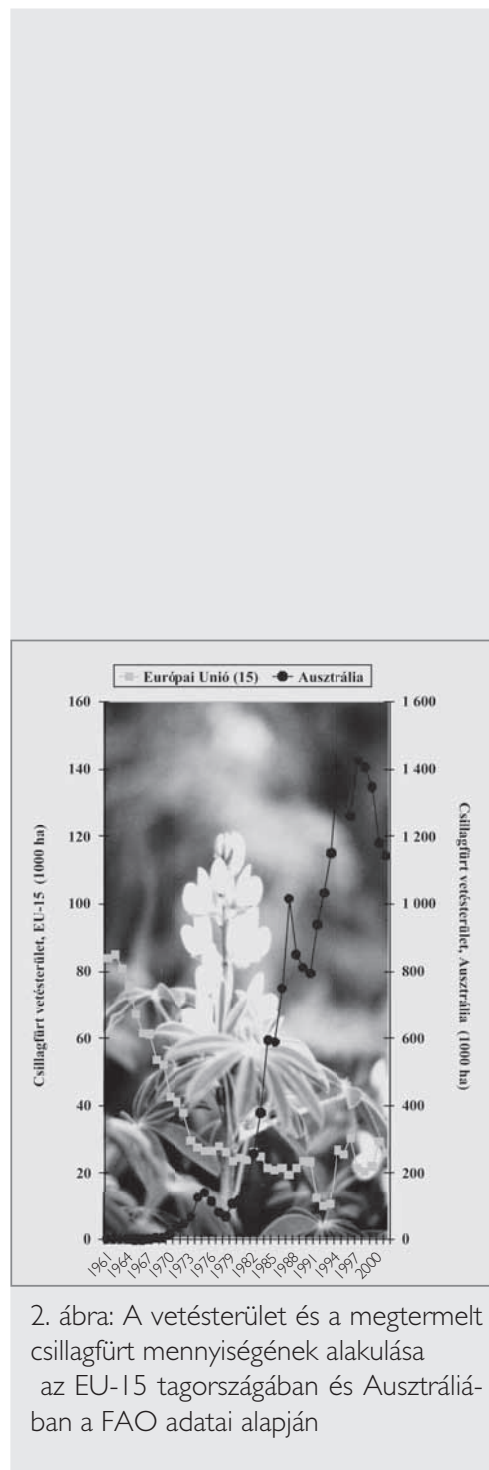
tápanyagellátásában, de a talajok termőképességének fenntartása érdekében továbbra is minden lehetőséget meg kell ragadni a talajok szervesanyagtartalmának gyarapítására. Ilyen szempontból a gyökér- és zöldtrágya gazdasági előnye, hogy helyben megterem és nem terheli szállítási- és anyagmozgatási költség.

A csillagfürt szelleme

A vetésforgó tartamkísérletből levonható fontos következtetés, hogy optimális talajjavító vetésforgót csak a helyi természeti és közgazdasági feltételek, üzemi adottságok figyelembevételével lehet kialakítani. A fenntartható gazdálkodás szempontjainak megfelelő vetésforgót is csak akkor állíthatunk össze, ha éveken keresztül teszteljük, megismerjük a növények és a talaj biológiai igényét, a szervesanyag és a fontosabb növényi tápanyagok körforgását, figyelembe vesszük az üzemszervezés helyi sajátosságait.

A vetésforgó kialakítása és működtetése a fenntartható mezőgazdaság alapfeltétele, mert ebben összponosul a természeti erőforrások optimális felhasználásának lehetősége, a gazdálkodás természetstechnológiai és munkaszervezési tevékenysége a hozamok, a termésbiztonság növelése érdekében. A trágyázást mindig a növényre, illetve a talajtermékenységre gyakorolt együttes hatása alapján ítélni lehet. A műtrágyák növényre gyakorolt erőteljes hatása miatt felerősödött a növénytáplálás lehetősége, nem szabad azonban megfeledkezni azok talajra, külső környezetre gyakorolt kedvező és kedvezőtlen hatásáról sem. A csillagfürt termesztés fejlesztésével kiemelkedő eredményeket értek el Ausztráliában, ahol a növény vetésterületét néhány év alatt a nulláról másfél millió hektárra futatták fel (2. ábra). Ezzel nemcsak az állattenyésztés fehérje gondjait oldották meg, de évről-évre jelentős mennyiséget exportálnak és termesztésével megoldották környezetkímélő búzatermesztés tápanyag-utánpótlását és vetésváltását is. Eredményeik nemcsak azért elgondolkodtatók, mert az általuk megtermelt fehérjetakarmány egy részét az EU tagországai vásárolják, hanem azért is, mert a tagországokban támogatást fizetnek a szántóföldek pihentetésért.

„A birtokolt föld a szabadság maga”, idézi az 1945 évi földreform 60. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ünnepi konferencia címe. A föld, a termőföld szeretete az alkotás, az értékteremtés szabadságát jelentette milliók számára, mert „Ami a természetben gyökerezik, nő és gyarapszik. Ami a nézetekben, csak alakját változtatja.” idézhetjük Francis Bacon szavait. A mezőgazdaság fejlődéstörténetét elemezve különböző fejlődési fázisokat állapíthatunk meg az ösközösségi társadalomra jellemző parlagos gazdálkodástól a fejlett társadalmakat jellemző külső, elsősorban ipari inputokra alapozott mezőgazdaságig. A fejlődés különböző fokán eltérő volt az összlakosságon belül a mezőgazdasággal foglalkozók részaránya. Az alacsony, egy főre jutó nemzeti jövedelemmel és fejletlen iparral rendelkező országokban még jelenleg is a népesség több, mint 90 %-a foglalkozik mezőgazdasággal, hogy megtermeljék a létfenntartásukhoz szükséges élelmiszereket.

2. ábra: A vetésterület és a megtermelt csillagfürt mennyiségének alakulása az EU-15 tagországában és Ausztráliában a FAO adatai alapján

A fejlett országokban alapvető változások következtek be a mezőgazdasági termelésben. A gépesítés és a fosszilis energiahordozók felhasználása lehetővé tette, hogy csökkenjen a mezőgazdaságban közvetlenül foglalkoztatottak részaránya, mert az agrotechnikai eljárások fejlődése, az ipari eredetű inputokra alapozott tápanyagellátás, valamint a megváltozott termelési körülményekhez alkalmazkodó növényfajták nemesítése tartósan biztosította a hozamok folyamatos növelését. A fejlődés eredményeként a társadalom átrétegződött, kialakult a jóléti társadalom, ahol a munkamegosztáson belül a harmadik szektor és a fogyasztási javak termelése mind nagyobb rétegeknek biztosította a megélhetés forrását, ugyanakkor növekvő lehetőségét is.

A technikai fejlődésen túl a tápanyag-gazdálkodás az, ami lehetővé teszi a hozamok növelését, a föld népességeltartó-képességének emelését. A tápanyag-gazdálkodási módszerek mindig fontos elemei voltak a különböző növénytermesztési rendszereknek, ugyanakkor a lehetőségük a történelem folyamán soha nem fejlődött olyan mértékben, mint a növények ásványi táplálkozásának a felfedezését követően századunkban, a műtrágyák kiterjedt alkalmazásával. A parlagos és ugaroltatásos növénytermesztési rendszerekben a talajtermékenység helyreállítását a természet végezte. Az ember tevékenysége csak a természeti erőforrások felhasználására korlátozódott. A vetésforgó-rendszerű gazdálkodásban is a hozamok növekedése csak akkor indult meg, amikor az istállótrágya összegyűjtésére, helyes kezelésére és szakszerű alkalmazására nagyobb gondot fordítottak (Gyórfy 1975).

A pillangós növények termesztésével egyre több nitrogén került a talajba, részben a gyökér- és szármaradványok révén, részben közvetett úton, az istállótrágyázáson keresztül. A pillangós takarmánynövények termesztése miatt a talajok nitrogén ellátottsága átmenetileg javult, ezért is jelentett mérföldkövet Liebig (1840) felfedezése a növények ásványi táplálkozását illetően, aki a hamualkotó elemek, elsősorban a foszfor és a kálium fontosságát hangsúlyozta. Felfedezése nyomán új iparág, a műtrágyagyártás alakult ki, amely a növénytermesztés tápanyagigényét volt hivatott kielégíteni a csontliszt és guanó, majd a foszfáttelepek felfedezése után a nyersfoszfátok felhasználásával.

Századunkban a mezőgazdaság fejlődésére a gépesítés és a kemikáliák alkalmazása volt legnagyobb hatással. Mindkét beavatkozás jelentős mértékben növelte az élőlétszám termelékenységét. A gépesítés és a herbicidek közvetlen élőlétszám-megtakarítást tettek lehetővé, míg a fungicidek és peszticidek, de elsősorban a műtrágyák a növekvő hozamokon keresztül növelték az élőlétszám hatékonyságát (Kádár 1992). A tudomány fejlődésével a szakemberek már a múlt század elején felismerték, hogy a mezőgazdasági termelés a növénytermesztés függvénye, így a talajok termékenységének növelése az egész mezőgazdaság jövője szempontjából meghatározó jelentőségű.

A mezőgazdasági újratemelési folyamat alapja az asszimiláció, központi kérdése azonban a termesztett növények tápanyagellátása, amely egyet jelent a kivont tápanya-

gok szakadatlan pótlásával. Ugyanakkor a közvélemény és a kutatók közül is egyre többen megkérdőjelezzik a kemikáliák széleskörű alkalmazásának indokoltságát, ezért az utóbbi időben növekszik az érdeklődés a hagyományos eljárások fenntartható mezőgazdasági termelés iránt.

-
- Ángyán, J., Menyhért, Z.: (1989) Integrált alkalmazkodó növénytermesztés. GATE-KSZE, Gödöllő-Szekszárd.
- Antal, J., Egerszegi, S., Penyigey, D.: (1966) Növénytermesztés homokon. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Gyórfi, B.: (1975) Vetésforgó - Vetésváltás - Monokultúra. Agrártudományi Közlemény 34. 61-68.
- Kádár I. (1992): A növénytaplálás alapelvei és módszerei. MTA Talajtani és agrokémiai Kutató Intézet, Budapest. 1-398. p.
- Lazányi J. (2003): Fenntartható gazdálkodás a Westsik vetésforgó kísérlet tapasztalatai alapján. Westsik Vilmos Nyírségi Tájfejlesztési Alapítvány. Nyíregyháza. 1-226. p.
- Liebig, J. von: (1840) Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agriculture and Physiologie. Vieweg und Sohn. Braunschweig. 9. Aufgabe 1876.
- Westsik, V.: (1951) Homoki vetésforgókkal végzett kísérletek eredményei. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Westsik, V.: (1965) Vetésforgó kísérletek homoktalajon. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Gazdálkodás bérelt földön – a meghatározó földhasználati mód jellemzői az ezredfordulón, Magyarországon

Posta László

Rövid történelmi áttekintés 1945-től a rendszerváltás utáni időszakig a földtulajdonlás és – használat vonatkozásában

Magyarország II. világháború utáni történelmében az 1945-ös földreform változtatta meg először a földtulajdonlási és –használati viszonyokat. Ekkor főképp a nincstelenek, illetve az igen kevés földdel rendelkezők földigényét elégítették ki, a juttatás területi határát pedig aszerint alakították ki, hogy az igénylőknek olyan nagyságú birtok jusson, melyet egy földműves a maga és családja erejével meg tud munkálni. A juttatás alsó határa – ha az igénylő korábban nem rendelkezett földdel – 3, felső határa 15 kat. hold volt. Összesen 5,6 millió kat. hold – 3,2 millió ha – földet, ebből 2,9 millió ha szántót vett igénybe a földosztás, ami az ország területének 34%-át jelentette. Mintegy 400 ezer új gazdaság létesült, s összesen kb. 642 ezer igénylő jutott földhöz. Az átlag juttatás mértéke 5,1 kat. hold – 2,9 ha – volt. A földreform végrehajtása 2 évet vett igénybe, 1947-ben fejeződött be. Ez alatt az időszak alatt a földtulajdon (és használat) viszonyai gyökeresen átalakultak, mivel a II. világháború előtt a földek több mint felét a közép- és nagybirtokosok szűk csoportja tartotta kézben. A földreform során a 0-20 kat. holdig terjedő birtokok száma emelkedett, a 20 kat. holdon felüli birtokoké viszont csökkent. A birtokok száma több mint negyedével nőtt, eltűnt a 100 kat. holdnál nagyobb földesúri birtok.

Az 1947. december 31-i állapot szerint az összes mezőgazdasági terület 40%-a 6 ha alatti, 34%-a 6-30 ha közötti birtok volt, tehát az összes terület 74%-a nem haladta meg a 30 ha-os birtokméretet. Az összes birtokos 98,5%-a 30 ha alatti kisbirtokos, de ezen belül

60%-a 3 ha alatti törpebirtokos volt. A földhasználat vonatkozásában erre az időszakra a saját tulajdonú földhasználat volt jellemző, mivel 1945-től a földbérleti rendszer csökevényesedése ment végbe. Az újonnan kialakított tulajdonviszonyok között csak mint kiegészítő és államilag irányított földhasználat jelenhetett meg a bérlet.

Az 1950-es évek a tulajdonviszonyokban újabb változást hoztak. E korszak volt a kollektivizálás időszaka, amikor az 1947-re kialakított magántulajdonon alapuló földhasználatot politikai indíttatástól vezérelve, erőszakosan a termelőszövetkezeti földhasználat irányába terelték. A kisparaszti gazdaságokból így több száz, esetenként ezer hektáron működő nagyüzemeket – szövetkezeteket és állami gazdaságokat – hoztak létre. A szövetkezeti földhasználat túlsúlya ellenére azonban megjelentek a csírái a korlátozott háztáji gazdálkodásnak, részes művelésnek, ami a későbbiekben lökést adott a háztáji gazdálkodás mind teljesebb kialakulásához és sikeréhez. A szövetkezeti keretek között folyó gazdálkodás azonban nem volt zökkenőmentes. 1952-ben súlyos visszaesés jelentkezett a mezőgazdasági termelésben, majd 1956-ban földvisszaadások történtek. Végül 1959-62. között a kollektivizálás második – finomabb – szakaszában megteremtődtek a feltételek a nagyüzemi gazdálkodás kialakításához. A változásokat – a szövetkezetbe bevitt földek százaléklában kifejezve – a következő értékek mutatják: 1949-ben még a földeknek mindössze 6,5%-a volt szövetkezeti művelésben, ami 1954-re 24%-ra nőtt, 1955-ben visszaesés következett be – 16,7% –, majd 1957-ben ismét 23%-ra növekedett ez az érték. Az ezt követő durva visszaesés – 9% – 1958-ban jelentette a mélypontot, de utána 1959-ben 14,6%, 1960-ban 36%, 1962-ben 75%, míg 1963-ban a földek 78%-a került szövetkezeti használatba (Pál J., 1996).

A kollektivizálási mozgalom, bár erőszakos beavatkozást jelentett az akkor nemrég kialakított új földtulajdoni viszonyokba, megteremtette az alapját annak, hogy a magyar mezőgazdaság virágkorát élje az 1970-es, 1980-as években. A földtulajdon vonatkozásában a szövetkezeti, valamint az állami tulajdon vált dominánssá, amit az 1967-ben – a IV. sz. törvény által – létrehozott szövetkezeti földtulajdonjog segített elő. Ezzel a földmagántulajdon teljesen háttérbe szorult, s bár a szövetkezeti földek egyharmada ugyan tagi magántulajdonban állt, a tulajdonlás kiüresedett, mindössze a névleges tulajdonosok úgynevezett termelőszövetkezeti földjáraadéki jogára szűkül. A földhasználatért szerény, de növekvő – 1970-ben 158 Ft/ha, 1989-ben 645 Ft/ha – földjáraadékot fizettek a szövetkezetek. Ugyanakkor a tulajdonosi váltást a földek szövetkezeti tulajdonba kerülése jellemezte. A földmegváltások miatt – melyet az 1967. évi földtörvény tett lehetővé – a tagi tulajdon az 1970. évi 4 millió ha-ról 1989-re 1,9 millió ha alá csökkent.

1989-re a mezőgazdasági terület 14,9%-át az állami gazdaságok, 70,9%-át a szövetkezetek, 14,2%-át pedig a magángazdaságok használták. Ez a tagozódás lényegében megegyezett a földtulajdoni formák arányaival. Mintegy 1.500 nagyüzem használta a termőterület 85%-át, melyek közül az állami gazdaságok földterületének átlagos nagysága 7.600 ha volt, míg a szövetkezetek átlagos területe 3.800 ha-t tett ki. Ez utóbbi földtulajdonlási és –használati viszonyok jellemezték tehát a mezőgazdasági termelést a rendszerváltást megelőzően.

Az 1989-ben elkezdődött rendszerváltás ismét új korszakot nyitott a termőföldek tulajdoni és használati viszonyaiban. Az immár rövid időn belül harmadik tulajdoni váltással,

a kormányzat a magántulajdon elsődlegességét és kizárólagosságát hirdetve kezdett neki a termőföld privatizálásának, ezzel ellehetetlenítve a földeket addig döntően megművelő szövetkezeteket és állami gazdaságokat (Romány P., 1995).

A termőföld magántulajdonba adásának fő folyamatát a kárpótlási procedúra jelentette, aminek eredményeként a magántulajdon lett az elsődleges földtulajdoni forma. Ez viszont a használat vonatkozásában a földbérlet előtérbe kerülését eredményezte, mivel sok földtulajdonos nem tudta, vagy nem akarta maga művelni megszerzett tulajdonát, a korábbi földhasználó gazdaságok viszont termőföld tulajdon nélkül maradván, kénytelenek voltak földet bérelni, ha továbbra is mezőgazdasági tevékenységet kívántak végezni. A folyamat törvényi hátterét az 1991. évi XXV. – Kárpótlási –, az 1992. évi I. – Szövetkezeti –, az 1992. évi II. – Átmeneti –, az 1993. évi II. – Földrendező és földkiadó bizottságokról szóló – és az 1994. évi LV. – Termőföldről szóló – törvények alkották. Ez utóbbi törvény maximálta a tulajdonlást – belföldi magánszemély esetén 300 ha-ban, illetve 6.000 aranykoronában – és a bérletet is – belföldi magánszemély esetén 300 ha-ban, illetve 6.000 aranykoronában –, míg gazdasági társaság és szövetkezet esetén 2.500 ha-ban, illetve 50.000 aranykoronában –, valamint megtiltotta a gazdasági társaságok, szövetkezetek – mint belföldi jogi személyek – és a külföldi magán és jogi személyek tulajdonszerzését (Tanka E., 2000).

A kárpótlási eljárás végén a földtulajdonosok száma 1-2 millióra, míg az átlagos birtokméret alakulása 3-5 ha közöttire volt tehető. Rendkívül megnőtt tehát a tulajdonosok száma, ugyanakkor a birtokterületek elaprózódtak. Ugrásszerűen megnövekedett az 1-2 hektáros, vagy ez alatti birtokméretek aránya, melyek nem teszik azt lehetővé, hogy a tulajdonos főfoglalkozású mezőgazdasági tevékenységet végezzen rajtuk. A nyugat-európai, valamint az amerikai gazdálkodási gyakorlatra jellemző földkoncentráció helyett Magyarországon tehát azzal éppen ellentétes folyamat játszódott le (Magda S., 1994).

Természetesen a vázolt folyamat végén azonnal megjelent a földkoncentráció igénye is, hiszen azok, akik gazdálkodni akartak – főfoglalkozású családi gazdaságként, szántóföldi növénytermesztési profillal –, tudatában voltak annak, hogy saját tulajdonukat ki kell egészíteniük (további vásárlás, vagy bérlet révén) ahhoz, hogy életképes gazdaságot alakítsanak ki. Ennek határa számítások szerint 50-70 ha körül van, egy családi gazdaság esetében. A vásárlás – figyelembe véve a mezőgazdaság gyenge tőkeellátottsági pozícióját – még az egyébként, nyugat-európai viszonylatban relatíve, igen olcsó magyar földek esetében is nehézséget jelentett a gazdálkodók többségének, így tőkekímélőbb, olcsóbb megoldást kínált a bérlet (Pfau E., 1996).

A bérlet, mint földhöz jutási mód

A földbérlet nem más, mint a termőföld használati jogának időleges átruházása, bérleti díj fizetése ellenében. Akkor jön létre, ha mind a földtulajdonos, mind a bérlő számára összességében kedvezőnek minősül, azaz az előnyei nagyobbak, mint a hátrányai.

A földtulajdonos számára előnyként jelenik meg az, hogy a „gazdálkodás terhei” döntően a bérlőre hárulnak, neki csak a földnek, mint tőkének a hatékony hasznosításáról,

illetve a földje állagmegóvásáról kell gondoskodni. Ez főként olyan földtulajdonosok számára előnyös, akik valamilyen okból kifolyólag nem kívánnak gazdálkodni: vagy mert nem tudnak, vagy mert nem akarnak, esetlegesen idős korúak. Megválni viszont nem szeretnének földtulajdonuktól, így – főképp magyarországi körülmények között – várják a termőföld árának további növekedését – s ez által befektetésként kezelik a földben lévő tőkájukat –, illetve még tervezik, hogy ők, illetve családjuk gazdálkodni fognak a jövőben. A bérbeadás további előnye, hogy a termelés kockázatával nem kell számolnia a földtulajdonosnak, ez az esetek többségében egyedül a bérlőt terheli. (Ez a vonás hátrányos is lehet a földtulajdonosnak, hiszen – fix bérleti díjú szerződés esetén – nem részesül az esetleges többletből, illetve többletbevételeiből, amit egy átlag feletti jó évjárat biztosítana számára.)

Hátrányos viszont a földtulajdonos számára az az érdeellentét, ami közte és a bérlő között – a bérlet természetéből adódóan – kialakul. Nevezetesen, a bérlő érdeke az, hogy a bérlési időszak alatt mind jobban kiaknázza a lehetőségeket, minél nagyobb hozamokra, s ez által minél nagyobb jövedelemre tegyen szert. A földtulajdonos ezzel szemben többnyire nem érdekelt a gazdálkodás eredményeiben, viszont abban igen, hogy a bérlési időszak lejártá után olyan állapotban kapja vissza a földjét, mint amilyenben azt a bérlet elején a bérlő rendelkezésére bocsátotta. A tulajdonosi érdek tehát a föld állagmegóvását kívánja, ellentétben a bérlő jövedelemnövelési érdekével. (Ez az ellentmondás megfelelő megállapodás megkötésével feloldható.)

A bérlő számára a földbérlet szintén kínál előnyöket és hátrányokat is. Az előnyök közé sorolható, hogy így tevékenységét szellemi és fizikai kapacitásaival összhangba tudja hozni. E szerint, ha a bérlő rendelkezik ugyan némi földdel, de inkább eszközei – illetve szellemi tőkéje – adottak a gazdálkodáshoz, akkor a meglévő földet kiegészítve, gazdaságát, elképzeléseit ily módon kiteljesítheti. Ezáltal az eszközei és saját ereje, tudása kihasználtságát is javítja, illetve vélhetően a nagyobb területről nagyobb jövedelmet tud realizálni, ahhoz képest, mintha csak a saját földjén fejtené ki tevékenységét. Fajlagos költségei is kedvezőbben alakulnak nagyobb méret esetén – az állandó költségek vonatkozásában –, illetve beszerzései, értékesítései során olyan kedvezményekhez juthat, amelyek egy néhány hektáron gazdálkodót nem illetnek meg.

Szintén előnye a bérletnek a gazdálkodó számára az is, hogy addig, míg földvásárláskor meglehetősen nagy tőkével kell rendelkeznie, bérlet esetében erre nincs szüksége, tehát tőkekímélő megoldás a bérlet. Mivel tőkéje nincs lekötve a földbe, ezért az esetleges bukást is könnyebben átvészeli, könnyebben tud tevékenységet váltani. Az is igaz ugyanakkor, hogy ha a bérletet választja a vásárlással szemben, akkor lemond a földjáradékról, viszont cserébe nagyobb gazdaság működését menedzselheti, több földön képes gazdálkodni bérleti viszonyok között. Az itt elmondottak főleg a fiatal, kezdő vállalkozók esetében előnyösek, akiknek nincs elég tőkéjük ahhoz, hogy földet vásároljanak. Ehelyett inkább más befektetett-, illetve forgóeszközök (gépek, berendezések, műtrágya stb.) vásárlását helyezhetik előtérbe.

Az előnyök mellett természetesen vannak hátrányok is a bérlő számára a bérleti gazdálkodásban. Ide sorolható az, hogy a gazdálkodó döntései ez esetben azért jóval korlátozottabbak, mintha saját földön gazdálkodna, nincs akkora döntési szabadsága, mint

saját tulajdonú föld esetében. (Ez az egyik oka annak, hogy sokan inkább a saját földön való gazdálkodást preferálják a bérlettel szemben – külföldön is –, mivel a saját föld nagyobb gazdálkodói szabadságot, önállóságot biztosít a gazda számára, a bérlethez képest.)

A bérlet időbeli bizonytalansága mindkét fél számára felfogható előnyként és hátránnyként is egyben. E szerint, ha a bérlő úgy érzi, hogy a bérelt föld már nem nyújt számára elégséges szintű jövedelmet, akkor felhagyhat a gazdálkodással, s ez esetben a földtulajdonos kereshet új bérlőt a régi helyett. Ugyanakkor, ha a földtulajdonos jobb ajánlatot kap az eddiginél, ő is szorgalmazhatja a bérlet felbontását (attól függően, hogy a szerződés ezt hogyan teszi lehetővé), s akkor a bérlőnek kell új bérlemény után néznie. Általában igaz az, hogy ha a felek 3-5 évre szóló szerződést kötnek, akkor az mindkét fél számára elfogadható, sem nem túl hosszú, sem nem túl rövid kötöttséget jelent (Pfau E., 2004).

Nálunk a bérleti gazdálkodás gyakorlata az 1950-től 1990-ig terjedő időszakban gyakorlatilag teljesen visszavonult. Ezért – bár már másfél évtized telt el a rendszerváltás óta –, ellentétben például a nyugat-európai országok gyakorlatával –, még mindig nincs igazán kialakult kultúrája, elfogadott rendje e földhasználati formának. Még több időre van tehát szükség, amíg a rendszer kiforrottá, a felek számára egyértelművé, elfogadhatóvá válik.

A jó és tartós bérleti rendszer kialakulásához a szokásokra, a régi gyakorlat meglétére van szükség. A szokások által kialakított bérleti rendszer hosszú távú gazdasági befolyást tükröz, ezzel szemben a rövidtávú változások megjelenése a bérleti rendszerben nem kívánatos. Alapvető feltétele a tartós bérletnek, hogy a felek saját boldogulásuk elősegítése mellett tiszteletben tartsák a másik fél igényeit, elvárásait is. Fontos, hogy mindkét fél becsületes legyen, ne a másik rovására akarja mindenáron érvényesíteni érdekeit. Ezen kívül a megfelelő hozzáértés, szakértelem megléte jellemezze őket. Ez különösen a bérlő esetében fontos, hiszen ő kíván gazdálkodni, s az ehhez szükséges ismereteknek birtokában kell lennie. Természetesen a gazdálkodási ismeretek mellett tőkére is szüksége van, s e mellett jó, ha innovatív készség és gondosság is jellemzi. Az innovatív gondolkodásmód az új eljárások, módszerek bevezetésekor lényeges, a gondosságnak pedig a nyilvántartások vezetésében kell megjelennie, hogy mindig naprakészen tudjon elszámolni a földtulajdonossal, illetve egyéb partnereivel (szállítóival-vevőivel).

Indokolt, hogy a földtulajdonos is szakmai hozzáértéssel rendelkezzen, hiszen ez esetben „képben van”, nem tudják rászedni. E mellett együttműködési készséget kell tanúsítania a bérlő irányába, nyitottnak kell lennie az esetleges új ismeretek befogadására. Ha a földtulajdonos szakmai ismeretekkel nem rendelkezik, célszerű megbíznia egy szakembert, aki az érdekeit megfelelően tudja képviselni a bérleti szerződés megkötésekor, illetve a továbbiakban is.

Általában igaz az, hogy az a jó bérlet, ami mindkét fél számára megbízható rendszert nyújt. Lényeges, hogy a feleknek, a termeléshez történő erőforrás hozzájárulásuk alapján célszerű részesedni a gazdálkodás jövedelméből. Ez úgy lehetséges, hogy felmérik – megbecsülik – a gazdaságban működő tőkerészek nagyságát, mértékét és ennek arányában osztoznak az elért jövedelmen. A bérleti díj meghatározásakor tehát mindkét félnek korrekten kell eljárnia, s közös megegyezéssel kell kialakítaniuk a bérleti díjat. Természetesen a mindenkori piaci viszonyok is befolyásolják a díj alakulását, így a föld jövedelemtermelő

képessége – összefüggésben a föld minőségével –, valamint a földkínálat –kereslet alakulása is hatással van a bérleti díj nagyságára, mértékére (Posta L., 1998).

Földjáraadék (bérleti díj) – földár összefüggése

A bérleti módok és azok jellemzőinek bemutatása előtt, lényeges megvizsgálni a földjáraadék és a földár közötti kapcsolat alakulását. A földjáraadék a földtőke kamatát, a földbe fektetett tőke hozadékát – illetve annak egy részét – képezi. Ez nem más, mint a gazdálkodás jövedelmének az a része, ami az egyéb (a földtőkén felüli) tőkerészek kamatigényének, valamint a vállalkozói járaadéknak a levonása után megmarad a földtulajdonos számára. (A földjáraadék tehát mindig a föld tulajdonosát illeti meg!) Saját földön történő gazdálkodás esetén nem különül el a jövedelemből élesen – bár számítása, hasonlóan a többi tőkerész és a vállalkozói kockázatvállalás járaadékának számításához, mindig kívánatos –, bérleti gazdálkodás esetén viszont a földjáraadékot bérleti díj formájában fizeti ki a bérlő a földtulajdonosnak.

A földjáraadék szoros összefüggésben áll a termőföld árával, hiszen tőkésítve a földjáraadékot (értékét visszaosztva a földtőkétől elvárt kamatigénnyel), meghatározható az ár. A tőkésítésnél használt ráta azonban nem azonos a banki kamatláb mértékével, hanem annál jóval alacsonyabb. Ennek oka pedig az, hogy a földtulajdonosnak nem csak a földjáraadékból származik jövedelme, hanem a föld értéknövekedéséből is. Ez más országokban is így van, azonban magyarországi viszonyok között a két említett jövedelemrész közötti arány erőteljesen az értéknövekedés irányába mozdult el, hiszen a termőföld árak évi átlagos növekedése a közelmúltban nem ritkán 100% körül alakult, azaz évente duplázódott a földár. Ennek oka egyrészt az, hogy igen olcsón lehetett földhöz jutni a kárpótlás során – 1 ha átlagos minőségű szántót akár 10.000 Ft értékű kárpótlási jegyért is lehetett venni –, másrészt pedig az, hogy az európai földárakhoz viszonyítva még mindig nagyon alacsonynak tekinthető a termőföld ára Magyarországon, s így további árnövekedésre lehet számítani a jövőben is. (Németországban 1 ha átlagos minőségű föld árát ha átszámítjuk, az 1-3 millió Ft körül alakul, míg Magyarországon átlagosan 400 – 800.000 Ft-ért lehet 1 ha földhöz hozzájutni, bár a szórás igen nagy. E szerint kapható termőföld 200.000 Ft/ha-os, és 1.000.000 Ft/ha-os áron is (Szűcs I., 1998).)

A földtulajdonos földjáraadékához hozzáadva az évi árnövekedés értékét kiszámítható az a teljes jövedelem, amit számára a földtulajdonlás eredményez. (Ez az érték többségében meghaladja a banki kamatot, tehát a földtulajdonlás jó befektetésként értékelhető.) A két jövedelemrész között az a lényegi különbség, hogy addig, amíg a földjáraadékot évente megkapja a földtulajdonos a bérlőtől bérleti díj formájában – saját földön való gazdálkodás során pedig a termelés jövedelmének részeként jut hozzá –, addig az éves árnövekedést csak akkor realizálhatja, ha földjét eladja, értékesíti. (Ez azonban Magyarországon elhamarkodott lépés lenne a földtulajdonosok részéről, hiszen ezzel elesnének a várható további árnövekedésből származó jövedelemtől. Ezért sokan – bár termelni nem akarnak a földön –, még várnak az értékesítéssel, spekulációs céllal tartják meg tulajdonukat.)

Bérelti formák és azok jellemzői

A bérelti gazdálkodásnak többféle lehetősége, módja kínálkozik a felek számára. Attól függően, hogy a bérelti díj fizetése hogyan történik, a béreleteket készpénzes, illetve részes bérelt kategóriába sorolhatjuk. A készpénzes bérelt esetében a bérelti díj pénzösszegben kerül kifizetésre a tulajdonos számára, míg részes bérelti gazdálkodás esetén a bérelti díj az előállított termék(ek) egy részeként (esetleg annak értékeként) realizálódik a földtulajdonosnál.

A készpénzes bérelt legegyszerűbb formája az, amikor a földtulajdonosnak a bérlő a föld használatáért előre meghatározott (fix) összeget fizet, általában 1 évre vonatkozóan. Ez esetben a bérlőé a gazdálkodás összes bevétele, ugyanakkor neki kell fedezni a felmerülő összes költséget is.

Ez a változat tekinthető a bérelti szerződések legegyszerűbb formájának. A bérlőnek a bérelti díj fix költséget jelent, míg a földtulajdonos számára ugyanaz fix bevételt képez. A bérelti díj tehát független a hozam (termésátlag) alakulásától, illetve a termék értékesítési árától, azaz az ezekből fakadó összes kockázat a bérlőt terheli. A készpénzzel történő fizetés ugyanakkor általában több gazdálkodási szabadságot ad a bérlőnek, mint az egyéb bérelti formák, sőt – mivel a bérelti díj garantált bevételt jelent a tulajdonosnak – általában ez a legolcsóbb formája is a béreltnek, mivel a tulajdonos alacsonyabb díjjal is megelégszik a biztos bevételért cserébe. Ebből kifolyólag a bérlő jövedelme magasabb lehet ez esetben, mint a többi változatnál.

A tulajdonos számára a bérelti díj stabil bevétel, ami időben meghatározott: egy, esetleg több alkalommal kapja meg az év során. Ezzel mentesül a gazdálkodás kockázatától, felelősségétől, így különösen ideális azok számára ez a forma, akik nem rendelkeznek gazdálkodói tapasztalattal, illetve tulajdonuktól távol élnek.

Fokozott hátránya viszont e bérelti módnak, hogy a készpénzes bérlők kizsarolhatják a földet, különösen akkor, ha rövid időre kötötték a bérelti szerződést, illetve nincs biztosíték a szerződés meghosszabbítására. E veszély elhárítható azzal, ha a szerződés tartalmaz egy kitételt arra vonatkozóan, hogy a bérlő milyen állapotban köteles hagyni a földet a bérelti időszak végén.

Előfordulhat, hogy a készpénzes díjak idővel túlhaladottá válnak, ezért időről-időre szükséges új szerződéseket kötni, illetve korrigálni a bérelti díj nagyságát, figyelembe véve a lezajlott gazdasági eseményeket. Hasonlóan a többi szerződéstípushoz, a készpénzes (fix díjú) szerződést is célszerű írásban kötni.

A bérelti díj kialakításánál mérlegelendő a piaci értékítélet, a földtulajdonos költségei alapján meghatározott igény, valamint a bérlő fizetőképessége.

A piaci érték az adott régióban kialakult bérelti díjakat jelenti. Ezek tükrözik a gazdasági hatásokat, amelyek hosszútávon érvényesülnek, ugyanakkor a helyi specifikumokat is figyelembe veszik. Jellemző, hogy a bérlő mielőtt konkrét tárgyalásba bocsátkozna, először felméri, hogy az adott régióban mennyiért lehet földet bérelni, tájékozódik a piaci érték felől.

A tulajdonosi költségek alapján meghatározható, hogy mennyi az a minimális bérleti díj, amennyiért hajlandó földjét bérletbe bocsátani a földtulajdonos. Ezek egyrészt a földtőke kamatigényét (a földjáradékot) jelentik, másrészt a földön lévő esetleges egyéb eszközök, amortizációs-, javítási-, esetleges biztosítási költségeinek áthárítását célozzák. (Mivel Magyarországon jelenleg nincs földadó fizetési kötelezettség, ezért ennek költségét nem kalkulálhatja a tulajdonos.)

A tulajdonos mellett a bérlő is számol, nevezetesen azt a maximális értéket határozza meg, amit fizetni képes a kiszemelt földdarab bérleti díjaként. Először a tervezett átlagos, éves termelési értékből (árbevételből) levonja a tervezett költségeket, majd a jövedelemből saját tőkéjének, illetve vállalkozói kockáztvállalásának elvárt járadékát vonja le. Az így megmaradó jövedelemrész az, amit fel tud ajánlani bérleti díjként a földtulajdonos számára.

A három oldalról megközelített bérleti díj többnyire nem egyezik meg egymással. A felek által végzett kalkuláció és a piaci érték ismeretében kezdődik meg az alku, aminek a végén megszületik a tényleges bérleti díj értéke. Az, hogy ez végül melyik fél elvárásait tükrözi majd inkább, a mindenkori alkupozíciójuk függvénye, azaz attól függ, hogy az adott régióban inkább a földkereslet (tulajdonosnak kedvező), vagy a földkínálat (bérlőnek előnyös) a jellemző. Ha a felek valamelyikének a későbbiek során nem felel meg a bérleti díj, akkor bármelyik dönthet úgy, hogy felmondja a bérleti szerződést. Alacsony bérleti díj esetén a tulajdonos választhatja inkább földje eladását, míg túl magasnak ítélt bérleti díj esetén a bérlő is felhagyhat a gazdálkodással, utóbb jövedelmezőbb tevékenységet keresve a gazdasági élet más szektoraiban.

A fix bérleti díjú szerződés mellett a készpénzes bérlet másik változata a rugalmas bérleti díjú szerződés. Ez az előző továbbfejlesztett változataként fogható fel. Alkalmazásakor a felek a bérleti díj alakulását valamely tényező változásához kötik, így beszélünk hozamszinthez, értékesítési árhoz, esetleg mindkettőhöz kapcsolt rugalmas bérleti díjú szerződésekről. A hozamhoz kapcsolás a termelési, míg az árhoz történő igazítás az értékesítési kockázat egy részét osztja meg a felek között.

Ha a hozam változásától függ a tényleges bérleti díj alakulása, akkor előzetesen a feleknek meg kell állapodniuk egy alapidíjazásban, ami a későbbiek során felfelé vagy lefelé változik a hozam alakulásától függően. Az alap bérleti díj mellett egy jellemző átlagos hozamszintet is meg kell határozniuk, aminek a változása esetén a korrekciót végrehajtják.

Hasonló történik az értékesítési árszinthez kapcsolt rugalmas díjú szerződés esetében is. Ekkor szintén egy alap bérleti díjat, valamint egy átlagos alaparat kell előzetesen rögzíteni a feleknek, amiktől ha a tényleges évi értékesítési ár eltér, akkor az eltéríti a fizetendő díjat is. Abban is meg kell állapodni a feleknek, hogy az ár esetében melyik árat tartják mérvadónak: a gabonakereskedő árát, vagy a tőzsdei árat stb. Fontos, hogy minden évben azonos időpontra vonatkozzon az ár, hiszen gabona esetében nem mindegy, hogy a betakarítás utáni, vagy a raktározás során jellemző árat veszik figyelembe.

A hozamszinthez és értékesítési árhoz kapcsolt rugalmas bérleti díjú szerződés értelemszerűen mindkét tényező változását figyelembe veszi a bérleti díj folyó évi számításánál. Ez esetben mindkét kockázat (termelési-értékesítési) megoszlik a felek között.

Az említettekén kívül más korrekciós tényezőket is be lehet iktatni a bérleti díj számításába. Így például a földben fellelhető tényleges tápanyagtartalom is szerepelhet ilyen tényezőként, ami ez esetben fordítottan kell, hogy befolyásolja az alap bérleti díj alakulását. Így, ha a termőföld adott évi tápanyagtartalma magasabb, mint a bérleti időszak elején mért, akkor a bérlő gazdagította a talajt, következésképpen kevesebb bérleti díjat kell fizetnie. Fordított esetben – a talaj kizsárolása esetén – emelt bérleti díjat köteles fizetni a bérlő.

Ez utóbbi korrekciós változat egyelőre nem nevezhető gyakorinak, az előbb említettek inkább szerepelnek a bérleti díj kialakításakor.

A készpénzes bérleti forma mellett a részes bérlet a másik lehetősége a tulajdonosnak és a bérlőnek a bérleti gazdálkodás során. Ekkor a bérleti díjat a tulajdonos az előállított termékek (értékének) egy részének formájában kapja meg. Fokozott kockázatmegosztásról van tehát szó ez esetben, hiszen mind a termelési, mind az értékesítési kockázatot teljes egészében közösen viselik a felek. Ez a bérlő számára kedvező lehet, ugyanakkor a tulajdonosnak is lehetőséget ad arra, hogy nagy hozam esetén részesedjen a többleteredményből. Cserébe viseli annak terhét, hogy az esetleges hozamkiesés, illetve az elvárt áron aluli értékesítés az ő jövedelmét is negatívan érinti, nem csak a bérlőét.

A tulajdonosnak a részes bérlet során az az érdeke, hogy minél inkább a ráfordítások fokozására ösztönözze a bérlőt, hiszen elvileg magasabb ráfordítások magasabb hozamokat indukálnak, s ez által több lesz a tulajdonosi jövedelem is. Ugyanakkor előfordulhat, hogy a bérlő számára már nem éri meg tovább fokozni a ráfordítások (egyébként is magas) szintjét, mert az azzal elérhető többletbevétel nem fedezi a többletköltségeket. (Számára jövedelmezőbb lehet inkább másik földet is bérelni, s ott kiadni a ráfordításokat, semmint a már meglévő földön tovább növelni a ráfordítások szintjét.) Így egyfajta érdekellentét alakulhat ki bérlő és tulajdonos között e bérleti formánál. Az ellentét feloldása úgy lehetséges, ha a felek megosztják egymás között bizonyos – változó jellegű – ráfordítások (pl. a műtrágyázás) költségét, azaz ezeket közösen fedezik. A megosztást olyan arányban indokolt végezni, mint ahogy a felek részesednek az előállított termékekből. Így pl. ha a szerződés szerint az előállított termék 30%-a a tulajdonost, 70%-a a bérlőt illeti, akkor a műtrágyázás költségét is így célszerű fedezniük. Elvileg a költségmegosztással magasabb ráfordítási szinten képesek termelni, amely magasabb hozamot biztosít számukra. Ez mindkét fél számára kedvező lehet.

Hozzá tartozik azonban az igazsághoz, hogy – a korábban elvégzett számítások alapján – a részes bérlet költségmegosztásos változata – a költségmegosztás nélküli esethez képest – a bérlőnek jelent többletjövedelmet, a tulajdonos minden esetben kevesebb jövedelmet realizál ez által, mint az alap esetben. Azaz, a tulajdonos számára többbe kerül a változó költségek ráeső részének fedezése, mint az az érték, amit a többlet ráfordítás számára eredményez. Ezzel szemben a bérlőnek ez mindig kedvező, jövedelemrésze mindig nagyobb, mint költségmegosztás nélkül. Vélhetően ez a ráfordítás-, illetve termékár arányoknak köszönhető.

A lényeg, hogy a tulajdonosnak ez jövedelemcsökkenést jelent, így számára a költségek megosztása csak azt a pozitív hatást eredményezheti, hogy ez által vélhetően megtartja

a földjén a bérlőt (akit rátermettnek tart a gazdálkodásra). Így a bérlő marad az eredeti bérleményen, nem megy el más földet is bérelni – s ezáltal növelni a jövedelmét –, hanem a meglévő bérleményen fokozza a ráfordításokat, egyre intenzívebben gazdálkodik. A tulajdonosnak tehát csak akkor indokolt a költségek megosztását elfogadni, ha a bérlő megtartása olyan fontos számára, hogy azért még jövedelmének egy részét is képes feláldozni. Ha a bérlő megtartását nem tartja igazán fontosnak, akkor nem érdemes elfogadnia e bérleti konstrukciót, mert ez esetben az számára csak negatívumokat hordoz (Posta L., 2002).

Mint korábban már említésre került, részes bérletnél az esetleges költségmegosztást a termékek elosztásának arányában célszerű végezni. A termékek elosztását pedig annak függvényében kell kialakítani, hogy a felek mit, mekkora költségrészt viselnek a gazdálkodás érdekében. Ehhez meg kell becsülni minden tulajdonosi, illetve bérlői hozzájárulást, bár gyakran előfordul, hogy azok között olyanok is vannak, amiket nehéz számszerűsíteni. Ha például a bérlő 70, a tulajdonos 30%-ban járul hozzá a költségek viseléséhez (erőforrás hozzájárulásuk alapján számítva), akkor a termékekből is ilyen arányban kell részesedniük ahhoz, hogy azt mondhassák, hogy igazságosan történt az előállított javak elosztása közöttük. (Ha költségmegosztást alkalmaznak, akkor is ezt az arányt célszerű használni.)

Természetesen bonyolítja a helyzetet az, ha a bérleményen nem csak növénytermesztést, hanem állattenyésztést is végez a bérlő, illetve ha több növénykultúrát termel, esetlegesen, ha a bérlő nem csak egy bérleménnyel rendelkezik. Ilyen esetekben egyszerűbb a fix bérleti díjú, vagy a rugalmas bérleti díjú bérleti formák alkalmazása.

A bérleti szerződés tartalmi kellékei

A bérleti szerződések vonatkozásában igen sok tartalmi kelléket kell megemlíteni, amelyeknek szerepelni kell a megállapodásban ahhoz, hogy azok biztonságot nyújtsanak a felek számára.

Először azonban a szerződések írásba foglalásáról kell szólni. Azokban az országokban, ahol a bérleti gazdálkodásnak több évszázados kultúrája van, elfogadható az, hogy egyes esetekben a szerződéseket szóban kötik meg a felek. Azonban itt is biztonságosabb, egyértelműbb, ha írásosak a szerződések, mert ez esetben mindkét fél megfontolhatja a szerződésben található kötelezettségeit, mielőtt aláírásával jóváhagyná azokat. Jellegeből adódóan, később könnyebb eldönteni a vitás eseteket írásos szerződés esetén, hiszen amit feketén-fehéren tartalmaz a szerződés, arról nem igazán lehet vitát kezdeményezni. Könnyebb rendelkezni az esetleges öröklés dolgairól is, hiszen a szerződés nemcsak az eredeti feleket védheti, hanem az örökösöket is, akik nem voltak jelen a szerződés megkötésénél.

Magyarországon a rendszerváltást követően igen gyakoriak voltak a szóbeli megállapodások, amelyekben általában – főleg az ismeretek hiánya miatt – nem terjedt ki a felek figyelmére minden fontos kérdés le szabályozására, csak a leglényegesebb pontokat beszélték meg. Ez a későbbiekben gyakran vitákhoz vezetett, hiszen előfordult, hogy a felek a szóbeli megállapodást nem egyformán értelmezték. Ehhez képest jelenleg már jóval elterjedtebb

bek az írásos bérleti megállapodások, azonban megállapítható, hogy relatíve még mindig magas a szóban kötött bérleti szerződések aránya. Egy 2000 – 2002-ben készített felmérés szerint – a felmért, összesen 54 gazdaság vonatkozásában – 81,7% volt az írásban kötött, és 18,3% volt a szóbeli megállapodások aránya. Ez alátámasztja az előzőekben leírtakat.

A bérleti szerződéseket nagy körültekintéssel, mindkét fél érdekeit szem előtt tartva kell elkészíteni. Célszerű, hogy a tapasztalatok híján lévő fél (felek) szakértőt vonjanak be a szerződés elkészítésébe, melynek a következőket célszerű tartalmaznia:

- a tulajdonos és bérlő személyi adatai, címe (telephelye),
- a bérelt/bérbevett termőföld pontos leírása (fekvése, helyrajzi száma, minősége, nagysága),
- a bérlet érvényességének időtartama.

Általában a bérleti szerződéseket gazdasági évekre, és nem naptári évekre kötik, tehát a földön termelt növényi kultúra betakarítását követően zárul le a bérleti időszak.

Jellemző, hogy míg a rendszerváltást követően nagyon gyakoriak voltak az 1 évre szóló megállapodások – melyek a bérlőt kiszolgáltatottá tették, hiszen ilyen rövid időszakra vonatkozóan nem lehet tervszerű gazdálkodást megvalósítani –, addig napjainkban már inkább a 3-5 évre szóló szerződések dominanciája figyelhető meg. (A korábban említett felmérés szerint 1 évre a szerződések 17,8, 3 évre 15,6, 5 évre 51,0, míg 5 évnél hosszabb időszakra 15,6%-a szólt. E szerint még mindig magasnak ítélnélhető a rövidtávú megállapodások aránya, de a középtávú (3-5 éves) szerződések együtt már több két-harmadát adják a szerződéseknek.)

- A bérleti díj nagysága (mértéke) készpénzes vagy részes bérlet esetén annak pontos meghatározása

Magyarországon a bérleti díjat készpénzes bérletek esetén leggyakrabban nem Ft/ha értékben adják meg, hanem gabonában (búzában, esetleg kukoricában) a termőföld minőségi egységére – 1 aranykoronára – vonatkozóan. A gabonában – búza kg-ban – történő bérleti díj megadás előnye, hogy használatával az infláció hatása kivédhető.

- A bérleti díj fizetésének, illetve (részes bérlet esetén) a tulajdonos termékből való részesedésének időpontja

Többnyire a bérleti díjat a gazdasági év végén (betakarítás után) szokták fizetni a bérlők, de előfordul az is, hogy két részletben kapja meg a tulajdonos a bérleti díjat.

- A felek által fizetendő költségek aránya, nagysága

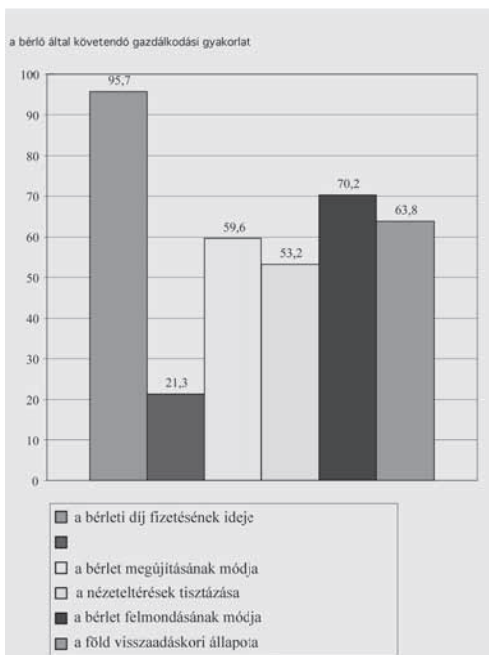
Ennek főleg részes bérleti gazdálkodás esetén van nagy jelentősége, de készpénzes bérletnél is előfordulhat olyan tétel, amit nem a bérlő fizet, ezért ennek, valamint a fizetés időpontjának rögzítése célszerű.

- A bérlet megújítására, fejlesztésére vonatkozó feltételek

A bérlet megújításáról időben kell gondoskodni, ezért a megújításra vonatkozó ügyrendet is érdemes tartalmaznia a szerződésnek. A fejlesztésekre már csak azért is szükség van, mert változik a közigazgatási környezet és annak hatását számszerűsíteni kell a szerződésekben. A bérleti szerződés aktualizálását indokoltta teheti az is, hogy előfordul, hogy a felek nem egyformán értelmezik a jogokat és kötelezettségeket, és emiatt azokat tisztázva kell megújítani a szerződést. További okok lehetnek, melyek

az aktualizálás mellett szólnak, hogy a gazdálkodásból származó bevételek egyik, illetve másik oldalon elmaradnak az előzetes várakozástól, valamelyik fél méltánytalannak tartja a feltételeket, a kívánatos fejlesztés nem biztosított, esetleg a bérlő nem rendelkezik megfelelő fedezettel.

- A bérlet felmondására vonatkozó eljárások, a felmondás lehetséges időpontja
Lényeges, hogy a bérletet felmondó fél megfelelő időpontban értesítse döntéséről a másik felet, időt adva annak arra, hogy másik bérlő, illetve bérlemény után nézhessen anélkül, hogy az veszteséget okozna neki.
- A bérlő által követendő gazdálkodási gyakorlat
Általános vonás Magyarországon, hogy a földtulajdonosok a bérleti idő alatt nem igazán szólhatnak bele földjük hasznosításába. Ez egy részről érthető bérlői törekvés, hiszen a túlzott tulajdonosi beleszólás megkötné a bérlő kezét az általa tervezett földhasználatban, ugyanakkor érthető az a tulajdonosi törekvés is, amellyel valamilyen szinten kontrollálni szeretnék földjük használatát. Ez azért fontos, mert mint korábban említettük, a bérlet legnagyobb veszélye a földtulajdonos számára abban rejlik, hogy a bérlő lezsarolhatja a földet, termőképességét – s ezzel értékét – jelentősen lecsökkentheti a bérelt földdarabnak. Ezt mindenképp elkerülendő, a földtulajdonosnak célszerű szorgalmaznia egy záradék beépítését a szerződésbe, ami a bérleti időszak végére vonatkozóan rendelkezik a föld állapotáról. (A bérlet során végbement változásokat objektív talajvizsgálati adatok alapján célszerű értékelni, és nem csak a bérlő „elmondása” szerint figyelembe venni a történeteket.)
- A bérlő által létrehozott fejlesztésekre vonatkozó kártalanítási feltételek
Előfordulhat, hogy a bérleti időszakban a bérlő valamilyen értéknövelő beruházást hajt végre (pl. bekeríti a földet), ami a bérlet lejárta után teljes egészében, vagy részben visszamarad a földtulajdonos számára, növelve ezzel a föld értékét. Ez esetben a bérlőt kártalanítani kell, a tulajdonosnak megmaradó bérlői ráfordítások értékét meg kell téríteni. Hasonló a helyzet akkor is, ha nem az előbb említett talajlezsarolás, hanem ennek ellenkezője, a talaj tápanyagban való feltöltése történt meg. Bár a beavatkozás jellege eltérő az előzőtől, a kártalanítás itt is megilleti a bérlőt.
- A felek különleges igényei, kötelezettségei
Minden speciális vonást (igényt-kötelezettséget) érdemes rögzíteni a szerződésben, nehogy a másik fél később arra hivatkozhasson, hogy nem tudott róla.
- Halálesetre vonatkozó kitételek
E kitételnek a bérlet öröklésére, illetve az új tulajdonosra/bérlőre vonatkozóan van jelentősége, hiszen előfordulhat az, hogy az egyik fél halála esetén a bérlet is befejeződik, de arra is akad példa – főleg külföldön –, hogy a bérlet változatlan feltételekkel fennmarad, most már az új bérlőre, illetve tulajdonosra vonatkozóan.
- Nézeteltérések tisztázása

I. ábra
A bérleti szerződések tartalmi kellékeinek előfordulása egy 2000-2002-ben végzett felmérés adatai alapján Me.: %

A bérleti szerződésben rögzíteni kell, hogy esetleges nézeteltérések, peres ügyek esetén melyik bíróság jár el az ügy tisztázásában, melyik az illetékes szerv, aki ítélezhet. Többnyire vagy a felek lakhelyének, vagy a termőföld helyének megfelelően célszerű az illetékesség szerződésbe foglalása.

A szerződés megkötésére, megújítására legkedvezőbb időpont az évnek a gazdasági évet megelőző szakasza. Ez esetben ugyanis a következő évi ráfordításokra még nem került sor. A szerződés elkészítésébe célszerű jogászt bevonni, mivel a szerződés jogi okmány.

A jelenlegi magyar gyakorlatot vizsgálva megállapítható, hogy a bérleti szerződések nem eléggé körültekintően szabályozzák a felek jogait. Az előbbieken említett tartalmi kellékekből néhányat kiragadva az tapasztalható, hogy azok csak részben szerepelnek a szerződésekben (Posta L., 2002).

A már említett, 2000 – 2002-ben végzett felmérés szerint a szerződések 95,7%-ában történt rendelkezés a bérleti díj fizetésének idejéről, a bérlő által követendő gazdálkodási gyakorlatról viszont mindössze 21,3%-ban, a nézeteltérések tisztázásáról 59,6%-ban, a bérlet megújításának módjáról 53,2%-ban, míg a bérlet felmondásának módjáról 70,2, a föld visszaadáskori állapotáról pedig 63,8%-ban rendelkeztek a bérleti szerződések (I. ábra).

Az említett számadatok is alátámasztják, hogy a bérleti szerződésekben a lényeges kérdések nem eléggé szabályozottak, ezért mindenképpen szükséges a szerződések fejlesztése a jövőben. (Ugyanakkor az is megjegyzendő, hogy a túlszabályozottság káros, az sem lehet cél, hogy a bérlői szabadság túlzottan sérüljön a gazdálkodás vonatkozásában.)

A bérleti díj költségnövelő szerepe, a fizethető bérleti díjak alakulása

Azzal, hogy a termőföld magántulajdonba került, a gazdálkodók számára, akiknek bérelni kell a földet, egy új költségelem jelent meg: a bérleti díj. Ezt a föld használatáért fizeti a bérlő a földtulajdonosnak, aki – az előbbieket szerint – mint földjáradékot kapja meg ezt az értéket, a földbe fektetett tőkéje részhozadékaként. (A földtulajdonos részéről teljesen érthető, hogy igyekszik tőkéje után minél nagyobb járadékot – bérleti díjat – realizálni.)

Ugyanakkor természetesen a bérlő számára a bérleti díj – plusz költségként – tovább tetézi a mezőgazdaság gyenge jövedelmezőségéből fakadó problémákat. A bérleti díj, mint a szerződés leglényegesebb eleme, szintén vizsgálat tárgyát képezte a már többször említett felmérésben. Ennek megállapítása többféle módon történhetett. Így például területegységre meghatározott pénzértékben, a földminőség egységére meghatározott pénzértékben, illetve a földminőség egységére vonatkozóan gabona kg-ban lehetséges a bérleti díj megadása. Ott, ahol az első megoldást választják az átlagos érték 15.200 Ft/ha volt, 6.000-25.000 Ft/ha-os szélső értékekkel, a második esetben átlagban 729 Ft/AK szerepelt 400-1.100 Ft/AK közötti értékekkel, míg a harmadik esetben szintén átlagosan 28 kg búza/AK körüli értékek voltak jellemzők, 15-37,5 kg búza/AK értékekkel. Összevetve a háromféle bérleti díjat, a következő megállapítás volt tehető: figyelembe véve a gazdaságok által használt átlagos földminőséget, valamint a 2002. évre jellemző 23.000 Ft/t-s búza árat,

akkor a területegységre számított bérleti díjak alakulása a következő volt: 15.200, 16.038, 14.168 Ft/ha. Tehát a földtulajdonosok – köszönhetően főleg a búza értékesítési ár nem megfelelő alakulásának – akkor jártak jobban, ha I aranykoronára vonatkoztatva határozták meg a bérleti díjat a szerződéseikben. (2000-ben és 2001-ben hasonló eltéréseket mutattak a 3 megközelítésből származó bérleti díjak: 17.600-15.416-14.694 Ft/ha között alakultak, s valamivel magasabbak voltak, mint a 2002-es értékek.)

A bérleti díj fizetésének módja szorosan kapcsolódik a bérleti díj nagyságának megállapításához. Leggyakrabban a fix összegként való bérleti díj fizetés szerepelt a válaszok között, ami azt jelzi, hogy a gazdaságok által főképp használt bérleti forma a fix díjú (készpénzes) bérleti szerződés volt. E változat alfajaként szerepelt az a megoldás, amikor fix termékmennyiséget kapott a tulajdonos. Ez a megoldás azoknak a tulajdonosoknak előnyös, akik maguk is gazdálkodnak, így például állattartással foglalkoznak. Fejlettebbnek tekinthető a felek közötti kockázatmegosztás szempontjából az a változat, amikor a bérleti díjak alakulását függővé teszik a hozam, illetve az értékesítési ár szintjétől. E változatot az esetek $\frac{1}{4}$ -ében használták a felek, míg a részes bérleti konstrukció alkalmazására sokkal ritkábban került sor. Az is előfordult, hogy egy gazdaság többféleképpen rendezte bérleti díj fizetési kötelezettségét, illetve több lehetőséget kínál fel a földtulajdonosoknak.

Természetes, hogy a bérleti gazdálkodás során a bérleti díj új költségelemként jelenik meg a vállalkozók költségei között, mégpedig az „egyéb költségek” sorában. Ennek részaránya a gazdálkodás teljes költségében átlagosan 13 % volt, azonban ez is tág határokon belül mozgott, mivel található volt 7 és 30 %-os érték is. Nyilvánvaló, hogy a részarány alakulása nem csak a bérleti díj konkrét nagyságától, hanem a gazdálkodás profiljától, az intenzitás szintjétől is függ. Így magas ráfordítási színvonalú, intenzív gazdálkodás esetén ugyanaz a bérleti díj töredék arányt képvisel a költségek között ahhoz képest, mintha alacsony ráfordítási szintű, extenzív termelésről van szó.

A gazdálkodók jövedelmezőségi problémái már a rendszerváltás előtt is megvoltak, azonban kétségtelen, hogy a bérleti díj megjelenése tovább rontott a helyzeten. Ez különösen igaz akkor, ha figyelembe vesszük az egyes tőketényezők kamatigényét is (ami helytelenül, a legtöbb esetben nem szerepel a gazdasági kalkulációkban, pedig a jövedelemnek jelentős részét képviseli (Buzás F. – Supp Gy., 2004)). Ebben a nehéz gazdasági helyzetben a földhasználók számára két „megoldás” maradt:

1. abbahagyják a gazdálkodást, s olyan tevékenység után néznek, ami versenyképes a gazdasági élet egyéb szektoraival,

2. próbálnak megegyezni a földtulajdonosokkal, s reménykednek abban, hogy előbb-utóbb rendeződnek a jövedelmi-jövedelmezőségi viszonyok a mezőgazdaságban.

Abban az esetben, ha a 2. „lehetőséget” választják, meg kell próbálniuk érdekeiket egyeztetni, elfogadtatni a földtulajdonossal. Ekkor attól függően jöhet létre a bérlet, hogy a felek milyen mértékű kompromisszum-készséggel rendelkeznek. Sajnos, a jelenlegi viszonyok között annak nincs sok esélye, hogy mindkét fél egyszerre, számára kedvezően – magas jövedelemrészrel – tudjon kijönni az alkuból, azonban egymás érdekének kölcsönös tiszteletben tartásával megköthetők a bérleti szerződések. Az alábbi táblázatok különböző variációkat mutatnak be a 2002. évre vonatkozóan – búzatermesztés vonatkozásában – a

felek által elérhető jövedelemrészekre vonatkozóan. (A táblázatokban szereplő termelési költségekre, és lekötött tőkére vonatkozó adatok korábbi felméréseket alapul véve, előzetes kalkulációkból származnak (Posta L., 2003).)

Az 1. táblázatban a bérlő által fizethető maximális bérleti díjak kiszámítása történt meg, annak függvényében, hogy milyen földminőségen folyik a gazdálkodás, illetve, hogy a bérlő a termelésbe fektetett tőkéje után hány százalékos rátát (járadékot) vár el. Látható, hogy 20%-os bérlői igény esetén a legjobb földeken sem volt fizethető bérleti díj, 2002-ben az átlagos földminőség (20 aranykorona/ha) – 57,1 kg búza/aranykorona értékű bérleti díjat „adott”. Ha a bérlő alább adta a tőkejáradékra vonatkozó igényét (10%), akkor még mindig nem képződtek fizethető bérleti díjak, mindössze a legjobb földminőség biztosított 2 kg búza/aranykorona nagyságú jelképes bérleti díjat, míg 5% esetén valamivel kedvezőbb pozícióba kerültek a földtulajdonosok, mivel két földminőség biztosított igen szerény bérleti díj értéket. (Valószínű viszont, hogy az 5%-os tőkejáradékot a bérlő nem tartja elfogadhatónak, így nem vállalja a gazdálkodást!)

Hasonló a helyzet akkor, ha a földtulajdonos igényétől közelítünk a bérlőnek maradó tőkejáradék felé (2. táblázat). Ez esetben, ha a földtulajdonos relatíve magas, 40 kg búza/aranykorona bérleti díj igényvel lépett fel, akkor a bérlőnek a legjobb minőségű termőföld sem biztosított valós tőkejáradék rátát. Ha a tulajdonosi igény csökkent (28 kg búza/aranykorona), az elvileg elfogadhatóbb volt a bérlő számára, de még mindig nem volt olyan földminőség, ami a bérlőnek tőkejáradékot biztosított volna, ha pedig a bérleti díj 18 kg-ra esett vissza aranykoronánként, akkor is csak a legjobb földön volt kihozható 0 körüli tőkejáradék értékre a gazdálkodás. Tehát, 2002-ben – kielégítve a tulajdonosi igényeket – nem képződött a bérlői tőkének járadéka, a bérlők gyakorlatilag ingyen működtették tőkéjüket. (Ugyanakkor az sem valószínű, hogy a tulajdonos ez utóbbi – 18 kg búza/aranykorona – bérleti díj értékkel beérte, főleg nem, kiemelkedő földminőség esetén!)

Harmadik esetben (3. táblázat) arra kapható válasz, hogy ha mindkét fél egyidejűleg szerette volna igényét kielégíteni, akkor ahhoz mekkora értékesítési árra lett volna szükség. Látható, hogy ha a felek ragaszkodtak magas igényeikhez, akkor azokat a valós árviszonyok – 23.000 Ft/t átlagos búzaár 2002-ben – egyáltalán nem tették lehetővé, mivel attól jóval elmaradtak. Még a legjobb földminőségen is 32.424 Ft/t-s értékesítési ár kellett volna ezekhez, a többi esetben pedig ettől is lényegesen magasabb ár tette volna elérhetővé az elvárásokat. Alacsonyabb igények esetén a szükséges ár mérséklődött, azonban még a kifejezetten alacsony tulajdonosi és bérlői igényszint esetén sem volt megfelelő, lévén, hogy a legjobb földminőségen is a valós árhoz viszonyítva, mintegy 1.500 Ft/t-s „árhiány” volt tapasztalható.

A búzatermesztés során fizethető bérleti díjak vonatkozásában három év (2000 – 2002.) tendenciáit a 4. táblázat mutatja be. Ez alapján egyértelműen megállapítható, hogy míg 2000-ben még elfogadható szintű bérleti díjak fizetését tették lehetővé az értékesítési árak (a költségekhez és a működő tőke értékéhez képest), 2001-ben ez már romlott, 2002-ben pedig a korábban leírt tragikus értékek jellemezték a gazdálkodást, így ez az év mélypontot jelentett a földtulajdonosok (és a bérlők) jövedelmi viszonyainak vonatkozásában.

Megnevezés	2002				
	Földminőség (Ak/ha)				
	40	35	30	25	20
Búzaár (Ft/t)*	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0
Búzahozam (t/ha)	6,3	5,8	5,3	4,8	4,3
Értékesítési ár (Ft/t)	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0
Termelési érték (Ft/ha)	144.900,0	133.400,0	121.900,0	110.400,0	98.900,0
Termelési költség (Ft/ha)	125.895,0	120.173,0	114.450,0	108.728,0	103.005,0
Nettó jövedelem (Ft/ha)	19.005,0	13.227,0	7.450,0	1.672,0	- 4.105,0
Jövedelmezőség (%)	15,1	11,0	6,5	1,5	- 4,0
Jövedelemadó (%)	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
Jövedelemadó (Ft/ha)	3.420,9	2.380,9	1.341,0	301,0	- 738,9
Adózott jövedelem (Ft/ha)	15.584,1	10.846,1	6.109,0	1.371,0	- 3.366,1
Lekötött tőke (Ft/ha)	137.340,0	131.618,0	125.895,0	120.173,0	114.450,0
Tőkejárdék (%)	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0
Tőkejárdék (Ft/ha)	27.468,0	26.323,6	25.179,0	24.034,6	22.890,0
Max. bérleti díj (Ft/ha)	- 11.883,9	- 15.477,5	- 19.070,0	- 22.663,6	- 26.256,1
Max. bérleti díj (Ft/Ak)	- 297,1	- 442,2	- 635,7	- 906,5	- 1.312,8
Max. bérleti díj (búza kg/Ak)	- 12,9	- 19,2	- 27,6	- 39,4	- 57,1
Tőkejárdék (%)	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
Tőkejárdék (Ft/ha)	13.734,0	13.161,8	12.589,5	12.017,3	11.445,0
Max. bérleti díj (Ft/ha)	1.850,1	- 2.315,7	- 6.480,5	- 10.646,3	- 14.811,1
Max. bérleti díj (Ft/Ak)	46,3	- 66,2	- 216,0	- 425,9	- 740,6
Max. bérleti díj (búza kg/Ak)	2,0	- 2,9	- 9,4	- 18,5	- 32,2
Tőkejárdék (%)	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Tőkejárdék (Ft/ha)	6.867,0	6.580,9	6.294,8	6.008,7	5.722,5
Max. bérleti díj (Ft/ha)	8.717,1	4.265,2	- 185,8	- 4.637,7	- 9.088,6
Max. bérleti díj (Ft/Ak)	217,9	121,9	- 6,2	- 185,5	- 454,4
Max. bérleti díj (búza kg/Ak)	9,5	5,3	- 0,3	- 8,1	- 19,8

*A bérleti díj búza kg/Ak-ban történő kiszámításához. Megadása tehát akkor is szükséges, ha a fizethető bérleti díjat nem búzára, hanem más növénytermesztési ágazatra vonatkozóan akarjuk kiszámítani.

I. táblázat

A maximálisan elérhető bérleti díjak alakulása 2002-ben búzatermesztés esetén, különböző földminőséget feltételezve

2. táblázat

**A maximálisan elérhető
 tőkejáradék ráták alakulása
 2002-ben búzatermesztés ese-
 tén, különböző földminőséget
 feltételezve**

Megnevezés	2002				
	Földminőség (Ak/ha)				
	40	35	30	25	20
Búzaár (Ft/t)*	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0
Búzahozam (t/ha)	6,3	5,8	5,3	4,8	4,3
Értékesítési ár (Ft/t)	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0
Termelési érték (Ft/ha)	144.900,0	133.400,0	121.900,0	110.400,0	98.900,0
Termelési költség (Ft/ha)	125.895,0	120.173,0	114.450,0	108.728,0	103.005,0
Nettó jövedelem (Ft/ha)	19.005,0	13.227,0	7.450,0	1.672,0	- 4.105,0
Jövedelmezőség (%)	15,1	11,0	6,5	1,5	- 4,0
Jövedelemadó (%)	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
Jövedelemadó (Ft/ha)	3.420,9	2.380,9	1.341,0	301,0	- 738,9
Adózott jövedelem (Ft/ha)	15.584,1	10.846,1	6.109,0	1.371,0	- 3.366,1
Lekötött tőke (Ft/ha)	137.340,0	131.618,0	125.895,0	120.173,0	114.450,0
Bérleti díj (búza kg/Ak)	40,0	40,0	40,0	40,0	40,0
Bérleti díj (Ft/Ak)	920,0	920,0	920,0	920,0	920,0
Bérleti díj (Ft/ha)	36.800,0	32.200,0	27.600,0	23.000,0	18.400,0
Max. tőkejáradék (Ft/ha)	- 21.215,9	- 21.353,9	- 21.491,0	- 21.629,0	- 21.766,1
Max. tőkejáradék (%)	- 15,4	- 16,2	- 17,1	- 18,0	- 19,0
Bérleti díj (búza kg/Ak)	28,0	28,0	28,0	28,0	28,0
Bérleti díj (Ft/Ak)	644,0	644,0	644,0	644,0	644,0
Bérleti díj (Ft/ha)	25.760,0	22.540,0	19.320,0	16.100,0	12.880,0
Max. tőkejáradék (Ft/ha)	- 10.175,9	- 11.693,9	- 13.211,0	- 14.729,0	- 16.246,1
Max. tőkejáradék (%)	- 7,4	- 8,9	- 10,5	- 12,3	- 14,2
Bérleti díj (búza kg/Ak)	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
Bérleti díj (Ft/Ak)	414,0	414,0	414,0	414,0	414,0
Bérleti díj (Ft/ha)	16.560,0	14.490,0	12.420,0	10.350,0	8.280,0
Max. tőkejáradék (Ft/ha)	- 975,9	- 3.643,9	- 6.311,0	- 8.979,0	- 11.646,1
Max. tőkejáradék (%)	- 0,7	- 2,8	- 5,0	- 7,5	- 10,2

*A búza kg/Ak-ban megadott bérleti díj pénzbeli értékének kiszámításához. Megadása tehát akkor is szükséges, ha nem búzára, hanem más növénytermesztési ágazatra vonatkozóan történik a bérleti díj kiszámítása.

3. táblázat
**Értékesítési árigények al-
kulása 2002-ben búzater-
mesztés esetén, különböző
földminőséget feltételezve**

Megnevezés	2002														
	Földminőség (Ak/ha)														
	40	35	30	25	20	40	35	30	25	20	40	35	30	25	20
Búzaár (Ft/h)*	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0	23.000,0
Búzahozam (t/ha)	6,3	5,8	5,3	4,8	4,3	6,3	5,8	5,3	4,8	4,3	6,3	5,8	5,3	4,8	4,3
Termelési költség (Ft/ha)	125.895,0	120.173,0	114.450,0	108.728,0	103.005,0	125.895,0	120.173,0	114.450,0	108.728,0	103.005,0	125.895,0	120.173,0	114.450,0	108.728,0	103.005,0
Lekötött tőke (Ft/ha)	137.340,0	131.618,0	125.895,0	120.173,0	114.450,0	137.340,0	131.618,0	125.895,0	120.173,0	114.450,0	137.340,0	131.618,0	125.895,0	120.173,0	114.450,0
Béreti díj (búza kg/Ak)	40	40	40	40	40	28	28	28	28	28	18	18	18	18	18
Béreti díj (Ft/Ak)	920,0	920,0	920,0	920,0	920,0	644,0	644,0	644,0	644,0	644,0	414,0	414,0	414,0	414,0	414,0
Béreti díj (Ft/ha)	36.800,0	32.200,0	27.600,0	23.000,0	18.400,0	25.760,0	22.540,0	19.320,0	16.100,0	12.880,0	16.560,0	14.490,0	12.420,0	10.350,0	8.280,0
Tőkeátrádk (%)	20	20	20	20	20	10	10	10	10	10	5	5	5	5	5
Tőkeátrádk (Ft/ha)	27.468,0	23.323,6	25.179,0	24.034,6	22.890,0	13.734,0	13.161,8	12.589,5	12.017,3	11.445,0	6.867,0	6.580,9	6.294,8	6.008,7	5.722,5
Adózott jövedelem (Ft/ha)	64.268,0	58.523,6	52.779,0	47.034,6	41.290,0	39.494,0	35.701,8	31.909,5	28.117,3	24.325,0	23.427,0	21.070,9	18.714,8	16.358,7	14.002,5
jövedelemadó (%)	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0
Netó jövedelem (Ft/ha)	78.375,6	71.370,2	64.364,6	57.359,3	50.353,7	48.163,4	43.538,8	38.914,0	34.289,4	29.664,6	28.569,5	25.696,2	22.822,9	19.949,6	17.076,2
jövedelemadó (Ft/ha)	14.107,6	12.846,6	11.585,6	10.324,7	9.063,7	8.669,4	7.837,0	7.004,5	6.172,1	5.339,6	5.142,5	4.625,3	4.108,1	3.590,9	3.073,7
jövedelmehozósság(%)	62,3	59,4	56,2	52,8	48,9	38,3	36,2	34,0	31,5	28,8	22,7	21,4	19,9	18,3	16,6
Termelési érték (Ft/ha)	204.270,6	191.543,2	178.814,6	166.087,3	153.358,7	174.058,4	163.711,8	153.364,0	143.017,4	132.669,6	154.464,5	145.869,2	137.272,9	128.677,6	120.081,2
Értékesítési árigény (Ft/h)	32.423,9	33.024,7	33.738,6	34.601,5	35.664,8	27.628,3	28.226,2	28.936,6	29.795,3	30.853,4	24.518,2	25.149,9	25.900,5	26.807,8	27.925,9

* A búza kg/Ak-ban megadott béreti díj pénzbeli értékének kiszámításához: Megadása tehát akkor is szükséges, ha nem búzára, hanem más növénytermesztési ágazatra vonatkozóan történik a béreti díj kiszámítása.

4. táblázat

**A bérleti díjak alakulása
 2000-2002. években búzater-
 mesztés esetén, különböző
 földminőséget feltételezve**

Év	Megnevezés	Földminőség (AK/ha)				
		40	35	30	25	20
2000	Értékesítési ár: 28.000 Ft/t	~	~	~	~	~
	Tőkejáradék (%)	20	20	20	20	20
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	27,2	24,6	21,1	16,2	8,8
	Tőkejáradék (%)	10	10	10	10	10
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	37,9	36,3	34,2	31,2	26,7
	Tőkejáradék (%)	5	5	5	5	5
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	43,3	42,2	40,7	38,7	35,6
2001	Értékesítési ár: 25.600 Ft/t	~	~	~	~	~
	Tőkejáradék (%)	20	20	20	20	20
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	7,6	3,2	-2,7	-11,0	-23,4
	Tőkejáradék (%)	10	10	10	10	10
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	20,4	17,2	12,9	6,9	-2,1
	Tőkejáradék (%)	5	5	5	5	5
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	26,8	24,1	20,7	15,8	8,5
2002	Értékesítési ár: 23.000 Ft/t	~	~	~	~	~
	Tőkejáradék (%)	20	20	20	20	20
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	-12,9	-19,2	-27,6	-39,4	-57,1
	Tőkejáradék (%)	10	10	10	10	10
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	2,0	-2,9	-9,4	-18,5	-32,2
	Tőkejáradék (%)	5	5	5	5	5
	Max. bérleti díj (búza kg/AK)	9,5	5,3	-0,3	-8,1	-19,8

A bemutatott táblázatokból egyértelműen látható, hogy az EU-csatlakozás előtti közgazdasági körülmények nem tették lehetővé a felek igényének elfogadható szintű, egyidejű kielégítését, azonban megfelelő kompromisszum-készség esetén talán összehangolhatók voltak az érdekek. Ehhez képest a 2004-es viszonyok már kedvezőbb képet mutatnak, köszönhetően az EU-s támogatásoknak. Megjegyzendő azonban, hogy a kapott támogatások nem csak a gazdálkodók jövedelmét növelik, mivel azoknak egy része (vagy extrém esetben egésze) a földtulajdonosok bérleti díját emeli, mégpedig egy korábban nem tapasztalt magasabb értékre.

A bérleti díj és a földár közötti jellemző kapcsolat alakulása

A korábbi felmérések adataiból kiindulva azt is érdemes vizsgálat tárgyává tenni, hogy a bérleti díjak, valamint a termőföld árak hogyan alakulnak egymáshoz képest a jelenlegi magyar körülmények között. A már leírtaknak megfelelően az átlagos földárak a 400 – 800.000 Ft/ha-os intervallumban váltakoztak, míg a bérleti díjak 14 – 18.000 Ft/ha között alakultak a jelzett 3 év viszonylatában, átlagosan (Posta L., 2004).

A Nyugat-Európára jellemző földárak tekintetében korábban már megállapítást nyert, hogy az ottani átlagos földárak átszámított értéke mintegy 1 – 3 millió Ft/ha között alakul, ugyanakkor a bérleti díjak a földárak 2 – 5 %-át teszik ki. Ez azt jelenti, hogy statikus állapotokat feltételezve, mintegy 20 – 50 év alatt térül meg a földbe fektetett tőke annak hozadékából. E mellett, a földbe történő tőkebefektetés biztonságosnak és jövedelmezőnek tekinthető abból a szempontból is, hogy ott is jellemző a föld értéknövekedése, amit korábban leginkább úgy lehetett számszerűsíteni, hogy átlagosan 8 évente bekövetkezett a földárak duplázódása, ami így évente átlagosan 12,5 %-os értéknövekedést jelentett. (Az értéknövekedés ténye továbbra is fennáll, üteme azonban jelentősen csökkent az utóbbi években.)

A következőkben először azt vizsgáljuk meg, hogy a jelenlegi hazai földárakból kiindulva és elfogadva a Nyugat – Európára jellemző 2 – 5 %-os rátát, mennyinek kellene lenni a bérleti díjaknak Magyarországon (5. táblázat).

Tőkésítési ráta (%)	Földár (Ft/ha)				
	400.000	500.000	600.000	700.000	800.000
2	8.000	10.000	12.000	14.000	16.000
3	12.000	15.000	18.000	21.000	24.000
4	16.000	20.000	24.000	28.000	32.000
5	20.000	25.000	30.000	35.000	40.000

Mint a táblázatból kitűnik, a 14 – 18.000 Ft/ha-os valós bérleti díj intervallumon belül mindössze 5 esetben kaptunk értékeket (ezek szerepelnek kivastagítva a táblázatban), 4 esetben ettől kevesebb bérleti díj fizetése tűnt volna indokoltnak, míg 11 számított érték volt magasabb, mint a felmérésekből nyert átlagos érték. Ez azt jelzi, hogy a jelenlegi valós bérleti díjak elmaradnak attól az értéktől, amit a földárak és az elfogadott ráták alapján a földtulajdonosoknak realizálni kellene a bérleti konstrukciók során. Ez fokozottan igaz, ha figyelembe vesszük azt, hogy a számított legkisebb fizetendő érték (8.000) és a valós bérleti díj intervallum alsó értéke (14.000) közötti különbség jóval kisebb – 6.000 Ft/ha –, mint a számított fizetendő legnagyobb érték (40.000) és a valós bérleti díj intervallum felső értéke (18.000) közötti különbség, ami 22.000 Ft/ha értéket mutat. Ez azt jelzi, hogy ha esetenként elő is fordul bizonyos mértékű bérleti díj „túlfizetés” a bérlők részéről, ez nem

5. táblázat

Az elvárható bérleti díjak alakulása a valós magyarországi földárak és a nyugat – európai tőkésítési ráták alapján (Ft/ha)

tendenciózus jelenség, sokkal inkább az viszont a bérleti díj „alulfizetés”, ami azért áll fenn, mert a bérlők jóval kevesebbet fizetnek bérleti díjként annál az értéknél, ami valójában megilletné a földtulajdonosokat az elfogadott tőke kamatráták alapján. Más kérdés, hogy sok esetben ezek az alacsonyabb bérleti díjak is magasaknak tűnhetnek a gazdálkodóknak, hiszen mint korábban látható volt, előfordulhat, hogy a bérleti díj fizetési kötelezettség teljesítése után már nem marad jövedelme annak, aki vállalta a termelés kockázatát. E probléma megoldása azonban nem a földtulajdonos kompetenciája, ő jogos tőkejárdékához szeretne csak hozzájutni, a bérlő jövedelmi pozíciója nem feltétlenül kell, hogy érdekelje a földtőke tulajdonosát. Jobb esetben a földtulajdonos lehet „belátó” és alacsonyabb bérleti díjjal is beérheti a bérlő érdekében, azonban ez nem kötelessége, részéről érthető törekvés az, ha a legtöbbet fizető bérlővel köt szerződést. Ez azonban csak akkor igaz, ha a bérlők versenyeznek a földért. Abban az esetben viszont, ha adott környéken csak egy bérlő jelentkezik és a földtulajdonos sem tudja vállalni a gazdálkodást, akkor a tulajdonos kénytelen megelégedni az egyetlen jelentkező által tett ajánlattal, illetve a felek kölcsönös kompromisszumra kényszerülnek. Ekkor fordulhat elő a korábban jelzett „alulfizetés” esete, míg ha a bérlők között verseny van, akkor a „túlfizetés” válhat valósággá. Mint a táblázatból látható, jelenleg inkább az előbbi a jellemző.

Természetesen a vizsgálat úgy is elvégezhető, ha a valós bérleti díjakból indulunk ki, és az elfogadott tőkésítési ráták alapján keressük a két értéknek megfelelő földárakat. Ekkor tehát a kapott kamat és a kamatláb alapján a tőke értékét határozzuk meg, majd a számított értékeket összevetjük a korábbi felmérésből származó átlagos, valós földárakkal. A számítások eredményét a 6. táblázat tartalmazza.

6.táblázat

A valós magyarországi bérleti díjak és a nyugat – európai tőkésítési ráták alapján számított földárak alakulása (Ft/ha)

Tőkésítési ráta (%)	Földbérleti díj (Ft/ha)				
	14.000	15.000	16.000	17.000	18.000
2	700.000	750.000	800.000	850.000	900.000
3	467.000	500.000	533.000	567.000	600.000
4	350.000	375.000	400.000	425.000	450.000
5	280.000	300.000	320.000	340.000	360.000

A táblázat alapján megállapítható, hogy az előzetes felmérés átlagos földár intervallumába – 400 – 800.000 Ft/ha – 11 számított érték illett bele (ezek szerepelnek kivastagítva), míg 7 esetben a számított értékek ettől kisebbek, 2 alkalommal pedig nagyobbak voltak. Ezek az eredmények összhangban vannak az 1. táblázat kapcsán leírtakkal. A valós intervallumnál alacsonyabb számított értékek azt jelzik, hogy a fizetett bérleti díjak egy kisebb földárszint esetében lennének csak elfogadhatók, azonban mivel a valós földárak ettől magasabbak, így a bérleti díjaknak is magasabbnak kellene lenni, adott tőkésítési ráta esetén. A valós intervallumnál magasabb értékek viszont azt jelzik, hogy a fizetett bérleti díjaknak inkább már egy, a valós átlagnál magasabb földár szinthez kellene tartozni, ha te-

hát ettől a valós földár kevesebb, akkor a bérlőnek is be kellene érni alacsonyabb bérleti díjjal. Itt is megvizsgálva az átlagos intervallumtól való eltéréseket, azt tapasztalható, hogy a számított „árhiány” legnagyobb értéke ($400.000 - 280.000 = 120.000$) nagyobb, mint a számított ártöbblet legnagyobb értéke ($900.000 - 800.000 = 100.000$), de az eltérések kevésbé kifejezettek, mint azt az előző táblázat eredményei mutatták. Ez azt jelenti, hogy a valós bérleti díjak és az elfogadott ráták alapján kalkulált földárak jobban megfelelnek a valós földáraknak (6. táblázat), mint a valós földárak és az elfogadott ráták alapján kalkulált bérleti díjak a valós bérleti díjaknak (5. táblázat). Ezért tapasztaltuk azt, hogy a valós földár intervallumba a számított értékekből 11, míg a valós bérleti díj intervallumba a számított értékekből csak 5 illett bele.

Természetesen az is megvizsgálható, hogy a valós földárak és bérleti díjak egybevetésével hogyan alakul a tőkésítési ráta mértéke jelenleg, tehát a földtulajdonosok tőkéjük után hány %-os kamathoz juthatnak hozzá a bérleti díj fizetése során. A számított értékeket az elfogadott 2 – 5 %-os értékekhez viszonyítva, az esetleges alul –, illetve túlfizetés mértékéről is tájékozódhatunk. A számítások eredményét a 7. táblázat szemlélteti.

Földbérleti díj (Ft/ha)	Földár (Ft/ha)				
	400.000	500.000	600.000	700.000	800.000
14.000	3,50	2,80	2,30	2,00	1,75
15.000	3,75	3,00	2,50	2,10	1,90
16.000	4,00	3,20	2,70	2,30	2,00
17.000	4,25	3,40	2,80	2,40	2,10
18.000	4,50	3,60	3,00	2,60	2,30

A táblázat eredményei szerint a Nyugat – Európában elfogadott 2 – 5 %-os intervallumba magyar viszonyok között a számított 25 értékből 23 illik bele (kivastagítva), ami azt mutatja, hogy a valós bérleti díjak alapvetően összhangban vannak a valós földárakkal, tehát az elfogadott rátáknak megfelelő értéket realizálnak a földtulajdonosok a bérleti díj által. Mindössze 2 számított érték bizonyult alacsonyabbnak, mint a referenciaként használt intervallum, ami azt jelzi, hogy esetenként azért előfordulnak olyan szituációk, amelyek alulfizetett földtulajdonosokat „eredményeznek” a bérleti konstrukciók alkalmazása során. Első látásra tehát a számított értékek többnyire a nyugati normáknak megfelelőek, azonban azt is érdemes észrevenni, hogy azok főleg a 2 – 3 %-os értékek környékén koncentrálódnak. (A 23 referencia intervallumba tartozó érték közül 20 nem éri el a 4 %-os értéket, ezen belül 13 nem éri el a 3 %-ot sem.) A 25 számított ráta átlaga 2,83 %, míg az elfogadhatónak ítélt 23 érték átlaga is csak 2,92 %. Ezek, együttesen a rátákra vonatkozó eddigi megállapításokkal azt támasztják alá, hogy a bérleti díjak földárakhoz viszonyított értéke elfogadható, de nem túl biztató a földtulajdonosok számára.

7. táblázat

A valós magyarországi földárak és bérleti díjak alapján számított kamatráták alakulása (%)

A felmérések, valamint az elvégzett számítások azt támasztják alá, hogy a Magyarországon fizetett valós bérleti díjak nagyságrendje többé – kevésbé megfelel a valós földárakból a Nyugat-Európában elfogadott tőkésítési ráták alapján kalkulált értékeknek. Ez azt jelenti, hogy a földtulajdonosok tőkéjük után arányaiban esetenként kevesebb hozadékkal kénytelenek beérni, mintha földjüket nyugaton bocsátották volna bérbe, ami számukra mindenképp hátrányként említhető. Nem szabad elfeledkezni azonban arról a tényről – amit korábban már szintén említettünk –, hogy a földtulajdonos bérleti díja csupán jövedelmének egyik részét jelenti. A másik – Nyugat – Európában is a meghatározónak tartott – jövedelemforrást a földtőke értéknövekedése képezi, ami Magyarországon jóval meghaladja a nyugati országokat jellemző szintet. A kárpótlást követően évi 100 %-os értéknövekedés is előfordult, s ha ez időközben le is lassult, a jelenlegi magyar és nyugat – európai földárak közötti különbség mindenképp azt mutatja, hogy az árnövekedés még jó néhány évig jellemző lesz hazánkban, így a két érték együtt továbbra is kedvező jövedelmet nyújthat a földtulajdonosoknak. Az értéknövekedés azonban egyre lassul, s idővel nálunk is be fog állni a nyugaton jellemző szintre, s ekkor a bérleti díj fontossága megnő a tulajdonosok számára. Így hosszabb távon a bérleti díjak emelkedésére lehet számítani, ami – összhangban a korábban leírtakkal – az Európai Unió támogatások eddiginél magasabb szintjéhez is köthető, a támogatásokon ugyanis osztoznak a felek, mivel azok növekedésének tényén felbátorodva, a földtulajdonosok egyre magasabbra srófolják bérleti díj iránti igényeiket, amit a bérlők kénytelenek – egy számukra ésszerű szintig – elfogadni.

Felhasznált irodalmak jegyzéke

- ¹ Pál József: A „szövetkezeti kérdés” In: Magyarország agrártörténete. Szerk.: Orosz István – Für Lajos – Romány Pál. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest 1996. 495 – 502.p.
- ² Romány Pál: Forradalmak és félreformok a hazai agrárvilágban, Gazdálkodás, Budapest 1995. 1. szám 14 – 23.p.
- ³ Tanka Endre: Föld és elsajátítás, Agroinform Kiadó Budapest 2000. 186 – 189.p.
- ⁴ Magda Sándor: Általános folyamatok a mezőgazdaságban, Gazdálkodás, Budapest 1994. 6. szám 18 – 24.p.
- ⁵ Pfau Ernő: Tőkeszükséglet és annak költségalkító szerepe a növénytermesztésben, V. Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös 1996. III. 26 – 27. II. kötet 610 – 612.p.
- ⁶ Pfau Ernő: A mezőgazdasági vállalkozások termelési tényezői, erőforrásai (egyetemi jegyzet), Debrecen 2004. 78 – 111.p.
- ⁷ Posta László: Tulajdonosi és vállalkozói érdekek a földhasználatban (kandidátusi értekezés), Debrecen 1998. 120 – 164.p.
- ⁸ Szűcs István: A föld ára és bére, Agroinform Kiadó Budapest 1998. 43 – 47.p.
- ⁹ Posta László: A termőföld-használat gazdasági kérdései Szaktudás Kiadó Ház Budapest 2002. 55 – 63.p.
- ¹⁰ Posta László: Földhasználat alakulása az ezredfordulón – egy felmérés eredményei, Agrártudományi Közlemények (Acta Agraria Debreceniensis) 2002/1. 58 – 66.p.
- ¹¹ Buzás Ferenc Ede – Supp György: A silókukorica-termelés gazdasági elemzése, ökonómiai modell alapján, Gazdálkodás, Budapest 2004. 6. szám 21 – 31.p.
- ¹² Posta László: A bérleti gazdálkodás során elérhető jövedelmek alakulása 2000-2002. években, Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén Debrecen 2003. IV. 1 – 2. 138.p.
- ¹³ Posta László: A földbérleti díj és a földár közötti kapcsolat vizsgálata a jelenlegi magyar mezőgazdaságban, Új kihívások, új lehetőségek a mezőgazdaságban XLVI. Georgikon Napok Keszthely 2004. IX 16 – 17. 125.p.

Visszapillantás az 1945-ös földreform történeti feldolgozásának kezdeteire; szubjektív megközelítésben

Somlyai Magda

*„Öregek Domb alján,
Fiatalok Dombon,
Öregek emléken
S fiatalok gondon.”*

A mottóul választott idézet Ady Endrétől való: Ünnepe a dombon. A vers valójában kegyetlen gondolatot közvetít. Hogyan is lehetne másképpen szólni nemzedékváltásról; történelmi keretben; Magyarországon? De az idézett utolsó szakasz — megőrizve az egésznek a gondolatiságát — feloldja ezt a keménységet. Az építés folyamatosságát, megvalósíthatóságát, hogyanját sugallja.

Meglehetősen sok „gondom” épült be, az 1945-ös földreform végrehajtásának történetével foglalkozó munkáimba ahhoz, hogy most, „emlékeimre” hagyatkozva, némi számvetéssel próbálkozzam. Nem „magamutogatás” által vezérelten, inkább valamiféle „értékkörzés” igényével. Erre a megoldásra feljogosít az is, hogy felkérést az írásra, mint a kezdeteknél ott lévő történész kaptam. Szól ez a visszatekintés annak is, hogy az elmúlt tizenöt évben, kétségek fogalmazódtak meg az 1945-ös földreform történelmi szükségszerűségét illetően és kritika tárgyává lett a vonatkozó történeti irodalom is. Nem a kritika ténye kelt ellenérzést mindazokban, akik – akár mint a végrehajtás munkájának résztvevői, akár mint annak krónikásai, vagy egyszerűen, mint Magyarország gazdasági, társadalmi fejlődéséért aggódóak – közel kerültek e nagy történelmi eseményhez, hanem az észrevételekben megmutatkozó felkészületlenség, a valódi helyzet megismerése iránti érdektelenség.

A földreformot közvetlenül érintő megjegyzéseim előtt el kell mondanom, hogy a „téma” kutatására engem a szegényparasztság sorsával való azonosulás vezetett. Annak az átértékelése, elfogadása, hogy Magyarország felemelkedéséhez a földkérdés megoldásán keresztül vezet az út: mégpedig egy radikális földosztás formájában. Ezen gondolkodásom kialakulásához, a tágabb családhoz tartozó, paraszti rokonaim körében szerzett gyermekkori élménytáram és a népi írók falukutató munkáinak olvasása segített hozzá. Egyetemi hallgatóként, a népi kollégiumban eltöltött két évem alatt, mindez tovább mélyült bennem. Így érthető, hogy 1953 augusztusában, az MTA Történettudományi Intézetébe kerülve, a földreform történetének kutatására köteleztem el magam. Külön ígéretes és vonzó volt számomra az a tény, hogy „közvetlen” előzménye legalább száz évre volt tehető. Jó ki-munkálásához így – kortörténeti időbelisége ellenére – sok történeti ismeretre, világos történeti szemléletre kell törekedni. A „téma” múltba nyúló gyökerei - gondoltam akkor - védelmet jelentenek a napi politika túlzó elvárásai ellen is.

Érzelmileg mindenképpen felkészülten kezdtem a munkához. A múlt kellő ismeretével azonban nem rendelkeztam. Pontosabban a földreformot megelőző történeti összefüggésekkel számoltam, írásaimban azokat megjelenítettem. A földreform előkészítését szolgáló elvi, módszertani vitákra nem fordítottam kellő figyelmet, azok nem kaptak kellő kidolgozottságot írásaimban. Így pl. a harmincas évek magyar progressziójának küzdelmét, egy radikális földreform elfogadtatásáért, ismertem – ha nem is minden vonatkozásban és kellő mélységben – első munkáimban ez mégis inkább csak az én érzelmi hozzáállásomban volt tetten érhető. Mentségemre csupán azt jegyezném meg: hogy a földreform eszmetörténeti összetevőinek feltárása, elemzése, nem éppen kezdő kutatókra szabott feladat.

A múltba tekintés elvi, módszertani vonatkozásai - az ötvenes hatvanas években - a földreform szükségességének elfogadtatásához, nem hiányzott úgy, mint most. Akkor elég volt annyi, - hogy úgy mondjam – ami „benne volt a levegőben.” Jóllehet nem objektív történeti, eszmetörténeti ismeretek formájában, inkább mint sokak szubjektív életérzése. Egyébként, hogy a szélesebb közvélemény is megismerhesse az 1930-as évek magyar progressziójának tisztázó vitáit az eljövendő, a várt földreformról, azt a regnáló pártvezetés is akadályozta. E vitában keletkezett írások ugyanis sokkal nagyobb távlatot láttak a kis-paraszti gazdálkodásra való áttérésben, mint amelyet – szovjet példában gondolkodva – a hatalom gyakorlása engedélyezni kívánt. Ezért a - hajdan kis példányszámú - folyóiratokban megjelent írások, nem kerülhettek újra nyomtatásba. A hetvenes évek végétől kezdtek ezen folyóiratok fontosabb cikkei, tanulmányai antológiákban megjelenni. (VÁLASZ, SZÉP SZÓ, KELET NÉPE stb.)

Látva, hogy a földreformot előkészítő, jelentős szellemi munka, hiányos – vagy nem létező – ismerete, napjainkban mennyi félreértésre vagy tudatos félremagyarázásra adhat lehetőséget, korábbi mulasztásomat egy tanulmányban pótolni igyekeztem. (Címe: A magyar progresszió küzdelme a hazai földbirtokviszonyok reformjáért a 20. század első négy évtizedében. Megjelent: Nagy Imre és kora Tanulmányok, forrásközlések I. 2002) Megpróbállok itt most ebből néhány kiemelést tenni, amely némi rálátást nyújt arra, hogy mennyi gondolat, érvelés, áldozat, küzdelem és mérlegelés után kristályosodott ki, az 1930-as évek végére, a megoldási módozat. Ezek ismeretében az ember csak megdöbbenni tud

azon, hogy napjainkban vannak, akik szinte egyetlen tagadó szócska kinyilvánításával jogot formálnak ahhoz, hogy szavuk legyen a földreform szükségességének megítélésében. Az elmúlt másfél évtized alatt, több jogos „perújrafelvétel” történt, a háborút követő időszak gazdasági, társadalmi problémáinak megoldási módozatát illetően, de több olyan javaslat, elvárás, megítélés is napvilágot látott, amelyeknek tárgya nem tartozik a történelmileg elvetendő események sorába. Ebben a rosszul felfogott korrekciós igyekezetben, kiemelt helyet foglal el az ország földbirtokviszonyainak 1945-ös rendezését érintő néhány megnyilvánulás.

A földreform történelmi szükségszerűségének értelmezése, elfogadtatása két vetületben folyt. Mozgalmi síkon: a föld birtoklásából kirekesztettek magára eszmélése, politikai harca, és eszmei síkon: ahol és, akik történetileg, társadalmilag alátámasztva, vitték be a köztudatba. A kettő hol párhuzamosan futott, hol szorosan összekapcsolódott, de mindig kölcsönösen hatottak egymásra.

A kiegyezés után, megújult politikai, gazdasági viszonyok között, a század utolsó évtizedében, már kemény küzdelem folyt a földért. Két síkon, eltérő célkitűzéssel: polgár-paraszti, illetve szocializáló törekvésekkel. A Szántó Kovács János vezetésével folyó, már szervezett mozgalomban, a volt zsellérek utódai, az agrárproletár sorba kényszerült mezőgazdasági nincstelenek küzdöttek. A nyugatról érkezett szociáldemokrata tanoknak megfelelően nem „osztzkodni”, hanem „közösíteni” akartak. Szervezetüket, megmozdulásaikat megtorlással számolta fel a hatalom. A földbirtokreform jegyében tömörítette a parasztság egy részét a Békés megyei Achim L. András. Országgyűlési képviselővé választása után, - 1906 – első parlamenti beszédében világossá tette, hogy mire kötelezte el magát. „Részemről, amellet az álláspont mellett vagyok, hogy mindaddig, míg a fokozatos adórendszer be nem hozatik, míg Magyarország összes parasztnépénél a földéhséget meg nem szüntetik, mindaddig a földművesek, a mezőgazdasági proletárok bajait orvosolni semmiféle közjogi frázisokkal nem lehet.”

A 20. század elején létrejött egy harmadik paraszti tömörülés is. A Nagyatádi Szabó István vezette párt nem radikalizmusban, forradalomban gondolkodott. Gazdasági és kulturális törekvésekkel vélte elérhetőnek a parasztság anyagi és erkölcsi felemelkedését. Szolid földreformot hirdetett ugyan, de abba az érdekelt nincstelenek nem akartak bekapcsolódni. A paraszti nincstelenek helyzete némi együttérzésre készítette még a földbirtokos arisztokrácia néhány tagját is. Gróf Apponyi Albert, Andrássy Géza, Széchenyi Imre személye kínálkozik ide. Feladatként a paraszti kisbirtok további elaprózódásának megakadályozását látták. A parasztság sorsával való törődést azzal indokolták, hogy „... az eladósodott népességben kommunisztikus mozgalmak jelentkeznek.”

Az első világháború előtt egyik társadalmi erő sem volt képes – éppen végletességeik okán – sem a régi vitathatatlan konzerválására, sem az újat jelentő gazdaságilag, társadalmilag szükséges, lépések magvalósítására. Mint ahogyan az 1918-as polgári és az 1919-es proletárforradalom radikális földosztási, ill. kollektivizálási kísérlete is eredménytelen maradt. Mindkét próbálkozás jó ürügy volt arra, hogy az ellenforradalmi rendszer elutasítsa, a földbirtokviszonyok régóta esedékes, érdemi rendezését. Az 1920-as, Nagyatádi nevével jegyzett, földosztás is inkább a kilátástalanságot fokozta a parasztság körében. Korábbi

lendülete és hite megtört. Lázadás helyett „... hol lehet altiszt azt kutatta”, egykezett vagy szektába menekült.

A parasztság passzivitását, a gazdasági válság okozta megrázkódtatás törte meg. Óriási politikai feszültség keletkezett. A kormány, levezető szelepet keresve, nagy agrárdemagógiával, intézkedéseket hirdetett, valódi szándék nélkül. Még a politikai szervezkedésektől sem zárkózott el olyan határozottan, mint a válság előtt. Ezt kihasználva, 1930 őszén, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt agrárprogramot hirdetett. Minden hitbizományi és egyházi birtokot teljes egészében és minden nagybirtok, előbb 500 majd 200 holdon felüli részét, kártérítés nélkül, kisajátításba kívánta vonni. Az 1930-ban alakult új Független Kisgazdapárt is beszélt – ha nem is elég egyértelműen és határozottan – földreformról. Néhány év múlva a megtartható birtokmaximumot 500 holdban határozta meg. Az évtized elején, a magyar progresszió hagyományos vonulatai mellett, új tömörülés jelentkezett, a haladó politikában. A népi írók falukutató mozgalma. Tevékenységük nyomán felgyorsult és markánsabbá lett az elvárások, a teendők megfogalmazása. Céljuk volt a parasztság gazdasági és társadalmi lehetőségeinek a kiszélesítése, és mint osztálynak a politikai hatalomba való beemelése. Illyés Gyula ezt a nemzeti és a baloldali hagyományok egyeztetése, Németh László a legmodernebb európai törekvések átültetése, révén vélte elérhetőnek. A szűkebben vett falukutatók a parasztság, illetve az egész ország polgárosodásában látták a megoldást.

A földbirtokviszonyokat meghatározó történeti múlttól vitathatatlan és megkerülhetetlen megállapításokat tett Szekfű Gyula. A kor legtekintélyesebb, konzervatív szemléletű, történészének megállapításait nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Ha ő, a magyar arisztokrácia politikai elhivatottságába vetett hite ellenére, vétkesnek mondta ki a magyar mágnásokat a parasztság helyzetének megoldatlanságában, azt nála nem lehetett, valami „osztályharcos” indulatként kezelni. (Lásd Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik.)

Németh László, akinek korábban - több más kérdésben - vitája volt a jeles történésszel, a földkérdésben vallott nézeteivel azonosult. Ehhez, mint írta, elég volt neki „... a konzervatív történetíró tekintélye.” A maga gazdag írói fegyvertárával igyekezett még hangsúlyosabbá tenni Szekfű állásfoglalását. Így pl. a törvényhozás felelősségét a történész részletesen taglalta. Németh László tömör fogalmazásában ez így hangzott: „Két és félmillió munkanélkülivel szemben ott áll 1600 nagybirtokos, övék az ország negyedrésze, közel négy milliárd hold. S övék a törvényhozás, amely jogaikból kimozdíthatná őket.” (Ld. Válasz 1934-1938 Magvető Könyvkiadó Németh László: A magyar élet antinómiái). A két nagy gondolkodó tanúságtételével egy időben jelentkezett, földreformról vallott nézeteivel, Kerék Mihály, aki – saját megállapítása szerint – „...a földkérdés iránt érdeklődők hatalmas táborában, az aránylag gyengén képviselt szakemberek közül való.” Az ő földreformot követelő megnyilvánulásának semmi más oka nincs - írta -, „...mint az a mély és a magyarság történetének gazdasági, társadalmi és szociális berendezkedésével egyre mélyülő meggyőződés, hogy az ország belső bajain addig semmiféle mesterkedéssel segíteni nem lehet, amíg a földkérdés gyökeres rendezése meg nem történt. És minél később történik – olvashatjuk a jövőt illető, fontos megállapítását – annál radikálisabb megoldásra lesz

szükség.” (Kerék Mihály: A földreform útja, Budapest, 1942. Magyar Élet kiadása). Kerék Mihály egyébként a Magyar Mezőgazdák Szövetségében dolgozott, amely a középbirtokosok érdekvédelmi szervezete volt. Szellemi és politikai bátorságra vall, hogy ennek ellenére, nyíltan kiállt a nincstelenek ügye mellett. A földreform végrehajtásakor, a - szakmai szempontok biztosítására felállított – Földhivatal vezetésével őt bízták meg. Kerék Mihály mellett jelentős földreform-párti agrárszakember volt, az 1930-as években Matolcsy Mátyás és Németh Imre. Ők hárman, 1937 nyarán, létrehoztak, az újjászervezett Bartha Miklós társaságon belül, egy munkaközösséget az új földreform szellemi előkészítésére. A munkában részt vehetett mindenki, aki közvetlenül, vagy közvetve szolgálni akarta és tudta az előkészítés munkálatait. (Az évtized végén Matolcsy és Németh – azonosulva a szélsőjobb politikai követeléseivel – kirekesztette magát a magyar progresszió küzdelmeiből.)

Az 1930-as években – a magántulajdon talaján álló, földreform, földosztás javaslatok mellett – megjelentek néhányan, akik „szocialisztikus” törekvések jegyében, a mezőgazdaságot nagyüzemi formában működtetve, látták megoldhatónak a magyar földkérdést. Ennek taglalásától itt, a területi korlátok okán, le kell mondanom. Egy megnyilvánulás azonban feltétlenül megemlítené. A földosztás vagy szövetkezetesítés, kisüzem vagy nagyüzem kérdésében kibontakozó vitához hozzászólt, a moszkvai emigrációban élő, Nagy Imre is. „... az agrárkérdést nekünk nem mint üzemi kérdést kell feltennünk, hanem mint a demokratikus Magyarországért és ezen belül az agrárviszonyok demokratikus átalakításáért folyó harc kérdését.” Nagy Imre a demokratikus agrárátalakulással hosszú távú stratégiai célkitűzésként számolt és nem taktikai „etap”-ként, a munkásosztály hatalomért folytatott harcában. A népiek munkásságáról elismeréssel írt, célkitűzéseikkel azonosult.

Az 1930-as évek második felében, a földreform szükségességének a hangoztatása, már nem egy-egy gondolkodó megnyilvánulása volt, nem is egy-egy a hatalom által korlátok közé szorítható párté, hanem egy új mozgalmi tömörülésé is. Ahol koncentrálni lehetett a radikális földreformért küzdő szellemi erő. Ez volt a Márciusi Front. Egyre szélesedő elfogadottsága hamar riasztóvá vált a hatalom számára. Kemény ellenakcióba kezdett. Mindenekelőtt a mozgalom megosztására törekedett. A Márciusi Front 1939 nyarára el-sorvadt. Ennek okát Erdei Ferenc abban látta, hogy „szellemi mozgalom” volt, amely nem tudott, egy jó ösztönrel és politikai cselekvő képességgel megáldott politikus vezetése alatt, politikai mozgalommá lenni.

A mozgalom ellehetetlenülése után a Márciusi Front különböző csoportjai saját adottságaik, politikai lehetőségeik szerinti útra tértek, de az együttes küzdelem politikai hozadéka többségükben tovább munkált. A magyar progresszió a háború éveit is számos tiltakozást, követelést fogalmazott meg a földkérdésben. Kiemelt helyen szerepelt ezek között, a kormány hajthatatlanságának bírálata.

A földbirtokviszonyok átrendezésére, közel száz esztendő óta képedelem után, egy pusztító háborút követően, kiérleletlen hatalmi viszonyok, bizonytalan jövőkép közepette került sor. A végrehajtott földreformnak mindenképp meghatározója a régi „lebontásának” a megvalósítása lett. A végrehajtás során ez, néhány ponton, „parttalan” vált.

Megvalósításának történelmi szükségességét ez természetesen nem teheté kérdésessé, inkább nyomatékosította. Túlhajtásainak helyrehozatalát a következő évekre bízni kisebb veszélyt hordozott, mint elszalasztani a történelem által felkínált lehetőséget. A végrehajtás idején nem mutatkozott még, hogy a földek szétesztása utáni néhány év, nem a korrigálás idejét hozza el, hogy a hatalom szerkezetében megindult átrendeződés – proletárdiktatúra – a birtokviszonyok kérdését alapvetően más dimenzióba fogja kényszeríteni. Ez a tény azonban nem jelentheti sem az 1945-ös földreform szükségszerűségének tagadását, jelentőségének leértékelését, sem a két világháború közötti, ill. az azt megelőző évtizedek földbirtok-politikájának felértékelését. A proletárdiktatúra zászlaja alatt elkövetett hibák és bűnök, nem törölhetik el a korábbi évtizedek mulasztásait, hibáit és bűneit.

Az 1945-ös földreform történetével való tevékenységem kezdete felért egy vízbe eséssel, úszástudás nélkül. Amint a vízbe esett embert is csak az mentheti meg a fulladástól, ha bármilyen gyakorlatlan, ösztönös mozgással is, igyekszik magát a felszínen tartani, úgy kellett nekem is nyomban tevékenykednem. (Szakmai próbálkozásom ötödik hónapjában megszületett második gyermekem, akit nagyon vártunk. Akkor még nem volt dilemma: a gyermek vagy karrier? A meg sem fogalmazott kérdésre: mindkettő, volt a gyakorlat válasza.) Nagy szerencsém volt, hogy egy évi önálló igyekezet után, a kor és a „téma” három legjelentősebb szakembere nyújtott nekem – mindössze egy-egy találkozás alkalmával – jelentős segítséget. Eligazítást, mind szemléleti, mind módszertani vonatkozásban. (Háromjukról: Erdei Ferenc, Nagy Imre, Donáth Ferenc, - a hozzájuk fűződő szakmai, politikai, emberi kötődésemről - részletesen írtam: Történelmi hűséggel, alanyi keretben címmel a Nagy Imre és kora, a Nagy Imre Alapítvány kiadványa számára. Megjelenése 2005-ben várható.) A háromjuk által nyújtott tárgyi, eszmei, történelmi segítség mellett különös jelentősége volt számomra annak, hogy egyáltalán elfogadták, sőt természetesnek találták, egy fiatal kezdő kutató írásai szándékát erről a szerteágazó, sokrétegű, történelmi eseményről. Lehetett másképpen is reagálni. Telefonon hívtam Veres Pétert, – ő volt az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke – hogy fogadjon egy rövid beszélgetésre. A válasza rövid és tömör volt: Majd megírom én. Elutasítása kicsit még ma is sajog, de írósa, politikusi, emberi mivolta iránti tiszteletem töretlen maradt. Erdei és Donáth a későbbiekben is figyelemmel kísérték szakmai tevékenységemet.

Első tanulmányom 1955-ben jelent meg, az ország felszabadulásának 10. évfordulójára kiadott kötetben. (Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Az 1945-ös földreform néhány kérdéséről.) Alig több mint egy év jutott ismerkedni a témával, anyagot gyűjteni, megírni. Nagyobb volt bennem az „ihletettség”, mint az ismeretanyag és a tisztánlátás. Hogy mégsem kell pironkodva gondolnom vissza rá, arra Gyarmati György történésznek, egy a Századok 1980. 3-as számában tett észrevétele bátorított fel. (Munkájának címe: Történetírásunk a felszabadulás utáni korszakról.) Ebben, az említett évfordulós kiadvány írásait, „reprezentatív” jellegűeknek ítélte. Ehhez azonban hozzáfűzte, hogy „...a kötetben volt egy-egy, pl. a nemzeti bizottságokról, (Balázs Béla munkája – SM.) vagy a földreformról szóló tanulmány, amely a történelmi megközelítés igényeit, a korabeli viszonyok közepette, leginkább érvényesíteni igyekezett, még ha a későbbi kutatások módosították is megállapításaikat.” Gyarmati relatív elismerésének az értéke tovább nőtt a szememben

most, hogy megtaláltam erről a tanulmányról, a történészek egykori, „mindenható” politikai irányítójának, húsz oldalas lektori véleményét. Kritikai észrevételeit egyetlen szempont határozta meg: minden leírt mondat a kommunista párt dicséretét kell, hogy szolgálja, szerepének jelentőségét emelje. Ezen elvárásában a tények nem zavarták. Megjegyzéseit nem tudtam, nem is akartam maradéktalanul érvényesíteni. Még hézagossá ismeretanyaggal, minden gyakorlat nélkül, ellenállni egy nagyhatalmú politikus elvárásainak, csak egy nagyon naiv kezdő történész merhetett 1955-ben.

Első próbálkozásom után egyértelművé vált számomra, hogy részletekre bontással lehet és kell kimunkálhatóbbá tenni vállalt feladatom megoldását. Ennek kivitelezéséhez mellém szegődött a szerencse is. Kutatásra érkezve a Szolnok Megyei Levéltárba megtudtam, hogy az egyik raktári szögletben lévő nagyobb „kupac” nem más, mint az 1945-ös földosztás megyei végrehajtásának eladdig érintetlen, ebből következően, még rendezetlen iratai. Ebből a „kupacból” keletkezett, a következő öt-hat évben, két nyomtatásban megjelent munkám. Egy tanulmány: Turkevei szegényparasztok küzdelme a földért 1945-46-ban. (Századok 1957, 5-6. szám) és egy könyv: Szabadulás és magvetés. Az 1945-ös földreform történetéből. (A Magyar Történelmi Társulat és a Hazafias Népfront könyvtára sorozatban 1961.)

Turkeve, akkor még nagyközség, földosztása – a fellelt iratok nyomán – mind méreteiben, mind belső viszonyaiban oly áttekinthető, ugyanakkor mégis sokszínű volt, hogy azonnal közelkerült hozzám. Olyannyira, hogy csak egyes szám első személyben tudtam írni róla. (ebben persze benne volt a gyakorlatlanságom is.) A rokonszenvemet így, mindjárt az első mondatommal, meg is vallottam. „Nem vagyok turkevei születésű, nem is éltem ott soha. ... E munka megírásának gondolata előbb vetődött fel bennem, minthogy csak láttam is volna... Akkor, amikor olvastam azokat a hiteles dokumentumokat, amelyek turkevei szegényparasztokról szóltak vagy éppen ők is írták arról, hogyan láttak hozzá további életük kialakításához...” Az érdekes, sokszínű levéltári iratok áttanulmányozása után, csoportos beszélgetést folytattam – az akkor még csaknem teljes létszámban élő, - volt Községi Földigénylő Bizottság tagjaival. Valamint több más - az iratok tanúsága szerint –, a földosztás valamilyen problémájában, markáns álláspontot képviselő egykori úrgazdával, de még egy-egy kisajátított nagygazdával is. Ezek a beszélgetések segítettek, a földek szétosztása nyomán támadt egyik legnagyobb feszültség megértésében is. Nevezetesen, hogy kiosztottak a faluban több, a rendelet által külön kezelt birtokot is. A módos parasztok 200, az úri birtokosok 100 kat. holdját. Ezt az úrgazdák, a rendelet népellenességéről szóló passzusára hivatkozva tették. Egy ilyen esetet le is írtam a tanulmányomban. Az osztásban résztvevők egyöntetű véleménye szerint az egyik birtokos - emberi magatartása alapján – megérdemelte volna, hogy 200 holdját sértetlenül tulajdonában hagyják. De úgy alakult, hogy ott akkor, egyéni különbség tételre nem sok esély kínálkozott. Nekem most ide kívánkozik Kerék Mihály idézett „jóslata”. „...minél később történik (mármint a földreform végrehajtása - SM.), annál radikálisabb megoldásra lesz szükség.” El kell itt még mondanom egy élményemet, amely Turkevéről írott tanulmányom után kb. harminc évvel később keletkezett. Néhány évvel még a rendszerváltozás előtt vagyunk, de az előzele már itt volt. Egy közös ismerősünk közvetítésével, levelet kaptam az elismeréssel szerepeltetett

birtokos fiától. (A tanulmányban nevének kezdőbetűi jelezték, hogy ki ő.) Szükségét érezte megmondani, hogy a családja jó érzéssel fogadta az apja javára tett különbségtevésemet, és hogy azt le is írtam.

A tanulmányról lektori véleményt írt Lackó Miklós történész, aki érdememként jelölte meg, többek között, a szemléletét, és a tárgyyszerűségét. „Az egyszerű emberek sorsa, érdekei iránti érdeklődés és szeretet árad felénk soraiból. ... Nem elégszik meg általános megállapításokkal és globális statisztikai adatok ismertetésével, hanem konkrét történeti anyagon keresztül mutatja be a földreform lefolyását.” Lektori véleményt írt még e tanulmányról Balázs Béla. (Az Erdélyben nevelkedett történész, fiatalon, illegális kommunista-ként megjárta Buchenwald koncentrációs táborát. Az 1956 miatti vívódását nem tudta feldolgozni. Nem sokkal ezen észrevételeinek összegezése után, kórházba került s ott öngyilkos lett.) „Különösen kiemelendő a szerzőnek az a törekvése - írta a tanulmányomról -, hogy élő, eleven módon ragadja meg és tárgyalja a szegényparasztok harcát a földért, a sajátos helyi viszonyok és az általuk támasztott akadályok között.” A tanulmány gyengéjének ítélte a lektor, egy szélesebb történelmi, társadalmi háttér hiányát, valamint kevesellte az adott időszak politikai viszonyairól írottakat.

A Szolnok megye egész területén végbement földreformról írni, nem kevésbé volt hálás, de nehéz feladat, mint a Turkeván történekről. Szinte minden jelen volt itt, ami csak megtörténhetett a földek szétosztása során. Természetesen nem kívánom valamennyit felidézni, ez itt most nem tisztem. A 200 k. holdas paraszt-, illetve 100 k. holdas úri birtokok felosztásáról mégis szólnom kell, utalnom rá, hogy mi indokolta ennek megtörténtét. Ehhez, kétszáz évet kellett a megye történetében visszamenni. Az akkor zajló redemptio alakította ki, a megye egy részében, azt a birtokstruktúrát, amelynek következtében, felosztható föld hiányában, az igényjogosultaknak csak egy töredék része juthatott volna földhöz. Mivel a 100-200, illetve - ha ellenálló érdemet tudott magáénak a volt a tulajdonos - 300 k. hold megtarthatósága korábbi birtokosaik által, a hatalom stratégiai célját szolgálta, a földosztás ezzel ellentétes eredménye jó ideig nem volt téma. Az Intézet igazgatóhelyettese, elolvasva a kéziratomat, megkérdőjelezte ezen állításomat. Legalábbis azt, hogy ez általános gyakorlat volt a megyében. Tényekkel alátámasztott érvelésem után, könyvem várható fogadtatása miatt aggódott. A politikai számonkérés ekkor elmaradt. Munkám értékelése szakmai síkon folyt. Elismerő volt a fogadtatása. Értékeként azt emelték ki, amit én is annak véltem, s a hiányosságaként felhozottakkal nem volt vitám. A NÉPSZABADSÁG 1962. április 14-i számában T.L. aláírással jelent meg méltató kritika. „A szerző sok tekintetben úttörő munkát végzett. A magyar parasztságnak és az egész magyar társadalomnak e nagy történelmi tettét – írta – tudományos mű még nem tárta fel teljesen. Ezzel az igénnyel Somlyai munkája sem lép fel, csupán egyes fejezeteit foglalja össze, mert ahhoz, hogy a történettudomány a földreformot a maga teljességében bemutassa, előbb a helyi, községi, járási, megyei feldolgozásoknak kell napvilágot látni. Somlyai Magda munkáját haszonnal forgathatják azok, akik a magyar parasztság e nagy sorsfordulójának eseményeivel akarnak megismerkedni s azok a tudósok, kutatók, történészek is, akik a népi demokrácia történetének további feltárásához keresnek értékes forrásanyagot.” Lektorként Lackó Miklós úgy vélte, hogy: „A szerző helyes módját találta meg az olyan helytörténetírásnak, amely nem

esik a provincializmus hibájába...érdekesen, színesen, sok új forrásanyag alapján dolgozza fel az 1945. évi agrárreform előzményeit, lezajlását és eredményeit,... szerencsés példája a népszerűsítő tudományos műfajnak ... a munkában e téren még vannak egyenetlenségek.” Ahol túl általános és túl népszerű, amelyen – írta – „elvi alátámasztással” kell javítani.

Korántsem akarom kizárólag a magam érdekéért könyvelni el, hogy az 1960-as, 1970-es években több, kisebb-nagyobb léptékű és fajsúlyú munka jelent meg a földreform történetéből. Ezek között valóban voltak, amelyeknek szerzői kezdeményező hatásának vallották: Szabadulás és magvetés című, Szolnok megye földreformjáról szóló munkámat. Nem tartozik szorosan jelenlegi mondanivalómhoz, de mint e könyv sajátos, több politikai mozzanatot is tartalmazó utóélete talán nem érdektelen. A Szolnok Megyei Levéltár és a Múzeum 1970-ben megkeresett, hogy ők szeretnék újra megjelentetni a könyvet. Szándékukat örömmel fogadtam, arra kérve őket, hogy tematikailag bővíthessem, a megyében az 1944 őszi hadszíntérré válás, illetve az azt követő helyzetben kialakult gazdasági, társadalmi, politikai viszonyok ábrázolásával. Valamint a földreformról szerzett új ismereteimet is bedolgozhassam. A felkérés után, sok nem várt esemény miatt, – pl. szakmai munkám egy darabjéért kapott pártfegyelmi, munkahely változtatás – a kézirattal csak 1979 nyárára tudtam elkészülni. A könyv címe: Történelemformáló hétköznapi Jász-Nagykunszolnok vármegyében. Kiadja a Szolnok Megyei Levéltár. A könyv két részből áll: A népi demokratikus átalakulás kezdetei 1944 szeptember- 1945 május. A másik: A földreform végrehajtása Jász- Nagykun-Szolnok vármegyében 1945-1947. A megyében kijelöltek egy lektort, a másik megnevezését rám bízták. A helyi, nem éppen politikai rugalmasságáról volt ismert. Nekem ezt ellensúlyoznom kellett, hogy szakmailag hiteles véleményt kapjak. Donáth Ferencet kértem meg rá, aki el is vállalta. Beigazolódtam, hogy a helyi lektortól volt okom félni, sablonszöveget kért rajtam, számon, a „marxista szellemiség” jegyében, már-mint amit ő annak gondolt. Donáth Ferenc jónak tartotta, amit a megye adott időszakának, adott problémáiról írtam. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ne lett volna kritikai észrevétele is. Kiemelte, hogy a szerző „... a megyei történésekből nemcsak azt ragadja meg és ismerteti, ami az általános képbe illik, hanem a sablonos történetírástól eltérően, figyelmet fordít a különösre, tehát arra, amiben a megyei történések különböznek az országosan érvényesülőtől.”

Szolnok megye lakossága szívesen fogadta a könyvet, gyorsan fogyott. S akkor a megyei vezetés úgy látta, hogy talán túl nagy politikai engedmény történt, onnan ez a nagy érdeklődés. Megtiltották a könyv további árusítását. Elhelyezték a megyei levéltár raktárában, ahonnan a megyei pártbizottság engedélyével lehetett egy-egy példányt megvásárolni. Arról, hogy mindez miért történt, én soha, semmilyen hivatalos értesítést nem kaptam, még informálisat sem.

A Szabadulás és magvetés című munkám pozitív fogadtatása után, országos kitekintésben is írtam az 1945-ös földreform történetéről. Ismeretanyagom bővítésével, az addig szerzett tapasztalataim mozgósításával, valamint a korábbi kritikai észrevételek figyelembe vételével igyekeztem minél teljesebb képet adni. Ezzel a munkámmal sikerült a kandidátusi fokozatot elnyernem. (Földreform –1945. Tanulmány és dokumentum gyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó, 1965.) Sem a feldolgozás, sem a nyilvános védés, illetve a könyv

alakban való megjelenés során szokatlan, említésre méltó esemény, olyan, amiről csak én tudhatok, nem történt. Így az értékelést átengedem a korabeli kritikának. A NÉPSZABADSÁG 1965. november 9-ei számában Dolmányos István történész írt kedvező kritikát. „A szerző ugyan távoli feladatnak tartja még a földreform részletes és teljes történetének megírását, azonban kétségtelen, – írja Dolmányos – hogy munkája az 1945. évi földreform első hazai, összefoglaló jellegű történeti monográfiája ... Már az agrárkérdés 1945 előtti szakaszának tömör ismertetésekor feltűnik – írja tovább –, hogy mennyire kerüli az agrártörténeti szakirodalomban régebben elég gyakori túlzásokat, leegyszerűsítéseket.” Legfőbb hiányosságának azt tartja, hogy „... nem sikerült teljesen, hibátlanul jellemezni a földreform jellegét.” Bizony ez még évtizedekig vita tárgyát képezte és képezne talán még ma is, ha igazi érdeklődés övezné a „témát”, politikai nyilatkozatok helyett. A jelleg pontos meghatározásához túl kevés az objektív mutató, ami tág teret enged a szubjektív megítélésnek. Ezt kerülendő, én csupán arra törekedtem, hogy számba vegyem mind a reformra utaló, mind a forradalminak nevezhető jegyeket. Eldöntésükhöz nem annyira a bátorságom volt kevés, sokkal inkább a filozófiai felkészültségem.

A disszertációm megvédése, nyomtatásban való megjelenése után, nem foglalkoztam tovább a földreform kérdésével, már ami az új kutatásokat illeti. Amerre utak nyíltak a témában, pl. közgazdasági vonatkozásai, ahhoz nem volt kellő felkészültségem, de valódi érdeklődésnek is híjával voltam. Természetesen figyelemmel követtem az új munkák megjelenését, tartottam előadásokat, írtam cikkeket.

Szakmai pályafutásom több mint felét, a magyarországi földkérdés egy fontos szegletének feltérképezésével töltöttem. Csak jó érzéssel tudok visszagondolni azokra az évekre, évtizedekre. A munka, amit végeztem, a szakmai eredményeken túl, sok más értékkel is gazdagította az életemet. Nagyszerű embereket ismerhettem meg. Többnyire írásaikból, de sokakat, főleg a „mindennapi harcosok” közül, személyesen is. Nagyszerű, gondolkodásra, tetterre serkentő írásokat olvashattam, beleértve a paraszti élethez kötődő verseket is. Mindezek nyomán úgy érezhettem, hogy „emberhez méltó gondom van.”

Jelen kis írásomat hadd fejezzem be egy Benedetto Croce idézettel, amely pontosan fejezi ki az én történetírói igyekezetemet, szándékomat. Megvallom, hogy nem az olasz filozófus műveinek buzgó olvasása közben bukkantam rá, hanem Szekfű Gyula egyik könyvében. „... történeti mű csak olyan lehet, melynek írásánál lelki motívumok szerepelnek, mégpedig a munka megkezdésénél morális nyugtalanság és féltő gond. A végén pedig a lélek hajlamos lesz akcióra, a dolgok megváltoztatására.”

Az 1945-ös földreform korrekciója – lent és fent

Varga Zsuzsanna

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány gazdasági és társadalmi értelemben legnagyobb hatású intézkedését, a 600/1945. M. E. sz. rendeletet (a továbbiakban: Rendelet) 1945. március 17-én fogadták el.¹ „E rendelet új korszakot indított a magyar nép életében, 1945. március 15-én² új honfoglalás vette kezdetét, amely az azóta eltelt fél év alatt valóra váltotta a magyar parasztság évszázados álmát, birtokába adta ősi jussát, a magyar földet. ... Magyarország megszűnt a latifundiumok országa lenni. Száz és százezer parasztgazdaság létesült a nagybirtokok helyén, milliók lelték meg honjukat e hazában. Március idusa így másodszor is dicsőséges napja lett nemzetünk történelmének.”³

Ezekkel a mondatokkal kezdte beszédét Donáth Ferenc (MKP), amikor 1945. szeptember 11-én javasolta a Nemzetgyűlésnek a Rendelet törvénybe iktatását. Az emelkedett hangvételű mondatok jelezték, hogy egy nagy horderejű, történelmi jelentőségű döntésről volt szó.

A földkérdés gyökere az 1848-as jobbágyfelszabadításig nyúlik vissza, amikor az agrárnépesség fele föld nélkül szabadult fel. A gyors népességnövekedés, valamint a reálörökösödési rendszer következtében általánossá vált a telkek aprózódása, idővel egyes vidékeken földhiány alakult ki. E folyamatok következtében 1910-re az agrártársadalom közel kétharmad részének vagy egyáltalán nem volt földtulajdona, vagy pedig nem volt annyi földje, amennyiből a család fenntarthatta volna magát bérmunkavállalás nélkül.⁴

A földkérdés jelentőségét megvilágítja az, hogy a két világháború közti Magyarországon a termőterület közel fele a nagy- és középbirtokosok kezén összpontosult. Ezzel szemben a gazdaságok negyötödét kitevő 10 hold alatti kis- és törpebirtokokhoz mindössze a földterület 20%-a tartozott. E rendkívül aránytalan birtokmegoszláshoz még azt is hozzá kell fűzni, hogy a paraszti népességnek mindössze 30%-a rendelkezett annyi földdel, hogy abból a család megélhetése biztosított volt. Az agrártársadalom 70%-a viszont azokból a teljesen földtelen vagy törpebirtokos rétegekből tevődött össze, akik rendszeresen vagy időlegesen bérmunkára szorultak. Ezt a nagy agrármunkaerő-kínálatot azonban sem a nagybirtok, sem az ipar nem tudta felszívni.⁵

A földéhség, a földszerzés iránti vágy tehát mindennél erősebb volt a parasztságon belül. A földvásárlás lehetősége azonban a földforgalom korlátozottsága és a magas földárak miatt épp a leginkább rászoruló, földnélküli rétegek számára volt elérhetetlen. Ezek a rétegek inkább csak földbérlethez juthattak. A falusi népesség gyors szaporodása, s így a földbérletek iránti növekvő kereslet miatt azonban a haszonbérlet feltételei egyre kedvezőtlenebbekké váltak.

Az agrárszegénység számára megoldást egy széleskörű földosztás jelentett volna. Az 1920. évi Nagyatádi-féle földreform azonban csak a termőterület 8,5%-ra (1,25 millió kh) terjedt ki.⁶ Érintetlenül maradt tehát az aránytalan birtokstruktúra, s a kiosztott földdel éppen a töredék- vagy törpebirtokkal rendelkezők számát duzzasztották fel. Az agrár-népesség döntő hányada tehát sem bérmunkásként nem tudott elfogadható megélhetést találni, sem önálló gazdává nem tudott válni.

Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy az 1944/45 fordulóján újjászerveződő pártok mindegyike egyetértett a földreform szükségességében. Abban viszont már voltak köztük nézeteltérések, hogy mennyi idő alatt hajtsák végre, kik kapjanak és mennyi földet, milyen szervek irányítsák a végrehajtást stb.⁷ Ezeket a vitákat végül a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZE) beavatkozása zárta le azzal, hogy Vorosilov marsall szovjet katonai érdekekre hivatkozva a földreform mielőbbi végrehajtását követelte. Azzal érvelt, hogy a földosztás hírére a Dunántúlon harcoló magyar alakulatok szétszélednek, s így a Vörös Hadsereg veszteségei jelentős mértékben mérsékelhetők.⁸

A SZE beavatkozása azt is maga után vonta, hogy a kommunisták által kidolgozott, s a Nemzeti Parasztpárt által beterjesztett koncepció nyert megerősítést. Eszerint lehetőleg minden földigénylőnek kell földet juttatni, tekintet nélkül arra, hogy elegendő lesz-e a család megélhetéséhez. A Kisgazdapárt viszont az életképes méretű családi gazdaságok létrehozása mellett érvelt.

A földosztás végrehajtása során az ország mezőgazdaságilag hasznosítható területének 34,5%-a cserélt gazdát. Ráadásul nemcsak a föld, hanem a kisajátított birtokokhoz tartozó felszerelések, berendezések, épületek, vetőmag és takarmány igénybevételére is sor került. Elkobozták az 1000 holdon felüli tulajdonosok, valamint a háborús bűnösök, nyilas és szélsőjobboldali vezetők földjeit. Névleges megváltás ellenében kisajátították a paraszti birtokok 200 hold, s az úri birtokok 100 hold feletti részét. Kivételt az antifasiszta ellenállásban résztvevők képeztek, mivel ők 300 holdat tarthattak meg.⁹

Az igénybe vett 5,6 millió hold közel 60%-át 642.342 igényjogosult – döntően mezőgazdasági munkások, gazdasági cselédek és törpebirtokosok – között osztották szét, míg a maradék 40% (főleg erdő- és legelőterület) állami, községi vagy szövetkezeti tulajdonba került. A közép- és nagybirtok kisajátításával megszűnt a közép- és nagybirtokos osztály létalapja. Másrészt viszont rendkívül felduzzadt a kisbirtokosok rétege.¹⁰

Korrekciónak lent: a földosztás „viharzónái”

A Rendelet szerint felosztható föld mennyisége és a jogos igény nagysága közötti aránytalanság sok helyen vált feszültség forrásává, és országszerte rendelet-ellenes föld-igénybevételekre vezetett. A hivatalosan publikált adatok szerint a 100 hold alatti igénybevételek száma mintegy 8.800-ra becsülhető. Ebből közel 600 esett a 100 holdnál kisebb birtokokból igénybe vett szőlőkre és gyümölcsöskertekre, több mint 750 a 100 holdnál kisebb üzemekből kihalított erdőkre, közel 7.500 pedig ugyancsak a 100 holdnál kisebb gazdaságokból igénybe vett birtokokra.¹¹

Hozzá kell azonban tennünk, hogy valójában a földigénylő bizottságok jóval több (legalább kétszer annyi) birtokot vettek törvénytelenül igénybe, mint amennyit ilyenek elismertek. A későbbi birtokperes és viták azt mutatják, hogy jogtalan földfoglalások egy jelentős hányada az elkobzások révén történt, és így is volt nyilvántartva, nem pedig úgy, hogy a 200, illetve 100 hold alatti kisajátítás „szükségből” történt.¹² Egyes vármegyékben, városokban és községekben a Rendelet ellenére kiosztott föld mennyisége nemegyszer megközelítette vagy meg is haladta a kiosztott összes terület felét.

Érdemes tehát közelebbről szemügyre venni a területi sajátosságokat. Az Országos Földhivatal Statisztikai Osztályának adatai alapján az tűnik először szembe, hogy az Alföldön több jogtalan igénybevétel történt, mint a Dunántúlon és az északi országrészben összesen.¹³ Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a Dunától nyugatra a szegényparasztok ritkábban, egyes megyékben csak elvéve korrigálták a kormányrendeletet, s osztottak ki olyan földet, ami eszerint nem volt felosztható. Megmaradtak a Rendelet keretei között, s ennek következtében a reform végrehajtása általában nyugodtabb légkörben zajlott le. Ezzel szemben az Alföld majd minden megyéjében az országos átlagot meghaladóan alakult az egy községre eső törvénytelen földfoglalások száma. Az öt északi megye közül csak Borsod tűnt ki a jogtalan igénybevételek terén.

Megállapítható tehát, hogy a földreform „viharzónája” a Duna-Tisza közén és a Tiszántúlon húzódott, továbbá az ország északi részén Borsod megye tartozott bele ebbe az övezetbe. A regionális sajátosságok magyarázatát keresve két tényezőt szükséges kiemelni: egyrészt a nagybirtok egyenlőtlen eloszlását, másrészt pedig a mezőgazdasági népsűrűség és az agrárproletariátus arányának vidékenként eltérő alakulását.¹⁴ Ebből következően azokban a megyékben volt a legmagasabb a törvénytelenül igénybevett birtokok számaránya, amelyek nagy számú agrárproletariátussal és viszonylag kevés nagybirtokkal rendelkeztek. (Pl. Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt, Borsod, Békés)

A helyi korrekciókat vizsgálva először is azt kell hangsúlyozni, hogy a Rendelet lényegében maga teremtette meg rendelkezései kiigazításának lehetőségét azért, hogy a végrehajtással magukat az érintett földigénylőket, a belőlük alakult bizottságokat bízta meg. Hozott a földreform-tervezetének nyilvánosságra hozatalával egyidejűleg világossá vált, hogy a földigénylők törekvései nem mindenben egyeznek a „magas politika” elképzeléseivel.¹⁵

A földigénylő bizottságok jegyzőkönyvei választ adnak arra is, hogy milyen indoklással léptek túl a fennálló törvényes rendelkezéseken. Leggyakrabban arra hivatkoztak, hogy

az elkobzott birtok tulajdonosa „népellenes” vagy „németbarát és népellenes”. Ezeket a kategóriákat maga a 600/1945. M. E. sz. rendelet is tartalmazta.

„Hazaáruló, háborús és népellenes bűnös az a magyar állampolgár, aki a német fasizmus politikai, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta; aki önkéntes jelentkezéssel német fasiszta katonai, vagy rendfenntartó alakulatba belépett; aki valamely német katonai, vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött; aki ismét felvette német hangzású családi nevét.”¹⁶

A szegényparaszti bizottságok azonban nem a Rendelet szövegének megfelelően, hanem annál jóval tágabban értelmezték a „népellenességet”. Ez tükröződik abban a memorandumban is, amit a Szabolcs megyei földigénylő bizottságok közösen írtak a köztársasági elnöknek. „... népellenes az, aki a magyar nép ellen tört, akár mint a fasizmus támogatója, akár mint a nép fiainak ellenséges, durva és embertelen magatartást tanúsító földesura. Követeljük a kormánytól, hogy a népellenesség fogalmának ezt az igazságtalan korlátozását szüntesse meg, a nép felfogásának és értelmezésének megfelelően.”¹⁷

Felidézve a korabeli jegyzőkönyveket, előterjesztéseket, kiviláglik, hogyan módosult helyileg (főleg az alföldi községekben) a „népellenesség” értelmezése.¹⁸ A földigénylő bizottságok százával terjesztettek elkobzási javaslatokat a megyei tanácshoz azzal az indoklással, hogy az illető úri vagy gazdagparaszti birtokos embertelenül bánt a munkásaival vagy éppen csak annyi szerepelt az előterjesztésben, hogy a tulajdonos elmenekült. S a földigénylő szegényparasztok értelmezése szerint ez egyet jelentett azzal, hogy az illető „németbarát” vagy „népellenes” volt.

A földigénylő bizottságoknak elvileg csak javaslattevési joga volt, és az elkobzást a megyei földbirtokrendező tanács hozta, illetve tagadta meg, a gyakorlat azonban, különösen az ország keleti felében, egészen másként alakult. Sok földigénylő bizottság kimondta az elkobzást, s egyidejűleg ki is osztotta az ingatlant. Gyakran bizonyítási eljárás nélkül, pusztán a helyi közvélemény körében kialakult felfogás alapján kobozta el egyik-másik birtokos földjét; tartalmi és formai szempontból egyaránt túllépve a Rendeletet.

A jogszabály-ellenes földigénybevételek másik tipikus esete az volt, amikor az 1.000 holdnál kisebb birtokból 100 hold mentesítését kimondó rendelkezést (12. §.) nem tartották be. Erre maga a Rendelet teremtett lehetőséget, amikor a 12. §. utolsó bekezdése kimondta: „Ha azonban valamely községben, vagy felosztási csoportban az igényjogosultak számára képest kevés a felosztható föld, az Országos Földbirtokrendező Tanács elrendelheti a megváltást szenvedő természetes személy teljes földbirtokának igénybevételét.”¹⁹ Ezt az arányt sem ekkor, sem a későbbiekben sehol semmilyen rendelkezés nem konkretizálta, ami tág mozgásteret teremtett a helyi szervek számára. Ráadásul a községi földigénylő bizottságok többnyire nem várták meg az Országos Földbirtokrendező Tanács döntését a Rendelet szerint meghagyandó 100 kh igénybevételéről, hanem felosztották a birtok többi részével együtt. Ezt a helyi gyakorlatot erősítette tovább a Rendelet 1945. június 7-ei végrehajtási utasítása is, amely nem tette előfeltételévé az igénybevételnek a csereterület biztosítását, sőt csereingatlan juttatását csak abban az esetben engedte, ha a megváltást szenvedő okleveles gazda vagy a gazdálkodásban megfelelő tapasztalattal rendelkező személy volt.²⁰ Egyéb esetben pénzkártalanítást írt elő.

A szakirodalom nem hoz pontos adatokat a 100 holdas maradékirtokok sorsáról, de abban megegyeznek a különböző feldolgozások, hogy nemcsak az Alföldön, hanem országosan is ezeknek a birtokoknak a nagyobb részét teljesen kiosztották, s a Rendelet szerint mentesíthető 100 kh-at csupán az esetek kisebb hányadában hagyták vissza a tulajdonosaiknak.

Ugyancsak sok bizonytalanság és vita forrása lett, hogy a Rendelet nem eléggé körültekintően fogalmazta meg az úri és a paraszti birtok közti különbséget. A 14. §-ban szereplő két kritérium – a földműves családból való származás és a mezőgazdasági termelés, mint élethivatás – tág értelmezési lehetőséget teremtett.²¹ Ráadásul a végrehajtási utasítások sem tisztázták, hogy pl. a rokonság milyen közeli foka, vagy éppen a kétkezi munka szükséges-e a parasztbirtokosi minőséghez. A tét nagy volt, hiszen a paraszti birtok 200 holdig, az úri birtok viszont csak 100 holdig mentesült az igénybevétel alól.

A Rendelet nem egyértelmű megfogalmazását különösen azokban a községekben használták ki, ahol földesúri eredetű birtok hiányában a nincstelenek igényeit csak a gazdagparaszti birtokokból lehetett kielégíteni. Különösen a Duna-Tisza közén, a Tiszántúlon pedig a Nagy-Kunságban és Hajdú megyében akadtak ilyen nemegyszer több száz holdas paraszti eredetű birtokok.²² Ezeken a helyeken gyakorta arról számoltak be a jelentések, hogy „mennél nagyobb volt az igénylők száma és kevesebb a föld, annál több lett az úri birtokok száma ... 150 kat. holdat már úri birtoknak minősítettek még akkor is, hogyha az illető rajta gazdálkodott”.²³ Amikor a megyei tanácsok számon kérték a gazdagparaszti földek úri birtokként kezelését, általában azzal érveltek, hogy ilyen gazdaságméretnél a tulajdonosok már nem végeztek rendszeres fizikai munkát, éppen ezért már nem tekinthetők parasztnak. „... közülük egy sem fogta meg az eke szarvát, de még a kapa nyelét sem. Még egy hold földet sem tudna maga megmunkálni.”²⁴

A kevés kiosztható föld és a nagyszámú földigénylő jelentette feszültség enyhítését célozta az a gyakorlat is, amely a 100 holdnál kisebb úri birtokok igénybevételéhez vezetett, miközben maga a Rendelet teljesen egyértelműen mentesítette a 100 holdnál kisebb egyéni birtokokat a megváltás alól, ha azokat nem a háború idején vásárolta a tulajdonosuk.²⁵ Mi több, a mentesítést nem kötötte semmilyen feltételhez: sem ahhoz, hogy a tulajdonos maga gazdálkodjék, sem pedig ahhoz, hogy jövedelmének egyedüli vagy akár fő forrása a földbirtok legyen.

A jogszabályellenes föld-igénybevételek ezen típusánál a magasabb birtokrendező szervekhez intézett kérések, fellebbezések, tiltakozások ugyanazokról az érvekről tanúskodnak. A tulajdonos nem maga műveli a földet, illetve nem maga gazdálkodik, az ingatlan haszonbérbe van adva, a tulajdonosnak más a foglalkozása, megélhetése más forrásból biztosítva van. Gyakran hangsúlyozták, hogy másutt lakik, és nem is tudja hol van a határban a földje.²⁶

Nem meglepő tehát, hogy a földigénylő bizottságok a Rendelettől, eltérő, de jogérzetüknek megfelelőbb gyakorlatot alakítottak ki a 100 holdon aluli úri birtokkal szemben. Egyes alföldi megyékben (Pest-Pilis-Solt, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs, Szatmár) olyan erős volt ez a törekvés, hogy a megyei földbirtokrendező tanácsok is támogatták az ilyen ingatlanok igénybevételét. Az Országos Földbirtokrendező Tanács (OFT) viszont

már 1945 április elejétől kezdve erősen ellenezte ezt a gyakorlatot. „Több helyen kialakult gyakorlattal ellentétben a Tanács kimondotta, hogy a 100 holdon aluli ingatlanhoz egyáltalán nem szabad hozzányúlni.”²⁷ A magasabb birtokrendező szervek mentesítő határozatai azonban ritkán vezettek az úri birtok visszaadásához, a kiadott utasítások általában eredménytelenek maradtak.

Értelmezési viták a földreform végrehajtásáról

Az eddigiekben áttekintett rendelet-ellenes igénybevételek már kezdettől fogva foglalkoztatták nemcsak a magasabb birtokrendező szerveket, hanem a politikai pártok országos vezetőségeit és a Kormányt is. Néhány héttel a földosztás megindulását követően, Erdei Ferenc belügyminiszter (NPP) Hódmezővásárhelyen elmondott beszédében már felhívta a figyelmet arra, hogy „... vétenek a magyar nép érdekei ellen, éppen úgy a kormány ellen azok, akik olyan földet is fel akarnak osztani, amelyet a rendelet nem enged.”²⁸

Hasonló szellemiségű irányelvekkel látta el ekkoriban a Kommunista Párt is a földosztásban résztvevő szervezeteit. „A kommunistáknak szembe kell szállniok a falu nincstelen és szegény rétegeiben sok helyt tapasztalható olyan hangulatokkal is, melyek a jómódú parasztság ellen irányulnak, és azt követelik, hogy a földreform-rendeletben megszabott 200 holdas birtokhatárt a parasztbirtokra nézve szintén szállítsák le 100 vagy 50 holdra.”²⁹

Az Országos Földbirtokrendező Tanács is a jogszabályellenes igénybevételek ellen foglalt állást, és a megyei szervekhez intézett májusi körlevelében határozottan kiállt a sérelmek orvoslása mellett. „... ha eredetileg 100 holdon aluli birtokokat osztottak ki, a községi földigénylő bizottság felosztását hatálytalanítani kell, és a birtok visszaállításáról kell gondoskodni.”³⁰

A Minisztertanács 1945 augusztus 1-i ülésén is szóba került a földreform végrehajtása, és Nagy Ferenc a Független Kisgazdapárt nevében a következőket tette szóvá: „... a 100, illetve a 200 holdon aluli ingatlanokat is – különböző ürügyek alatt –, megváltási, vagy elkobzási eljárás alá vonják, s emiatt komoly elégedetlenség és nyugtalanság támadt. Szükségesnek tartja, hogy a kisbirtokos osztályt a kormányzat védje meg. ... Ugyanis egyesek ellen a népellenes magatartás vádját emelik, utóbb rendszerint kiderül, hogy egyéni bosszú vezette a panaszosokat, de akkor már nem lehet jóvátenni az elvétellel járó sérelmeket, viszont az esetlegesen fizetendő magasabb szorzat sem felel meg az ingatlanok forgalmi értékének, és megfelelő kártalanítást nem nyújt.”³¹

Nem meglepő hát, hogy a Rendelet törvénybe iktatásakor, 1945. szeptember 11-én a kisgazdapárti szónok beszédében többször is megemlítette, hogy a földigénylő bizottságok nem a Rendelet szerint jártak el a parasztbirtok mentesítésében. „... az az álláspontunk, hogy az érintetlenül hagyandó 200 holdas parasztbirtoknak esetenként felére való leszálítása mélyen belenyúl az alaprendeletben érintett magántulajdon elvébe. Az a kérésünk tehát ezúttal a végrehajtással megbízott miniszterhez, hogy a végrehajtás tekintetében ragaszkodjék az alaprendeletben lefektetett alapelvekhez.”³²

Az idézett felvetésnek nem lett különösebb hatása ekkor, hiszen a képviselők rövid vita után a VI. törvénycikk keretében törvényerőre emeltek a 600/1945. sz. kormányrendelet.³³ A földkérdés azonban mégsem jutott nyugvópontra. Elsősorban az vált politikai és hatalmi kérdéssé, hogy a jogszabály ellenére kiosztott földeket visszaadják-e, vagy azokból juttatnak-e volt tulajdonosaiknak. A földigénylők arra törekedtek, hogy a jogszabály ellenére már igénybevett és kiosztott földeket a magasabb birtokrendező szervek mielőbb szentesítsék. Ezzel egyidejűleg a földbirtokosok pedig vagy a jogszabályra hivatkozással vitatták az igénybevétel jogosságát és fellebbeztek, vagy a mentesítés révén igyekeztek földjüket kivonni a reform hatálya alól.

A kisajátítás által érintett birtokok tulajdonosai 1945 őszén, a Kiszgazdapárt győzelmét hozó novemberi nemzetgyűlési választások után, Kovács Béla földművelésügyi miniszteri kinevezését követően egyre erőteljesebben követelték a földosztás felülvizsgálatát. Az új-birtokosok bizonytalanságérzete csak fokozódott, amikor 1946 januárjában az Országos Földhivatal kiszgazdapárti vezetője, Kerék Mihály hivatalosan is bejelentette a földreform „törvényes alapokon való revízióját”.³⁴

Különösen feszültté vált a helyzet azokban a – főleg alföldi – községekben, ahol a kiosztott földek jelentős részét, esetleg felét, nem egy esetben ennél is többet kellett volna a jogszabályok szigorú alkalmazásával a juttatottaktól visszavenni.³⁵ A földhözjuttatottak, s különösen az újgazdák a végsőkig ragaszkodtak a kiosztott határrészekhez. „... nem vagyunk hajlandók a földet visszaadni a volt tulajdonosának, és egyszer és mindenkor ragaszkodunk a földhöz, és nem adjuk csak olyan könnyen vissza, mint ahogy azt a volt tulajdonos elgondolja, mert annak idején ők itt hagyták a földet és akkor nekik nem kellett, mi földigénylők ásóval, kapával, ki mivel, habár keservesen is, de igazi demokratikus akarattal bemunkáltuk, és annak idején teljes akarattal műveltük, ásó, kapa, most pedig kasza lesz a kezünkben, és akármi is történik, még akkor sem adjuk vissza a mesgyénket.”³⁶ Ugyanez az elszántság fejeződött ki az endrődi földigénylő bizottság elnökének jelentésében is: „Mi már embereinktől géppisztollyal sem tudjuk elvenni a földet, ezt a szerepet szívesen átengedjük akár a megyei, akár az Országos [Földbirtokrendező] Tanácsnak.”³⁷

Míg 1945 folyamán általában a jogszabály keretén belül maradt a jogellenesen elvett földet visszajuttató megyei határozatok megtagadása, azaz a földigénylő bizottságok többsége fellebbezést adott be, addig az év vége felé közeledve, s főleg 1946 elején már egyre keményebbé vált a helyi szervek fellépése. Az újbirtokosok elszántságát jelzi, hogy tiltakozó gyűlések ezreit szervezték, s ezekből 1946 januárjában és februárjában a kommunista párt támogatásával nagyarányú paraszti népmozgalom bontakozott ki „Földet vissza nem adunk!” jelszóval.³⁸ Az ország különböző részéről Budapestre érkező parasztküldöttségéknél a földvisszaadás elleni tiltakozás mellett az volt a jelszó, hogy „hajtsuk végre a telekkönyvezést”, „le a volt földesurak protektoraival” stb. Ám az olyan kemény kijelentések sem voltak ritkák, mint a ceglédi száztagú küldöttségé: „aki a földünkhöz nyúl, meghal!”³⁹

A kiosztott földért folyó közdelem időszakában a földmunkások már működő érdekvédelmi szervezete, a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége (FÉKOSZ) mellett felvetődött az újgazdák külön érdekvédelmi szervezetének megalakítása. Az új-

birtokosok 1945-46 telén és a következő hónapokban létrehozták önálló érdekvédelmi szervezetüket, az Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetségét (UFOSZ).

Korrekción fent: az 1946. évi IX. tc.

1945/46 fordulóján gyakorlatilag patthelyzet alakult ki a földkérdésben. A magasabb birtokrendező szervek sorra hozták döntéseiket arról, hogy a helyi bizottságok adják vissza tulajdonosaiknak a rendeletellenesen igénybevett birtokot; utasították őket arra is, hogy folytassanak le bizonyítási eljárást a kellően meg nem indokolt elkobzások esetében, és még sorolhatnánk a példákat, de ezeknek a határozataiknak érvényt szerezni az esetek túlnyomó többségében nem tudtak. Eredménytelenek maradtak az utasításaik még abban az esetben is, ha feloszlatták a fenyegetést, vagy netán ténylegesen fel is oszlatták a renitens földigénylő bizottságot.⁴⁰ A földreform végrehajtását tehát arról a holtpontról, ahová 1945/46 fordulóján jutott, az érvényes jogszabályok alapján kimozdítani nem lehetett. Döntő kérdéssé az vált, hogy a fennálló jogszabályok módosítása kinek az érdekében történjen?

A jogszabálytól eltérő birtok-igénybevételek mint láttuk, hónapokon keresztül a politikai küzdelmek középpontjában álltak, tömegeket mozgósítottak és nagy szenvedélyeket keltettek fent és lent egyaránt. Nem meglepő tehát, hogy a koalícion belüli politikai ellentétek egyik forrása lett, hogy a földhözjuttatottak vagy a volt birtokosok számára kedvező döntés szülessen a földreform lezárásakor. A kommunisták által kezdeményezett, s az SZDP-t, NPP-t és a szakszervezeteket magában foglaló Baloldali Blokk is támogatta a földreform védelmét.⁴¹

Az egyeztetések intenzíven folytak egész márciusban. Rákosi Mátyás visszaemlékezésében így írt erről az időszakról: „A tárgyalások folyamán minden követ megmozgattunk. ... Én magam szinte naponta órákat töltöttem azzal, hogy a bizottságban vagy négyszemközt tárgyaltam a kiscgazda vezetőikkel. És néha sikerrel. Például a 200 holdig menő paraszti és 100 holdas úri birtokok kérdésében Nagy Ferenc engedett, miután megmondtam, hogy nem gondoltam volna, hogy ő, a 10 holdas, aki nagyon is jól tudja, mi egy földtelen faluban egy 100 vagy 150 holdas kulák szerepe, ennyire szívén viseli ezek érdekét. Azt sem értem, miért harcol annyira az úri birtokok visszaadásáért. A végén elkezdtünk alkudni, s meg egyeztünk abban, hogy az ötven holdon felül elvett részt nem kell visszaadni.”⁴²

Az MKP és az FKgP álláspontja valóban akkor kezdett közeledni egymáshoz, amikor meg tudtak egyezni abban, hogy az úri birtokosok és a módos parasztek sérelmeit más-ként kell megítélni. 1946. március 8-án megállapodás született arról, hogy az újbirtokosoktól nem lehet visszavenni a kiosztott földet, hacsak nem 50 holdon aluli parasztbirtokostól vették igénybe.⁴³

Egy sor kérdés azonban továbbra is nyitott maradt, ezek közül az egyik az volt, hogy milyen időhatárig terjed a megállapodás. A Kiscgazdapárt úgy vélte, hogy csak az 1945. október 1-éig történt szabályellenes kiosztásokra vonatkozik a korrekció, míg a baloldali pártok azt tartották magától értetődőnek, hogy a vitatott időpont 1946. március 8., a párt-

közi megegyezés napja. A másik lényegi kérdés úgy szólt, hogy a paraszti birtokosok közül ki kapja vissza a saját földjét és kiket kárpótoljanak csereingatlannal a törvényellenesen felosztott birtokért?

Időközben elkészült a földművelésügyi miniszter jogszabálytervezete, amelyet az 1946. március 26-ai pártközi értekezleten megtárgyaltak, de néhány lényegi kérdésben még mindig nem sikerült megállapodásra jutni.⁴⁴ A vita tehát tovább folytatódott a Minisztertanács április 1-jei ülésén, ahol az időpont kérdésében mindkét fél engedett, s így kompromisszumos megoldásként elfogadták az 1946. január 1-jei dátumot. Kielezeten kerültek egymással szembe az álláspontok abban a kérdésben, hogy a parasztek közül ki kapja vissza saját birtokát, illetve ki kapjon csereingatlant. A Kisgazdapárt nem tudta elérni, hogy a törvény ne csak az 50 holdnál kisebb parasztbirtokosoknak adja vissza a jogszabály ellenére kiosztott földet, hanem a nagyobb parasztbirtokosok is kapjanak vissza lehetőleg 100 holdat. A kishaszonbérlők sérelmeinek orvoslására vonatkozó kisgazda javaslatok viszont bekerültek a törvénytervezet szövegébe.⁴⁵

Végül a koalíciós pártok közötti egyeztetések nyomán, 1946 áprilisában megszületett a földreform körüli vitákat lezáró kompromisszum. A telepítésről és a földbirtokreform befejezésének előmozdításáról szóló törvényjavaslatot Dobi István földművelésügyi miniszter 1946. május 2-án nyújtotta be sürgősségi tárgyalásra.⁴⁶ A következő napon a Nemzetgyűlés elé került a földművelésügyi és igazságügyi bizottság közös jelentése a törvényjavaslatról, melynek szellemiségét jól érzékelteti az alábbi idézet. „... figyelembe kell vennünk, hogy kétségtelenül történtek olyan túlkapások, amelyek révén a törvény világos rendelkezései ellenére vettek igénybe földeket. De figyelembe kellett vennünk azt is, hogy a már kétségtelenül elkövetett hiba nem orvosolható úgy, hogy egy még nagyobb hibát kövessünk el. Nem lehet kimozdítanunk a földből azokat az embereket, akik immár második éve vannak juttatott földjükben ... Meg kell találni a módját annak, hogy a földhözjuttatottakat birtokukban minél kevésbé háborítsuk meg, hogy minél előbb helyreálljon a hitük abban, hogy megkapott földjük az övék. De meg kell találnunk a módját annak is, hogy a földbirtokreformból, amely a nagybirtokrendszer megszüntetését célozta, ne legyen a paraszteknek egymás között való háborúsága.”⁴⁷

Ezeket az irányelveket szem előtt tartva az 1946. évi IX. törvény úgy rendelkezett, hogy az 1946. január 1. előtt a jogszabály ellenére kiosztott földet, a birtokló juttatottak tarthatták meg, míg a volt tulajdonost esetleg másutt kárpótolták földdel.⁴⁸ Annak kimondása, hogy a már kiosztott földet nem lehet visszavenni, a falusi szegénység és a koalíció baloldalának nagy győzelme volt, amely megerősítette az újbirtokosok bizalmát a földreform tartósságában. Ezen általános rendelkezés alól csak az 50 holdnál kisebb parasztbirtokosok képeztek kivételt, mivel nekik a saját földjeiket kellett visszaadni, ha jogszabály ellenére vették igénybe.

A parasztbirtokos fogalmát a törvény végrehajtási rendelete a következőképpen határozta meg: „... parasztbirtokosnak kell tekinteni azt a földműves családból származó személyt, akinek a saját vagy bérelt ingatlanán folytatott mezőgazdasági termelés az élethivatása, és az ingatlan megművelésében sajátkezü munkájával is rendszeresen részt vesz, ha ezek a feltételek szülei tekintetében is fennállnak, illetve fennállottak.”⁴⁹

Az 50 holdnál nagyobb parasztbirtokosok esetében nem a saját földjeiket kapták vissza, hanem csereingatlant kaptak másutt.⁵⁰ Ennek következtében jórészt a gazdagparasztok sérelmét is orvosolták, hiszen akitől jogszabály ellenesen vették el a birtokot, annak az ország más részén adtak cserebirtokot. A törvény igazi vesztesei az úri birtokosok voltak, hiszen az 1946. évi IX. tc. az ő esetükben jóváhagyta a jogszabályellenes birtok-igénybevételt, s csak a föld forgalmi árának megfelelő megváltás fizetését helyezte kilátásba.

Az 1946. évi IX. törvény rendelkezései a reform befejezésének legnagyobb akadályát hátrították el, megteremtve a függőben maradt ügyek gyors eldöntésének, a műszaki és telekkönyvi munkák végzésének előfeltételét. Az új törvény jelentősége abban is megmutatkozik, hogy véget vetett a birtokpercek és fellebbezések nyomán támadt termelési bizonytalanságnak. Ezt a szempontot a Dobi István földművelésügyi miniszter is hangsúlyozta a törvényjavaslat vitája során. „Mélyen t. Nemzetgyűlés! Ismét hangsúlyozom, hogy a telepítésről szóló és a földbirtokreform befejezését célzó törvényjavaslat azoknak a szempontoknak szem előtt tartásával készült el, hogy azok az állapotok, amelyek eddig fennállottak, ne folytatódhassanak, hogy végre valahára nyugalmi állapot következhesse be a termelés területén, a parasztság körében, hogy senkinek se kelljen attól félnie, hogy ősszel elvetett vetésterületét majd más aratja le, vagy pedig fordítva.”⁵¹

A nemzetgyűlés által 1946. május 3-án elfogadott 1946. évi IX. tc. kimondta, hogy azokat, akik lakóhelyükön földhiány miatt kimaradtak a földosztásból, telepítés útján kell kielégíteni.⁵² Ezzel a tervszerűen előkészített és szervezett birtokpolitikai akcióval a nagy népsűrűségű vidékekről önként jelentkező és kiválasztott földműveseket nagyobb csoportokban akarták áttelepíteni olyan vidékre, ahol a jogos helyi igények kielégítése után is maradt kiosztható föld. Volt is telepítés Magyarországon az ország északi és keleti feléből az ország nyugati részébe. Éspedig nemcsak a nagybirtokok földjeire, hanem olyan községekbe is, ahol kitelepítésre ítélt német földművesek éltek. A nagybirtokon telepítéssel földhöz juttatott szegényparasztok száma tízezerre tehető; az ország más részéből a volt németlakta községekbe pedig mintegy huszonötezer szegényparaszti családot telepítettek. Az 1946. évi IX. törvénycikk hatálybalépése előtt a Németországba áttelepített magyarországi német lakosság által visszahagyott ingatlanokba történt betelepítést a belügyminiszter felügyelete alá tartozó Népgondozói Hivatal végezte. A későbbiekben ezzel a feladattal az Országos Földbirtokrendező Tanácsot bízták meg.⁵³

Az áttelepülés megnagyobbodott lehetősége ellenére a telepítés nem enyhítette számottevően a jogos földigénylők és a nagybirtok területi elhelyeződésében mutatkozó aránytalanságot. Ebben szerepet játszott, hogy a részben vagy egészben németlakta községekbe a kormány kénytelen volt azokat a magyar földműveseket telepíteni, akik a Magyarországgal szomszédos országokból (elsősorban Csehszlovákiából) kényszerültek áttelepülni.⁵⁴ Ez a lehetőség tehát csak korlátozottan állt a belső telepítés rendelkezésére. Ezek az akciók nagy állami támogatást igényeltek volna, mivel az áttelepülő családoknak nemcsak földet kellett volna juttatni, hanem hajlékot is, sőt az esetek jelentős részében felszerelést és állatot is. Az államot terhelte volna ezen felül az új település létesítésének minden egyéb kiadása is. A telepítés nagy költségét a csőd szélén álló államháztartás csak kis mértékben tudta fedezni. Ezen túl figyelmet érdemel azt a tényező is, hogy a földosztás-

ból kimaradt szegényparasztok nagyobb része ragaszkodott megszokott környezetéhez. Nem akartak az ország más részébe áttelepülni, hanem azt kívánták, hogy a jogszabály értelmében mentesített úri birtokokat osszák fel közöttük. Azzal érveltek, hogy kevesebb költségbe kerül az államnak egy-egy úri birtokos áttelepítése.

1946 második felének eseményei nem igazolták azokat a reményeket, amelyek a földreform befejezésének felgyorsítását várták az 1946. évi IX. törvénytől. Megközelítőleg 3 millió holdat tett ki az a területet, melynek helyzete műszakilag, telekkönyvileg még nem volt rendezve, ezért az Földművelésügyi Minisztérium év végére egy újabb törvényt készített elő. Bárányos Károly miniszter nemzetgyűlési felszólalásában a következőképpen érvelt a tervezet mellett.

„A vesztt háború nagyon súlyosan megrongálta a mezőgazdasági termelés előfeltételeit. Állatállományunk 50%-a elveszett, igavonóink, gépeink nagyrészt hiányoznak. A földművesek gazdasági épületei, lakóházai erősen megrongálódtak, trágyánk, műtrágyánk nincs és az eredményes munkához az Úristen szándékán kívül csak egy adottságunk van: a magyar paraszt munkaereje, erős karja. A fejlődés útján csak ezzel indulhatunk el. Ha azonban a háború súlyos csapásai mellett a földreformot sem tudjuk időben nyugalmi helyzetbe hozni, akkor ez a bizonytalanság a magyar parasztság két erős karját is bénítani fogja. ... A föld birtoklásában mutatkozó, jelentkező ezt az állandó mozgást meg kell szüntetni; meg kell akadályozni azt, hogy a föld a községi földigénylő bizottságok és a megyei tanácsok változó felfogása és munkája szerint menjen az egyik birtoklásból a másik paraszt birtokába. A földreform által érintett ingatlan műszaki felmérésével és telekkönyvi bekebelezésével egy állandósult állapotot, birtokállapotot kell teremteni, mert csak ebben a nyugalmi helyzetben foghatunk a mezőgazdasági termelés újjászervezéséhez.”⁵⁵

Az 1947. évi V. tc. a földreform gyors és végleges befejezése érdekében jelentősen átalakította a végrehajtás szervezetét.⁵⁶ Megszüntette a községi földigénylő bizottságokat és a megyei földbirtokrendező tanácsokat és szűkebbre vonta az Országos Földbirtokrendező Tanács hatáskörét is. A megszüntetett községi és megyei szervek hatásköre a megyei földhivatalokra, mint elsőfokú földbirtokrendező hatóságra szállt.⁵⁷

Az Országos Földhivatal és a felügyelete alatt álló megyei hivatalok adatai alapján megállapítható, hogy 1947 végére a községek túlnyomó részében nemcsak a műszaki munkákat végezték el, de a kiosztott föld túlnyomó részét is telekkönyvezték.

* * *

Földtulajdonhoz jutni, vagy – ahogy hosszú ideig szokás volt mondani – megkapni az „ősi juszt”, ez volt az agrárszegénység legfőbb vágya az 1945 előtti évtizedek során. A paraszti életforma rendje-törvénye szerint a falusi közösségben annak volt a legnagyobb tekintélye, aki egész életében a maga ura volt, tehát soha nem kellett a más földjén munkát vállalnia. Generációk emlékezetében rögzült, hogy a birtokolt föld a szabadság maga.

A 600/1945. M.E. sz. kormányrendelet valóra váltotta a magyar földműves nép évszázados álmát és birtokába adta „ősi jussát”. A földtulajdonhoz jutott nincstelenek olyan történelmi igazságtételként fogták fel a földosztást, amely esélyt teremt arra, hogy tulaj-

donossá, önálló gazdálkodóvá váljanak. Sajátos paradoxona történelmünknek azonban az, hogy nem sokkal azután, hogy az új birtokviszonyok megszilárdultak, napirendre került a kollektivizálás, ami hosszú évekre újra állandósította a „föld-mozgásokat” és ezzel együtt a termelői bizonytalanságot.

- ¹ Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23.-1945. november 15. A. kötet (Szerk.: Szűcs László) Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997. 282-287. o.
- ² 1945. március 18-án tették közzé a rendeletet, melynek szövege alatt – megszépítve a valós helyzetet – a március 15-i dátum szerepelt. Lásd: Magyar Közlöny 1945. március 18.
- ³ Földet, köztársaságot, állami iskolát! Víták a magyar parlamentben, 1944-1948. (Válogatta és a bevezetést írta: Balogh Sándor). Budapest, Gondolat Kiadó, 1980. 93. o.
- ⁴ A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. (Szerk.: Gunst Péter) Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. 163-207. o.
- ⁵ Uo. 231-268. o.
- ⁶ Uo. 212-213. o.
- ⁷ A földreform történetéről bővebben lásd: Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969.; Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. (A bevezető tanulmányt írta: M. Somlyai Magda) Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965.; Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972.; Szakács Sándor: Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában 1945-1948. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964.; Uő.: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon, 1945-1948. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- ⁸ Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 69-70. o.
- ⁹ A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. (Szerk.: Gunst Péter) Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. 289-290. o.
- ¹⁰ Uo. 291-297. o.
- ¹¹ Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972. 38-39. o.; Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon, 1945-1948. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. 12. o.
- ¹² Népellenség, háborús bűncselekmény, hazaárulás címén több mint félmillió kh földet koboztak el. Lásd: Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 76-77. o.
- ¹³ Az alföldi megyékre esett a jogtalan földfoglalások 51%-a, s a területi részesedés is ezzel arányos: 53%. Ugyanezt támasztja alá az is, hogy míg a Dunántúlon egy községre átlagosan 1,2 rendelet ellenes igénybevétel esett, Északon ennek kétszerese: 2,4, az Alföldön pedig 5 ez az arányszám. Lásd: Uo. 77-85. o.
- ¹⁴ A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. (Szerk.: Gunst Péter) Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. 233-248. o.
- ¹⁵ Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 173-175., 182-186., 199., 300-301. o.
- ¹⁶ A 600/1945. M. E. sz. rendelet 5. §-a. Magyar Közlöny 1945. március 18.
- ¹⁷ Szabad Nép, 1946. február 15.
- ¹⁸ Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 79., 82., 175-177., 187., 253-255., 259., 267., 270., 275-277., 350. o.
- ¹⁹ A 600/1945. M. E. sz. rendelet 12. §-a. Magyar Közlöny 1945. március 18.
- ²⁰ Az 5600/1945. F. M. sz. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjutásáról szóló 600/1945. M. E. sz. rendelet további végrehajtása tárgyában. Magyar Közlöny 1945. június 7.
- ²¹ A 600/1945. M. E. sz. rendelet 14. §-a. Magyar Közlöny 1945. március 18.

- 22 A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. (Szerk.: Gunst Péter) Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. 254-257. o.
- 23 Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 176. o.
- 24 Uo. 176. o. Lásd még: Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 295-296., 313-314. o.
- 25 A 600/1945. M. E. sz. rendelet 10. §-a. Magyar Közlöny 1945. március 18.
- 26 Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 292-293., 295-296., 323-324., 349., 373-374., 386. o.
- 27 Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 166. o.; Lásd még: Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 301-305., 353. o.
- 28 Néplap, 1945. április 5.
- 29 Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 266-267. o.
- 30 Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 166.; Lásd még: Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 353. o.
- 31 Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23.-1945. november 15. B. kötet (Szerk. Szűcs László) Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997. 15. o.
- 32 Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944-1948. (Válogatta és a bevezetést írta: Balogh Sándor) Budapest, Gondolat Kiadó, 1980. 106-107. o.
- 33 Magyar Közlöny, 1945. szeptember 14.
- 34 Kis Újság, 1946. január 22.
- 35 Erről bővebben lásd: Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 226-231. o.
- 36 Uo. 241. o.
- 37 Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 373. o.
- 38 Uo. 474-487. o.
- 39 Szabad Nép, 1946. január 17.
- 40 Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 419-420., 424-428., 467-468., 471-472. o.
- 41 Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története, 1944-1990. Budapest, Kulturtrade Kiadó, 1998. 61-64. o.
- 42 Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1940-1956. I. kötet. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997. 256-257. o.
- 43 Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 261. o.
- 44 Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944-1948. Budapest, Napvilág Kiadó, 2003. 216-219. o.
- 45 Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-47. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969. 262. o.
- 46 Nemzetgyűlési Napló, 1946. május 2. 763. o.
- 47 Uo. 832. o.
- 48 Az 1946. évi IX. tc. 19. §-a. Magyar Közlöny, 1946. május 10.
- 49 A 185 000/1946. F. M. sz. rendelet 37. §-a. Magyar Közlöny, 1946. június 14.
- 50 Az 1946. évi IX. tc. 20. §-a. Magyar Közlöny, 1946. május 10.
- 51 Nemzetgyűlési Napló, 1946. május 3. 863-864. o.
- 52 Az 1946. évi IX. tc. 4. §-a. Magyar Közlöny, 1946. május 10.
- 53 Uo. 9. §.
- 54 A témáról bővebben lásd: Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése, 1945-1950. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.; Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon, 1945-1948. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1993.; Vadkerty Katalin: Belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony, Kalligram, 1999.
- 55 Nemzetgyűlési Napló, 1946. december 18. 900-901. o.
- 56 Magyar Közlöny, 1947. január 3.
- 57 Az 1947. évi V. tc. 2. §-a. Uo.

A Magyar Kommunista Párt állásfoglalása a földreform kérdésében

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek a magyar néphez intézett szövege, valamint az ideiglenes nemzeti kormány nyilatkozata oly földreform haladéktalan megvalósítását ígérte, mely sokszáz ezer földnélküli és kisparasztot tesz életképes gazdaság tulajdonosává. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés egész létevése kétségtelesen megmutatta, hogy a nemzetgyűlés döntő többsége a gyökeres és széleskörű földreform gyors megvalósítását kívánja.

A Magyar Kommunista Párt ezért üdvözi, hogy a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatával a nyilvánosság elé lépett. A Magyar Kommunista Párt nézete szerint a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatát alkalmas arra, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az ideiglenes nemzeti kormány ünnepélyes ígéretét a földreformról a gyakorlati megvalósítás útjára vigye.

A Magyar Kommunista Párt el akarja kerülni, hogy a demokratikus pártok álláspontja a földreform kérdésében elaprózódik, hogy minden párt külön javaslatot lépjen fel. Eppen ezért csatlakozik a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatához és alapjában magáévá teszi, fenntartva jogát arra, hogy a részletekre vonatkozóan megtegye a maga módosító és kiegészítő javaslatát.

A Magyar Kommunista Párt külön hangsúlyozza, hogy egyetért a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatának következő sarkalatos pontjaival:

1. „A földreform céljaira mindenekelőtt el kell kobozni a hazatérőket, nyilasvezéreket, Volksbundtagokat és a magyar nép egyéb ellenségeinek minden birtokát.

A földreform céljaira igénybe kell venni minden úri nagybirtokot, általában véve 100 holdon felül.

A 100 holdas birtokmaximumot rúkszerűségi teszi, hogy százszázalékot kell földhöz juttatni. A 100 holdas birtokhatár felemelése azt jelentené, hogy tízezeret, százszázalékot ötméret el a földtől. A 100 holdas birtokhatártól eltérni csak kivételes esetekben szabad. A Magyar Kommunista Párt véleménye az, hogy azok a földbirtokok, akik a nemzeti ellenállásban és a németellenes magyar szabadságharcban érdemeket szereztek, 300 holdig megtarthassák birtokaikat.

2. „A földreform céljaira való igénybenél attól menesülnek a parasztbirtokok 200 holdon alul.”

A Magyar Kommunista Párt helyesli, hogy a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatát megkülönbözteti az úri nagybirtokot a parasztbirtoktól. A földreform célja a feudális reakció megsemmisítése, nem pedig a jómódú parasztság.

3. „Tekintettel az állatállomány rendkívüli lecsökkenésére és a mezőgazdasági gépek óriási hiányára, szövetkezeti vagy községi formában meg kell szervezni az

igéző és a gépek közös használatát, valamint a tenyészállatok tartását.”

A rendkívüli helyzet rendkívüli rendszabályokat követel. Csak a meglévő állatállomány és a gépek közös használatával lehet biztosítani a föld megművelését az új kisbirtokokon. A Magyar Kommunista Párt azonban hangsúlyozza, hogy az igéző és a mezőgazdasági gépek közös használatának a magántulajdon tiszteletben tartásával kell történnie.

4. „Az igénybeveendő földekből elsősorban a teljesen birtoktalan és törpebirtokos parasztságot kell földhöz juttatni.” „Előnyben részesítendő a földhözjuttatásnál azok, akik a Németország elleni harcban kitüntették magukat, akik előtt jártak az ellenállásban a reakciós rendszerrel szemben és szabadságszerzés bűntetést, vagy internálást szenvedtek...”

5. „Közsegenként földreform-biztosítógokot kell szervezni az igénylők képviseletéből...”

A Magyar Kommunista Párt nézete szerint a földreformot csak maguknak a paraszttömegeknek tevékeny részvételével lehet végrehajtani.

6. „A földreform végrehajtásának 1945 október 1-ig meg kell történnie, hogy a földhözjuttatandók az 1945/46-os gazdasági év kezdetén már birtokukba vehessék földjüket.”

A Magyar Kommunista Párt nézete szerint minél gyorsabb a földreform végrehajtása, annál kisebb lesz az elkerülhetetlen gazdasági megrázkódtatás.

Magáévá téve a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatának alapelveit, a Magyar Kommunista Párt ezzel egyetérti az új egyetemes munkásság és a parasztság szövetésének. A történelmi tapasztalat azt bizonyítja, hogy a munkássztyál támogatása nélkül a parasztság nem tudja törekvéseit megvalósítani. A munkásság és a parasztság szövetsége a magyar demokrácia szilárdságának biztosítéka.

A Magyar Kommunista Párt hangsúlyozza, hogy a földreform gyors végrehajtása a magyar demokrácia megvalósításának és megszilárdításának előfeltétele. A földreform haladéktalan végrehajtása biztosítja az új magyar nemzeti haderő harcalképességét. A földreform végrehajtása nélkül az ország nem tud kilábalni a gazdasági nehézségekből, nem tudja meggyógyítani a magyar mezőgazdaságon ütött súlyos háborús sebeket.

A Magyar Kommunista Párt ezért felhívja a magyar népet, elsősorban az érdekelte földművelés- és paraszttömegeket, hogy foglaljanak állást a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatát melletti és juttassák kifejezésre azt a kívánságukat, hogy a földreformról szóló törvényt az Ideiglenes Nemzetgyűlés legközelebbi ülésén tárgyalja és elfogadja.

Debrecen, 1945. január 18.

A Magyar Kommunista Párt
központi Vezetősége.

Tetszik nekem

Tetszik nekem: már nem köszön előre,
nem tudja szolgának magát a nép
ezen a téren... de tekint a földre,
vagy nézi hosszán az Isten égét.

ha jó egy úr, vagy úrforma... Kabátom
után engem is annak tartanak,
elfordulnak, — s én biztatlán vidáman
é hallgatag, konok magyarokat.

Hogy jól van ez! Így van ez jól! — Keményen
nézettek csak azt a szelíd cset,
egy pár századon át, egy eördéven
már épp eleget köszöngtetek.

Nézettek csak a földet, zord anyának.
ki egy habszemért hajolni tanít, —
míg életék is sipka-gyűrve járul,
földig hajol, ki akar valamit!

ILLYES GYULA.

Magadon segítesz, ha a Nemzeti Segély akcióát támogatod!

A magyar nép földet vár

Kis falu közepén állunk meg.
A város hadsereg által felszabadított
Tiszántálon. Lehet vagy
5—600 lakosa. Asszonyok veszenek
körül bennünket. Meg gyermekek.
Hiányos az öltözetük. Különösen
a lábbelit nélkülözik.

— Hol a férje? — fordulok az
egyik asszonyhoz.

— Amerikában — volt a válság —
de a háborút óta nem küldött
pénzt.

— És miből élnek?

— Negyedéből, ötödéből kapunk
az uraságnál. Ezek is dolgoznak —
mutat rá a 10—12 éves leányra
és fíra —, mert bizony nekünk
nincsen földünk.

— És az uraságnak van?

— Több uraság is van a község
határában. Sok ezer hold a birtokuk.

Az új magyar kormányra terelem
szól. Állították róla, de a pusztá
létezésén kívül nem tudnak többet
felolvasom a kormány nyilatkozatát
a földreformról. Óvatosan tudakolják,
hogyan igaz-e ez? Lesz-e az ígéretből
valóság? Hiszen huszonöt éve oly
sokszor ígérték már földet; minden
kormány azzal kezdte, hogy földet
osztanak a parasztnak, de mindez
csak ígérlet maradt.

A beszélgetés folyamán egyre
jobban felmelegszetek. Lassan
oszladozni kezd a bizalmatlanság.

— 13 holdból meg tud élni nálunk
egy 5—6 tagú család — mondják —,
hisz elég jó a föld. Az uraságnak,
amelyik elmenekült a németekkel
együtt, pedig annyja van, hogy jut
belőle az egész falunak. — S értem,
hogy gondolatban kintjárnak a hatalmas
táblák között és úgy várják a pillanatot,
amikor saját földjüket meggyéjére
leerhetik a cöveket.

A másik községben két kursztagos
polgárral találkoztam. Ők már
hallották az új kormány

Dr. Jócsák Géza

hozzátartozói azonnal
jelentkezzenek

Gelléryné

Márton Kálmán u. 8.

Bőröndök
készítését és javítását
vállalom

Szilágyi
bőröndös

Simonffy-u. 5.

Néplap, 1945. január 21-ei száma

Tanácskozik az Ideiglenes Nemzetgyűlés,
1944. december

A földreform formálódása a nyilvánosság előtt

Dokumentumok
(Összeállította: Fürj Zoltán)

I.) A Nemzeti Parasztpárt javaslatot dolgozott ki a földreform megoldására¹

A magyar sorskérdések középpontjában a magyar földnek a kérdése áll. Elyomott népünk hiábavaló harcot folytatott eddig a földreformért, mert uralkodó osztályai ezer kifogással taktikázva, a dolgozók követelését elodázták. Történelmi tragédiánk egyik oka éppen a földkérdés megoldatlansága. Egész Európán Magyarország egyedül áll feudalizmusra emlékeztető földmegosztásával.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésen végre hatalmas erővel tört ki a népakarat, amely a múlt rendszer teljes felszámolását és a radikális földreform megvalósítását követelte. Nem volt szónok, aki ne ismerte volna el ennek a földreformnak nemcsak szükségességét, de történelmi súlyát is.

A Nemzeti Parasztpárt, amely párt zömét a gazdasági cselédek, a magyar föld nincstelenjei alkotják, saját bőrén érzi a jelenlegi rendszer tarthatatlanságát és javaslattal lép a nemzet elé. Kötelességünknek tartjuk ezt a javaslatot teljes egészében közölni, amely remélhetjük, alapja lesz a föld igazságos szétosztását, a magyar dolgozók kezébe juttatását biztosító törvénynek.

A Nemzeti Parasztpárt földreform javaslata

A magyar parasztság még a jobbágyság idején kiszorult a magyar föld birtokából, és ezen nem változtatott a jobbágyság felszabadítása sem. A jobbágyfelszabadítás levette az úrbéri terheket a parasztság kezén lévő úrbéres birtokokról, de nem adott ennél több földet a parasztságnak. A magyar föld legnagyobb része továbbra is földesúri kézben, a parasztság zöme pedig továbbra is birtoktalan maradt.

A jobbágyság eltörlése százezer régi szabad parasztcsalád mellett csak hatszázezer telkes jobbágycsaládot tett a föld szabad birtokosává, míg a zsellérek és az uradalmi földön dolgozó parasztok közel kétmillió tömegéből csak egy töredéket juttatott földhöz. A jobbágyfelszabadítás azt eredményezte, hogy az ország területéből csak 30% lett parasztföld, míg 70%-a megmaradt földesúri birtoknak.

Ezen az aránytalan birtokmegoszláson, a parasztság kisemmizésén nem változtatott lényegesen a következő évtizedek birtokpolitikája sem. A szegődményes földek megváltása, a telepítési akciók, a magánparcellázások, az 1920-as földreform és az újabb telepítési akciók együttesen sem juttattak annyi földet a parasztságnak, hogy a birtokába került föld legalább megkétszereződött volna. 1935-ben is az ország mezőgazdasági területének csak 52%-a volt parasztkézen levő kisbirtok, míg 48%-a a nagybirtokos földesurak és közületek birtokában maradt, vagy kereskedelmi vállalatok és földesúrrá lett nagygazdák birtokába került.

Ez a birtokmegoszlás volt a magyar nemzeti fejlődésnek mindent meggátoló akadálya és végeredményben ez juttatta a nemzetet mai katasztrófájába is. A nagybirtokok és uradalmak fennmaradása biztosította a népellenes úri-feudális uralom folytonosságát és a parasztságnak a földből való kiszorulása tette tehetetlenné és öntudatlanná a magyar nép millióit.

Ennek a végzetes aránytalanságnak és állandó nemzeti szerencsétlenségnek megszüntetése nélkül nincs nemzeti talpraállás, nincs demokratikus fejlődés és nincs népi megerősödés.

Éppen ezért a földreform megvalósítása nem lehet kisebb-nagyobb mértékű földhöz juttatás, hanem csak a magyar földbirtokviszonyok gyökeres és teljes újjárendezése. A magyar földnek a magyar parasztság birtokába kell kerülnie. Ez a történelmi jóvátétel az alapfeltétele az országvesztő reakció gyökeres felszámolásának, a parasztság népi felemelkedésének és a nemzeti újjászületésnek.

A földreform megvalósítása az egyetlen útja a magyar mezőgazdaság tapraállításának és újjáépítésének. A németek és magyar bérenceik által földünkre zúdított háború irtózatos rombolásait és pusztításait csak úgy hozhatja helyre a magyar termelőmunka, ha a parasztság a maga földjén és a maga javára dolgozhat. A jószágállomány és a mezőgazdasági felszerelés katasztrófális pusztulása után nincs más, ami újjáteremtheti a magyar mezőgazdaságot, mint a parasztságnak a maga földjén kifejtett emberfeletti munkája.

A földreform megvalósításának mértékére, módjára és lebonyolítására nézve a Nemzeti Parasztpárt a következő javaslatot terjeszti elő:

I.

1. A földreform céljaira mindenképp el kell kobozni a hazaárulók, nyilasvezérek, Volksbund-tagok és a magyar nép egyéb ellenségeinek minden birtokát.
2. A földreform céljaira igénybe kell venni minden úri nagybirtokot, általában véve 100 katasztrális holdon felül.
3. Igénybe kell venni általában 100 holdon felül a közületi, állami, egyházi, községi, alapítványi, valamint vállalati birtokokat is, kivéve azokat, melyek közvetlenül és elkülönítve valamilyen különleges kulturális, gazdasági, népjóléti stb. közcél szolgálnak.
4. A parasztbirtokok 200 katasztrális holdon alul mentesülnek az igénybevétel alól.
5. Házhelyeknek és közcélokra szükség esetén más birtokok is igénybe vehetők, azonban ezek birtokosait másutt igénybe vett földdel kell megfelelő értékben kárpótolni.

II.

1. A földreform céljaira igénybe veendő földekből:
 - a. a szántót, rétet és kertet az igénylőknek szabad, egyéni és telekkönyvileg bejegyzett birtokába kell adni;
 - b. a legelőt a szükségletekhez és lehetőséghez képest osztatlanul kell hagyni, ahol szükséges, ott újabb területet kiszakítani, és községi birtokba adni a lakosság közös használatára;
 - c. az erdőt és az erdősítésre váró terméketlen területet vagy állami birtokba kell venni és országosan egységes állami erdőgazdaság kezelésébe venni, vagy községi birtokba adni, illetve meghagyni és az erdőgazdaság ellenőrzése alá helyezni.
2. Az igénybe vett birtokon lévő állatállományt és gazdasági felszerelést az új birtokok között arányosan szét kell osztani, és tulajdonukba adni. Ezen felül az államnak a lehetőséghez képest állatokkal és felszerelésekkel kell segíteni a földhözjuttatottakat. tekintettel azonban az állatállomány rendkívüli lecsökkenésére és a mezőgazdasági gépek óriási hiányára, szövetkezeti vagy községi formában meg kell szervezni az igaerő és a gépek közös használatát, valamint a tenyészállatok tartását.
3. Az igénybeveendő földekből vidékenként megállapítandó gazdaságtípusokat kell alakítani és ezek nagyságát vidékenként és típusonként kell meghatározni.
4. A földreform során az úthálózat kiegészítését, a közcélokot szolgáló területek elhelyezését és a kisgazdaságok kimérését, valamint a házhelyek kijelölését vidékenként megállapítandó terv szerint kell végrehajtani.
5. A földreform során különös tekintettel kell lennünk kisebb-nagyobb telkű házhelyek juttatására. Ezeket szorosan a régi település köréül kell kiutalni, vagy önálló új településeket alakítani.
6. Azon vidékek földigénylői számára, ahol nincs elegendő igénybevehető föld, más vidéken kell földet juttatni ott, ahol igénybevehető földek rendelkezésre állanak.

III.

1. Az igénybeveendő földekből elsősorban a teljesen birtoktalan és törpebirtokos parasztságot kell földhöz juttatni. Csak a dolgozó parasztság kaphasson földet.
2. Előnyben részesítendőek a földhöz juttatásnál azok, akik a Németország elleni harcban kitüntették magukat, akik előljártak az ellenállásban a reakciós rendszerrel szemben és szabadságvesztés büntetést, vagy internálást szenvedtek; végül a sokgyermekes családok.
3. A megváltás összegét az illető birtokra koronában, pengőben kivetett kataszteri tiszta jövedelem húszszorosában kell megállapítani.
4. A megváltási összeg a földreform végrehajtási költségeinek levonása után a régi birtokosok kártalanítására fordítassék.
5. A földreform során juttatott birtokokat 10 évig csak a földművelésügyi miniszter engedélyével lehessen elidegeníteni.

IV.

1. A földreform végrehajtására a földművelésügyi minisztérium külön osztályt állítson fel és a földhöz juttatandók képviselőinek bevonásával alakítson előkészítő bizottságot.
2. Biztosítani kell a végrehajtás decentralizálását és a földhöz juttatandók helyi képviseletét a végrehajtó szervezetben. Községenként földreform-bizottságokat kell szervezni az igénylők képviselőiből és helyi szakemberekből, s az igénylők összeírását ezekre a bizottságokra kell bízni.
3. A földreform végrehajtásának 1945. október 1-jéig meg kell történni, hogy a földhöz juttatandók az 1945-46. gazdasági év kezdetén már birtokba vehessék földjüket.

A Nemzeti Parasztpárt felhívja az összes demokratikus pártokat, a szakszervezeteket, a mezőgazdasági érdekképviseleteket és az érdekelt szakembereket, hogy előterjesztett javaslata mellett foglaljanak állást, részleteit vitassák meg, s ezzel megkönnyítsék az Ideiglenes Nemzeti Kormány munkáját és elősegítsék a magyar nemzet e létkérdésének sürgős megoldását, a magyar parasztság évszázados vágyának beteljesülését.

2.) A Magyar Kommunista Párt állásfoglalása a földreform kérdésében²

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek a magyar néphez intézet szózata, valamint az ideiglenes nemzeti kormány nyilatkozata oly földreform haladéktalan megvalósítását ígerte, mely sokszázezer földnélkülit és kisparasztot tesz életképes gazdaság tulajdonosává. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés egész lefolyása kétségtelenül megmutatta, hogy a nemzetgyűlés döntő többsége a gyökeres és széleskörű földreform gyors megvalósítását kívánja.

A Magyar Kommunista Párt ezért üdvözli, hogy a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatával a nyilvánosság elé lépett. A Magyar Kommunista Párt nézete szerint a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatát alkalmas arra, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány ünnepélyes ígéretét a földreformról a gyakorlati megvalósítás útjára vigye.

A Magyar Kommunista Párt el akarja kerülni, hogy a demokratikus pártok álláspontja a földreform kérdésében elaprózódjék, hogy minden párt külön javaslattal lépjen fel. Éppen ezért csatlakozik a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatához és alapjában magáévá teszi, fenntartva jogát arra, hogy a részletekre vonatkozóan megtegye a maga módosító és kiegészítő javaslatát.

A Magyar Kommunista Párt külön hangsúlyozza, hogy egyetért a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatának következő sarkalatos pontjaival:

1. „A földreform céljaira mindenekelőtt el kell kobozni a hazaárulók, nyilasvezérek, Volksbund-tagok és a magyar nép egyéb ellenségeinek minden birtokát. A Földreform céljaira igénybe kell venni minden úri nagybirtokot, általában véve 100 holdon felül.”

A 100 holdas birtokmaximumot szükségessé teszi, hogy százazreket kell földhöz juttatni. A 100 holdas birtokhatár felemelése azt jelentené, hogy tízezreket, százazreket ütnénk el a földtől. A 100 holdas birtokhatártól eltérni csak kivételes esetekben szabad. A Magyar Kommunista Párt véleménye az, hogy azok a földbirtokosok, akik a nemzeti ellenállásban és a németellenes magyar szabadságharcban érdemeket szereztek, 300 holdig megtarthassák birtokaikat.

2. „A földreform céljaira való igénybevétel alól mentesülnek a parasztbirtokok 200 holdon alul.”

A Magyar Kommunista Párt helyesli, hogy a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatát megkülönbözteti az úri nagybirtokot a parasztbirtoktól. A földreform célja a feudális reakció megsemmisítése, nem pedig a jómódú parasztságé.

3. „Tekintettel az állatállomány rendkívül lecsökkenésére és a mezőgazdasági gépek óriási hiányára, szövetkezeti vagy községi formában meg kell szervezni az igaerő és a gépek közös használatát, valamint a tenyészállatok tartását.”

A rendkívüli helyzet rendkívüli rendszabályokat követel. Csak a meglévő állatállomány és a gépek közös használatával lehet biztosítani a föld megművelését az új kisbirtokokon. A Magyar Kommunista Párt azonban hangsúlyozza, hogy az igaerő és a mezőgazdasági gépek közös használatnak a magántulajdon tiszteletben tartásával kell történnie.

4. „Az igénybeveendő földekből elsősorban a teljesen birtoktalan és törpebirtokos parasztságot kell földhöz juttatni. Előnyben részesítendőek a földhöz juttatásnál azok, akik a Németország elleni harcban kitüntették magukat, akik elől jártak az ellenállásban a reakciós rendszerrel szemben és szabadságvesztés büntetést vagy internálást szenvedtek ...”

5. „Községenként földreform-bizottságokat kell szervezni az igénylők képviselőiből ...”

A Magyar Kommunista Párt nézete szerint a földreformot csak maguknak, a paraszttömegeknek tevékeny részvételével lehet végrehajtani.

6. „A földreform végrehajtásának 1945. október 1-éig meg kell történnie, hogy a földhöz juttatandók az 1945/46-os gazdasági év kezdetén már birtokukba vehessék földjüket.”

A Magyar Kommunista Párt nézete szerint minél gyorsabb a földreform végrehajtása, annál kisebb lesz az elkerülhetetlen gazdasági megrázkódtatás.

Magáévá téve a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatának alapelveit, a Magyar Kommunista Párt ezzel is útját egyengeti a munkásság és a parasztság szövetségének. A történelmi tapasztalt azt bizonyítja, hogy a munkásosztály támogatása nélkül a parasztság nem tudja törekvéseit megvalósítani. A munkásság és a parasztság szövetsége a magyar demokrácia szilárdságának biztosítója.

A Magyar Kommunista Párt hangsúlyozza, hogy a földreform gyors végrehajtása a magyar demokrácia megvalósításának és megszilárdításának előfeltétele. A földreform haladéktalan végrehajtása biztosítja az új magyar nemzeti haderő harcképességét. A földreform végrehajtása nélkül az ország nem tud kilábalni a gazdasági nehézségekből, nem tudja meggyógyítani a magyar mezőgazdaságon ütött súlyos háborús sebeket.

A Magyar Kommunista Párt ezért felhívja a magyar népet, elsősorban az érdekelt földmunkás és paraszttömegeket, hogy foglaljanak állást a Nemzeti Parasztpárt földreform-javaslatával, és juttassák kifejezésre azt a kívánságukat, hogy a földreformról szóló törvényt az Ideiglenes Nemzetgyűlés legközelebbi ülésén megtárgyalja és elfogadja.

Debrecen, 1945. január 18.

A Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége

3.) A földreform kérdése. Írta: Tildy Zoltán, a Független Kisgazda Párt elnöke³

A földkérdés megoldásáról az ország felszabadított részének közvéleménye előtt több megnyilatkozás történt pártok és politikai vezetők részéről egyaránt. Megelégedéssel vesszük tudomásul ezt aényt. Jólesik látni, hogy ez ezer sebből vérző, de mégis a jövő felé tekintő új Magyarország közéleti tényezőinek érdeklődése az egyik legnagyobb és legégetőbb magyar kérdés, a földprobléma megoldása felé fordult.

A Független Kisgazda Pártnak a földkérdésben vallott álláspontja 15 éves programjából és azóta folytatott szakadatlan küzdelmeiből világosan megállapítható. A párt a földkérdés megoldását az ország gazdasági, társadalmi és politikai átalakulása, újjászületése szempontjából sorsdöntően a legfontosabbnak tartotta és tartja.

(A párt a kérdés nemzetgyűlési tárgyalása során részletekig kidolgozott szakszerű tervvel kíván hozzájárulni a földreform minél eredményesebb végrehajtásához.)

Tizenöt éve hangoztatjuk a kérdés megoldásának égetően sürgős voltát. „A földkérdés komoly megoldását elodázni, nagy nemzeti értékek veszélyeztetése nélkül nem lehet” – írtuk a párt 1943-ban kiadott legutóbbi program-nyilatkozatában is, így meg vagyok győződve arról, hogy most, amikor ennek a megoldásnak politikai és hatalmi akadályai leomlottak, a párt a maga egészében az azonnali végrehajtás mellett foglal állást. Magam a reform végrehajtását ebben az esztendőben, az új gazdasági év megkezdéséig, 1945. évi október hó 1-éig keresztülvihetőnek és keresztülviendőnek tartom.

A végrehajtásban a feladatokat és felelősséget meg kell osztani az egész nagy országos problémát a maga egyetemességében ismerő, arra szakszerűen felkészült központi szerv s az érdekeltekből e célra alakult helyi szervek és a Nemzeti Bizottságok között. A végrehajtás alapos és szakszerű megszervezése a földművelésügyi minisztérium feladata.

A földreform mértéke tekintetében a Független Kisgazda Párt programja leszögezi, hogy a párt „a mamutbirtok és a nagybirtoktípusok megszüntetését és a középbirtokok meghagyása mellett – a kisbirtokrendszerre való teljes áttérést” tartja szükségesnek. A hangsúly e program pont utolsó szavain, a kisbirtokrendszerre való teljes áttérés szükségességén van. Nem elvi kérdés, hogy a középbirtokot 200 holdnak veszem-e, mint az (azt hiszem, jól emlékszem) a Szociáldemokrata Párt hosszú évekkel ezelőtt kiadott földprogramja, vagy 300 holdnak-e, mint azt a Kommunista Párt egyes esetleges kedvezményekkel kontemplálja, vagy 4-500 holdnak, ahogy azt termelésirányítási szakemberek kívánják. A magam felfogása: járásonként hagynék egy-egy 4-500 holdas középbirtokot, de csak magas képzettségű s gyakorlati gazdálkodásban is kiváló gazdák kezén, vagy vezetése alatt, a mezőgazdasági termelés fejlesztése, irányítása s az állattenyésztés mielőbbi regenerálásának biztosítása, tehát az újonnan földhözjuttatottak és az egész mezőgazdasági termelés érdekében is. Ezentúl a birtokmaximum akár 100, akár 200, akár 300 holdban megállapítható.

Mivel az azonos nagyságú földterület egészen eltérő értéket és jövedelmet jelenthet, a föld minősége, az éghajlati viszonyok, a közlekedési és értékesítési lehetőségek szerint, meggondolandó, hogy a birtokmaximum megállapításában ne használjunk-e más mértéket, mint a holdszámot, vagy legalább is ne alkalmazunk-e bizonyos korrekтивumot. Csak egy példát: A főváros közelében fekvő 50 hold értéke és jövedelme messze túlhaladja mondjuk egy szélsőséges klímájú, alföldi 200 holdas – esetleg szikes – parasztgazdaság értékét és jövedelmét.

Általában a megállapítandó maximumon túl minden föld igénybeveendő, bárki tulajdonában van jelenleg. A magam részéről a célvagyonok (egyházi, kulturális, szociális intézmények fenntartást biztosítani hivatott földtulajdonok) igénybevételét sem tartom lehetetlennek, ha e vagyonok állagát és jövedelmét az állam más megnyugtató módon biztosítani tudja.

Ezen túl: bankok, vállalatok kezén lévő föld az utolsó holdig kisajátítandó és kisajátítandók azok a földek is – 100 holdon alul is –, amelyeket nem földműveléssel foglalkozók a gazdasági válság idején árverésen szereztek.

Természetes, hogy mindazok földvagyona és egyéb vagyona, akik a nemzet ügyét elárulták, azoké a törvényhozóké is, akik a náci zsoldban álló Szálasi -kormány árulását fedezték, a Volksbund-tagoké, akik a nemzet testéből önként kirekesztették magukat – elkobzandó. Az így elkobzott vagyon értékét azonban teljes egészében a földreform céljaira kell fordítani. (Például sokgyermekes, vagy a közösség szempontjából érdemeket szerzett földhözjuttatottak megsegítése instrukció és állatállomány beszerzésében. E tekintetben is részletes tervet fogunk előterjeszteni.)

A földreform keretébe tartozik a falusi és városzéli házhelyek kérdése is. Itt most csak egy szempontot szeretnék hangsúlyozni. A falus házhely legalább 800 négyszögöl legyen. A ház melletti 600 négyszögöl többet ér távoli két hold földnél a család ellátása szempontjából. A városzéli házhelyeknél is törekedni kell arra, hogy a kertre is jusson a telekből.

A megváltási ár megállapításánál nem hoznék merev, egységes intézkedést, hanem degresszív skálában határozom meg a földért juttatandó és az állam által biztosítandó ellenértéket. Az egészen nagy birtoktestek holdankénti, illetve a kataszteri jövedelem szorzatából adódó megváltási árat például kisebb összegben venném fel, mint azét a 40-50-100 holdnyi területét, amelyet a kisközép (paraszt-) birtokokból ítélne a meghozandó törvény kisajátítandónak.

A kérdés nyugodt és szabad megvitatása a magyar demokrácia első nagy próbája lesz. Szabad és szenvedélymentes tárgyalást kíván ez a mérhetetlen fontosságú problémánk, de gyors döntést is. A – reméljük – hamarosan teljessé váló Ideiglenes Nemzetgyűlés tűzze napirendre ezt a kérdést, alkossa meg a szükséges törvényt és gondoskodjék annak azonnali komoly s a nemzet egyetemes érdekét szem előtt tartó szerves és gyors végrehajtásáról. A kormány pedig már közben gondoskodjék mindarról az eszközről, amely a földhöz jutott kisemberek termelőmunkájának megkezdéséhez elengedhetetlenül szükséges. Földnélküli szegény népünk nagy rétegeinek százados vágya teljesül, százados bilincsek

hullanak le nyomán, s a nemzeti fejlődés új korszaka nyílik meg a földkérdés radikális megoldásával.

4.) Tudósítás a földreform elfogadásáról

a.) Ennek a kezdődő munkának, mely a magyarság életének irányát évszázadokra szabja meg, a mai minisztertanács fogja alapkövét lerakni

„A földreformrendelet új lapot nyit a nemzet történetében”⁴

A rendkívüli minisztertanács elfogadta a földreformot

Elkobozzák a hazaárulók, nyilasok és háborús bűnösök birtokát. – Megváltás ellenében igénybe kell venni a 100 holdon felüli birtokokat – Az 1.000 holdon felüli birtokokat teljes egészében igénybe veszik. – A parasztbirtok 200 holdig, s ha tulajdonosa részvett a nemzeti ellenállásban, 300 holdig mentesül az igénybevétel alól. – A szőlőbirtok és gyümölcsös 20 holdat meghaladó része megváltásra kerül. – Igényjogosult a gazdasági cselédeken és mezőgazdasági munkásokon kívül a nagycsaládú kisbirtokos nős fiúgyermek is. – előnyben részesülnek a fasizmus elleni harc résztvevői.

A magyar szegényparasztság földért folytatott évszázados harca történelmi fordulóponthoz érkezett el. Két nappal ez előtt a márciusi szabadságünnepen a kormány tagjai rendkívüli minisztertanácson egyhangú lelkesedéssel elfogadták a földreformrendeletet. Március 15-én a földkérdés azonnali és gyökeres megoldásának harcos követelésétől visszhangzott az ország. A magyar nép tömegei: a munkásság, parasztság, értelmiség és az új magyar hadsereg tettek hitet, hogy 1848 leghatalmasabb követelését s a magyar nép legégetőbb mai problémáját, a földkérdést megoldják. A magyar nép március 15-ikei fogadalmá óta két nap telt el s a rendkívüli minisztertanács elfogadta azt a földreformrendeletet, mely valóban új lapot nyit a nemzet történetében.

A földreformrendelet megszavazása a fiatal magyar demokrácia legnagyobb sikere. A rendeletben lefektetett tervek alapján végrehajtott földreform véglegesen felszámolja majd a feudális nagybirtokrendszert, biztosítja az ország demokratikus átalakulását és jövő fejlődését. A magyar demokrácia és a nemzeti függetlenség szilárd alapjait rakja le azzal, hogy szétzúzza a nagybirtokrendszert, a magyar parasztság kiszípolozóját s nagy nemzeti katasztrófánk felidézőjét. A gyors és gyökeres földreform a parasztság millióit állítja a demokrácia szolgálatába és teszi a magyar nép szabadságharcának, nemzeti függetlenségének elszánt harcosaivá. A feudális nagybirtokrendszer szétzúzása és az erős kisbirtokrendszer megteremtése az egyedüli garanciája a kifelé szabad és független, befelé erős és demokratikus Magyarországnak.

Üdvözljük a rendkívüli minisztertanács döntését. A demokratikus népkormány ezzel a határozatával aláhúzta, és első szakaszában végrehajtotta a magyar nép pártjainak azt a

határozott követelését, mely már az Ideiglenes Nemzetgyűlés és ideiglenes kormány megalakulásakor a földreformban jelölte meg a magyar demokrácia legfőbb kérdését, hangsúlyozva, hogy a nagybirtokrendszer széttűzése nélkül a reakciót, a hazaárulást, a nemzetgyilkosságot kiirtani nem lehet. A demokrácia, a nemzet függetlenségének biztosítása követeli az új jobbágyfelszabadítást, nemzeti becsülésünk visszaszerzése követeli a magyar nép új szabadságharcát. Mindkét követelés legdöntőbb alapja a földreform.

Most a rendelettel, nagy lépéssel jutottunk előre.

A földreformrendeletet a minisztertanács elfogadta, de a legnagyobb feladat a rendelet végrehajtása még hátra van. Előre le kell szögeznünk: a végrehajtásnak nem kevésbé gyorsnak és határozottnak kell lennie, mint a rendelet elfogadásának. Egy gazdaságilag szétdőlt, kifosztott és kirabolt országban a demokrácia azon áll vagy bukik: tudunk-e termelni, tudjuk-e biztosítani a mindennapi kenyeret. A földreform végrehajtása éppen ezért nálunk nemcsak életbevágóan fontos nemzeti érdek, hanem gazdasági szükségesség is. Kifejezésre jut ez a rendeletben is, amikor a földhöz juttatásnál figyelembe veszi: ki hogyan dolgozik. A földreformnak a termelés érdekeit támogatnia és fokoznia kell. A most elfogadott földreformrendelet a magyar nép demokráciáért s nemzeti függetlenségért folytatott harcának eredménye. De a magyar nép demokratikus szabadságharcának eredménye lesz maga a végrehajtás is. Hogy a földreform nagy ügyét ezentúl se gáncsolhassa el a reakció, a föld népének az ipari dolgozók pártjaival szoros harci szövetségben továbbra is harcolnia kell a földért. A magyar nép parasztmilliói: gazdasági cselédek, napszámosok, törpebirtokosok és nagycsaládú kisgazdák fiai vegyék végre birtokukba a földet, építsék ki a magyar néphatalmas védőbástyáját a népnűzással és hazaárulással, a reakcióval és nemzetvesztéssel szemben. A földreformrendelet az ipari munkásság, parasztság és a haladó értelmiség közös harcának eredménye a harcostársak a demokráciáért és a független, szabad és boldogabb Magyarorszáért küzdő egész magyar nép jókívánásai kísérik a magyar parasztságot az új jobbágyfelszabadulásban és az új honfoglalásban.

b.) A miniszterelnök beszéde

Tisztelt Minisztertanács! Rendkívüli minisztertanácsra gyűltünk össze a napirend tárgyának sürgőssége, még inkább fontossága miatt. A földbirtokreformra vonatkozó javaslatról van szó. Amit az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-ike óta tett, az nem volt más, mint nemes elhatározások, a múltnak felszámolása és előkészület a demokrácia épületének sürgős felépítéséhez.

Ennek a kezdődő munkának, mely a független magyarság életének irányát évszázadokra szabja meg, a mai minisztertanács fogja alapkövét lerakni.

Alapkövét, mely elég erős legyen, hogy a magyar nemzet demokratikusan felépített jövőjének megingathatatlanul szilárd bázist biztosítson.

E javaslattal nagyrészt ledönteni akarjuk mindazokat a bástyákat és védőfalakat, melyek egy osztály uralmát más osztályok rovására évszázadokon keresztül lehetővé tették.

E javaslat szétrombolja és összezúzza a reakciónak leghatalmasabb fellegvárát és a nemzet demokratikus fejlődésének útjából a legmagasabb akadályokat is elhárítja.

A magyarság szabadságvágyának az elnyomatás évszázadai folyamán voltak jelentős fellobbanásai, de ezeknek hatása nem lehetett tartós, mert a földosztás problémájának megoldásáig sohasem jutott el.

Az a szabadság, melyet a magyar nemzet most élvez, azért lesz nemcsak tartós, hanem örökéletű, mert van ereje, hogy elbánjon a szabadság legnagyobb és leghatalmasabb ellenségével: a feudalizmussal.

Azzal pedig, hogy a földet, az azt eddig is vérével védelmező, verejtékével öntöző paraszt kezére juttatja, zálogát teremti meg a demokratikus berendezkedés állandóságának.

Nagy öröm nekem, e kabinet elnökének és megnyugvás lehet mindannyiunknak, hogy e javaslat a pártok egyhangú lelkesedésével találkozott. A kritikai hang, amely az egyes pártok részéről elhangzott, mind oda irányult, hogy a javaslat minél szakszerűbben, minél tökéletesebb megoldással és minél sürgősebben emelkedjék törvényerőre. Teljes bizalommal fordulok a pártok országos vezetőihez azzal a kéréssel, hogy ugyanolyan felelősséggel, melyet mostanáig tanúsítottak e fontos kérdésben, legyenek a kormány segítségére a földreform végrehajtásánál is, hogy az a lehető legsimábban, minél inkább biztosítva a termelés folyamatosságát és a külső rendet, valósuljon meg.

Nem mulaszthatom el, hogy ez alkalommal is ne mondjak köszönetet a szövetséges nagyhatalmak, elsősorban a Szovjetunió kormányának azért a segítségért, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés, illetőleg az ideiglenes kormány megalakulhatott, és a magyar nemzet életének e sorsdöntő reformját meghozhatta.

A német imperializmus halálos öleléséből nemzetünket a dicső Vörös Hadsereg szabadította ki. Ezzel visszanyertük szabadságunkat. Szabadságunkban első és legnagyobb elhatározásunk, hogy a szabad élet biztosítékait kiépítsük a napirenden lévő javaslattal.

Kérem a földművelésügyi miniszter urat, hogy tervezetét ismertetni szíveskedjék.

c.) Nagy Imre: A nagybirtok hátba támadta és elbukatta a nemzeti ügyet

Mélyen tisztelt Minisztertanács!

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatában és az Ideiglenes Nemzeti Kormány Nyilatkozatában lefektetett elvek és a megadott felhatalmazás alapján, a földművelésügyi minisztérium elkészítette a földreform rendelettervezetet, amelyet ez úttal van szerencsém az igen tisztelt Minisztertanács elé terjeszteni.

A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló rendelet célja, amint azt az I.§ tömören megállapítja az, hogy valóra váltsa a magyar földműves nép évszázados álmát és birtokába adja ősi jussát, a magyar földet. A feudális nagybirtokrendszer megszüntetése biztosítja az ország demokratikus átalakulását, jövő

fejlődését és felvirágzását, földesúri birtokok parasztkézre adását, megnyitja a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi felemelkedés útját, az évszázadok óta elnyomott magyar parasztság előtt.

A nyugati nagy gazdasági demokratikus országokban a nagybirtok régen letűnt, de a demokrácia a körülöttünk levő kis szomszédállamokban is összezúzta a nagybirtokrendszert. Csak nálunk terpeszkedik még az országra. Pedig sehosem volt a nagybirtoknak az a nemzetpusztító szerepe, mint Magyarországon. A nagybirtok legtöbbször hazaárulás jutalma, nép- és nemzetellenes cselekedet tárgya volt.

Amikor a magyar nemzet léte forgott kockán, a nemzeti függetlenségért vívott nagy szabadságharcok idején a végsőkig kitartó néppel szemben, a nagybirtok hátba támadta és elbukatta a nemzeti ügyet.

A mohácsi nagy katasztrófa a nagybirtok, a földesurak bűne. Rákóczi és Esze Tamás kurucainak szabadságharcát a némettel szövetkezett labancok, a hazaáruló magyar földesurak verték le. 1848-49-ben a nagybirtok vetett gáncsot a szabadság és nemzeti függetlenség ügyének.

Innen-onnan száz esztendő választ el bennünket a jobbágyfelszabadítás idejétől. És ma új jobbágyfelszabadítást kell elvégeznünk. Új honfoglalásra kell vezetni a magyar föld népét.

Be kell fejeznünk azt, amit Kossuth, Petőfi, Táncsics, a nagy szabadságharc megkezdett, de amit a magyar nagybirtokosok árulása befejezni nem engedett.

A nagybirtok és a nemzet érdekei, mint a múltban, jelenleg is élesen szemben állnak egymással.

Aki ma Magyarországon nemzeti és népi érdekekért küzd, annak elkerülhetetlenül szembe kell szállnia a nagybirtokrendszerrel.

A magyar szabadságért és függetlenségért folyó küzdelem sikerének előfeltétele a nagybirtokrendszer megszüntetése. Ezzel áll, vagy bukik a magyar demokrácia.

A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló jelen rendelet lezárja a magyar múltat és új lapot nyit a nemzet történetében. Befejezi a nagy pert a magyar földműves nép javára. A magyar ugar robotosai mostantól fogva a maguk földjén saját maguknak fognak dolgozni.

A földműves népnek lesz életcélja, mert hazára lel abban az országban, amelyben eddig kisemmizett, hontalan volt.

A földreform a nagybirtokok paraszt kézre adásával véglegesen összezúzta a feudalizmust, kihúzza a talajt a reakció főpillére, a nagybirtokrendszer alól.

A nagybirtok paraszt kézre adásával megnyitja az ország gazdasági felvirágzásának az útját azzal, hogy a magyar mezőgazdasági termelés alapjává az erős, egészséges és termelőképés kisbirtokrendszert teszi. Megszilárdítja a demokráciát, melynek a magyar parasztság megbízható, önfeláldozó harcos tagja lesz.

De a rendeletnek és a nyomában elinduló földreformnak más feladata is van. A harc a demokrácia és a fasizmus között még nem fejeződött be. Hazánk területén még folyik a háború, az ország jelentékeny részében a magyar lakosság még a német hordák és nyilas bérenceik rémuralma alatt szenved.

A földreform egyik döntő feladata, hogy bomlassza ellenségeink sorait, ugyanakkor a népi demokrácia minden erejét erre a felszabadító harcra mozgósítsa.

A fasizmus és a demokrácia harcában ezzel a rendelettel a demokrácia megnyeri az első nagy csatát. Történelmi érdeme ez a széles, nagy nemzeti egységnek és összefogásnak, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült és a kormányban képviselt demokratikus pártoknak, a Magyar Kommunista Pártnak, a Független Kisgazda Pártnak és a Nemzeti Parasztpártnak, amelyeknek vállvetett, közös harca volt és lesz a biztosítéka annak, hogy leküzdjük a demokrácia útján eléink tornyosuló akadályokat, és győzelemre vigyük a szabad, boldog Magyarország ügyét.

A most beterjesztett rendeletervezetet, a kormányban helyet foglaló négy nagy demokratikus párt vezetői, egy minap megtartott pártértekezleten egyhangúlag magukévá tették. Javaslom, hogy a Minisztertanács az ügyszözméltó ünnepléységgel ugyanilyen arányú határozattal fogadja el a rendeletet.

d.) A Minisztertanács egyhangú lelkesedéssel elfogadja a javaslatot

A Minisztertanács az előterjesztett földreformjavaslatot egyhangú lelkesedéssel fogadta el. Ezután az egyes miniszterek nyilatkoztak a földreformjavaslattal kapcsolatosan.

Molnár Erik: A Magyar Kommunista Párt a most beterjesztett rendeletben saját programjának megvalósítását látja, ezért a rendeletet és ezt a tervezetet egész terjedelmében, minden változás nélkül elfogadom.

Gyöngyösi János külügyminiszter a Független Kisgazdapárt nevében szólalt fel. – A most bekövetkezett katasztrófának – mondotta – egy óriási felbecsülhetetlen értéke az, hogy népi erőket politikailag érvényesüléshez juttatta, és ezeknek a népi erőknél a mostan tető alá jutó földreform megadja az anyagi lehetőséget ahhoz, hogy szilárd alapot nyújtsanak a további demokratikus fejlődéshez. A javaslatot elfogadja.

Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter: A Szociáldemokrata Párt nevében a javaslatot elfogadom. Ez az első lépés ahhoz, hogy a verejtékező földmunkásnép elindulhat az öntudatos, demokratikusan és szabadon fejlődő Magyarország útján.

Erdei Ferenc belügyminiszter: Legnagyobb helyesléssel üdvözlöm a javaslatot és elfogadom, annál is inkább, mert ezen előterjesztett javaslat főbb vonalaiban és összes lényegesebb pontjaiban annak a tervezetnek, illetve javaslatnak a megvalósítását jelenti, amelyet a Nemzeti Parasztpárt január elején az ország közvéleménye elé terjesztett. Ma nemcsak a távolabbi jövő az, ami szükségessé és elkerülhetetlenné teszi a földreformot, hanem az ország pillanatnyi életszükséglete is, mert más módon, mint a parasztcsaládok munkájával a mezőgazdasági termelést megkezdeni és az ország kenyérszükségletét biztosítani nem tudjuk. Minden okunk megvan arra, hogy nemcsak elfogadjuk az előterjesztett földreformjavaslatot, hanem annak végrehajtását is szorgalmazzuk, hogy már az idej term(el)és egy része legalább olyan földön történjen, amelyet a parasztság magáénak mondhat.

Vörös János honvédelmi miniszter: A földreformot örömmel üdvözlöm, és köszönettel adózom a fölművelésügyi miniszter úrnak, hogy a fasizmus elleni háborúban kitüntetett harcosokra külön is gondolt. Ez a földreformjavaslat feltétlenül emelni fogja a magyar harcosok harci kedvét.

Gróf Teleki Pál⁵ kultuszminiszter nevében dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkár a javaslatot szintén elfogadta.

Dr. Vásáry István pénzügyminiszter, Gábor József kereskedelemügyi miniszter, Faragho Gábor közellátásügyi miniszter lelkes szavakkal jelentették be a javaslat elfogadását.

Dr. Balogh István a rendeletnek országhatárokon belül és kívül való közhírré tétele tárgyában tett javaslatot.

Végül Nagy Imre fölművelésügyi miniszter javasolta, hogy a rendelet az április elejére összehívandó nemzetgyűlés által törvényerőre emeltessék.

A minisztertanács az összes javaslatokat elfogadta.

5.) A földreformrendelet

RENDELET

A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról

I. Fejezet

Bevezető rendelkezések

1. §.

A rendelet célja, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatában és az Ideiglenes Nemzeti Kormány Nyilatkozatában lefektetett elvek és a megadott felhatalmazás alapján, a nagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltsa a magyar földműves nép évszázados álmát, és birtokába adja ősi jussát, a földet.

A feudális nagybirtokrendszer megszüntetése biztosítja az ország demokratikus átalakulását és jövő fejlődését, a földesúri birtokok parasztkézre adása megnyitja a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi fejlődés útját, az évszázadok óta elnyomott magyar parasztság előtt.

A földreform végrehajtása életbevágó nemzeti érdek és gazdasági szükség. A nagybirtokrendszer megszüntetése után Magyarország mezőgazdasága erős, egészséges és termelőképes kisbirtokon fog nyugodni, melyek a birtokos telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonát képezik.

2. §.

Az I. §-ban körvonalazott célt a rendelet a következő módon valósítja meg: az állam földhöz juttatás céljára földalapot létesít, amely a rendelet elkobzott, kártalanítás mellett igénybe vett (kisajátított), továbbá az államkincstár tulajdonát képező földbirtokokból áll.

3. §.

E rendelet végrehajtását a földművelésügyi miniszter irányítja és vezetése alatt az Országos Földbirtokrendező Tanács, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok irányítják és a Községi Földigénylő Bizottságok végzik.

II. Fejezet Földbirtok elkobzása

4.§.

Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait.

5.§.

Hazaáruló, háborús és népellenes bűnös az a magyar állampolgár, aki a német fasizmus politikai, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta, aki önkéntes jelentkezéssel német fasiszta katonai, vagy rendfenntartó alakulatba belépett, aki valamilyen német, vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött, aki ismét felvette német hangzású családi nevét.

6.§.

Nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezető az, aki bármilyen elnevezés alatt a nyilas, vagy más hasonló mozgalom (Magyar Megújulás Pártja, az országgyűlés tagjából alakult Nemzeti Szövetség stb.) politikai programját valló tagja volt a kormánynak, az országgyűlés képviselő- vagy felsőházának, az országos kerületi, valamint a budapesti vezetőségben tag volt, vagy aki 1941. évi június 26. napja után a nyilaskeresztes vagy más fasiszta mozgalom politikai, társadalmi és gazdasági elveit szolgáló párt, egyesület, vagy más szervezet helyi alakulatban, mint vezető, helyettes vezető, titkár, ügyész működött, avagy a nyilas és egyéb fasiszta pártban rendvédelmi alakulatnak tagja volt.

7. §.

E rendelet 4-6. §-aiban említett cselekmények elkövetőinek tulajdonát képező földbirtokait, a megművelésre szolgáló összes eszközeivel élő és holt gazdasági felszerelésével és azon lévő, épületekkel az államra szállanak.

Ugyancsak az államra szállnak át a 4-6 §-okban felsorolt személyek bensőségei is. Meltányos esetben a lakóház és 600 négyszögölnél nem nagyobb telek a visszamaradt család számára meghagyható.

8.§.

A Községi Földigénylő Bizottságok előterjesztésére a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok állapítják meg, hogy a 4-5-6. §-ok értelmében kinek a birtokát kell elkobozni.

III. FEJEZET Földbirtok megváltása

9. §.

A megváltásnál az 1944. január 1. napján fennállott tényleges birtokállapotot kell figyelembe venni, azzal, hogy egy tulajdonost illető valamennyi mezőgazdasági művelés alatt álló ingatlant egybe kell számítani. Az erdők kisajátításáról a 19. §. Intézkedik.

10. §.

Földhöz juttatás céljára megváltás ellenében igénybe kell venni a 100 kat. holdon felüli, illetve a székesfőváros határától számított 30 km-es körzetben az 50 kat. holdon felüli birtokokat.

11. §.

Teljes egészében igénybe kell venni a 1000 kat. holdat meghaladó minden mezőgazdasági földbirtokot, a kereskedelmi törvény és más kereskedelmi vonatkozású törvények alapján létesült összes társas vállalatok, valamint az elismert vállalati nyugdíjpénztárak és társadalombiztosító intézetek földbirtokait, terjedelmükre való tekintet nélkül.

12. §.

100-1000 kat. holdig terjedő mezőgazdasági földbirtoknál, továbbá: terjedelmükre való tekintet nélkül a törvényhatóságok, községek és egyházak földbirtokainál, valamint a 17. §.-ban körülírt eljárás eredményeitől függően az alapítványi birtokoknál 100 kat. hold mezőgazdasági ingatlan mentes a megváltás alól.

Ha azonban valamely községben vagy felosztási csoportban az igényjogosultak számához képest kevés a felosztható föld az Országos Földbirtokrendező Tanács elrendelheti a megváltást szenvedő természetes személy teljes földbirtokának igénybevételét. Ez esetben a megváltást szenvedőnek az ország más részében kell azonos minőségű 100 kat. hold ingatlant juttatni.

13. §.

Mindazokat az 5. kat. holdon felüli ingatlanokat, amelyeket a tulajdonos 1939. évi szeptember hó 1. napja utáni időben adásvételi jogüggyellett szerzett meg – amennyiben a szerző félnek a gazdálkodás nem élethivatása, vagy ingatlanszerzése nem létfenntartását szolgálta –, 5 kat. holdat meghaladó részében igénybe kell venni.

14. §.

200 kat hold kiterjedésig mentesül az igénybevétel alól annak a földműves családból származó birtokosnak az ingatlana, akinek a mezőgazdasági termelés az élethivatása.

15. §.

300 kat. holdig mentesül az igénybevétel alól annak az ingatlana, aki a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett. Ennek megállapítása a Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának feladata.

16.§.

Nem vehető igénybe a gazdasági szakoktatás gyakorlóteréül, vagy állami mintagazdaság céljára szolgáló az a földbirtok, amely különálló birtoktestként rendeltetett a fenti célok egyikére.

Ez esetben is joga van a földművelésügyi miniszternek a birtok részleges megváltását elrendelni oly mértékben, hogy a mentesen hagyott ingatlan a védett cél megvalósítását biztosítsa.

Mintagazdaságok és kísérleti gazdaságok létesítésére a földreform során megfelelő területet kell biztosítani.

17. §.

A földművelésügyi, népjóléti, továbbá a vallás- és közoktatásügyi minisztériumok küldötteiből összeállított és szakértők igénybevételével eljáró háromtagú bizottság a különleges kulturális célra rendelt, továbbá a Közalapítványi Ügyigazgatóság felügyelete alá utalt valamennyi földbirtokban fekvő célvagyont felülvizsgálni köteles, annak megállapítása végett, hogy a kulturális vagy alapítványi cél közérdekű-e, annak megvalósításához milyen nagyságú földbirtokra van szükség és van-e a kulturális intézménynek, vagy alapítványnak olyan mértékű egyéb jövedelemforrása, amely a földbirtokot nélkülözhetővé teszi.

Amennyiben az előző bekezdésben írt bizottság a kulturális, vagy alapítványi célt közérdekűnek nem találja, az alapítványi földbirtokot teljes egészében igénybe kell venni. A cél elérésére szükséges földbirtokterület (amely 100 kat. holdnál nagyobb nem lehet) meghaladó földbirtokot – a célnak más jövedelemforrásból való kielégülése esetén a teljes földbirtokot – ugyancsak megváltás ellenében igénybe kell venni. Amennyiben az I. bekezdésben írt bizottság az alapítványi célt közérdekűnek találja és a meghagyott földbirtok a cél elérését nem biztosítja, a kormány más eszközökkel gondoskodik a cél eléréséről.

18. §.

Megváltás ellenében igénybeveendő minden szőlőbirtoknak és gyümölcsöskertnek 20 kat. holdat meghaladó része azzal, hogy mind a megváltott, mind a megmaradó ingatlanrészek továbbra is szőlőműveléssel, illetve gyümölcsstermeléssel hasznosítandók. Indokolt esetben a földművelésügyi miniszter engedélyezheti a művelési ág megváltoztatását.

19. §.

A községi, közbirtokossági és társulati legelők a megváltás alól mentesek. Ahol a községi legelőterület a szükségletet meghaladja, a meghaladó területet igénybe lehet venni. Megváltás alá kerül minden 10 kat. holdnál nagyobb erdőterület. De amennyiben a meg-

váltás alá kerülő erdő 100 kat. holdnál kisebb birtok tartozéka, a tulajdonost a földalapból megfelelő arányban máshol kell kártalanítani.

20.§.

Az elkobzás és megváltás során igénybevett földbirtokokból az erdők, erdősítésre szolgáló terméketlen területek, valamint az Alföld fásítására kijelölt területek közül a 10-100 kat. hold kiterjedésű erdők állami ellenőrzés mellett községi tulajdonba, a 100 kat. holdon felüli kiterjedésűek pedig állami tulajdonba kerülnek. A földművelésügyi miniszter elrendelheti közbirtokossági erdő létesítését.

21.§.

A megváltás alá kerülő és elkobzott ingatlanokon lévő halastavak a község vagy az állam tulajdonába mennek át. A rizstelepek osztatlanul szövetkezeti vagy községi tulajdonba kerülnek.

22. §.

A törvény alapján elkobzott vagy megváltott ingatlanokból az Országos Földbirtokrendező Tanács házhelyek és ezzel kapcsolatos konyhakertek céljára megfelelő területet tart fenn. A házhelyek igénylése és kiosztása lehetőség szerint már a földhöz juttatással egyidejűleg történik.

23.§.

Ha osztatlan közös tulajdonban lévő ingatlanok az egyik tulajdonos társat illető részét a rendelet 4-6 §.-aiban meghatározott valamely okból el kell kobozni, úgy az ingatlant akként kell megosztani, hogy az elkobzott és megmaradó ingatlanrészek értéke arányban álljon a tulajdoni illetőségekkel.

Ilyen esetben, ha a gazdasági épületek, élő és holt felszerelés természetben meg nem osztható, ezek az elkobzott területen fölhöz juttatottaknak ideiglenesen közös használatba adandók.

Ha osztatlan közös tulajdonban álló ingatlan került megváltásra, úgy minden egyes tulajdonostársnak joga van az e rendeletben foglalt megkülönböztetés szerint őt illető területre mentességet igényelni.

A tulajdonostársak mentességének megállapítására az 1939. évi szeptember 1. napján fennállott telekkönyvi állapot az irányadó.

Házastársak tulajdona egy személy tulajdonaként tekintendő.

24. §.

Ha megváltásra kerülő ingatlanok között szőlő vagy gyümölcsös is van, a tulajdonos kívánságára megfelelő területű szőlőt, vagy gyümölcsöst kell részére meghagyni, úgy azonban, hogy a megmaradó összes ingatlan terjedelme ne haladja meg a rendeletben megengedett legnagyobb területet, 1 kat. hold szőlő vagy gyümölcsös 5 kat. hold szántónak felel meg.

25. §.

A megváltás alá kerülő ingatlanokhoz tartozó élő és holt felszerelést, gazdasági épületeket stb. is igénybe kell venni, tekintet nélkül arra, hogy a megváltást szenvedőnek vagy másnak a tulajdona. Az élő és holt felszerelésből csak annyi mentesül az igénybevétel alól, amennyi a megmaradó saját tulajdon és haszonbérlet megmíveléséhez szükséges. Ez azonban nem lehet több együttesen 200 kat. holdon gazdálkodáshoz szükséges élő és holt felszerelésnél.

Az elkobzás vagy megváltás alá kerülő ingatlanon lévő 100 kat. holdat meg nem haladó kishaszonbérletek élő és holt felszerelése minden esetben mentesül az igénybevétel alól. A szükséghez képest azonban a mezőgazdasági gépeket és felszerelést a tulajdonos méltányos ellenszolgáltatás ellenében köteles a földhöz juttatottaknak használatra átengedni.

26.§.

Az igénybevételt nem akadályozza az, hogy az ingatlanra szolgálmi jog, telki teherjog, haszonélvezeti jog, jelzálog, haszonbérleti jog van bekebelezve. A megváltásra kerülő ingatlanra vonatkozó haszonbérleti jogviszony a földreform végrehajtásával, de legkésőbb 1945. évi október hó 15. napján megszűnik.

27. §.

A megváltásra kerülő ingatlanrészt a helyi földigénylő bizottság jelöli ki, lehetőleg a megváltást szenvedő meghallgatása után, mind a megváltandó, mind a tulajdonosnak visszamaradó ingatlanra vonatkozó termelési szempontoknak szem előtt tartásával.

IV. Fejezet **A juttatás módozatai**

28. §.

Az igényjogosultaknak juttatott szántóföldet, kertet és ezek közé beékelte kisebb területű legelőt, nádast a juttatottaknak egyéni és telekkönyvileg bekebelezett tehermentes tulajdonába kell adni. A juttatott ingatlant részükre ki kell mérni és birtokba helyezésükkel egyidejűleg az erről szóló okiratot ki kell adni.

Amennyiben a földhözjuttatott földjének megmívelését két gazdasági éven keresztül elhanyagolja, vagy indokolatlanul elmulasztja s ezáltal az ország gazdasági érdekeit is veszélyezteti, a községi földigénylő bizottság kétharmad szótöbbséggel hozott véleményes javaslatára az Országos Földbirtokrendező Tanács a juttatott ingatlant elveheti és másnak adhatja.

29.§.

Az igénybevett legelőket osztatlanul a község tulajdonába kell adni. A község legelőterületét, ahol szükséges és lehetséges, ki kell egészíteni.

Ahol a legelőterület a szükségletet meghaladja és a művelési ág átalakítása lehetséges, továbbá az igényjogosultak nagy száma, valamint az igénybe vehető szántóföld elégtelensége indokoltá teszi, a szükségletet meghaladó legelőterületből az igényjogosultaknak lehet juttatni.

30.§.

Az igénybevett birtokhoz tartozó kisajátított gazdasági felszerelést, gépeket és gazdasági épületeket, amennyiben azok szétosztása nem felel meg a termelés érdekének, földhözjuttatottakból alakítandó földműves szövetkezet tulajdonába kell adni. A megváltást szenvedőnek a megmaradó ingatlan arányában kell a gazdasági eszközöket és épületeket visszahagyni.

A földműves szövetkezet célját, működésének szabályait a földművelésügyi miniszter a rendelet végrehajtása során külön rendelettel állapítja meg. Ilyen szövetkezet azonban a rendelet megjelenése előtt is megalakulhat.

31. §.

Az igénybevett ingatlanon lévő mezőgazdasági ipari üzemek (malmok, szeszfőzők, kenderfeldolgozó és egyéb üzemek) is megváltás ellenében igénybe vehetők s ebben az esetben községi, állami, esetleg szövetkezeti tulajdonba mennek át.

32. §.

Azokat az igényjogosultakat, akik lakhelyükön földhöz nem jutottak, az ország más részén, lehetőleg csoportosan kell földhöz juttatni. Az igénybe vett földekből erre a célra megfelelő területet kell fenntartani, amelyet az Országos Földbirtokrendező Tanács jelöl ki.

V. Fejezet **Birtokegység**

33. §.

Egy igényjogosultnak juttatott föld nem lehet nagyobb olyan birtokegységnél, amelyet egy földművelő család a maga erejével meg tud művelni. Ennek megállapításánál figyelembe kell venni a felosztásra kerülő birtok fekvését, minőségét és művelési ágát.

34. §.

Egy igényjogosultnak juttatott szántóföld és rét együttvéve 15 kat. holdat, kert és szőlő együttvéve 3 kat. holdat nem haladhat meg.

A 36. §. 1 pontjában felsoroltaknak juttatható szántóföld és rét 25 kat. holdig, kert és szőlő 5 kat. holdig terjedhet.

VI: Fejezet Igényjogosultság megállapítása

35. §.

A kiosztásra kerülő földekből kisgazdaságok létesítésére földhöz juttatandók a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások – birtokuk kiegészítésére a törpebirtokosok és olyan nagycsaládú kisbirtokosok nős fiú gyermekei, akiknek földbirtoka várható örökrészükkkel együtt 5 kat. holdnál nem több.

36. §.

Előnyben részesítendő igényjogosult:

1. Aki a Németország elleni harcban kiváló érdemeket szerzett, elesett vagy megrokkant; aki a partizán mozgalomban harcolt; aki reakció és fasizmus elleni belső ellenállásban tevékeny részt vett és ennek során halál-, szabadságvesztés büntetést, internálást szenvedett.

Az ebben a pontban meghatározott igényjogosultság átszáll a kivégzettnek vagy elhaltak házastársára, vagy gyermekeire, ezek nemlétében szüleire.

2. Aki az 1945. évi gazdasági munkák során munkájával példaadó módon elől járt.

3. Akinek 3 vagy ennél több háztartásában élő gyermeke van.

1-3 pont alatt felsorolt igényjogosult helyett felesége, gyermeke, vagy eltartottja jelentheti be igényét, ha a jogosult katonai szolgálata (hősi halála, hadi fogsága), vagy elhurcolása miatt ezt személyesen nem teheti.

Egyenlő feltételek mellett előnyben részesül az a kishaszonbérlető, aki a felosztásra kerülő ingatlanrészen már 1944-ben gazdálkodott.

37. §.

A házhelyek és ezekkel kapcsolatos konyhakertek céljára kisajátított területekből telkekhez juttathatók családos és vagyontalan magyar állampolgárok, akiknek sem lakhelyükön, sem máshol saját vagy háztartásukban élő hozzátartozójuk tulajdonát képező, lakóház ingatlanuk nincsen. Előnyben részesítendő 36. §. 1. bekezdés 1-3 pontjai alatt felsoroltak.

38. §.

Ki kell zárni az igénylők közül:

1. aki elmebeteg, gyenge elméjű, vagy aki nem távollét okából áll gondnokág alatt;
2. akit nyereségvágyból elkövetett bűntett miatt 1 évnél súlyosabb szabadságvesztésre jogerősen elítéltek, amennyiben a bűntett kiállása óta 5 év még nem telt el;
3. akit a népbíróság elítélt;
4. aki az 1945. évben a tulajdonában, haszonbérletében álló, vagy gondjaira bízott földet – bár ehhez módja volt – nem művelte;
5. aki a helyi földigénylő bizottság kétharmad szótöbbséggel juttatásra alkalmatlannak talált;

6. aki idegen állampolgár.

Az 5. pontban megjelölt esetben panasznak van helye a Megyei Földbirtokrendező Tanácshoz.

VII. Fejezet Kártalanítás

39. §.

E rendelet céljainak megvalósításánál irányadó elv, hogy a 4. §-ban felsorolt személyek kivételével, az igénybevett földbirtok, ingó- és ingatlan felszerelés, üzemek stb. tulajdonosának kártalanítás jár, a földhözjuttatottak pedig megváltási árat tartoznak fizetni.

Az igénybevett birtokok tulajdonosainak kártalanítása, illetve a kártalanítás erejéig a telekkönyvi hitelezők kielégítése, az állam feladata.

A földhözjuttatottak által fizetett megváltási összegből földbirtokrendező alap létesül, melyből az állam teherbíró képessége szerint kártalanítja a megváltást szenvedőket. A földbirtokrendező alapot a földművelésügyi miniszter által létesítendő vagy kijelölendő szerv kezeli.

40. §.

A földhözjuttatott a föld ára fejében a kataszteri tiszta jövedelem hússzoros összegét fizeti. E számításnál 1 forint 2. 32 pengőnek, 1 korona 1. 16 pengőnek veendő.

A telekkönyvi betétek vagy telekjegyzőkönyvek elveszése vagy megsemmisülése esetén a kataszteri tiszta jövedelmet a községi elöljáróság adatainak és javaslatának figyelembevételével a megyei földbirtokrendező tanács állapítja meg. A megváltási ár késedelmes megállapítása nem akadályozza az igénybevett ingatlanok felosztását és az igényjogosultak birtokba helyezését.

Az első bekezdésben foglaltak szerint megállapított megváltási ár alapján kiszámítandó, hogy a megváltási ár milyen mennyiségű középminőségű tiszavidéki búza árának felel meg. E számításnál a búza 100 kg-kénti ára 40 pengőnek veendő. A búzamennyiség annyi részre osztandó fel, ahány részletben a földhözjuttatott a 42. §. értelmében a megváltási árat fizetni tartozik. Az egyes részletek esedékessége alkalmával a földhözjuttatott terményben is fizethet, amennyiben azonban a fizetést készpénzben teljesíti, úgy olyan összeget kell fizetnie, amely az esedékes búzarészletnek az esedékesség napján jegyzett budapesti középárfolyamán számított ellenértéknek megfelel. Késedelmes fizetés esetén, a fizetés napján számított ár fizetendő, ha ez a magasabb.

41. §.

A kiosztásra kerülő földeken lévő ingó gazdasági felszerelés értékét becslés szerint kell megállapítani. A becslés alapjául az 1938. évi árak szolgálnak, amelyek összege a megváltott tárgy használhatóságához képest legfeljebb 15 %-kal emelhető. Ugyanez irányadó a megváltott birtokokon lévő épületek és egyéb ingatlan felszerelések megváltási árának

megállapítására is azzal, hogy az ezekért megállapított összes megváltási ár nem haladhatja meg a földingatlan megváltási árának 30 %-át.

42. §.

A földhözjuttatott törpebirtokos vagy kisbirtokos köteles a föld megváltási árának 10 %-át birtokba helyezése alkalmával lefizetni – a hátralékot 10 évi egyenlő részletben kell kiegyenlíteni.

A földnélküli gazdasági cseléd vagy mezőgazdasági munkás a föld megváltási árát 20 évi egyenlő részletben törlesztheti le. Az első részlet fizetésére a birtokba lépéstől számított legfeljebb három évre halasztás engedélyezhető. A halasztás iránti kérelem felett a Megyei Földbirtokrendező Tanács határoz.

Az élő- és holtfelszerelés és gazdasági épületek megváltási ára a földingatlan megváltási árához számítandó az esetben, ha a megosztás során azok a földhöz juttatottak a tulajdonába kerültek. Ha ezek a vagyontárgyak földművelő szövetkezet tulajdonába jutottak, úgy megváltási árukat a szövetkezet törleszti le 20 évi egyenlő részletben.

A megváltási árhoz kell számítani a föld felmérésével és szétosztásával felmerülő összes műszaki költségnek a kiosztott birtokegységre eső részét is.

43. §.

A földreform során juttatott földbirtok a juttatástól számított 10 éven belül csak a földművelésügyi miniszter, vagy az általa megbízott szerv engedélyével idegeníthető el, terhelhető meg. Ezt a tilalmat a megváltási ár korábbi kifizetése sem szünteti meg.

44. §.

A 43. §.-ban foglalt terhelési tilalom nem vonatkozik:

1. a megváltási árra, amely megállapítása után az ingatlanra bekebelezendő és minden más jelzálogot megelőz,
2. a bűncselekményből eredő kártérítési követelésekre,
3. a törvényen alapuló tartásdíjra,
4. adó- és illetéktartozásra,
5. termelési beruházásokból eredő tartozásokra.

VIII. Fejezet Vegyes rendelkezések

45. §.

E rendelet végrehajtását az igénybevett földbirtok kötöttsége nem akadályozza.

46. §.

Azok a magyar állampolgárok, akik a fasiszta törvény értelmében zsidó származásuk miatt veszítették el földingatlanaikat, e rendelet végrehajtása során visszakapják elvett in-

gatlanokat az esetben, ha az ingatlan e rendelet alapján nem volna elkobzandó vagy megváltandó. Indokolt esetben az Országos Földbirtokrendező Tanács a tulajdonos részére az elvett ingatlan helyett máshol adhat azonos minőségű ingatlant.

Ha a zsidónak tekintett tulajdonostól elvett földingatlanon olyan tulajdonos vagy kishaszonbérlet gazdálkodik, aki e rendelet értelmében igényjogosult, úgy az Országos Földbirtokrendező Tanács az elvett ingatlan helyett más, hasonló minőségű és művelési ágú ingatlant jelöl ki.

A jelen §. alá tartozó igények elbírálásánál az 1938. évi március hó 1. napján fennállott telekkönyvi állapotot kell figyelembe venni, hogy e címen nincs földhöz juttatásra igénye annak a zsidónak tekintett személynek, aki földingatlanát fenti időpont után visszterhes ügylettel elidegenítette.

47. §

A rendelet felhatalmazza a földművelésügyi minisztert arra, hogy kisajátított ingatlanok felmérésének és felosztásának befejezéséig az igényjogosultak ideiglenes birtokba helyezését rendeleti úton szabályozza.

48. §.

Ennek a rendeletnek a végrehajtását az Országos Földbirtokrendező Tanács, Megyei Földbirtokrendező Tanácsok, továbbá a Községi Földigénylő Bizottságok végzik.

Az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökét és helyettes-elnökét a földművelésügyi miniszter nevezi ki a tanács tagjai közül.

Az Országos Földbirtokrendező Tanács feladata az ingatlanok elkobzásának, illetve megváltásának keresztülvitele. A Községi Földigénylő Bizottságok javaslata alapján dönt a földbirtok mikénti felosztásáról, a földbirtokokat az igényjogosultak tulajdonába, illetve birtokába adja.

Megyei Földbirtokrendező Tanács létesítendő minden megye székhelyén; hét tagból áll, melyből egy bírót, egy mérnököt és egy gazdasági szakembert a földművelésügyi miniszter nevez ki. Két tagot a megye székhelyén lévő Nemzeti Bizottság, két tagot a Földmunkás Szakszervezet küld ki.

Községi Földigénylő Bizottság létesítendő minden községben, ahol földigénylők vannak. A bizottság tagjait a földigénylők maguk közül választják úgy, hogy minden 20 igénylőre egy bizottsági tag jusson, de a bizottságnak semmi esetre sem lehet 30-nál több és 5-nél kevesebb tagja. Ha a tagok száma a tizet meghaladja, úgy a bizottság az ügyek állandó intézésére öttagú választmányt alakít.

49. §.

Az előző §-ban felsorolt Tanácsok és Bizottságok hatáskörét, belső ügyrendjét és egyéb szervezeti kérdéseit a földművelésügyi miniszter rendelettel állapítja meg. Ugyancsak a földművelésügyi miniszter állapítja meg azt, hogy az egyes bizottságok által hozott határozatok közül melyek ellen, mely hatóságokhoz van egyfokú jogorvoslatnak helye.

50. §.

Amennyiben az elkobzott vagy megváltott földbirtok egy része kegyúri jog alapján, vagy mint egyházi javadalmi birtok, egyházi célokat szolgál, úgy erre a célra az illetékes egyházi főhatóság földingatlant igényelhet.

51. §.

E rendelet végrehajtása során felmerülő összes kérdéseket a földművelésügyi miniszter rendelettel szabályozza az esetben is, ha a kérdés szabályozása a törvényhozás körébe tartozna, mégis azzal a korlátozással, hogy az e rendeletben kifejezésre jutott céloktól és alapelvektől el nem térhet.

52. §.

E rendelet a földbirtok legnagyobb kiterjedését szabályozó rendelkezései azt célozzák, hogy a földigénylők minél nagyobb hányada földbirtokhoz jusson. Nincs tehát törvényes akadálya annak, hogy bárki élők közötti jogügylettel vagy öröklés útján földbirtokot szerezzen, amennyiben ezt a fennálló egyéb jogszabályok megengedik.

IX. Fejezet **Büntető rendelkezések**

54. §.

Amennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik, vétséget követ el és egy évig terjedhető elzárással, valamint 8000 P-ig terjedhető pénzbüntetéssel büntethető az, aki

- a) hatóságnak a jelen rendelet alkalmazása során tudva hamis adatokat ad elő, vagy az általa szolgáltatni köteles adatok szolgáltatását elfogadható indok nélkül megtagadja vagy elmulasztja;
- b) aki a rendelet életbelépte után megváltás tárgyát képező ingatlanát, ingó- vagy ingatlan gazdasági felszerelését elidegeníti, megrongálja vagy más módon használhatatlanná teszi, vagy a megváltás alól elvonja;
- c) az az igényjogosult, aki igényének bejelentése kapcsán tudva hamis adatokat terjeszt elő.

A b) pont esetében az elidegenítési ügylet érvénytelen.

A c) pont esetében a tettes az igénylésből kizárandó, a már juttatott föld a birtokba helyezés napjától számított három éven belül elvonható. Ennek kimondása az Országos Földbirtokrendező Tanács hatáskörébe tartozik.

55. §.

Az Országos Földbirtokrendező Tanács, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok és a Községi Földigénylő Bizottságok tagjai megbízatásuk tartalma alatt közhivatalnokoknak tekintendők és az 1914. évi. XL. tc. szerinti védelemben részesülnek.

X. Fejezet

56. §.

E rendelet kihirdetése napján életbelép és végrehajtása azonnal megkezdendő.

Debrecen, 1945. évi március hó 15-én.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nevében:

Miklós Béla miniszterelnök
Nagy Imre földművelésügyi miniszter

¹ Néplap, 1945. január 14.

² Néplap, 1945. január 21.

³ Debrecen, 1945. március 1.

⁴ Néplap, 1945. március 18.

⁵ Nyilvánvalóan elírás történt, Gróf Teleki Pál miniszterelnök fiáról, Teleki Géza VKM miniszterről van szó.

